

Εκπαιδευτική Πολιτική

Εκπαιδευτική Πολιτική

1933-34

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

Ἐκτ. Καθηγητοῦ τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ Γυμνασιάρχου ἐν τῷ Ἀρσακείῳ.

Αρ. 45215

ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

Τῶν μαθητῶν Γ', Δ', Ε' καὶ ΣΤ' τάξεως τοῦ Γυμνασίου
καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν τάξεων τῶν λοιπῶν σχολείων
τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως

Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπὶ πενταετίαν
ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἀριθ. ἀδείας κυκλοφορίας	62080
	22-10-31
Τιμὴ ἄνευ βιβλιοσήμου	Δρ. 18.50
Αξία βιβλιοσήμου	» 7.30
Πρόσθετος φόρος Ἀναγκ. Δανείου »	2.30
Συνολικὴ Τιμὴ Δρ.	27.90

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

52—ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ—52 (ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ)

1931

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

Ἐκτ. Καθηγητοῦ τῶν Ἑλλ. Γραμμάτων ἐν τῷ Ἑθν. Πανεπιστημίῳ
καὶ Γυμνασιάρχου ἐν τῷ Ἀρσακείῳ.

ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ Γ', Δ', Ε', ΚΑΙ ΣΤ ΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟ-
ΛΕΙΩΝ ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

*Ἡ μόνη ἐγκριθεῖσα ἐν τῷ τελευταίῳ διαγωνισμῷ ἐπὶ
πενταετίαν ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—1931*

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΟΛΕΙΟΝ ΙΩΑΝ. Ν. ΣΙΔΕΡΗ
52 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 52—ΜΕΓΑΡΟΝ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

1931

ΕΠΙΤΟΜΟΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΤΟΜΟΣ Α' - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ

ΕΚΔΟΣΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ

ΤΥΠΟΙΣ : ΑΘ. Α. ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ ΣΤΟΑ ΣΙΜΟΠΟΥΛΟΥ

Α'. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ· ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ· ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.

Φιλολογία κυρίως είναι ἡ φιλία πρὸς τοὺς λόγους καὶ τὰς συζητήσεις, ἀντίθετος δὲ πρὸς αὐτὴν εἶναι ἡ *μισολογία*· ἰδιαίτε-
ρως δὲ ἡ *φιλολογία* σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἀγάπην καὶ σπουδὴν
περὶ τοὺς ἐντέχνους γραπτοὺς λόγους, ἀλλὰ καὶ τὸ σύνολον αὐτῶν·
διότι ἐν τοῖς μνημείοις τούτοις τοῦ λόγου περιέχονται οἱ πνευ-
ματικοὶ θησαυροὶ λαοῦ τινος, ἐν αὐτοῖς περισσότερον ἢ ἀλλαχοῦ
ἀπεικονίζεται ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ κατάστασις αὐτοῦ, οἱ πολιτι-
κοί, κοινωνικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ θεσμοί, ἡ περὶ τὰς τέχνας ἱκα-
νότης καὶ ἐν γένει ὁ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ. Ὅσῳ δὲ
μᾶλλον ἐπολιτίσθη λαὸς τις, τόσῳ μᾶλλον καὶ τὴν φιλολογίαν
αὐτοῦ ἀνέπτυξεν, ὥς ὁ ἑλληνικὸς· εἰς τὴν ὑψηλὴν δὲ ἀνάπτυξιν
τῆς *ἑλληνικῆς φιλολογίας* συνετέλεσε τὸ μὲν ἡ εὐφυΐα τοῦ λαοῦ,
διότι καὶ ἀντίληψιν ὀξεῖαν εἶχε καὶ φαντασίαν ζωηράν καὶ λε-
πτὸν τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ· τὸ δὲ καὶ τὸ φιλελεύθερον αὐτοῦ
πολίτευμα· διότι οὔτε ἱεροκρατία ἐπίεζεν αὐτόν, ὥς ἐν Αἰγύπτῳ,
οὔτε δεσποτεία ὥς ἐν Ἀσίᾳ· ἀλλὰ καὶ τὸ κλίμα τῆς χώρας συνέ-
βαλε προσέτι· διότι καὶ οὐρανὸν αἶθριον ἔχει ἡ Ἑλλὰς καὶ ἀέ-
ρος εὐκρασίαν· ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ Ἕλληνες ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν ἐφέ-
ροντο πρὸς τὸ ἰδανικόν, οὐχὶ δὲ πρὸς τὸν χρηματισμόν, ὥς οἱ
Φοίνικες. Ὅθεν ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία διὰ τὴν ἁρμονικὴν αὐτῆς
σύνθεσιν καὶ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς, διὰ τὸ πλούσιον καὶ σπου-
δαῖον περιεχόμενον καὶ διὰ τὴν ὑγιᾶ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρω-
πίνου βίου ἀντίληψιν, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὴν ἀνθρωπιστικὴν αὐτῆς
δύναμιν εὐλόγως ἐγένετο πρότυπον μιμήσεως· καὶ πρῶτον οἱ Ρω-
μαῖοι καταθελχθέντες ἔξ αὐτῆς καὶ ταύτην μιμηθέντες προήγαγον
τὴν ἑαυτῶν φιλολογίαν, δι' ἧς ἐξεπολίτισαν τὴν Δύσιν. Ὅτε δὲ
μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταν/πόλεως πλείαδς λογίων φυγάδων
ἀνερχόμενοι ἐν Ἰταλίᾳ τὰς ἑλληνικὰς σπουδὰς, αὗται συνετέλε-
σαν τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν
τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν. Ἐκτοτε τὰ ἑλ-

ληνικά γράμματα ἡξιώθησαν παγκοσμίου τιμῆς καὶ σπουδῆς καὶ ἐκ τῆς σπουδῆς ταύτης ἐπλουτίσθη καὶ ἐρρυθμίσθη πρῶτον μὲν ἡ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' ἀνθήσασα Γαλλικὴ φιλολογία, ὕστερον δὲ καὶ ἡ Γερμανικὴ, ὅτε οἱ σοφοὶ τῆς χώρας ἐκείνης ἐγαλουχήθησαν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας.

Ἡ ἑλληνικὴ **φιλολογία** ἐπιστήμη ἰδίᾳ γίνεται ἀπὸ τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων (3ου αἰῶνος π. Χ.)· ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ 18 αἰῶνος ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Εὐρώπης καλλιεργηθεῖσα εὐρέως ἀνέπτυξε διαφοροὺς κλάδους· διότι ἐσπουδάσθη ἰδιαιτέρως ἡ ἀρχαιολογία, ἡ μυθολογία, ὁ δημόσιος, ὁ ἰδιωτικὸς βίος τῶν Ἑλλήνων κλπ. εἰς δὲ τῶν κλάδων τούτων ἐγένετο καὶ ἡ **γραμματολογία**· εἶναι δὲ ἡ γραμματολογία ἱστορικὴ καὶ καλλιλογικὴ ἐξέτασις τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων, ἐν οἷς ἀπεικονίζεται τὸ πνεῦμα καὶ ὁ βίος τοῦ συγχρόνου αὐτοῖς ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐπὶ δὲ καὶ ἡ ἰδιάζουσα περὶ τὸν λόγον τέχνη τῶν παραγαγόντων αὐτὰ. Ἀντὶ τοῦ ὅρου γραμματολογία ὀλίγοι τινὲς μετεχειρίσθησαν τὴν λέξιν **γραμματεία**¹, [ἣτις σημαίνει τὰ **γράμματα** γενικῶς καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν· ἀλλ' ὁ ὅρος οὗτος δὲν ἐφάνη ἀρεστός εἰς τοὺς εἰδικούς· πολλοὶ δὲ σήμερον μεταχειρίζονται τὸν ὅρον **λογοτεχνία**, ἣτις σημαίνει οὐ μόνον τὴν ἐν τοῖς μνημείοις τοῦ λόγου τέχνην, ἀλλὰ καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν, ἐπὶ δὲ καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων τοῦ λόγου μνημείων.

Πῶς δὲ **λόγος** δύναται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὴν **ὕλην** καὶ τὸ **εἶδος**, ἐξ ὧν σύγκειται· καὶ ὕλη μὲν εἶναι τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἥτοι τὰ νοήματα· εἶδος δὲ ἡ μορφή εἶναι ὁ τρόπος, καθ' ὃν ταῦτα ἐκφράζονται· ἀποτελοῦσι δὲ τὸ εἶδος οὐ μόνον αἱ λέξεις καὶ ἡ κατὰ κανόνας πλοκὴ αὐτῶν, αἱ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, τὰ ποικίλα σχήματα, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ὅλου λογοτεχνήματος οἰκονομία· καὶ τῶν μὲν νοημάτων ἀρετὴ εἶναι ἡ ἀλήθεια, τοῦ δὲ εἶδους τὸ κάλλος· ἡ γραμματολογία ὡς ἱστορικὴ ἅμα καὶ καλλιλογικὴ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν· καὶ ὡς ἱστορικὴ μὲν ἀναζητεῖ πότε καὶ ποῦ ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου παρήχθη καὶ πῶς γίνεται ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου πνευματικῆς, ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως· ὡς καλλιλογικὴ δὲ κρίνει κατὰ πόσον ἐμφανίζεται ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα.

1. Ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἡ περὶ τὰ **γράμματα** (=litterae) σπουδὴ ὠνομάσθη *litteratura*, ὅθεν τὸ Γαλλικ. *litterature* καὶ τὸ Γερμαν. *Literatur*.

Μέθοδοι τῆς γραμματολογίας

Πρὸς κατανόησιν δὲ τῶν ἱστορικῶν καὶ αἰσθητικῶν νόμων, οἷτινες ἐκ τῶν εἰρημένων μνημείων τοῦ λόγου συνάγονται, ἀπαιτεῖται μεθοδική τις ταξινομήσις· τρεῖς δὲ **μέθοδοι** πρὸς τοῦτο ἐπενοήθησαν.

α') Ἡ **συγχρονιστικὴ** δηλ. ἡ συγχρόνως ἐξετάζουσα πάντα τὰ σύγχρονα γραπτὰ μνημεῖα τοῦ λόγου καὶ ἑτεροειδῆ ὄντα· β') ἡ **εἰδογραφικὴ**, ἡ ἐξετάζουσα δηλ. ἕκαστον **εἶδος** τοῦ λόγου χωριστὰ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ μέχρι τέλους καὶ

γ') ἡ **μεικτὴ**, ἡ συνδυάζουσα τὴν συγχρονιστικὴν μετὰ τῆς εἰδογραφικῆς· αὕτη δηλ. ἐξετάζει μὲν τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου **κατ' εἶδος**, ἀλλὰ κατὰ τὰς περιόδους, ἐν αἷς ἐμφανίζονται ταῦτα.

Ταύτην δὲ καὶ ἀκολουθοῦμεν ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν γραμματολογίαν.

Β'. ΜΕΡΟΣ. Α'. ΓΕΝΙΚΟΝ

Προφορικὸς γραπτὸς λόγος.

Οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔζων ἐπικοινωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους μόνον διὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου· ὁ δὲ γραπτὸς, ὅστις εἶναι μόνιμος διὰ σημείων ἀποτύπωσης ἐκείνου, ἀνεπτύχθη πολὺ ἥστερον καὶ ὁ μὲν προφορικὸς εἶναι ἀπλούστερος καὶ ἀτεχνότερος, ὁ δὲ γραπτὸς τελειότερος καὶ τεχνικώτερος κατὰ τε τὴν σύνθεσιν καὶ κατὰ τὰς ιδέας.

Ὁ δὲ ἑλληνικὸς λόγος, προφορικὸς καὶ γραπτὸς, διαιρεῖται εἰς δύο μεγάλα **γένη**, τὴν **ποίησιν** (λόγον ἑμμετρον) καὶ τὸν **πεζὸν** (λόγον ἀνευ μέτρου). Ἡ ποίησις δὲ παρ' Ἑλλήσιν ἀνεπτύχθη πολὺ πρότερον τοῦ πεζοῦ λόγου· τούτου δὲ τὰ **γραπτὰ μνημεῖα** φαίνονται τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων (776 π. Χ.)· διότι τότε ἤρξατο ἡ ἀναγραφὴ τῶν Ὀλυμπιονικῶν καὶ ἄλλων τιῶν γεγονότων ἢ συμβάντων. Μέχρι τότε δὲ καὶ ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει καὶ ἡ γραφικὴ ὕλη ἦτο δύσχρηστος· διότι πρὸς γραφὴν μετεχειρίζοντο λίθους, μεταλλίνας πλάκας, ξυλίνας πινακίδας, διφθέρας ἦτοι βύρσας αἰγῶν καὶ προβάτων κατεργασμένας. Μόλις δὲ ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. ἤρξαντο νὰ πορίζωνται ἐξ Αἰγύπτου τὸν πάπυρον, ὅστις ἦτο καταλληλοτάτη καὶ εὖω-

νος γραφικὴ ὕλη. Ἐκτοτε δὲ χρονολογοῦνται καὶ τὰ πρῶτα ὁπω-
σοῦν ἔντεχνα μνημεῖα τοῦ *πεζοῦ λόγου*. Ἀλλὰ πολὺ πρὸ τοῦ
πεζοῦ λόγου ὑπῆρχον ἀνεπτυγμένα παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ τῆς
ποιήσεως τὰ προϊόντα· ταῦτα δ' ὅμως ἦσαν *ἀγραφα*· ὡς τοιαῦτα
δὲ διεδίδοντο διὰ τῆς ἀπαγγελίας ἢ ἀδόμενα, διετηροῦντο διὰ τῆς
μνήμης καὶ παρεδίδοντο διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ Τῷ ΠΟΙΗΤΙΚῷ ΛΟΓῳ

Α') Ποίησις.

Ἡ ποίησις εἶναι τέχνη *μιμητικὴ* πράξεών τε καὶ λόγων οὐχὶ
ὅποια ταῦτα ὑπάρχουσιν, ἀλλ' ὅποια δύνανται καὶ ἔδει νὰ ὑπάρ-
χωσι, σκοπὸν ἔχουσα μετὰ ὁυθμοῦ καὶ ἁρμονίας εἰς ἀρετὴν νὰ
διαθέτῃ τὰς τῶν ἀκουόντων ψυχάς.

Ὡς μιμητικὴ δὲ τέχνη ἡ *ποίησις* ὁμοιάζει πρὸς τὴν *ζω-
γραφικὴν*· διότι καὶ ἐκείνη μιμεῖται· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων
κατὰ τὴν ὕλην καὶ τοὺς τρόπους τῆς μιμήσεως· διότι ἡ μὲν ζω-
γραφικὴ μιμεῖται διὰ χρωμάτων καὶ σχημάτων ἐν *χῶρῳ*, ἡ δὲ
ποίησις δι' ὀνομάτων καὶ λέξεων ἐν *χρόνῳ*. Καὶ καθὼς ἐν ἐκείνῃ
ὁ χῶρος κατὰ τινὰς κανόνας διηρημένος ἔχει τὴν *συμμετρίαν*,
οὕτω καὶ ἐν τῇ ποιήσει ὁ χρόνος ἔχει τὸν *ὁυθμόν*· διὰ τὴν ὁμοιό-
τητα δὲ ταύτην ἡ μὲν ζωγραφικὴ ὀνομάσθη ποίησις σιγῶσα, ἡ
δὲ ποίησις ζωγραφία φθεγγομένη.

Ὡς τέχνη δὲ ἡ ποίησις θηρεύει τὸ κάλλος, ὅπερ εἶναι *φυσικὸν*
καὶ ἰδανικόν· τὸ μὲν πρῶτον εἶναι καθαρὰ τῆς φύσεως ἀπο-
μίμησις, τὸ δὲ δεύτερον οὐδαμοῦ ταύτης ὑπάρχον παράγει ἢ ἀν-
θρώπινη φαντασία ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ἐξάρσεως τῶν
φυσικῶν τύπων.

Πρὸς τὸ *ἰδανικόν* δὲ τοῦτο κάλλος ἔεπουσα ἡ ἐλληνικὴ ποίη-
σις παρήγαγεν ἔργα ἐφ' ὧν διαλάμπει ἡ χάρις καὶ τὸ ἥρεμον με-
γαλεῖον. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν ποιημά-
των συμφωνεῖ καὶ ἡ μορφή ἢ τὸ εἶδος· ἡ γλῶσσα εἶναι καθαρά
καὶ ἀκριβής, ἡ δὲ εὐφωνία, γλαφυρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῶν με-
τρικῶν σχημάτων καταμαγεύουσι τὸν ἀκροατὴν· κατὰ ταῦτα ἡ ἐλ-
ληνικὴ ποίησις ἐγένετο ἀνυπερβλήτος. Εἶδη δὲ ταύτης εἶναι τρία,
τὸ ἔπος, τὸ μέλος καὶ τὸ δράμα.

α' Περὶ ἔπους

Τὸ *ἔπος* (λόγος) εἶναι *διηγηματικὴ* ποίησις, ἣτις ἐγίνετο δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας· προῆλθε δὲ τὸ ἔπος ἐκ τῶν *μύθων*, οὓς εἶχεν ὁ λαὸς περὶ θεῶν καὶ ἡμιθέων, ἔτι δὲ ἐκ τῶν θρυλουμένων ἀνδραγαθημάτων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν καὶ ἔχει ὑπόθεσιν κατ' ἐξοχὴν τὸ παρελθόν· διηγεῖται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὰς πράξεις τῶν ἡρώων, κοσμῶν μὲν τὴν παράδοσιν διὰ τῆς ἑαυτοῦ φαντασίας, ἀλλ' οὐδαμοῦ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ἐμφανίζων οὐδὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα ἐκδηλῶν· διὸ καὶ *ἀντικειμενικὴ* ποίησις καλεῖται τὸ ἔπος· διηγεῖται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὴν πρᾶξιν οὐχὶ ὥς ἐγένετο ἀκριβῶς, ἀλλ' ὅπως ἡδύνατο νὰ τελεσθῇ κατὰ τὸ πιθανόν· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ὁ μὲν λέγει τὰ γενόμενα ὡς οἶόν τε ἀκριβῶς, ὁ δὲ ποιητὴς, οἷα ἡδύναντο νὰ συμβῶσι.

Ἀλλὰ πρὸς τῷ *πιθανῷ* ἡ διήγησις ἔχει καὶ τὸ *θαυμαστόν*· εἶναι δὲ θαυμαστόν τὸ ὑπὲρ τοὺς φυσικοὺς νόμους γινόμενον, οἷον ἡ ἐμφάνισις τῶν θεῶν εἰς τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἡ ἀνάμειξις αὐτῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν τοῦτο οὐδόλως ἀντίκειται πρὸς τὸ πιθανόν· διότι ἐν τῇ ἀπλοϊκότητι τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, καθ' ἣν ἐπικρατεῖ τὸ ἔπος, τὸ θαῦμα ἦτο πιστευτὸν καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἀρεστόν.

Ἡ τοῦ ποιήματος δὲ ὑπόθεσις πρέπει νὰ ἔχη *ἐνότητα* τ. ἔ. ν' ἀποτελῇται ἐκ μερῶν συνηρμοσμένων μετ' ἀλλήλων εἰς ὁργανικόν τι ὅλον· ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἀποκλείει τὰ *ἐπεισόδια* (δευτερευούσας πράξεις), ἅτινα ἡδύναντο μὲν νὰ λείπωσιν, ἀλλὰ παρεμβλλόμενα τὴν μὲν ἐνότητα δὲν παραβιάπτουσιν, ἅτε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως ὥσπερ ἐκ κορμοῦ ἀποφυόμενα, μειοῦντα δὲ τὴν μονοτονίαν ἐπαυξάνουσι διὰ τῆς ποικιλίας τὴν τέρψιν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἀνάγκη δὲ ἡ πρᾶξις προσέτι νὰ εἶναι *τελεία* δηλ. ν' ἀποτελῇ καθ' ἑαυτὴν ὅλον τι ἄρτιον καὶ ἐντελές· γίνεται δὲ τελεία, ὅταν ἔχη ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος.

Ἐν τῇ ἐντέχνῳ δὲ πλοκῇ τοῦ μύθου παρατηρεῖται *δέσεις* καὶ *λύσεις*· καὶ τὴν μὲν δέσιν ἀποτελοῦσι τὰ παρεμβλλόμενα εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ ἥρωος κωλύματα, περιπλέκοντα αὐτὸν καὶ εἰς ἀγωνίαν περιάγοντα αὐτόν τε καὶ τὸν ἀκροατὴν· *λύσεις* δὲ εἶναι ἡ παῦσις τῶν κωλυμάτων, μεθ' ἣν ἡ πρᾶξις ἀπροσκόπτως φέρεται πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς λ. γ. ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ μὲν δέσις παρατεί-

νεται μέχρι τοῦ μέρους, ὅπου γίνεται ἡ τοῦ Ὀδυσσέως εἰς Ἰθάκην ἀπόβασις καὶ ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ἥρωος μετὰ τοῦ Τηλεμάχου· ἐκεῖθεν δὲ ἄρχεται ἡ λύσις.

Ὑπόθεσιν δ' εἶχε τὸ ἔπος τὸ μὲν πρῶτον τὰς τῶν ἡρώων πράξεις, εἶτα δὲ καὶ τοὺς πόλεων πρὸς πόλεις πολέμους, ὥς τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Θηβῶν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἔθνους ὅλου πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀγῶνας.

Τὸ ἔπος ἐξυμνοῦν τὰς πράξεις τῶν ἡρώων λέγεται *ἡρωϊκόν*, ἀλλ' εἶναι καὶ ἕτερον, ἐν ᾧ ὁ ποιητὴς δίδων συμβουλὰς ὠφελίμους εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἐμφανίζεται ὥς *διδάσκων*· διὸ καὶ τὸ ἔπος τοῦτο καλεῖται *διδασκικόν*. Μέτρον δὲ καὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους καὶ τοῦ διδασκικοῦ καθιερώθη τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον, διάλεκτος δὲ ἡ ἰωνικὴ.

β' Μέλος ἡ λυρική ποίησις.

Ἡ *λυρική* κυρίως σημαίνει τὴν ποίησιν τὴν πρὸς *λύραν* ἢ πρὸς ἄλλο μουσικὸν ὄργανον ᾄδομένην ἥτοι τὴν μελωδικὴν ἀπαγγελίαν. Ἡ δὲ διαμόρφωσις αὐτῆς συνδεομένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς διαμορφώσεως τεχνικωτέρων ῥυθμῶν καὶ μελωδιῶν. Ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει μονοτόνως ἐπαναλαμβανόμενος ὁ αὐτὸς στίχος ἥτοι τὸ δακτυλικὸν ἑξάμετρον, κατ' ὀλίγον ἡ ποίησις μεταχειρίζεται διαφόρους μορφὰς τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, οἷον τετραποδίας, τριποδίας, διποδίας ἢ ἕτερα ῥυθμικὰ εἶδη ἥτοι ἀναπαίστους (υυ⁺), τροχαίους (τ⁺υ), ἰάμβους (υ⁺), δι' ὧν οἱ ποιηταὶ ἐκφράζουσιν ἤδη ἐντεχνότερον τὴν ταραχώδη διάθεσιν τῆς ψυχῆς, *θυρήνους* δηλ. καὶ θλίψιν, ἀγανάκτησιν καὶ χαράν, ἔρωτα μεθ' ὧν συμμειγνύουσι γνώμας, συμβουλὰς καὶ παρορμήσεις· τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἐκφράζει ἡ λυρική ποίησις, ἣτις ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 7ου μέχρι 5ου π.Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ αὐτῆς συνετέλεσαν καὶ οἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐμφύλιοι πόλεμοι, οὓς προεκάλεσεν ἡ φιλαρχία τῶν ἀριστοκρατικῶν, τὸ φιλελεύθερον τοῦ δήμου καὶ ἡ πλεονεξία τῶν τυράννων· πλὴν δὲ τούτων καὶ ἀποικίαι πρὸς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἐκπέμπονται, διὰ τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας ὑλικὴ εὐπορία ἀναπτύσσεται, ὧν ἕνεκα τὸ ἔθνος μὴ ἀρκούμενον πλέον εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἣτις ἦτο τὸ θέλημα τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀναπτύσσει τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως, τὸ *λυρικόν*. Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ ἔπει ὁ ποιη-

τῆς ἀφηγεῖται τὰ παρελθόντα καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπαθείας, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίζηται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἐν τῇ λυρικῇ ποιήσει τοῦναντίον λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὸ παρὸν καὶ ἐκφράζων τὰ αἰσθήματα αὐτοῦ προτρέπει, παρορμᾷ καὶ ἐξάπτει πρόσωπα μεμονωμένα ἢ πλήθη, ἵνα ἀνακουφίσῃ τὴν τεταραγμένην αὐτοῦ ψυχὴν· καὶ διὰ τὴν ταραχώδη ψυχικὴν διάθεσιν τὰ ποιήματα τῆς λυρικῆς, ὡς εἰκός, δὲν λαμβάνουσι τὸ μῆκος, ὅπερ ἔχουσι τὰ ἀφηγηματικὰ ἔπη· πρὸς δὲ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς εἶναι ποικιλωτάτη, διὰ τοῦτο ἢ τε ἁρμονία καὶ τὰ μετρικὰ σχήματα μεθαρμόζονται πρὸς τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη· τέσσαρα δὲ εἶναι τὰ εἶδη τῆς λυρικῆς, ἡ *ἐλεγεία*, ὁ *ῥαμβος*, τὸ *μέλος* καὶ τὸ μετὰ *χοροῦ μέλος* ἢ *χορικόν*.

1. Ἑλεγεία. Ἐπίγραμμα.

Ἡ ἐλεγεία οὔσα κράμα ἐπικῶν καὶ λυρικῶν στοιχείων ἀποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἔπους εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν μετάβασιν· καὶ *ἐλεγεία* μὲν καλεῖται ἡ *ῥοδή*, ἡ ἐκ διστίχων στροφῶν ἀποτελουμένη, τὸ δὲ δίστιχον, ἐξ οὗ σύγκειται ἡ στροφή, λέγεται *ἐλεγεῖον*· καὶ ὁ μὲν πρῶτος στίχος τοῦ ἐλεγείου εἶναι ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος, ὡς ἐν τῷ ἔπει, ὁ δὲ δεύτερος εἶναι καὶ οὗτος *ἐξάμετρος*, ἀλλ' ἀποκεκομμένος τὰς βραχείας συλλαβὰς ἤτοι τὰς ἄρσεις τοῦ τρίτου καὶ τοῦ ἔκτου ποδός· διὰ δὲ τῆς ἐν τῷ μέσῳ καὶ τῷ τέλει τοῦ στίχου διακοπῆς τῆς φωνῆς ἐκδηλοῦται καὶ τὸ πάθος τῆς ψυχῆς· διὰ τῆς συζεύξεως τῶν δύο τούτων στίχων ἡ τέχνη ἔσχεν εἶδος *στροφῆς*, ὅπερ οἱ κατὰ στίχον ἐξάμετροι τοῦ ἔπους δὲν εἶχον.

Ἡ ἐλεγεία κυρίως σημαίνει λυπηρὸν *ἄσμα πρὸς αὐλὸν* ἀδόμενον· ἐδανείσθησαν δὲ οἱ Ἕλληνες τὸν ὄρον τοῦτον παρὰ τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ γειτόνων· συχνὰ ἐμνημονεύοντιο θρηνοὶ *Καρικοὶ* καὶ *Λυδικοί*· πιθανώτερον δὲ προῆλθεν ἐκ τῆς φρυγικῆς λέξεως *ἐλεγος*, σημαίνουσας θρηνώδες ἄσμα. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ ἐλεγεία ἐξεδήλου τὴν λυπηρὰν διάθεσιν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα οἱ Ἕλληνες ἐξέφραζον δι' αὐτῆς πᾶσαν σφοδρὰν κίνησιν τῆς ψυχῆς καὶ πᾶν ζωηρὸν συναίσθημα· διὸ καὶ ἡ ἐλεγεία εἶναι *πολεμική*, *ἐρωτική*, *γνωμική*, *συμποτική*. Τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἔλαβε τὸν Ζ' αἰῶνα ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Ἰωνίᾳ, ὅπου ἦνθησε καὶ τὸ ἔπος· διὸ καὶ τὴν *ἰωνικὴν* διάλεκτον μεταχειρίζονται οἱ ποιηταὶ τῆς ἐλεγείας, εἰ καὶ τινες τούτων εἶναι Δωριεῖς.

Καὶ τὸ **ἐπίγραμμα** εἶναι βραχεῖα ἐλεγεία, ὡς συγκείμενον ἐξ ἑνὸς ἢ πλείονων ἐλεγείων διστίχων ¹⁾: τὸ ἐπίγραμμα χαρασσόμενον ἐπὶ τάφου περιεῖχεν ἐν βραχεὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐπιγράμματα πρὸς τοῦτοις ἔχαράσσοντο καὶ ἐπὶ ἀναθημάτων ἢ ἄλλων μνημείων ἔχοντων ἀνάγκην ἐρμηνείας, κατ' ἐξοχὴν δὲ ἐπὶ τῶν τύμβων τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Μετεχειρίσθησαν δὲ ἐν τοῖς ἐπιγράμμασι τὸ δίστιχον ἐλεγεῖον, διότι αἱ ἐπιτάφιοι ἐπιγραφαὶ ὁμοιάζον πρὸς θρήνους, οἱ δὲ θρήνοι ἀπὸ παλαιότητας χρόνου παρέλαβον τὸ ἐλεγειακὸν μέτρον.

2. Ἰαμβος.

Ἰαμβος λέγεται ἡ πικρὰ καὶ σκωπτικὴ ποίησις καὶ τὸ λοιδορεῖν καὶ σκώπτειν τὸ παλαιὸν **ιαμβίζειν** ἐλέγετο· ἀνεπτύχθη δὲ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως, διότι ὁ ποιητὴς οὐχὶ πάντοτε τὰ καλὰ καὶ τὰ μεγάλα ἐζήτησε ν' ἀπεικονίσῃ, ἀλλ' ἐκπαλαὶ ἀπέβλεψε καὶ ἐπὶ τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κακίας· ταύτας δὲ ὁ μὲν φαιδρὸς καὶ εὐθυμὸς ποιητὴς, ὁ φίλος τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, ἐθεώρησε μόνον **σκιάν ἐν τῇ εἰκόνι**, ἣτις οὐ μόνον δὲν διαφθείρει τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιθέσεως καὶ λαμπρότερα καθιστᾷ τὰ λοιπὰ τῆς εἰκόνος μέρη· ὁ ποιητὴς οὗτος ἐκδηλοῖ μειδιάμα τι καὶ ἐλαφρὸν σκῶμμα, ὅπερ κατ' οὐδὲν μειοῖ τὸ τῆς ποιητικῆς εἰκόνος κάλλος· ὁ δὲ ποιητὴς ὁ εἰσδύσας βαθύτερον εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἀντεπεξέρχεται κατ' αὐτῶν μετὰ σφοδροῦ πάθους, πικρίας καὶ χλεύης, τοῦ τοιούτου δὲ μάλιστα ποιητοῦ ὄργανον εἶναι ὁ **Ἰαμβος**, τὸ β' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀπήχημα τῶν ἐρίδων καὶ τοῦ θυροῦβου τῆς ἀγορᾶς. Ὁ τε Ἰαμβος καὶ ἡ ἐλεγεία εἶναι δημιουργήματα τῶν Ἰώνων καὶ ἀμφότερα ἐμφανίζονται 700—650 π. Χ.

3. Τὸ μέλος, ἡ μελικὴ ποίησις.

Ἡ ἐλεγεία καὶ ὁ Ἰαμβος εἶναι πρόδρομοι τῆς κυρίως **λυρικῆς**, ἣτις εἶναι ἀχώριστος τῆς μουσικῆς καὶ καλεῖται **μέλος**, ὁ δὲ ποιητὴς μελοποιός· ἡ μελικὴ ποίησις ἦτο προσωρισμένη πρὸς ᾠδὴν, ἵνα δηλ. ᾄδεται συνοδευομένη ὑπὸ τῆς λύρας ἢ ἄλλου μουσικοῦ ὄργανου, οἷον τῆς κιθάρας, φόρμιγγος, αὐλοῦ· ἡ ᾠδὴ.

1)

δὲ καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ τότε κυρίως ἀρμόζουσιν, ὅταν σφοδρὸν αἶσθημα ἢ πάθος καταλάβῃ τὴν ψυχὴν· αὕτη τότε δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν μονότονον τῆς ἀπαγγελίας τρόπον· ὅταν αἱ χορδαὶ τῆς καρδίας πάλλωνται ἐντεινόμεναι ἐναλλάξ καὶ χαλαρούμεναι, μετασχηματίζεται ὁ λόγος ἐν τῷ στόματι τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπλοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς δξύτητος καὶ τῆς βαρύτητος τῆς φωνῆς εἰς *ἐντεχνον ᾄσμα*· ἐπειδὴ δὲ ἡ σφοδρότης αὕτη τοῦ πάθους χρῆζει καὶ ἀναπαύσεως, κατ' ἀνάγκην τὸ ᾄσμα διαιρεῖται εἰς διάφορα τμήματα στίχων, ἅτινα *στροφαὶ* καλοῦνται· τούτων δὲ τὰ τέλη ἀνάπαισιν καὶ ἄνεσιν τινα παρέχουσιν εἰς τὴν ψυχὴν.

Αἱ στροφαὶ δὲ τοῦ μέλους σύγκεινται οὐχὶ ἐκ δύο στίχων, ὥς ἡ τῆς ἐλεγείας, ἀλλὰ ἐκ πλείονων ὁμοίου ἢ διαφόρου ῥυθμοῦ, ἐναρμονιόν τι ὅλον ἀποτελούντων· ἡ ἐπίτασις δὲ τοῦ ψυχικοῦ πάθους δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῶν διαφόρων χρωματισμῶν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ ῥυθμικῶν κινήσεων τοῦ σώματος, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν *ὄρχησιν* ἢ τὸν *χορόν*. Ἐκαλλιεργήθη δὲ τὸ μέλος μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν τῶν Αἰολέων ἦδeto μόνον ὑπὸ μουσικοῦ ὀργάνου συνοδευόμενον, τὸ δὲ Δωρικὸν ᾄδόμενον μετὰ μουσικοῦ ὀργάνου, συνωδευετο καὶ ὑπὸ χοροῦ ὀρχουμένου· διὸ καὶ *χορικὸν* μέλος λέγεται. Καὶ τὸ μὲν Αἰολικὸν ἔχει στροφὰς ἕξ ὁμοιορρυθμῶν τεσσάρων στίχων, ὧν ὁ τελευταῖος βραχύτερος κατακλείει τὴν στροφὴν· αἱ δὲ τοῦ Δωρικοῦ μέλους στροφαὶ εἶναι μακρότεραι καὶ ἐντεχνότεραι. Καὶ ἐν μὲν τῷ Αἰολικῷ μέλει ἡ αὕτη κατὰ τὸν ῥυθμὸν στροφὴ ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους· τὸ δὲ Δωρικὸν ὥς τὰ πολλὰ μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας ἔχει καὶ τρίτην ἀνομοίου ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται *ἐπφδός*. Καὶ ἐπὶ τινα μὲν χρόνον τὸ μέλος καλλιεργεῖται κατὰ τόπους περιοριζόμενον ἐν τοῖς φυλετικοῖς ὁρίοις, ἀλλὰ κατόπιν διαρρήγνυνται οἱ τοπικοὶ φραγμοὶ καὶ τὸ μέλος ἀνυψωθὲν εἰς ἐθνικὴν περιωπὴν καὶ ᾄδον ἐθνικὰ γεγονότα γίνεται *καθολικὸν καὶ ἐθνικόν*.

4. Εἶδη τοῦ μέλους.

Τὰ εἶδη τοῦ μέλους ἢ τῶν ᾄσμάτων ἀναφέρονται ἢ εἰς τὸ θεῖον ἢ εἰς τοὺς ἀνθρώπους· καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς θεοὺς ἀναφερόμενα μέλη εἶναι α' ὁ *ὕμνος*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰς τὸν θεὸν ᾄσμάτων, ἔχον ὑπόθεσιν τὸν μῦθον τοῦ ὕμνουμένου θεοῦ· β' τὸ *προσόδιον* ᾄσμα, ὅπερ καλεῖται οὕτω ὡς ᾄδόμενον κατὰ τὴν

εἰς τοὺς βῶμους ἢ ναοὺς *πρόσοδον*· γ' τὸ *ἐμβατήριον* (μέλος) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἄρεως, ὅπερ ἦδον οἱ Σπαρτιάται καὶ οἱ ἄλλοι Δωριεῖς ἐμβαίνοντες εἰς τὴν μάχην, τὸ μὲν ὑμνοῦντες τὸν θεὸν τοῦ πολέμου, τὸ δὲ καὶ ῥυθμίζοντες τὸ βῆμα κατὰ τὴν μάχην καὶ τηροῦντες τὴν τάξιν ἐν αὐτῇ, εἶναι συνώνυμον δὲ πρὸς αὐτὸ τὸ *ἐνόπλιον* (μέλος)· δ' ὁ *παιάν*, ὅστις ἦτο διττός, *ἱκετήριος* δηλ. ᾧδὴ πρὸς ἀποτροπὴν λοιμοῦ ἢ ἄλλου τινὸς κακοῦ, καὶ *εὐχαριστήριος* ἐπὶ τῇ ἀποτροπῇ καὶ καταπαύσει αὐτῶν· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο ὁ παιάν πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα ἢ τὴν Ἀρτεμιν, εἴτα δὲ πρὸς πάντα θεόν· ε' ὁ *διθύραμβος*, ᾧδὴ εἰς τὸν Διόνυσον, ἔχουσα χαρακτηρὰ ἐνθουσιαστικὸν καὶ μαγικόν· ς' τὸ *ὑπόρχημα*, χορικὸν εἰς τὸν Ἀπόλλωνα κυρίως ἄσμα, διαφέρον τοῦ παιᾶνος καθότι ζωντροὺς τοὺς ῥυθμοὺς εἶχεν· καὶ ζ' ὁ *ῥουλος*, ὕμνος εἰς τὴν Δήμητρα.

Τὰ δὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀναφερόμενα ἄσματα ἦσαν α' τὸ *ἐγκώμιον* (ἄσμα ἐν κώμῳ) ᾄδόμενον ὑπὲρ φίλων ἢ ἡγεμόνων πρὸς δῆλωσιν ἐξόχου τιμῆς, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐγένετο χορικόν· β' *ἐπίνικος* (ὕμνος) ἢ *ἐπινίκιον* (μέλος), ἐπὶ νίκῃ γενομένη ἢ ἐν ἀγῶνι ἀθλητικῷ ἢ ἐν πολέμῳ· γ' *σκόλια* ἢ *παροίνια ἄσματα* ᾄδόμενα παρὰ τοὺς πότους· ἔλαβον δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἔχοντα σχολιὸν τὸν ῥυθμόν, ἀκανόνιστον τὴν μελωδίαν ἢ διὰ τὴν (σκολιάν) ἀκανόνιστον τάξιν, καθ' ἣν ὑπὸ τῶν συνδαιτυμόνων ἦδeto· ἕκαστος δηλ. ἐξ αὐτῶν ᾄδων ἐκράτει κλάδον μυρσίνης, ἣν μετέδιδεν εἰς ὄντινα ἤθελεν, ὅπως ἐκεῖνος ἐξακολουθήσῃ τὸ ἄσμα· δ' τὰ *παρθένεια*, ᾄδόμενα ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν ἐν αἷς πόλεσιν ἢ γυνὴ ἀπέλευεν ἐλευθερίας ὡς ἐν Σπάρτῃ· ε' *Ὑμέναιος* (ὕμνος), ὅστις ἦδeto, ὅτε ἦγον τὴν νύμφην ἐκ τῆς πατρικῆς οἰκίας εἰς τὴν τοῦ νυμφίου· ς' τὸ *ἐπιθαλάμιον*, γαμήλιον ἄσμα, ὅπερ ἦδeto πρὸ τοῦ θαλάμου τῶν νεονύμφων· καὶ ζ' ὁ *θρηῆνος* καὶ τὸ *ἐπικήδειον* ἄσμα· καὶ τοῦτο μὲν ἦδeto παρ' αὐτὸ τὸ κῆδος τοῦ ἀποθανόντος, ἔτι δηλ. τοῦ νεκροῦ προκειμένου, ὁ δὲ *θρηῆνος* ἐν παντὶ χρόνῳ.

Πρὸς δὲ μνημονεύονται ἄσματα καὶ τῶν διαφόρων ὥρων τοῦ ἔτους καὶ κατὰ διαφόρους ἐργασίας, ὡς ἡ *ἐπιμύλιος* ᾧδὴ κατὰ τὴν ἄλεσιν τοῦ σίτου ἐν τῷ μύλῳ, τὰ *ἐπιλήνια* (ἄσματα τρυγητῶν), τὰ *βανκαλήματα* ἔτι δὲ καὶ τὰ *ὠσχοφορικά*, κληθέντα οὕτω ἐκ τῶν *ὠσχω*ν ἦτοι κληματίδων μετὰ βοτρυῶν, αἷς ἔφερον οἱ ἄδοντες.

5. Χριστιανική λυρική.

Κατά τὴν βυζαντιακὴν περίοδον ἀναβλαστάνει καὶ τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη *ἐκκλησιαστικὴ ποίησις* καλεῖται· αὕτη ἔσχεν ὡς πρό-
τυπον τὴν ἀρχαίαν λυρικήν· διὸ καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ᾠσμάτων
ἐκείνης ἔχει· ἀλλὰ τὰς ἀρμονίας ἐκείνας ὠνόμασαν ἤδη *ἤχους*,
ὧν τὸν μὲν α' ἐκάλεσαν *Δώριον*, ὡς ἔχοντα τὸ σεμνὸν καὶ μεγα-
λοπρεπὲς τῶν Δωριέων· τὸν δὲ β' διὰ τὸ ἀνειμένον καὶ χαλαρὸν
ἐκάλεσαν *Δύδιον*· τὸν γ' *Φρύγιον* ὡς ἔχοντα χαρακτηῖρα ὀρητι-
κὸν καὶ οὕτω καθεξῆς· τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν ᾠσμάτων τὰ μὲν
καλοῦνται *εἰρμοί* ⁽¹⁾, τὰ δὲ *τροπάρια* (=στροφαί), ἀλλὰ δὲ *κον-
τάκια* (περιληπτικά τῆς ἐορτῆς) ⁽²⁾, οἱ δὲ *κανόνες* εἶναι συστήματα
ᾠδῶν· διότι ἕκαστος σύγκειται ἐξ ὀκτώ ἢ ἐννέα ᾠδῶν, ἑκάστη δὲ
τούτων ἐκ τριῶν ἢ πλειόνων στροφῶν.

γ' Δ ρ ᾱ μ α.

Τὸ *δρᾶμα*, τὸ τρίτον καὶ τελειότατον εἶδος τῆς ποιήσεως, εἶ-
ναι *μίμησις* πράξεως, ὑπὸ προσώπων δρώντων ἐν τῷ θεάτρῳ
τελουμένη, ἧς σκοπὸς εἶναι ἢ μετὰ τέρψεως ἠθικὴ βελτίωσις τοῦ
θεατοῦ.

Εἶναι δὲ τὸ δρᾶμα ἔντεχρον κρᾶμα καὶ ἀρμονικὴ ἔνωσις τῶν
δύο ἄλλων τῆς ποιήσεως εἰδῶν, τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους, καὶ
ἐκ τούτου μὲν παρέλαβε τὰς ᾠδὰς, τὰς ὑπὸ τοῦ χοροῦ ᾄδομένας,
ἐξ ἐκεῖνου δὲ τὸν μῦθον· ἀλλ' ἐνῶ τὸ ἔπος ἀφηγεῖται τὸν μῦθον
ὡς τετελεσμένον ἐν τῷ παρελθόντι, τὸ δρᾶμα μεταβάλλει τὸ πα-
ρελθὸν εἰς παρὸν καὶ τὴν διήγησιν εἰς *διάλογον* καὶ εἰς πράξιν
πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ θεατοῦ ἐξελισσομένην καὶ ὑπὸ τῶν ὑπο-
κριτῶν *δρωμένην*· διὸ καὶ *δρᾶμα* ἐκλήθη.

Διηρόθη δὲ τὸ δρᾶμα εἰς *τραγωδίαν* καὶ *κωμωδίαν*, ἐξ ὧν ἡ
μὲν μιμεῖται πράξεις *τραγικὰς* δηλ. λυπηρὰς καὶ φοβεράς, ἡ δὲ
κωμωδία πράξεις *ἀστείας* καὶ γελοίας. Κρᾶμα δὲ τούτων εἶναι τὸ
λεγόμενον *σατυρικὸν* δρᾶμα, λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *σατύρων*,
οἵτινες ἀπετέλουν τὸν χορὸν αὐτοῦ.

1) *Εἰρμός*· πρότυπος στροφή, πρὸς ἣν τὰ τροπάρια καὶ οἱ κανόνες
ῥυθμίζονται.

2) *Κόνταξ*, *Κοντός* (=κύλινδρος· ἐπὶ τούτῳ περιελίσσεται ἡ μεμβράνη,
ἐφ' ἧς ἦτο γεγραμμένος ὁ ὕμνος, τὰ τῆς ἐορτῆς ἐν συνόψει περιέχων).

Μῖμος.

Τῆς κωμωδίας ἀποφυσὶς θεωρητέος καὶ ὁ **μῖμος**, ὃν δύναται τις νὰ παραβάλῃ πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δραμάτων· ὁ μῖμος ἐξ ἀπλοῦ διαλόγου ἀνεπτύχθη εἰς ὁλόκληρον δράματιον τὸ πρῶτον ἐν Σικελίᾳ, καὶ ἀπεικονίζει τὴν εὐθυμίαν τὴν χαρακτηρίζουσιν τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας, ὡς καὶ τὴν εὐτραπείαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐφυΐαν περὶ τὴν παρατήρησιν. Διεκωμωδοῦντο μὲν καὶ πολιτικὰ γεγονότα διὰ τοῦ μίμου, ἀλλὰ μάλιστα οἱ τρόποι, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῶν κοινωνικῶν τάξεων, μάλιστα δὲ τῆς κατωτέρας.

Βουκολικὴ ποίησις.

Ὁ ψίγονον τοῦ δράματος εἶδος εἶναι ἡ **βουκολικὴ** ποίησις, ἣτις ἔχει ὡς θέμα τοὺς **βουκόλους**, τοὺς ποιμένας καὶ γενικῶς εἰπεῖν τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν **βουκόλων** δηλ. τοῦ ἐπικρατεστέρου εἶδους· ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀνεπτύχθη εἰς ἑντεχνον εἶδος ἐκ τῶν λαϊκῶν ποιμενικῶν ᾠσμάτων· ἐνέχει δὲ στοιχεῖα καὶ τῶν τριῶν κυριωτέρων εἰδῶν τῆς ποιήσεως· διότι ἐκ μὲν τοῦ ἔπους παρέλαβε τὸ μέτρον, τὸ δακτυλικὸν δηλ. ἑξάμετρον, ἐκ δὲ τοῦ μέλους τὴν στροφὴν καὶ ἐκ τοῦ δράματος τὸν διάλογον.

Β' ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΕΝ Τῷ ΠΕΖῶΙ ΛΟΓῶΙ.

Πεζὸς λόγος.

Οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἄρματος ὀχούμενον, τὸν δὲ ἄνευ μέτρου ἢ **καταλογάδην** γράφοντα πρὸς **πεζοποροῦντα**· ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἑντεχνον εἶδος διεμορφώθη πολλῷ ὕστερον τῆς ποιήσεως· ὅτε δηλ. τὸ ἔθνος προέβαινεν εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν, τότε καὶ ὁ λόγος συμεταβαλλόμενος ἤρξατο νὰ ἀπεκδύηται τὰ πρότερον κοσμήματα· κατέβη δηλ. ἀπὸ τῶν μέτρων, ὥσπερ ἀπὸ τῶν ὀχημάτων τῆς φαντασίας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος, καὶ **πεζὸς** γενόμενος ἐθήρευε τὸ ἀληθὲς ἀντὶ τοῦ μυθώδους· διακρίνονται δὲ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ ποιήσει, τρία εἶδη, ἡ **ἱστορία**, ἡ **φιλοσοφία** καὶ ἡ **ῥήτορεία**, αἵτινα ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τὰ τρία εἶδη τῆς ποιήσεως ἥτοι ἡ μὲν ἱστορία πρὸς τὸ ἔπος, ἡ δὲ φιλοσοφία πρὸς τὸ μέλος καὶ ἡ ῥήτορεία πρὸς τὸ δράμα.

α' Ἱστορία.

Ἡ ἱστορία, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰδῶν τοῦ πεζοῦ λόγου, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔπος· διαφέρει δὲ αὐτοῦ καθ' ὅτι ἐκεῖνο μὲν περιγράφει τὰ πράγματα οἷα ἠδύναντο νὰ γίνωσιν, ἡ δὲ ἱστορία αὐτὰ τὰ γενόμενα ὡς οἷόν τε ἀκριβῶς.

β' Φιλοσοφία.

Φιλοσοφία κυρίως εἶναι ἡ φιλία ἢ ἀγάπη πρὸς τὴν **σοφίαν**, ὃ ἔρως πρὸς τὴν μάθησιν· διότι κατ' ἀρχὰς **σοφία** καὶ μάθησις συνωνυμοῦσι καὶ σοφὸς λέγεται ὁ πολλὰ μαθὼν· διὸ φιλόσοφος καὶ φιλομαθὴς λαμβάνονται ἀδιαφόρως· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ ζητεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων· διότι ὁ ἄνθρωπος εὗρεθεις ἐν μέσῳ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων μυστηρίων ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὸν δημιουργόν, τὰ δημιουργήματα, τοὺς νόμους αὐτῶν, ὡς καὶ τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ διανοίας. Καὶ μέχρι μὲν τῶν μηδικῶν πολέμων ἡ φιλοσοφία ἐρευνῶσα τὴν φύσιν μόνον εἶναι φυσικὴ ἢ **φυσιολογία**· μετὰ δὲ ταῦτα γίνεται ἡθικὴ καὶ διαλεκτικὴ ἢ λογικὴ· καὶ τέλος ἐπιστήμη τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἔλαβε μὲν τὰ πρῶτα σπέρματα ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καλλιεργηθείσης ἐπιστήμης, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ἀναπτυχθεῖσα θαυμασίως ἐγένετο προῖόν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος πρωτότυπον καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστατον τῆς ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας μνημεῖον.

γ' Ρητορεία.

Ἡ **ῥητορεία**, τὸ τρίτον εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου, εἶναι εὐγλωττία τις ἐπαγωγὸς, ψυχαγωγία διὰ λόγου, ὥστε νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους· διὸ καὶ **πειθοῦς δημιουργὸς** ὠρίσθη· τὸ δῶρον δὲ τοῦτο τοῦ λόγου καὶ τῆς εὐγλωττίας τινὲς μὲν ἔχουσι φύσει, τινὲς δὲ ἀποκτιῶσιν αὐτὸ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης· ἐκείνη μὲν εἶνε **φυσικὴ** ῥητορεία, ἡ δὲ δευτέρα **ἐντεχνος**· διότι περὶ τὴν ῥητορείαν ἀνεπτύχθη ἰδία τέχνη, ἡ **ῥητορικὴ** καλουμένη· ἀποτείνεται δὲ ὁ ῥήτωρ πρὸς τὰ πλήθη ἢ ἐν ἑορταῖς ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου ἢ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι νὰ πείθῃ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς οὓς ἀγορεύει.

Διὸ καὶ τῆς ῥητορικῆς εἶναι **τρία** τὰ εἶδη α' τὸ συμβουλευτι-

κόν, β' τὸ δικανικὸν καὶ γ' τὸ ἐπιδεικτικόν· καὶ τοῦ μὲν α' εἵδους ὁ λόγος εἶναι τὸ μὲν προτροπή, τὸ δὲ ἀποτροπή· τοῦ δὲ β' κατηγορία ἢ ἀπολογία καὶ τοῦ γ' τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος· καὶ ὁ μὲν *συμβουλευτικὸς* λόγος ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον καὶ σκοπεῖ τὸ συμφέρον ἢ τὸ βλαβερόν· ὁ δὲ δικανικὸς εἰς τὸ παρελθόν ἀναφερόμενος σκοπεῖ τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον· καὶ ὁ ἐπιδεικτικὸς κυρίως μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρόν, ἀλλὰ πολλάκις ἀναμνησκαίεται τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον· σκοπὸν δ' ἔχει οὗτος τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν ¹⁾).

* *

Τὰ ἔξ δὲ ταῦτα εἶδη τῆς ποιήσεως καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου ὁ ἑλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ προήγαγε θαυμασίως. Καὶ προηγήθησαν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πολιτισμῷ καὶ ἐν τῇ σπουδῇ τῶν γραμμάτων λαοὶ τινες τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' οὔτε πάντα τὰ εἶδη τοῦ λόγου παρήγαγον ἐκεῖνοι καὶ ὅσα παρ' αὐτοῖς ἀνεπτύχθησαν πολὺ ἀπέχουσι τοῦ τελείου. Παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλήσι τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνεπτύχθησαν αὐτοφυῶς, ἔξ ἐμφύτου ὁρμῆς τοῦ πνεύματος αὐτῶν καὶ οὐχὶ ἐκ μιμήσεως ἄλλων, ὥς τὰ τῶν Ῥωμαίων· διὸ ταῦτα παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἀνεπτύχθησαν κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἥτοι πρότερον μὲν τὰ ἀπλούστερα, εἶτα δὲ τὰ συνθειώτερα καὶ ἐντεχνότερα, πρότερον δηλ. ἀνεπτύχθη ἡ ποίησις, εἶτα ὁ πεζὸς λόγος καὶ τῆς ποιήσεως πάλιν πρότερον μὲν τὸ ἔπος, ὕστερον δὲ τὸ μέλος καὶ τελευταῖον τὸ δοῦμα.

Τὰ διάφορα δὲ ταῦτα εἶδη τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου κατὰ τοὺς διαφόρους αἰῶνας δὲν ἔχουσιν ἀκριβῶς τὸν αὐτὸν γλωσσικὸν τύπαν, ἀλλ' ἐμφανίζουσι καὶ διαλεκτικὰς τινὰς διαφοράς· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τὰς διαλέκτους τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης.

1) Ἐάν τις παραβάλλῃ τὰς διαφόρους γνωστὰς γραμματολογίας πρὸς ἀλλήλας, φαίνεται, ὅτι οὐδεμία δύναται νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν· χαρακτηριστικὴ αὐτῆς ἰδιὸς εἶναι ὅτι ἀνεπτύχθησαν τὰ διάφορα εἶδη τοῦ λόγου αὐτοφυῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμιμήθησαν αὐτήν, οἱ νεώτεροι λαοὶ ἐμιμήθησαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ῥώμην· ἐποποιίαι, τραγωδίαι, κωμωδίαι, ποίησις λυρική, ποίησις βουκολική, ῥητορική, ἱστορία, διάλογοι, πάντες οἱ ὅροι οὗτοι οὕς ἐδανείσθησαν οἱ νεώτεροι λαοί, εἶναι ἑλληνικοί, καὶ δηλοῦσιν εἶδη γραμματολογικὰ βλαστήσαντα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους καὶ ἐκεῖ προαχθέντα εἰς τὴν τελειότητα· Laurand, *Litterature Grecque* § 7 ἔκδοσις 5ῃ 1926.

Ἑλληνικὴ γλῶσσα. διάλεκτοι.

Ὡς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο διηρημένον κατὰ φυλάς, οὕτω καὶ ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς διαλέκτους ἦτοι τὴν Αἰολικὴν, τὴν Δωρικὴν, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἀττικὴν.

Τούτων ἡ μὲν *Αἰολικὴ* εἶχε τὰ ἐξῆς ἰδιώματα· α' τὴν βαρύτητα τοῦ τόνου, ἔλεγε δηλ. χεῖμων, θῦμος, ἄστερες, ἄγαθος· β' τὰ εἰς μι ῥήματα ἀντὶ τῶν συνηρημένων π. χ. ὄρημι, φίλημι, κάλημι (= ὄρω ..) γ' τὰ διπλᾶ ὑγρά ἢ ἔνρινα π. χ. κρίννω, κτέννω, φθέρρω, σπέρρω.

Ἡ δὲ Δωρικὴ εἶχεν ὡς ἰδιώματα α' τὸν φθόγγον α ἀντὶ τοῦ η ἔλεγε λ. χ. ἡμέρα, σελάνα, Ἀθάνα δᾶμος· ἡ προφορὰ δ' αὕτη ἢ πλατεῖ τῷ στόματι γινομένη λέγεται πλατειάζειν, πλατειασμός· β' ἐν τῇ καταλήξει τοῦ ῥήματος ἔχει τοὺς τύπους λέγομες, (φατὶ φησί), φαντὶ (φασί), διδόμεν (διδόναι), δοθῆμεν (δοθῆναι), δωσῶ, θεραπευσῶ, ἰεοῦμαι (δώσω, θεραπεύσω, ἴξομαι).

Ἡ *Ἰωνικὴ* εἶχε α') τὸ η ἀντὶ τοῦ α μακροῦ π. χ. Ἀθήνη, ἡμέρη, πρῆγμα· β') τοὺς ἀσυναίρετους τύπους π. χ. ποιέω γ' τὰ ψιλὰ σύμφωνα καὶ πνεύματα, οἷον ἀπίκετο. (= ἀφίκετο), κατήμενος, δέκομαι.

Καὶ τέλος ἡ *Ἀττικὴ* ἢ Ἀτθίς ἐκ τῆς Ἰωνικῆς προελθοῦσα οὔτε τὰ πολλὰ ἢ τῆς Ἰωνικῆς ἔχει οὔτε τὰ πολλὰ α τῆς Δωρικῆς λέγουσα π. χ. ἡμέρα, Ἀθηναῖ. Ἀπὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου προτιμᾷ τὰ τε (ἀντὶ τῶν σσ) π. χ. θάλαττα, ἦττα, τὴν πρόθεσιν εἰς καὶ σὺν (ἀντὶ ἐς καὶ ξύν), τὴν ὀνομαστικὴν πληθ. βασιλεῖς, ἱππεῖς (ἀντὶ τῶν πρότερον βασιλῆς, ἱππῆς), τὰ δύο ρ, χερρόνησος (ἀντὶ χερσόνησος) καὶ τὸ α' πρόσωπον τοῦ ὑπερσυντελικου π. χ. ἐγεγράφειν (ἀντὶ ἐγεγράφη).

Ἐπὶ δὲ τῶν Μακεδόνων ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος προσλαβοῦσα καὶ ἐκ τῶν ἄλλων στοιχεῖα τινα, ἔτι δὲ καὶ ξενικά, λαμβάνει νέον ὄνομα καὶ καλεῖται *κοινή*· αὕτη κατέστη γλῶσσα τῆς βασιλικῆς αὐλῆς, ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν χρήσει καθ' ἅπαντα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ ἀνὰ τὰς Μακεδονικὰς κτήσεις ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, τῇ Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ· καὶ ἐν αὐτῇ ἐγράφησαν τὰ βιβλία τῆς παλαιᾶς καὶ καινῆς Διαθήκης καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου καὶ αὕτη ἀπεικονίζεται ἐν τῇς ἐπισήμοις παύροις τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων· διὰ τὴν ἐπιμειξίαν ὁμως τοῦ ἔθνους μετ' ἄλλων πολλῶν λαῶν ἡ γλῶσσα συμφυρο-

μένη μετὰ στοιχείων ξενικῶν καὶ ἀμελουμένη ἤρξατο ν' ἀλλοιοῦται. Τούτου ἕνεκα ἀναφαίνονται ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας οἱ καλούμενοι

Ἀττικισταί, οἵτινες πειρῶνται, ἵνα τὸν γραπτὸν λόγον εἰς τὴν Ἀττικὴν καθαρότητα ἐπαναφέρωσιν, ἄριστος δὲ μιμητὴς αὐτῆς ὁ Λουκιανὸς ἀνεδείχθη. Ἀλλοιώσιν δὲ ἡ γλῶσσα μείζονα ἔπαθε κατὰ τὴν Βυζαντιακὴν περίοδον καὶ μεγίστην ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ζοφερὰν ταύτην περίοδον οἱ διδάσκαλοι τοῦ Γένους καὶ σοφοὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱεράρχαι προσεπάθουν νὰ φυλάττωσι τὰ ζώπυρα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ περισώζωσιν ὅ,τι ἠδύναντο ἐκ τοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς ἀπελευθερώσεως τὸ ἔθνος κατὰ τὰς ὑποδείξεις τοῦ σοφοῦ Κοραῆ τὸ μὲν ἀποκαθαίρει τὴν γλῶσσαν ἐκ τῶν ξενικῶν λέξεων, τὸ δὲ πλουτίζει αὐτὴν ἐκ τοῦ θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας. Ἐκτοτε δὲ ἡ διαμορφουμένη **νέα Ἑλληνικὴ** διὰ τῶν σχολείων, τῶν λογίων, τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῆς δημοσιογραφίας, ὁσημέραι προσλαμβάνουσα πλοῦτον μέγαν καὶ χάριν πολλήν, ἐπαρκεῖ εἰς τὸ νὰ ἐκφράζη πᾶσαν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν.

Περίοδοι τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας.

Τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῶν πρώτων μνημείων τοῦ λόγου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διαιροῦμεν εἰς ἑπτὰ περιόδους. Ἡ μὲν **πρώτη** τούτων ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν Περσικῶν πλέμων (490 π.Χ.) καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ **ποιητικὴ** κατ' αὐτὴν τῆς ποιήσεως μόνον ἔχομεν μνημεῖα καὶ ταύτης μόνον ἐπικά καὶ λυρικά· καλλιεργοῦσι δὲ τὰ γράμματα κατ' αὐτὴν μάλιστα μὲν αἱ ἀποικίαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κυρίῳς Ἑλλάδι πόλεις τινές.

Ἡ δὲ **Δευτέρα περίοδος διήκει** ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τέλους τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος (490 π.Χ.—300 π.Χ.) καὶ καλεῖται **Ἀττικὴ**· διότι κατ' αὐτὴν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι.

Ἡ **Τρίτη** ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ὀρταβιανοῦ Αὐγουστου (300—30 π.Χ.) καλεῖται **Ἀλεξανδρεωτικὴ** ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣτις μάλιστα γίνεται ἤδη τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κέντρον καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐστία.

Ἡ *Τετάρτη* περίοδος διήκει ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ (30 π. Χ.—527 μ. Χ.).

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Δ' αἰῶνος μ. Χ. ἡ ἔδρα τῶν ἐλληνικῶν σπουδῶν μετατίθεται ἐκ τῆς Ρώμης εἰς τὴν νεόδημον τοῦ Κωνσταντίνου πόλιν, εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ *Πέμπτη* περίοδος ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων (528—1453 μ.Χ.) καὶ ὀνομάζεται Βυζαντινὴ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου (Κωνσταντινουπόλεως), ὅπερ ἤδη γίνεται τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων ἐστία.

Ἡ *Ἑκτὴ* διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1454-1821) καθ' ἣν περίοδον διατελεῖ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τῇ βάρβαρον δεσποτείᾳ τῶν Τούρκων.

Τέλος ἡ *Ἑβδόμη* ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Ἐπαναστάσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

Γ'. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. ΕΙΔΙΚΟΝ

Α'. ΠΕΡΙΟΔΟΣ (—490 π. Χ.)

Α'. ΠΟΙΗΣΙΣ. α'. ΕΠΟΣ ΗΡΩΪΚΟΝ

Προσμήρειος ποίησις. Ὅμηρος.

Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα εἶναι οὐ μόνον τὰ ἀρχαιότατα τῶν περισωθέντων μνημείων τοῦ ἐλληνικοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ τελειότατα. Ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἄλλα ποιήματα ὑπῆρχον, μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἑπὶ διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται ὡς γνωστὰ τὸ νεῖκος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ὀδυσσεώς, τὰ τοῦ Δουρείου ἵππου καὶ ἡ τίσις τοῦ Ὀρέστου, ἔτι ὀνόματα θεῶν, ἡρώων καὶ ἡρωϊδῶν ὡς ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ καὶ πολυθρύλητα ἐξ ἄλλων ποιημάτων ὥσαύτως μνημονεύονται καὶ αἰοιδοί, ὡς ὁ Δημόδοκος καὶ ὁ Φῆμιος, ὧν ὁ μὲν παρὰ τοῖς Φαίαισιν ἄδει τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν Ἀχαιῶν, ὁ δ' ἐν Ἰθάκῃ τὸν οἰκτρὸν αὐτῶν νόστον (ἐπιστροφὴν).

Τὸ δὲ ᾄδειν ἀσκούμενον ὑπὸ τῶν ἀοιδῶν ὡς ἐπιτήδευμα ἐθεωρεῖτο θεῖον δῶρον ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν διδόμενον· διὸ καὶ οἱ ἀοιδοὶ εὐύχανον μεγάλης τιμῆς ὑπὸ τῶν συγχρόνων ὁ ἀοιδός, ὡς φαίνεται παρ' Ὀμήρῳ, ἔκρουε καὶ ἔγχορδόν τι ὄργανον ὅπερ καλεῖται φόρμιγγ' ἢ κιθάρα, ἀλλὰ τὸ ὄργανον αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἐπῶν ἔκρουε μόνον ἐν ἀναβολῇ, ἥτοι ὡς προανᾶκρουσιν, ὅπως δηλ. ἡ φωνὴ λάβη τὴν προσήκουσαν βάσιν (φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀεΐδειν). Ὅτι δὲ καὶ ἀγῶνες μουσικοὶ καὶ ποιητικοὶ ἐγίνοντο, δηλοῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μνημονευόμενον, ὅτι ὁ Θάμυρις ἠττηθεὶς ἐν ἀγῶνι πρὸς τὰς Μούσας ἀπώλεσε «τὴν ὄρασιν, τὴν θεσπεσίαν ἀοιδίην καὶ τὴν κιθαριστὴν» (=τὴν τέχνην τοῦ κιθαρίζειν).

Ἀλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἡσμάτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ὑπῆρχον κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ ἄλλα, ἅτινα εἶναι ὡς σπέρματα τῆς μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθείσης λυρικῆς ποιήσεως, ἥτοι οἱ ὑμέναιοι δηλ. ἡσματα γαμήλια ὑπὸ ὀρχήσεως καὶ φόρμιγγος συνοδευόμενα, παιᾶνες ἢ ὕμνοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἔτι δὲ καὶ πένθιμα ἡσματα, ὡς ὁ λίνος καὶ οἱ θρήνοι εἰς τοὺς τεθνεῶτας· ταῦτα δὲ ἤδον ἀοιδοὶ τεχνῖται, οἱ ἑξαρχοὶ τοῦ θρήνου, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπωλοφύροντο (ἐθρήνουν κατόπιν).

Ἡ ἀρχαία δ' ὁμῶς παράδοσις ἐμνημόνευσε καὶ ἄλλων ποιητῶν καὶ ἀοιδῶν, περὶ ὧν ὁ Ὅμηρος οὐδεμίαν μνεῖαν ποιεῖται· ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Εὐμόλπος, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφεύς, περὶ οὗ ἐλέγετο ὅτι διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ τῆς κιθάρας κατεγοήτευε τὰ ἄγρια θηρία, ἐκίνει τὰ δένδρα, τοὺς λίθους καὶ ἐπεῖχε τὸν ῥοῦν τῶν ποταμῶν. Οἱ πανάρχαιοι οὗτοι ἀοιδοὶ καὶ ποιηταὶ λέγονται Ὀρχῆες ἐκ τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον Πιερίας ὄντες· ὅθεν καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπωνομάζοντο Ὀλυμπιάδες καὶ Πιερίδες.

Περὶ Ὀμήρου.

Ὁ *Ὅμηρος*, ὁ μέγιστος ἐπικός ποιητής, ἦτο ἐκ τῆς *Ἰωνίας τῆς Μ. Ἀσίας*. Τὸ ἀρχαιότερον καὶ τιμαλφέστερον μνημεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου εἶνε τὰ ποιήματα τούτου. Οἱ Ἴωνες ἀποικίσαντες παρέλαβον ἐκ τῆς μητροπόλεως πλείστους μύθους καὶ πληθὺν ἡσμάτων ἅτινα ἐκαλλιέργησαν καὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Εὐφρ-εῖς δ' ὄντες καὶ εὐφάνταστοι ἐτελειοποίησαν τὸ *ἔπος*, ὅπερ οἱ Αἰολεῖς τὸ πρῶτον ἐκαλλιέργησαν. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν πόλεων, αἵτινες ἀντιποιοῦνται τοῦ Ὀμήρου, ἡ *Σμύρνη* φαίνεται εὐλογώ-

τατα ὥς ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ, ἣτις Αἰολέων ἀποικία οὕσα προσετέθη κατόπιν εἰς τὴν Ἰωνικὴν συμπολιτείαν.

Ὅτι δὲ γνώστης τῶν μερῶν ἐκείνων ὁ ποιητὴς ἦτο, δηλοῦσιν αἱ παρομοιώσεις ὥς λαμβάνει ἐκ τῆς κλαγγῆς τῶν χηνῶν ἐν Ἀσίῃ λειμῶνι περὶ τὰ θεῖθρα τοῦ Καῦστρίου (B 466), ἐκ τῆς ὁσμῆς τῶν ἐκ Θοράκης πνεόντων ἀνέμων Βορέου καὶ Ζεφύρου (I, 14)· ἐκ τοῦ ταύρου τοῦ θυομένου ἐν τῷ Πανιώνίῳ (Y 404)· καὶ τὰς ἀκτὰς δὲ τοῦ Ἀδριανυττηνοῦ κόλπου φαίνεται καλῶς γνωρίζων, ὥς καὶ τοὺς ἐξέχοντας παρὰ τὸν πλαιὺν αἰγιαλὸν τοῦ Ἑλλησπόντου τύμβους (E 86) πρὸς δὲ αἱ περιγραφαὶ τοῦ ὄρους Ἰδης, τῆς πεδιάδος τοῦ Σκαμάνδρου (E 773. Ω 336), τῆς ἀκροτάτης κορυφῆς τῆς Σαμοθράκης (E 10), γίνονται μετὰ μεγίστης ἐναργείας, ὅπερ δηλοῖ, ὅτι ὁ ποιητὴς εἶδεν ἰδίῳις ὄμμασι τοὺς τόπους οἷτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τῶν ἀγώνων τῶν ἡρώων αὐτοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Ὅμηρος ἐγένετο πολὺ μεταγενέστερος τῶν Τρωϊκῶν, μαρτυρεῖ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ· διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται οἱ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἥρωες ὥς πολὺ ὑπέρτεροι κατὰ τε τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ῥώμην τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ (A 271, E 304, M 449). Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἡρόδοτος (B' 53) ἵστωρεῖ, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἐγένετο 400 ἔτη πρὸ αὐτοῦ, δηλὸν ὅτι ὁ ποιητὴς ἐξῆσε τὸν ἔνατον αἰῶνα π. Χ. Ἔργα δὲ τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια· τούτων ἡ μὲν ἔχει ὥς ὑπόθεσιν τὴν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς παρενείρει ἐν αὐτῇ καὶ πολλὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὸ Ἴλιον, ἐκ τούτου ὠνομάσθη οὐχὶ Ἀχίλλεια, ἀλλ' Ἰλιάς· ἡ δὲ Ὀδύσσεια ἔχει ὥς ὑπόθεσιν τὸν νόστον (ἐπιστροφὴν) τοῦ ἐπωνύμου ἥρωος ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἡ ὅλη προᾶξις τῆς μὲν Ἰλιάδος τελεῖται ἐν 51 ἡμέραις (καὶ ἐν στίχ. 15700), τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας ἐν 41 (καὶ ἐν στίχ. 12100).

Ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος.

Ὁ ποιητὴς ἐν βραχεῖ προοιμίῳ ἐπικαλεῖται τὴν Μοῦσαν, ἵνα ψάλλῃ τὴν ὀλεθρίαν μῆνιν τοῦ Ἀχιλλέως, ἣτις μυρίας συμφορὰς τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπήνεγκεν· ἐμπνευσθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς θεᾶς διηγείται τὰ κατὰ τὴν μῆνιν ἔχοντα ὥς ἐξῆς· ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου βροτολογὸς λοιμὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν· ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς κηδόμενος τῶν ὁμοφύλων συγκαλεῖ τὸν στρατὸν εἰς συνέλευσιν, ἐν ᾗ ὁ Κάλχας προτραπεῖς ὑπὸ τοῦ ἥρωος, ἵνα εἴπῃ τὴν αἰτίαν τῆς ὁργῆς τοῦ

Ἀπόλλωνος, δηλοῖ, ὅτι ὁ θεὸς ὠργίσθη, διότι ὕβρισεν ὁ Ἀγαμέμνων τὸν ἱερέα τοῦ θεοῦ Χρῦσσην ἐλθόντα, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, ἣν αἰχμάλωτον γενομένην εἶχεν ὡς γέρας ὁ Ἀγαμέμνων. Ὁ βασιλεὺς καί-
περ σφόδρα ὠργισθεὶς κατὰ τοῦ Κάλχαντος, ὅμως κατὰ τὴν συμβουλὴν
αὐτοῦ ἀποστέλλει μὲν τὴν Χρυσήϊδα πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς καὶ θυσίαν
πρὸς ἐξιλέωσιν τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ἀφαιρεῖ τὴν Βρισηίδα,
τὸ γέρας τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις ἐτόλμησε νὰ φιλονικήσῃ πρὸς τὸν βασιλέα
καὶ ὕβριστικῶς προσηνέχθῃ πρὸς αὐτόν. Ὁ ἥρωας τότε μηνύσας ἀπέχεται
τοῦ πολέμου, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Θέτις ἀναβάσκει εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐκ-
λιπαρήσασα τὸν Δία, ἀπέσπασε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς
ταχέως καὶ προσηκόντως θὰ ἱκανοποιηθῇ διὰ τὴν ὕβριν τοῦ βασιλέως (Α).
Ὁ Ἀγαμέμνων ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ ὀνείρου, ὅτι θέλει κυριεύσει τὸ Ἴλιον, πα-
ρατάσσει τὸ στράτευμα εἰς μάχην, ἀντιπαράσσονται δὲ καὶ οἱ Τρῶες καὶ
ἀπαριθμοῦνται αἱ δυνάμεις ἑκατέρων (Β). Ἐφεξῆς ἐν μονομαχίᾳ ὁ Πάρις
ἡττᾶται μὲν ὑπὸ τοῦ Μενελάου, ἀλλὰ σώζεται ὑπὸ τῆς Ἀφροδίτης (Γ).
Μετ' αὐτὴν συνάπτεται ἡ πρώτη πεισματώδης μάχη (Δ καὶ Β) καὶ τῶν
Τρῶων κινδυνευόντων ὁ Ἔκτωρ τῇ προτροπῇ τοῦ μάντεως Ἐλένου σπεύδει
πρὸς τὴν πόλιν ἵνα διὰ τῆς ἱκεσίας τῶν γυναικῶν ἐξιλεωθῇ ἡ Ἀθηνᾶ· ἐκεῖ
δὲ γίνεται καὶ ὁ περιπαθὴς αὐτοῦ διάλογος πρὸς τὴν Ἀνδρομάχην (Ζ).
Μετὰ δὲ τὴν ἄκριτον μονομαχίαν τοῦ Ἐκτορος καὶ τοῦ Αἴαντος (Η), ἀκο-
λουθεῖ δευτέρα πεισματώδης μάχη καθ' ἣν οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τινὰς ἀμφι-
ταλαντεύσεις ἡττηθέντες, διὰ πρεσβείας ἱκετεύουσι τὸν Ἀχιλλεῖα, ἵνα σώσῃ
αὐτοὺς ἐξ ἀφένκτου ὀλέθρου, τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπισχνουμένου εἰς γάμον
καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα καὶ ἅπειρα δῶρα πρὸς ἱκανοποίησιν. Ἀλλὰ
μάτην· διότι τὰ δῶρα οὐδαμῶς θεραπεύουσι τὴν εὐαίσθητον φιλοτιμίαν
τοῦ ἥρωος, ὅστις θέλει τὴν τελείαν ταπεινώσιν τοῦ ὕβρισαντος αὐτὸν ἄρ-
χιστρατήγου (Ι). Ὅθεν ὁ πόλεμος ἐξακολουθεῖ καὶ μάτην ἀριστεύουσι
πολλοὶ ἐκ τῶν ἡρώων τῶν Ἀχαιῶν· διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἀριστεῖς τούτων
καταβάλλονται, ὁ στρατὸς κατατροποῦται καὶ ὁ Ἐκτωρ ἐν τῇ μέθῃ τῆς
νίκης ὀρμῇ νὰ πυρπολήσῃ τὰς ναῦς τῶν Ἀχαιῶν (Κ, Λ, Μ, Ν, Ξ, Ο). τότε
πλέον συγκινηθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκ τῶν μετὰ δακρύων ἐκλιπαρήσεων τοῦ
Πατρόκλου πέμπει αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ πανοπλίας καὶ μετὰ τῶν Μυρ-
μιδόνων, ἵνα τοὺς Τρῶας ἀπωθήσῃ. Ἀλλ' ὁ Πάτροκλος τρέψας εἰς φυ-
γὴν τοὺς πολεμίους, οἵτινες ἐφοβήθησαν ὑπολαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς πανο-
πλίας ὡς τὸν Ἀχιλλεῖα, ἐμέθυσεν ἐκ τῆς νίκης, καὶ νομίσας, ὅτι ἡδύνατο
αὐτὸς μόνος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τροίαν καταδιώκει τοὺς
ἐχθροὺς πρὸς τὰ τεῖχη. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἀναγνωρίσας αὐτὸν ὁ Ἐκτωρ
καὶ μονομαχήσας ἀπέκτεινεν αὐτόν (Π). περὶ δὲ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ μάχη
μανιώδης συνάπτεται (Ρ). Τότε δὲ ὁ Ἀχιλλεὺς ἐνδιθεὶς τὴν ἡφαιστίτευ-
κτον πανοπλίαν (Σ), πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ φίλου ἀποβαλὼν τὴν πρὸς
τὸν Ἀγαμέμνονα μῆνιν στρέφει ὅλην τὴν ὀργὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἐκτο-
ρος καὶ τῶν Τρῶων, οἵτινες ἐν αἵματηρᾷ μάχῃ νικῶνται πολλοὶ ἐξ αὐτῶν
σφάζονται καὶ οἱ περισωθέντες προτροπάδην φεύγοντες συγχλείονται
ἐντὸς τῶν τειχῶν (Τ, Υ, Φ). Μόνος ὁ Ἐκτωρ ἐκτὸς τῶν τειχῶν τολ-
μήσας ν' ἀντιμετωπίσῃ αὐτὸν ἐν μονομαχίᾳ φονεύεται (Χ). Ὁ Ἀχιλλεὺς

κατεχόμενος ἔτι ἐκ τῆς ἀγρίας ὁργῆς διὰ τὸν θάνατον τοῦ φίλου, ἐξαρτήσας ἐκ τοῦ ἄρματος τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος σύρει αὐτὸν περὶ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐπιταφίους ἀγῶνας τελεῖ καὶ ἡγεμονικά δῶρα ἀπονέμει (Ψ). Ἀλλ' ἡ ὁργὴ αὐτοῦπραῖνεται, ὅτε ὁ γηραιὸς Πριάμος τῇ βουλήσει τοῦ Διὸς καὶ τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ Ἑρμοῦ νύκτωρ εἰσελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ γονυπετῆς καὶ μετὰ δακρύων αἰτεῖ τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ πρὸς ταφήν· φιλανθρωπίας τότε αἰσθήματα πληροῦσι τὴν καρδίαν τοῦ ἥρωος, ὅστις ἀποδίδει τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος καὶ παρέχει τὴν αἰτηθεῖσαν ἀνακωχὴν πρὸς ταφήν τοῦ ἥρωος, ἣτις τελεῖται ὑπὸ τῶν Τρώων μετὰ τῶν προσηκουσῶν εἰς αὐτὸν τιμῶν (Ω)· ἡ τελευταία δὲ αὕτη ἡ τῆς ἰκεσίας τοῦ Πριάμου σκηνή, ἡ τόσον συγκινητικὴ, ἐν ᾗ πρᾶτης, ἐπιείκεια καὶ φιλανθρωπία πληροῦσι τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως, φαίνεται οἷονεὶ ἀποκατάστασις τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἥρωος· ἐν τῇ σκηνῇ ταύτῃ ἀποκαθαρθεὶς ὁ ἥρωας παντὸς ἐλατιώματος ἐπέδειξε τὴν θεῖαν αὐτοῦ φύσιν. Ἐκ τῆς καθάρσεως δὲ ταύτης ἀνακουφίζεται καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ προσεκτιζοῦ ἀναγνώστου, ἣτις εἶχε ταραχθῇ ἐκ τῆς πρὸς τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος σκληρότητος τοῦ ἥρωος.

Οὕτω κυριώτατον τῶν δρώντων προσώπων καὶ οἰονεὶ τὸ κέντρον, περὶ ὃ στρέφεται ἡ πρᾶξις τοῦ ὅλου ποιήματος, γίνεται ὁ Ἀχιλλεὺς. Διότι, εἰ καὶ αὐτοῦ ἀπόντος πολλὰ καὶ λαμπρὰ πολεμικὰ ἔργα τελοῦνται, ὅμως ἡ προσοχὴ πάντων πρὸς ἐκεῖνον διηνεκῶς στρέφεται καὶ ἐκεῖνον πάντες ἀναμένουσιν, ἵνα ἐκ νέου εἰς τὴν μάχην ἀναφανῇ καὶ σωτὴρ τῶν Ἀχαιῶν γίνῃ. Αἱ ἀριστεῖαι τοῦ Διομήδους, τοῦ Αἴαντος καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοφύλων ἡρώων, οὐ μόνον δὲν ἐπισκιάζουσιν τὸ κλέος ἐκεῖνον, ἀλλὰ τοῖναντίον λαμπρότερον ἀναδεικνύουσιν αὐτόν. Διότι πάντες ἐκεῖνοι παρίστανται κατώτεροι τοῦ Ἑκτορος. Μόνος ὁ Ἀχιλλεὺς τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς Τρώας καὶ τὸν Ἑκτορα καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτὸν τὸν φόβον, ὃν ἐκεῖνος ἐνέβαλλεν εἰς τοὺς ἀριστεῖς τῶν Ἀχαιῶν καὶ τέλος μονομαχῶν φρονεῖ αὐτόν. Καίπερ δὲ γνωρίζων ὅτι μετὰ τὸν φόβον τοῦ Ἑκτορος ἐπέκειτο καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ, ὅμως μέλλων νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ πρὸς τὸν φίλον καθήκον καταφρονεῖ τοῦ ζῆν.

Ἀνάλυσις τῆς Ὀδυσσεΐας.

Ὁ ποιητὴς ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῆς Μούσης, ἣν ἐπεκαλέσθη ἐν τῷ προοίμῳ, διηγεῖται τὸν νόστον τοῦ Ὀδυσσεὺς· ὁ ἥρωας οὗτος παλιννοστῶν εἰς τὴν Ἰθάκην μετὰ δεινὰς καὶ μακρὰς πλάνας σφύζεται ναυαγὸς μόνος ἄνευ τῶν ἑταίρων εἰς νῆσον ἀπωτάτην τὴν καλουμένην Ὠγυγίαν. Ἐκεῖ ὑποδέχεται αὐτὸν φίλοφρονὸς ἡ νύμφη Κάλυψς, ἣτις ἐρασθεῖσα αὐτοῦ καὶ διὰ λόγων γλυκέων καὶ ἐπαγωγῶν θέλγουσα, ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχῃ παρ' αὐτῇ, ὑπισχνουμένη μάλιστα νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀγέρον καὶ ἀθάνατον. Ἀλλ' ὁ ἥρωας ποθῶν διακαῶς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἐπανάδῃ τὴν «περίφρονα» Πηνελόπην καὶ τὸν «θεοεῖκελον» Τηλέμαχον, ἐτίηκετο κλαίων καὶ προετίμα μᾶλλον τὸν θάνατον ἢ τοιαύτην ἀθανασία.

Ἐν τῷ δὲ οὗτος ἔκει τοιαῦτα ἔπασχεν, ἐν Ἰθάκῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ νέαι συμφοραὶ ἐκ τῶν μνηστήρων ἐπέσκηπτον· θρασεῖς καὶ ὑπερφίαλοι

νέοι νομίσαντες ὅτι ὁ ἥρωες ἀπώλεσθη, τὴν μὲν Πηνελόπην ἀναιδῶς ἐξή-
τουν εἰς γάμον, τὴν δὲ οὐσίαν αὐτοῦ ὑβριστικῶς κατέτρωγον, ἣν ὁ συνε-
τὸς Τηλέμαχος μόνος ὢν καὶ νέος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ (Α, Β, Γ,
Δ). Τῇ συμβουλῇ δὲ τῆς Ἀθηναίης ἀποδημεῖ εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐρω-
τήσῃ περὶ τοῦ πατρὸς τὸν Νέστορα καὶ τὸν ἄρτι παλιννοστήσαντα Με-
νέλαον· καὶ ἡ θεὰ πανταχοῦ παρακολουθοῦσα τὸν νεανίαν προστατεύει
αὐτόν, τὴν μορφήν τοῦ Μέντορος λαμβάνουσα, ὅστις ἦτο φίλτατος τοῦ
Ὀδυσσεύος.

Οἱ δὲ θεοὶ ἐν τῷ μεταξύ συγκινηθέντες ἐκ τῶν δακρύων τοῦ πολυπα-
θοῦς ἥρωος κελεύουσι διὰ τοῦ Ἑρμοῦ τὴν Καλυψώ, ἵνα μηκέτι διὰ τῆς
βίας κρατῇ αὐτόν· ἤδη ὁ Ὀδυσσεὺς ἐλευθερωθεὶς συμπήξας σχεδίαν
ἀποπλέει οἰκαδε. Ἀλλ' ἡ ὀργὴ τοῦ Ποσειδῶνος, ὅστις ἐκράτει αὐτόν
πόρρω τῆς Ἰθάκης δέκα ἔτη, ἤδη ἐκρήγνυται ἀγριωτέρα. Ἐν τῇ δηλαδὴ
ὁ καρτερικὸς ἥρωες προσήγγιζεν εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων καὶ χαίρων
διέκρινε τὰ ὄρη αὐτῆς, θύελλα ἐπισκήψασα συντρίβει τὴν σχεδίαν καὶ ὁ
Ὀδυσσεὺς μόλις κολυμβῶν σφύζεται εἰς τὴν νῆσον (Ε). Ἐκεῖ περιθάλλει
αὐτόν ἡ χαρίεσσα βασιλόπαις Ναυσικᾶ, ἥς τῇ συμβουλῇ γίνεται ἱκέτης
τῆς βασιλείσσης Ἀρήτης (Ζ). Ταύτης δὲ τὸν οἶκτον κινήσας ὁ ναυαγὸς
φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀλκίνου, καὶ τούτῳ χαρίζομενος διη-
γείται μετὰ τὸ δεῖπνον τοὺς κινδύνους αὐτοῦ καὶ τὰς πλάνας (Η)· καὶ α'
τὰ ὅσα ὑπέστη ἐκ τῶν Κικόνων, ὑφ' ὧν ἀπώλεσθησαν τῶν ἐταίρων τινές,
β' τὰ ὅσα ἐκ τῶν Λωτοφάγων· διότι ὅσοι τῶν ἐταίρων «τὸν μελιθεῖα λω-
τόν» ἔφαγον, ἐπιλήσμονες ἐγένοντο τοῦ νόστου. Μετὰ τοῦτο διηγείται ὅτι
προσπλεύσας εἰς τὴν νῆσον τῶν ἀθεμίστων Κυκλώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄν-
τρον τοῦ ἀγρίου Πολυφήμου, ὅστις κατεσπάραξε τοὺς συνεισελθόντας ἐταί-
ρους· ἀλλ' ὁ ἥρωες τεχνεῖντος τυφλώσας αὐτόν κοιμώμενον ἐσώθη μετὰ
τῶν ὑπολοίπων ἐταίρων (Θ). Μετὰ τοῦτο προσπλέει εἰς τὴν νῆσον τοῦ Αἰό-
λου, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ἄσκον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐνέκλεισε πάντας τοὺς
ἀνέμους· ἀλλ' οἱ ἀνόνητοι ἐταῖροι παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἥρωος ἤνοιξαν τὸν
ἄσκον καὶ τότε θύελλα ἐκραγείσα ῥίπτει αὐτόν εἰς τοὺς ἀγρίους Λαιστρυγό-
νας, οἵτινες τὸ μέγιστον κακὸν παρέσχον αὐτῷ· τὸς ἄλλας ναῖς τοῦ ἥρωος
συνέτριψαν καὶ τοὺς ἐταίρους ἀπώλεσαν· μόνος δὲ αὐτὸς μετὰ τῆς νεῆς
αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ἐταίρων ἐσώθη. Εἰτα δὲ νέοι κίνδυνοι ἀνέμενον αὐτόν
ἐκ τῶν φαρμάκων τῆς Κίρκης, δι' ὧν ἡ γόησσα εἰς σὺς τοὺς ἀνθρώπους
μετεμόρφωσεν. Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς τὰ φάρμακα αὐτῆς ἐματαιώσεν ὑπὸ τοῦ
Ἑρμοῦ διδασθεὶς· ἤδη ἡ φαρμακίς φιλικῶς καὶ ἐρωτικῶς πρὸς αὐτόν διε-
τέθη (Ι)· διὸ καὶ κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς ὁ ἥρωες κατέβη εἰς τὸν
«Ἄδην», ἵνα παρὰ τοῦ Τειρεσίου μάθῃ τὴν μετὰ ταῦτα τύχην αὐτοῦ.
Ἐφεξῆς διηγείται, πῶς κατώρθωσεν αὐτὸς μόνος νὰ ἀκούσῃ τὸ λιγυρὸν
ῥῆμα τῶν Σειρήνων ἀκινδύνως, ἐν τῇ πάντες οἱ ἄλλοι καταγοητευόμενοι
ἀπώλλυντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ πῶς διέφυγε τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν.
Τέλος λέγει ὅτι ἀπολεσθέντων καὶ τῶν λοιπῶν ἐταίρων, οἵτινες ἀσεβῶς
τὰς καλὰς τοῦ Ἥλιου βοῆς ἔφαγον, μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς τρικυμίας ἐξε-
βράσθη ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψούς (Κ, Λ, Μ). Ἐκεῖθεν μετὰ
ἑπταετῇ διαμονῇ πλεύσας μετὰ νέαν ναυαγίαν ἐσώθη κολυμβῶν εἰς τὴν

νῦν φιλοξενούσαν αὐτὸν γῆσον τῶν Φαίακων. Ὁ Ἀλκίνοος συγκινηθεὶς ἤδη προθύμως πέμπει τὸν πολυπαθὴ ἥρωα διὰ νεὼς εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου ἀποβάς ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσέρχεται ἄγνωστος εἰς τὴν καλύβην τοῦ πιστοῦ συβώτου Εὐμαίου (Ν, Ξ, Ο).

Ἐκεῖ ἐντὸς ὀλίγου ἐπιστρέφει ὁ Τηλέμαχος ἐκ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀποδημίας, τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς σωθεὶς ἐκ τῆς ἐνέδρας τῶν μνηστήρων. Ἐνταῦθα πατήρ καὶ υἱὸς ἀναγνωρίζονται καὶ σχεδιάζουσι τὸν ὄλεθρον τῶν μνηστήρων (Π). ὁ Ὀδυσσεὺς κατόπιν ὡς ἐπαίτης εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν· ὅτε δὲ προσήγγισεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλως ἡλλοιωμένος, οὐδεὶς ἀνεγνώρισεν αὐτόν· μόνος ὁ πιστὸς κύων Ἀργὸς ἀνεγνώρισεν αὐτὸν μετὰ εἰκοσαετῇ ἀπουσίᾳ καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐκδηλώσας, σαίνων ἐξέπνευσεν, ὅπερ μέχρι δακρύων συνεκίνησε τὸν δεσπότην (Ρ). Μετ' ὀλίγον ἔλαβε γνῶσιν ὁ ἥρωας τῆς ἀτασθαλίας καὶ τῆς ὕβρεως τῶν μνηστήρων, πρὸς οὓς ἤδη ἡ Πηνελόπη προέθηκεν ἄγῳνα τόξου δηλώσασα ὅτι ἔλεει λάβει σύζυγον ἐκείνον, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐντείνῃ τὸ τόξον τοῦ ἀποθανόντος ἀνδρός. Ἐν τῷ ἄγῳνι τούτῳ μάτην οἱ μνηστήρες πειρῶνται νὰ τανύσωσι τὸ τόξον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς μετασχὼν τοῦ ἄγῳνος τανύει τὸ τόξον καὶ ἀποκαλύψας ἑαυτὸν ἐξολοθρεύει τοὺς μνηστῆρας τῇ βοηθείᾳ τοῦ Τηλεμάχου καὶ δύο πιστῶν δούλων (Σ, Τ, Υ, Φ, Χ). Μεθ' ὃ τὸ ποίημα ἐπιστέφεται διὰ συγκινητικωτάτης σκηνῆς, ἐν ᾗ γίνεται ὁ μετὰ τῆς Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς τοῦ ἥρωος (Ψ)· ἡ σκηνὴ δὲ αὕτη ἀνακουφίζει καὶ τὴν ἀδημονούσαν ἐκ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἥρωος ψυχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Τέλος ὁ ἥρωας ἀναγνωρίζεται καὶ μετὰ τοῦ πατρὸς Λαέρτου καὶ διὰ σπονδῶν διαλλάσσεται πρὸς τοὺς Ἰθακησίους (Ω).

Ἐν τῇ Ὀδυσσειᾷ ὁ μυθικὸς μῖτος πλέκεται ἐντεχνότερος καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ποιήματος καθίσταται σφιγκτοτέρα· ὁ ἀναγνώστης μετ' ἀγωνίας καὶ ἀδιαπτώτου διαφέροντος παρακολουθεῖ τὰς περιπετείας τοῦ ἥρωος ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ῥαφιδίας· ὁ Ὀδυσσεὺς παρῶν ἢ ἀπὼν ἀείποτε ἔρχεται πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἐκεῖ δέ, ἔνθα ὁ μῖτος τῆς διηγήσεως ἀπώτατα ἔλκεται, τοῦ πλανωμένου ἥρωος ἡ μνήμη οὐδέποτε ἐξαλείφεται. Πάντα ὅσα λέγουσι καὶ πράττουσι τὰ ἄλλα πρόσωπα, εἰς τὸν Ὀδυσσεῆα τείνουσι· οὕτω δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ ἥρωος γίνεται τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ποιήματος.

Χαρακτήρ καὶ ἀξία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ὁ ποιητὴς *θεσπεσίαν* τὴν τέχνην ἔχει κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, διότι ἐν τῇ Ἰλιάδι ὡς ὑπόθεσιν ἔλαβεν οὐχὶ τὸν πόλεμον *ὅλον*, ὅστις μέγας ὢν οὐχὶ εὐσύννοπος ἔμελλε νὰ εἶναι· *μίαν δὲ πράξιν* τούτου ἀποχωρίσας δι' ἐπεισοδίων συμπληροῖ τὸ ὅλον· αὕτη δὲ ἐντονωτάτη οὕσα δύναται νὰ κρατῇ μέχρι τέλους μετέωρον τὸν ἀκροατὴν.

Τῆς *πράξεως* δὲ ταύτης διακρίνομεν *ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος*· εὐθύς ἐν ἀρχῇ ἔχομεν τὴν ἔκρηξιν τῆς μῆνιδος τοῦ Ἀχιλλέως

κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἥτις τελευτᾷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ἑκτορος, ὃν ὁ ἥρωϊς τιμωρεῖ διὰ τὸν φόνον τοῦ Πατρόκλου· τὰ δ' ἐν μέσῳ περιέχουσι τὰ *μυρία ἄλγεα* τὰ ἐπακόλουθα τῆς μήνιδος.

Ἔτερον χαρακτηριστικὸν τῆς τέχνης τοῦ ποιητοῦ εἶναι καὶ τὸ *ἥρεμον τῆς διηγήσεως*, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ἐλάχιστα λέγει καὶ ὅλως ἀφανὴς μένει, αὐτὰ δὲ τὰ πρόσωπα ἢ πράγματα εἰσάγει λέγοντα καὶ οὐδὲν τούτων ἀνηθοποίητον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ἄρμόζοντος ἥθους εἰς αὐτὰ (Ἀριστ. Ποιητ. 24).

Διάλεκτον μὲν μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς τὴν Ἰωνικὴν συγκεκραμένην μετὰ τινων αἰολισμῶν, μέτρον δὲ τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον. Ἐκλήθη δὲ τοῦτο ἥρωϊκόν, διότι δι' αὐτοῦ ὑμνοῦντο τῶν ἥρώων τὰ ἀνδραγαθήματα.

Καθὼς δὲ ὁ βίος τῶν ἥρώων εἶναι ἀπλοῦχος καὶ ἀνεπιτήδευτος, ἐμφαίνων τὴν παιδικὴν τοῦ ἔθνους ἡλικίαν, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἀπλῇ, ἀφελῇ καὶ οἶονεῖ παιδικὴν ῥέουσα διὰ παρατακτικῶν προτάσεων. Ἀλλ' ὅμως ὁ ἀφελὴς οὗτος ποιητὴς ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον τόσον, ὅσον οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα πεζόν· διαφαίνεται δὲ καὶ βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ὅξυς παρατηρητής. Καὶ τὴν μὲν ψυχολογικὴν αὐτοῦ γνώσιν καὶ ἐμπειρίαν καταδεικνύει ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ ἡ τῶν προσώπων ἡθογραφία, τὴν δὲ πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως αἴσθησιν καὶ τὴν ὀξεῖαν τῶν φυσικῶν φαινομένων παρατηρητικότητα μαρτυροῦσιν αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, αἱ μεταφοραὶ καὶ τὰ κοσμητικὰ ἢ γρυστικὰ ἐπίθετα.

Ὑψους δὲ καὶ μεγαλείου παραδείγματα παρέχει ὁ ποιητὴς, ἔνθα ὁ Ζεὺς διὰ μόνης τῆς ἐπινεύσεως αὐτοῦ τὸν μέγαν «ἐλέλιξεν» Ὀλυμπον (Α 528 30) ἢ ἔνθα ἀπεικονίζεται τὸ καταπληκτικὸν τάχος ὅπερ ἔχουσι τῶν θεῶν οἱ ἵπποι

ὅσπον δ' ἡεροιδὲς ἀνὴρ ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν

ἥμενος ἐν σκοπιῇ λεύσσων ἐπὶ οἴνοπα πόντον

τόσον ἐπιθρῶσκουσι θεῶν ὑψηλές ἵπποι». Ε 770

ἢ ἔνθα αἰσθητοποιεῖται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ποσειδῶνος

... .. τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη

ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος,

γηθοσύνη δὲ θάλασσα δίστατο....

οὐδ' ὑπένερθε διαίνετο χάλκεος ἄξων (Ν 11)

οἱ δ' ὅτε μὲν σκιρτῶεν ἐπὶ ζεῖδωρον ἄρουραν

ἄκρον ἐπ' ἀνθερίκων καρπὸν θεόν οὐδὲ κατέκλων (Υ 225).

Τέλος πρὸς τῇ ἐξαιρέτῳ τέχνῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ὡς πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος κέκτηνται καὶ ἔθνικὴν σημασίαν. Διότι περιέχουσι τοὺς κατὰ τῶν Τρώων ἀγῶνας ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους· προσέτι δὲ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο ἡρώων τῆς ὁμηρικῆς ποιήσεως διέκρινεν ὅλον τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ· διότι ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς ἀπεικονίζει τὴν νεανικὴν τόλμην καὶ τὸ ἡρωϊκὸν φρόνημα, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μετὰ τόλμης πανουργίαν· διὰ ταῦτα οἱ ἀρχαῖοι τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ὡς ἔχοντα πολλὴν παιδευτικὴν δύναμιν εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα, ἵνα οἱ νέοι τὰς ἀρετὰς τῶν ἐν αὐτοῖς ὑμνουμένων ἡρώων ζηλοῦντες μιμηταὶ τῶν ἔργων ἐκείνων γίνωνται (Ἰσοκρ. 74 B). Λέγεται δ' ὅτι καὶ ὁ Φειδίας ἐκ τῶν στίχων τοῦ θεοῦ ποιητοῦ (Α 527) ἐμπνευσθεὶς τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ἔπλασεν· ὡς δὲ τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου τὰ γλυπτὰ ἔργα ἔτι καὶ νῦν πρόσφατα καὶ νεουργὰ φαίνονται, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ καινότησαῖωνία ἐπανθεῖ πνεῦμα ἀειθαλὲς καὶ ψυχὴν ἀγέρων ἐπιδεικνύουσα.

Ἱστορία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη διεσφύζοντο διὰ τῆς μνήμης μεταδιδόμενα διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἰς τὴν διάσωσιν καὶ διάδοσιν αὐτῶν συνετέλεσε μία τάξις ἀνδρῶν ἐπάγγελμα ἐχόντων νὰ διαμνημονεύωσι καὶ ἀπαγγέλλωσι τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τὰ ἔπη. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκλήθησαν *Ὀμηρίδαι* καὶ *ῥαψῳδοὶ* (ἦτοι ῥαπτῶν ἐπέων ἀοιδοὶ) καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ἐλέγετο ῥαψῳδεῖν, ὅπερ σημαίνει ἔπη ἀπαγγέλλειν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μέλφειν. Οἱ ῥαψῳδοὶ περιερχόμενοι τὰς πόλεις ἀπήγγελλον τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἔπειδὴ ταῦτα τὸ πρῶτον ἦσαν ἄγραφα, ὑπέστησαν, ὡς εἰκός, προσθήκας, ἀφαιρέσεις καὶ ἄλλας διασκευάς. Ἀλλὰ τὸ αὐθαίρετον τοῦτο τῶν ῥαψῳδῶν δὲν παρετάθη ἐπὶ πολὺ· πρῶτον μὲν διότι ἐν Ἀθήναις διὰ νόμου τοῦ Σόλωνος τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἀπηγγέλλοντο ἐν τῇ τῶν Παναθηναίων ἑορτῇ ἐξ ὑποβολῆς, ἦτοι ὅπου ὁ πρῶτος ῥαψῳδὸς ἔληγεν, ἐκεῖθεν ἤρχετο ὁ

ἐπόμενος· δεύτερον δὲ διότι μετ' οὐ πολὺ ἐπειδὴ ἡ τῆς γραφῆς χρῆσις κοινοτέρα κατέστη, ἐγένοντο καὶ γραπταὶ ἐκδόσεις τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων· αὗται δὲ ἦσαν διτταί, αἱ κατὰ πόλεις καὶ αἱ κατ' ἄνδρας καλούμεναι· τοιαύτη δὲ ἦτο καὶ ἡ θρυλουμένη ἐπὶ τοῦ Πεισιστράτου (560—527 π. Χ.) συναρμολόγησις καὶ διόρθωσις τῶν ποιημάτων· σπουδαιοτάτη δὲ πασῶν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χάριν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκπονηθεῖσα, καὶ ἐκ τοῦ *νάρθηκος* κληθεῖσα, ἣν ὁ Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς στρατείαις παραλαβὼν αἰετὰ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου ὑπὸ τὸ προκεφάλαιον εἶχεν.

Ἄλλ' αἱ κριτικαὶ τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων ἐκδόσεις ἐξεπονήθησαν ὑπὸ τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας· (γ' καὶ β' αἰῶν. π. Χ.) τούτων ὁ μὲν Ζηνόδοτος ἐκδῶσις αὐτὰ διήρρεσεν ἑκάτερον εἰς 24 ὁμοφθίας, ἃς κατὰ τὰ κδ' γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἐπέγραψε· τόσον δὲ τολμηρὸς οὗτος περὶ τὰς ἀθειήσεις ἐγένετο, ὥστε ἐλέχθη περὶ αὐτοῦ ὅτι τὸν Ὀμηρον ἐκ τοῦ Ὀμήρου ἐξήγαγεν· ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος (257—180 π. Χ.) ἐκδῶσας ἐκ νέου τὰ ποιήματα, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀθειηθέντων ἐπανήγαγεν. Οὗτος ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ τῶς στίξεις, ἅπερ καὶ νῦν ἔτι ἐν χρήσει ἔχομεν. Ἀρίστην δὲ τῶν ἐκδόσεων, ἣτις καὶ ὡς βάσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐχρησίσμευσεν, ἐξεπόνησεν Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ (217—145), οὗτινος ἡ αὐθεντία ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνευτικῇ παροιμιώδης κατέστη. Οὗτος ἐκλήθη ὁ κατ' ἐξοχὴν γραμματικὸς καὶ κριτικός, πρὸς δὲ *μάντις ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ*.

Οὕτω δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐ μόνον μεγίστη σπουδὴ περὶ τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ πίστις ἐπεκράτει, ὅτι ταῦτα ἦσαν ποιήματα ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁ Ξένων καὶ ὁ Ἑλλάνικος ἐξέφρασαν γνώμην, ὅτι ταῦτα ἦσαν οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα· διὸ καὶ *χωρίζοντες* ἐκλήθησαν. Ἄλλ' ἡ γνώμη τούτων οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἔτυχε πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου, ὅστις ἀντείχετο τῆς γνώμης, ὅτι ἀμφοτέρω τὰ ποιήματα ἦσαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα. Βεβαίως διαφοραὶ τινες μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποιημάτων ὑπάρχουσιν, ὥς παρετήρησαν ἤδη καὶ οἱ ἄρχαιοι· λ. χ. ὁ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει «τὴν μὲν Ἰλιάδα ποίημα ἀπλοῦν καὶ παθητικόν, τὴν δὲ Ὀδύσειαν πεπλεγμένον καὶ ἠθικόν»· ὁ δὲ Λογγίνος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς ὡς ἔχουσα πολὺ τὸ δραματικὸν καὶ ἐναγώνιον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ

ἀκμαῖζοντος τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ Ὀδύσσεια ἐν τῇ γεροντικῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ, αἶτε πολὺ τὸ διηγηματικὸν καὶ μυθικὸν ἔχονσα· διὸ καὶ παρέβαλλε τὴν Ὀδύσσειαν «καταδυομένῳ ἡλίῳ, οὗ δίχα τῆς σφοδρότητος παραμένει τὸ μέγεθος». Ἄλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὔτε ἡ τῶν *χωριζόντων* γνώμη ὑπεστηρίχθη οὔτε ἀμφιβολία τις ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐξηνέχθη περὶ τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως τοῦ ποιητοῦ.

Μόνον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος τοιαῦται ἀμφιβολίαι ἐξηνέχθησαν καὶ παρήχθη τὸ πολύκροτον Ὀμηρικὸν ζήτημα. Διότι ὁ μὲν Ἰταλὸς Vico (1775) ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἡ λέξις Ὀμηρος, οὕσα οὐχὶ κύριον ὄνομα, ἀλλὰ προσηγορικόν, σημαίνει τὴν δημοτικὴν τοῦ ἡρωικοῦ αἰῶνος ποίησιν· ὁ δὲ Γερμανὸς Wolf διὰ τῶν περιωνύμων εἰς τὸν Ὀμηρον προλεγομένων (1795) ὑποστηρίζων τὴν γνώμην τοῦ Vico διατείνεται, ὅτι, τῆς γραφῆς μὴ οὔσης τότε ἐν χρήσει, οὔτε νὰ ποιηθῶσιν ἡδύναντο οὔτε νὰ διασωθῶσιν οὕτω μακρὰ ποιήματα (ἐξ 28 χιλ. στίχων περίπου). Ὁ δὲ Lachmann, ὁ τοῦ Wolf ὁπαδός, νομίσας ὅτι εὑρεν ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ῥαψωδιῶν τῆς Ἰλιάδος διήρρεσεν αὐτὴν εἰς 16 αὐτοτελῆ ἔσματα· ἀλλ' οὕτω διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ ποιήματος, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης εὑρίσκειν «ἄριστα συντεθειμένον καὶ μιᾷ πράξεως μίμησιν ἔχον». Ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν κρίσις τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει καὶ ἄλλως μείζονα ἀξίαν· διότι ὁ Σταγειρίτης εἶχεν ὡς δεύτερον ὄρον συγκρίσεως καὶ τὰ τοῦ Ἐπικού κύκλου ποιήματα σφζόμενα ἔτι τότε, ἅπερ κρίνει ἑσπερημένα τῆς ἐνότητος, ἦν ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ποιήμασιν εὑρίσκει. Τέλος οἱ νεώτεροι σπουδαῖοι κριτικοὶ ἐπιμελέστατα ἐξετάσαντες τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα τὴν ἐνότητα αὐτῶν δέχονται. Κατὰ τὸν C. Rothe αἱ ἀντιφάσεις καὶ αἱ διαφοραὶ τῆς γλώσσης, ἃς τινες ἀντιτάσσουσι κατὰ τῆς ἐνότητος, δὲν εἶναι μείζονες ἐν τῇ Ἰλιάδι ἢ ἐν τοῖς ποιήμασι νεωτέρων ποιητῶν ἱστορικῶς γνωστῶν—καὶ κατὰ τὸν πολὺν Blass «μόνη ἡ ἡμετέρα τῶν ἀρχαίων χρόνων ἄγνοια παρέχει τὴν δυσκολίαν, ἵνα παραδεχθῶμεν τὸν Ὀμηρον ὡς ἕνα μόνον ποιητὴν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας· ὅσῳ μᾶλλον οἱ χρόνοι οὗτοι φωτίζονται, τόσῳ μᾶλλον ἡ δυσκολία μειοῦται». «Αἱ πρόοδοι τῆς ἐπιστήμης ἐπιβεβαιοῦναι τὴν γνώμην ταύτην καὶ ἐπιστήμονες πολλῶ πλείονες παραδέχονται νῦν τὴν ὑπαρξιν ἐνὸς Ὀμήρου, ποιητοῦ τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας». L. Laurand, *Littérature Grecque* § 50 καὶ 61,

ἐκδ. ἔη 1926· ὁ μέγας ἱστορικὸς Ἀγγλὸς Grote ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ ὁλόκληρον κεφάλαιον εἰς τὸ Ὀμηρικὸν ζήτημα ἀφιερῶσας ἀποφαίνεται ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ προέλθῃ ἔργον ὁμολογουμένως ἀποδεδειγμένης ἐνότητος ἐκ μεμονωμένων ᾠσμάτων, οὐχὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ποιηθέντων· τινὲς δὲ τῶν κριτικῶν ἀμφισβητοῦντες τὸ μῆκος τῶν ποιημάτων νομίζουσι νεωτέραν προσθήκην τῆς μὲν Ἰλιάδος ἐκ τῆς ῥαψωδίας Β, 484—759, τὰς ῥαψωδίας Θ, Ι, Κ, τῆς Σ 369—617, Φ 383—514 καὶ Ψ 257—817, τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας τὴν Τηλεμάχειαν (α, β, γ, δ, ο 1—557), προσέτι τὴν Νέκυϊαν ἢ εἰς Ἀΐδου κατάβασιν κ 490—μ 30, καὶ τὸ τέλος τοῦ ποιήματος, ψ 297—τέλος τῆς ω, ὅπερ ἠθέτουν καὶ οἱ λόγιοι τῆς Ἀλεξανδρείας, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Ἀρίσταρχος. Τέλος προσθετέον, ὅτι καινοτομία τοῦ Wolf καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ποιητοῦ ἐγένετο· διότι ἐσπουδάσθησαν καὶ διεφωτίσθησαν τὰ ποιήματα τούτου ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀνεργησίσθησαν δὲ αἱ λεγόμεναι τὸν ποιητὴν σπουδαὶ καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Σχλήμαν (1870) καὶ ἄλλων μετ' αὐτὸν πολὺ φῶς διεχύθη.

Ὀμηρικοὶ ὕμνοι.

Τῷ Ὀμήρῳ ἀπεδίδοντο ἀτόπως καὶ ὕμνοι. Ἐπειδὴ δηλ. οἱ ὕμνοι οὗτοι ἦδοντο πρὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν, σὺν τῷ χρόνῳ ἐνομίσθησαν καὶ ὡς ὁμηρικὰ ἔργα. Ἐποιήθησαν δὲ ὑπὸ ποιητῶν, οἵτινες ἐποιοῦν μὲν κατὰ τὸν ὁμηρικὸν τρόπον, ἀλλ' ἦσαν πολὺ νεώτεροι τοῦ Ὀμήρου. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ὠνομάσθησαν προοίμια, διότι ἦδοντο πρὸ τῆς οἴμης, ἣτις λέξις σημαίνει ἀφηγηματικὸν ποίημα, ὅποια ἦσαν τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὰ *κλέα ἀνδρῶν*. Ἡ περισθεθεῖσα συλλογὴ σύγκειται ἐκ 34 ὕμνων, ὧν 4 εἶναι μεῖζονες, ἦτοι ὁ εἰς Ἀπόλλωνα, ὁ εἰς Ἑρμῆν, ὁ εἰς Ἀφροδίτην καὶ ὁ εἰς Διὶ ἡμιτρα, ὑπόθεσιν ἔχοντες τὸν βίον καὶ τὰ κατορθώματα τῶν εἰς οὓς ἀναφέρονται θεῶν.

Κυκλικοὶ ποιηταί.

Μετὰ τὸν Ὀμηρον καὶ ἄλλοι ποιηταὶ ἐποίησαν ἐπη, ἀτινα ἀνεφέροντο εἰς προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα γεγονότα τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω τὰ ὁμηρικὰ ἐπη ἐχρησίμευσαν ὡς βάσις καὶ κέντρον, τὰ δὲ τῶν ἄλλων οἶονεὶ κύκλον

περὶ ἐκεῖνα ἀπετέλουν, ἐκλήθησαν ταῦτα μὲν *ἐπικός κύκλος*, οἱ δὲ ποιηταὶ τούτων *κυκλικοί*. Περιεῖχον δὲ τὰ ἔπη ταῦτα τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους τοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ὀδυσσέως. Τοῦ κύκλου δὲ τούτου τὰ ποιήματα κατὰ χρονικὴν τῶν μύθων τάξιν εἶναι Θεογονία (οὐχὶ ἡ τοῦ Ἑσιόδου), Τιτανομαχία, Δαναΐς, Οἰδιπόδεια, Θηβαΐς, Ἐπίγονοι, Κύπρια ἔπη, Ἰλιάς, Αἰθιοπὶς, μικρὰ Ἰλιάς, Ἰλίου πέρσις, Νόστοι, Ὀδύσεια καὶ Τηλεγόνεια. Ἐκ τῶν ποιημάτων δὲ τούτων πλὴν τῶν ἑξ πρώτων τὰ λοιπὰ ἀνεφέροντο εἰς τὸν Τρωϊκὸν μῦθον καὶ τοὺς ἥρωας τούτου.

β'. Διδακτικὸν ἔπος. Ἑσιόδος (750—700 π. Χ.).

Πλὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους ἔχομεν καὶ τὸ διδακτικόν, ὅπερ ἀνεπτύχθη μετ' ἐκεῖνο. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ Ὅμηρος, τὸ δὲ δεύτερον ὁ *Ἑσιόδος*· ἐκεῖνος μὲν εἶνε ὁ ποιητὴς τῶν ἀνάκτων, οὗτος δὲ τῶν χωρικῶν. Τὸ διδακτικὸν ἔπος ἔχει σκοπὸν *πρακτικόν*, ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸν ποιητὴν ἔδωκεν ἡ ἀθλιότης καὶ ἡ πενία, ἣν εἶχον οἱ κάτοικοι τῆς Βοιωτίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν εἶχον οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Ἴωνες, ὅπου ἦνθησε τὸ ἡρωϊκὸν ἔπος. Τὸν ταλαίπωρον τοῦτον σύγχρονον βίον τῶν Βοιωτῶν προσπαθεῖ ὁ ποιητὴς νὰ διορθώσῃ ἢ τοῦλάχιστον ν' ἀνακουφίσῃ τὰ δεινὰ τούτου· δυσφορῶν διὰ τὴν δυστυχίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ διὰ τὴν διαφθορὰν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας παρέχει παραγγέλματα ἠθικὰ καὶ θρησκευτικά, δι' ὧν δύναται νὰ ἐξευγενισθῇ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων. Ὁ βίος τοῦ Ἑσιόδου δὲν εἶναι ἄγνωστος, ὥς τοῦ ὁ Ὅμηρου· διότι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἱκανὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἔνεκα πενίας μετώκησεν ἐκ τῆς Αἰολικῆς Κύμης εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἐλικῶνα δυσχεῖμερον καὶ δύσθερον κώμην Ἀσκραν, διότι κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο ἡ

«Ἀσκρα χεῖμα κακὴ, θέρεϊ ἀργαλήν, οὐδέποτε ἔσθλή».

Τοῦ Ἑσιόδου τὰ ποιήματα εἶναι α' *Ἔργα* καὶ *Ἡμέραι* καὶ β' *Θεογονία*. Σύγκεινται δὲ τὰ Ἔργα ἐξ 764 στίχων, οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ 765—828 στίχοι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν αἰσίων καὶ ἀποφράδων *ἡμερῶν*, θεωροῦνται μεταγενεστέρα προσθήκη. *Ἔργα* δὲ ὠνομάσθη τὸ ποίημα, διότι ὁ ποιητὴς ἐν αὐτῷ συμβουλεύει περὶ ἐργασίας, ἥτις εἶναι ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαι-

μονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ ποίημα τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέρσης, ὅστις δεκάσας τοὺς δικαστὰς κατὰ τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἔλαβε μείζονα τοῦ Ἡσιόδου κληρὸν. Ἀργὸς δὲ ὢν καὶ κακός, ἀφ' οὗ κατέφαγε τὴν ἑαυτοῦ περιουσίαν, ἠπεῖλει διὰ νέων δικῶν νὰ ἀρπάσῃ καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ κληρὸν. Διὸ μετὰ τὴν ἐπὶ κλησίν τῶν Μουσῶν ὁ ποιητὴς ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τὸν Πέρσην (1), ὃν ζητεῖ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς δικομανίας καὶ νὰ παρορμήσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον· διότι μόνον τὸ ἐργάζεσθαι καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἐργασίας κέρδος ὠφελεῖ, ἄνευ δὲ ἰδρωτὸς οὐδὲν ἀγαθὸν παρέχουσιν οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις «ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δὲ τ' ὄνειδος» (311).

Ὁ ποιητὴς συγκρίνων τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθὸν ἐν ἐκείνῳ μὲν εὐρίσκει τὸ ἰδανικὸν τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἐν τούτῳ δὲ τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν, ἣτις ἐπῆλθε διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων πονηρίαν· ἐκ τούτων λαβὼν ἀφορμὴν διηγεῖται τὸν μῦθον τοῦ Προμηθεῶς καὶ Ἐπιμηθεῶς. ἔτι δὲ καὶ τὸν τῆς Πανδώρας (42—164) καὶ περὶ τῶν πέντε γενῶν τῆς ἀνθρωπότητος ἦτοι τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργυροῦ, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ τῶν ἡρώων καὶ τοῦ σιδηροῦ, καθ' ὃν προλιποῦσα τοὺς ἀνθρώπους ἡ Αἰδὼς καὶ ἡ Νέμεσις ἀπῆλθον εἰς τοὺς θεοὺς (—201)· εἶτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς (210—297) ὑπομνησκει τὰ κακά, ἅτινα ἡ καταπάτησις τῆς Θέμιδος ἐπιφέρει· διὸ συνιστᾷ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐργασίαν καὶ παρέχει σοφὰς συμβουλὰς περὶ γεωργίας, ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας (297—694), περὶ γάμου καὶ ἀνατροφῆς τέκνων, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα ὠφέλιμα βιοτικὰ παραγγέλματα (—764)· περιγράφων δὲ καὶ τῆς φύσεως τὰς χάριτας προσπαθεῖ νὰ ἐλκύσῃ τὸν ἀναγνώστην πρὸς τὰ φυσικὰ κάλλη καὶ διεγείρῃ τὴν πρὸς τὴν φύσιν ἀγάπην. Πάντα δὲ τὰ παραγγέλματα τοῦ ποιητοῦ φέρουσι τὸν διδακτικὸν τόνον, ὅστις ἐνίοτε μέχρι κελεύσεως ἀποτόμου ἐντείνεται.

β' ποίημα τοῦ Ἡσιόδου εἶναι ἡ *Θεογονία* (ἐκ 1022 στίχ.) ἐν ἣ ὁ ποιητὴς καταγράφει ἐν συστήματι συνεχεῖ καὶ εὐρύθμῳ τὸ γένος, τὰ ἀξιώματα καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλλην-

1) Σοὶ δ' ἐγὼ ἐσθλά νοέων ἐρέω, μέγα νήπιε Πέρση·
τὴν μὲν τοι κακότητα καὶ ἱλαδὸν ἐστὶν ἐλέσθαι
ῥηϊδίως· λείη μὲν ὁδός, μάλα δ' ἐγγύθι ναίει·
τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρωτὰ θεοὶ προπύρριπτον ἔθικαν,
ἀθάνατον μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον, ἐπὶ δ' εἰς ἄκρον ἵκηται
ῥηϊδίῳ· δὴ ἔπειτα πέλει χαλεπὴ περ ἐοῦσα.
Οὗτος μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς πάντα νοήσῃ.
ἐσθλὸς δ' αὖ κακείνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δὲ κε μήτ' αὐτὸς νοέῃ μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλλεται, ὃ δ' αὐτ' ἀχρόϊος ἀνὴρ (στίχ. 286—297).

ληνικῶν θεῶν· τὸ ἔργον τοῦτο συνέταξεν ὁ ποιητὴς λαβὼν τοὺς διαφόρους ἑλληνικοὺς περὶ θεῶν μύθους καὶ τοὺς ἱεροὺς τῶν κατὰ τόπους ἱερέων λόγους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὸ κοσμονικὸν αὐτοῦ σύστημα.

Κατὰ τὸν Ἡσιόδον ἡ κοσμογονία ἀρχεται ἀπὸ τοῦ Χάους, μεθ' ὃ γεν-
νῶνται ἡ Γῆ, ὁ Τάρταρος καὶ ὁ Ἔρως. Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ Γῆ ἐγέννησε τὸν
Οὐρανόν, τὸν Ὠκεανόν, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγ-
χειρας· οἱ Τιτᾶνες εἶναι τὸ ἀρχαιότατον γένος τῶν θεῶν, εἰς οὓς καταλέ-
γεται καὶ ὁ Κρόνος, ὅστις φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἀρχὴν, ἣν ἤρπασεν
ἐκ τοῦ πατρὸς Οὐρανοῦ, κατέπινε τὰ ἑαυτοῦ τέκνα· ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἠδυνήθη νὰ
διαφύγῃ τὴν κατάποσιν τοῦ πατρὸς. Μεθ' ὃ περιγράφεται διὰ μακρῶν ὁ
πόλεμος τοῦ Διὸς καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τιτάνων, οἵτινες
κεραυνωθέντες κατεταρταρώθησαν. Ἡ Τιτανομαχία, ἣν διὰ μακρῶν περι-
γράφει ὁ ποιητὴς, δύναται νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς
τὰς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφομένας μάχας.

Ἡ Θεογονία ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἑλλη-
νικὴν θρησκείαν· διότι αἱ περὶ τῶν θεῶν δόξαι, αἵτινες παρ' Ἑλ-
λησιν ἦσαν ποικιλώταται, εὖρον ἤδη τὴν Θεογονίαν ὡς τὴν Ἀντίαν
λίθον, πρὸς ἣν τὸ κύρος αὐτῶν ἐβασανίζετο· διὸ πᾶς μῦθος δια-
φωνῶν πρὸς ἐκείνην κατὰ μικρὸν ἀπεβλήθη. Αὕτη ἀποτελεῖ οἶον-
εἰ τὸν θρησκευτικὸν κανόνα ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἡ τοῦ Μωϋσέως
βίβλος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, καὶ ἔσχε μεγίστην ὁποῖαν ἐπὶ τὴν
θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εὗρισκον ἐν αὐτῇ τὴν περὶ τὰ
θεῖα πράγματα ὁμοφωνίαν.

Τῷ Ἡσιόδῳ ἀπεδίδετο καὶ τὸ ποίημα αἱ μεγάλαι *Ἥοται* ἐν
αἷς ὕμναι τὰς ἡρωίδας, ὅσαι ἐκ θεῶν ἥρωας ἐπιφανεῖς ἐγέννησαν·
ὠνομάσθη δ' οὕτω, διότι ἐκάστου τμήματος, ἐν ᾧ ἡρώϊς τις ἐγ-
κωμιάζεται, ὁ ποιητὴς ἤρχετο διὰ τῆς φράσεως *ἡ οἷη* = ἡ ὁποία
(δηλ. ἐγένετο ἡ δεῖνα ἡρώϊς).

Τὸ διδακτικὸν ἔπος καλλιιεργεῖται καὶ ἐφεξῆς· διότι οἱ διάφο-
ροι σοφοὶ τὰς περὶ τοῦ θείου καὶ τῆς φύσεως γνώμας αὐτῶν
ὡς καὶ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐξέφραζον ἐν ἐπικῇ διαλέκτῳ καὶ
τῷ ἐπικῷ μέτρῳ ἅτινα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων ἐπικῶν
εἶχον μέχρι τοῦδε καλλιιεργηθῇ. Ἀξιομνημόνευτοι δὲ τούτων εἶ-
ναι οἱ Ἑλεᾶται φιλόσοφοι, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος (575—470
π. Χ.), ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (γενν. 492 π. Χ.)· ἀλλὰ
τῶν *φιλοσόφων* τούτων περὶ φύσεως *ἐπῶν* μόνον ἀποσπάσματα
νῦν ἔχομεν.

Μῦθος

Τῆς *ἐπικῆς* ποιήσεως εἶδος πρέπει νὰ θεωρηθῇ καὶ ὁ *μῦθος* (λόγος ψευδής, πλαστός, ἀλήθειαν εἰκονίζων), καθότι εἶναι διήγησις· οἱ Ἕλληνες καθὼς ἐποίουν τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς, οὕτω καὶ εἰς τὴν ἄψυχον φύσιν καὶ τὰ ἄλογα ζῶα μετέδωκαν ἀνθρωπίνην νόησιν καὶ ἐνέργειαν *μύθους* ἔπλασαν μὲν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὺς πλείστους ἔλαβον ἐκ τῶν Φρυγῶν, οὓς μετήνεγκεν ὁ Αἴσωπος (τοῦ βου αἰῶν. π. Χ.). Οὗτος ἀγγινοῦστατος ὢν ἀνεύρισκε πολλὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζῴων ἀνάλογα· διὸ καὶ τοὺτους μετεχειρίζετο, ἵνα εἰκονικώτερον παραστήσῃ τὰ νοήματα αὐτοῦ· τοὺς μύθους αὐτοῦ ὁ Αἴσωπος δὲν ἔγραφεν, ἀλλὰ μόνον διηγεῖτο ἐν ἀπερίττῳ πεζῷ· λόγῳ· διὸ καὶ *λόγοι* ὀνομάζονται καὶ ὁ Αἴσωπος *λογοποιός*· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἐπὶ τινὰς αἰῶνας μόνον προφορικῶς μετεδίδοντο οἱ τούτου μῦθοι· ἀλλ' ὕστερον συνέταξαν πολλοὶ συλλογὰς τῶν Αἰσωπείων μύθων, οὓς ὁ Βάβριος (200 μ. Χ.) καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς ἱαμβικοὺς στίχους (*χωλιάμβους*).

1. Ἑλεγεία. Ἐπίγραμμα.

Ἡ *Ἑλεγεία* ἦτοι τὸ α' εἶδος τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ὡς εἰδομεν, εἶναι ἢ ᾠδὴ ἢ ἀποτελουμένη ἐκ διστίχων στροφῶν ἐλεγειοποιοὶ δὲ ποιηταὶ ἀξιωμανημόνευτοι ἐγένοντο οἱ ἐξῆς· α' *Καλλίνος* ὁ Ἐφέσιος (700 π. Χ.) οὗτινος ἡ ἐλεγεία εἶναι πολεμική· ὁ εὐγενὴς ποιητὴς ὑπὸ γενναίων αἰσθημάτων χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος ἐμπνεόμενος πειρᾶται νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἐν τῷ κατὰ τῶν Κιμμερίων ἀγῶνι· ἀλλὰ δυστυχῶς τῆς ἐλεγεΐας αὐτοῦ σώζονται μόνον *εἴκοσι στίχοι*.

β' *Τυρταῖος*, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ ἤκμασε κατὰ τὸν β' Μεσσηνιακὸν πόλεμον· ἐποίησε δ' οὗτος πλὴν τῆς *Εὐνομίας*, ἧς ἐλεγεΐας ἔχομεν ὀλίγα ἀποσπάσματα, *Ὑποθήκας*, ἐν αἷς προτρέπει εἰς ἀνδρείαν καὶ εὐτολμον ἐν τῷ κατὰ τῶν Μεσσηνίων πολέμῳ ἀντίστασιν. Τῶν Ὑποθηκῶν τούτων σφύζονται 3, (1). Εἰς οὐδενὸς δὲ ἔθνους τὴν νεολαίαν ἐνεσταλάχθη

(1) «Τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα» οὗτινος παράφρασις ὑπὸ Σπ. Τριζούπη εἶναι τὸ «τί τιμὴ 'στὸ παλληκάρι, ὅταν πρῶτο στῇ φωτιά».

τόσον βαθέως ἢ πρὸς τὴν ἀνδρείαν ἀγάπῃ, ὅσον ὑπὸ τοῦ Τυρταίου εἰς τὰ στήθη τῶν Σπαρτιατῶν. Πρὸς ταῖς ἐλεγείαις ἐποίησε καὶ *ἐμβατήρια* (¹) ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ ἀναπαιστικῷ μέτρῳ, ὧν ἔχομεν ἐπίσης ἀποσπάσματα. Τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου ἐκ Σπάρτης μετεδόθησαν εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ ὑπὸ πάντων ἐτιμῶντο ὡς πολεμικὰ ῥήματα.

γ') Μίμνερος ὁ Κολοφώνιος (600 π. Χ.), οὔτινος ἡ ἐλεγεία οὔσα μᾶλλον ἐρωτικῇ ἐγένετο προσφιλεῖς· εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς καὶ τοὺς Ῥωμαίους ποιητὰς.

δ') Ἐλεγειοποιὸς ἐγένετο Σόλων (639—559), ὁ περιώνυμος νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τῶν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος σοφῶν· οὗτος ἐποίησε τὴν ἐλεγείαν Σαλαμίνα, ἐν ᾗ προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀνάκτησιν τῆς προσφιλοῦς νήσου (μόνον δέκα στίχοι σφῶνται ταύτης)· πρὸς δὲ ἐποίησε καὶ πολιτικὰς ἐλεγείας, ὧν ἔχομεν μακρὰ ἀποσπάσματα· αὗται εἶναι ἐκφρασις καθαρὰ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων καὶ κάτοπτρον διανγῆς, ἐν ᾗ ἀντανακλᾶται τὸ εὐγενὲς τοῦ φιλοπάτριδος ποιητοῦ ἦθος καὶ ἡ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπη. Αἱ ἐλεγεῖαι τοῦ Σόλωνος διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν γνώμας ἐκλήθησαν *γνωμικαί*.

ε') Γνωμικῶν ἐλεγειῶν ποιητὴς ἐγένετο καὶ *Φωκυλίδης* ὁ Μιλήσιος (550 π. Χ.), οὔτινος τὰ ποιήματα λίαν ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων (²).

Καὶ ς' *Θέογνις* ὁ Μεγαρεὺς (550—500 π. Χ.)· ἐκ τῶν ἐλεγειῶν τούτου ἐσώθησαν 1230 στίχοι, περιέχοντες γνώμας πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς· τὸ σπουδαιότερον μέρος τῶν ἐλεγειῶν αὐτοῦ εἶναι τὸ πρὸς τὸν Κύρνον, ἀριστοκρατικὸν νεανίσκον, ὃν ὁ ποιητὴς ὡς πατὴρ διδάσκων πειρᾶται νὰ καταστήσῃ ἀγαθὸν κατὰ τὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἔννοιαν. Αἱ ἐλεγεῖαι τοῦ Θεόγνιδος εἶναι κάτοπτρον τοῦ ταραχώδους αὐτοῦ βίου καὶ ἐν αὐταῖς γίνεται φανερόν τὸ φλογερὸν τοῦ ποιητοῦ πάθος κατὰ τῶν δημοκρατι-

- (1) Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρω
κῶροι πατέρων πολιτᾶν,
λαῖα μὲν ἴτυν προβάλλεσθε,
δόρυ δ' εὐτόλμως βάλλετε
μὴ φειδόμενοι τᾶς ζωᾶς·
οὐ γὰρ πάτριον τᾷ Σπάρτῃ.

Ἄγετ' ὦ Σπάρτας ἔνοπλοι κούροι ποτὶ τὰν Ἄρεος κίνασιν.

- Σημ. (2) Πολλὰ μέσοισιν ἄριστα· μέσος θέλω ἐν πόλει εἶναι
μήτε δίκην δικάσης, πρὶν ἂν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς·

κῶν, οὓς καλεῖ κακοὺς καὶ δειλοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οὓς ὀνομάζει ἐσθλοὺς καὶ ἀγαθοὺς. Ἡ ἐλεγεία αὐτοῦ παραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ Σόλωνος ἔχει μείζονα πλοῦτον γνωμῶν, ἀλλὰ ταύτην μὲν χαρακτηρίζει πάθος σφοδρόν, τὴν δὲ τοῦ Σόλωνος ψυχικὴ γαλήνη, ἣν ἐμπνέει καὶ μεγαλόψυχος πρὸς τοὺς πολιτικούς αὐτοῦ ἀντιπάλους μετριοπάθεια· ὁ Θέογνις καίπερ ἀριστοκρατικὸς ὢν λίαν ἤρεσκε τοῖς δημοκρατικοῖς Ἀθηναίοις, οἵτινες τὰς ἐλεγείας αὐτοῦ εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα⁽¹⁾. Καὶ ᾿ς σπουδαῖος ἐπίσης ἐλεγειοποιὸς σύγχρονος τοῦ Θεόγνιδος ἐγένετο *Ξενοφάνης* ὁ Κολοφώνιος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς πολυκρότου Ἑλεατικῆς Σχολῆς· αἱ ἐλεγείαι δὲ τούτου ἦσαν *συμποτικαί*, ὧν διεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα, ἐν ᾧ μετὰ πολλῆς χάριτος περιγράφει τὴν ἔναρξιν τοῦ συμποσίου.

Βραχεῖα δ' ἐλεγεία εἶναι καὶ τὸ *ἐπίγραμμα*, ὅπερ χαρασσόμενον ἐπὶ τοῦ τάφου περιεῖχε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος· ἐχαράσσετο δὲ τοῦτο μάλιστα ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Τὰ ἐπιγράμματα τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν βραχεῖα συνιστάμενα ἕξ ἐνὸς διστίχου ἢ δύο, ὕστερον δὲ ὑπερέβησαν μὲν τὸ μῆκος τοῦτο, ἀλλὰ πάντοτε ἢ βραχύτης ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐθεωρήθη ἀρετὴ⁽²⁾. Ἡ τοῦ ἐπιγράμματος μεγίστη τέχνη εἶναι νὰ περιλάβῃ ἐν ἐλαχίστῳ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος καὶ διὰ τοῦ προσήκοντος γνωμικοῦ ἐπιστέψῃ αὐτάς. Ἀλλὰ τοῦτο ἀπαιτεῖ ὥριμότητα διανοίας, ἣν ἐν τῇ Ἀττικῇ περιόδῳ ἔσχον οἱ Ἕλληνες. Τότε Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἀνύψωσε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ἄκραν τελειότητα· τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει εὖστοχος βραχυλογία, μεγαλεῖον καὶ ἐνθουσιασμός πρὸς τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τῷ Σιμωνίδῃ ἀνέθεσαν αἱ πόλεις, αἱ μετασχοῦσαι τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος, τὴν σύνθεσιν ἐπιγραμμάτων πρὸς ἀνάμνησιν τῶν περικλεῶν αὐτῶν ἀγώνων. Ἀριστον πάντων καὶ ὑπὸ πάντων θεωρεῖται τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις³ πεσόντων ὥς καὶ τὸ εἰς τοὺς Μαραθωνομάχους,⁴ οὓς προμάχους ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος παριστᾷ.

1. Ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ μαθήσεται· ἦν δὲ κακοῖσι συμμείσσης, ἀπολεῖς καὶ τὸν ἐόντα νόον.

2. «Ἦν δὲ παρέλθης τοὺς τρεῖς, ὅαψδεῖς κοῦκ ἐπίγραμμα λέγεις». Ἀνθ. IX, 369.

3. Ὡ ξεῖν, ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῆδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

4. Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι χρυσοφόρων Μῆδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

2. Ἰαμβος.

Ὁ Ἰαμβος, ὡς εἶδομεν, εἶναι τὸ β' εἶδος τῆς λυρικής ποιήσεως· διὰ τοῦ ἰάμβου ὁ ποιητὴς ἀντεπεξέρχεται κατὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς κοινωνίας διὰ λεπτῶν σκωμμάτων ἢ καὶ μετὰ πικρίας ἐμπαθοῦς καὶ χλεύης.

Ἀνέπτυξαν δὲ τὸν Ἰαμβον οἱ δημοκρατικοὶ καὶ ἐλευθεριάζοντες Ἴωνες· τὸ σκώπτειν ἐγκρατεῖται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, μεγίστην δὲ ἄδειαν τῶν τοιούτων σκωμμάτων καὶ εὐτραπέλιων παρέρχον καὶ αἱ τῆς Δήμητρος ἑορταί, ἐν αἷς τὸ ἔθος τοῦ σκώπτειν ἀλλήλους ἦτο παλαιότατον· καὶ τὸ μὲν σκώπτειν καὶ λαιδορεῖν ἐκαλεῖτο ἱαμβίζειν, τὰ δὲ σκώμματα ἱαμβοὶ (ἐκ τοῦ ἰάπτειν=πέμπειν, βάλλειν βέλη, προσβάλλειν). Ἄλλ' ὥς εἰκός, τὰ σκώμματα ταῦτα ἢ οἱ ἱαμβοὶ τῶν πανηγυριστῶν καὶ ἄλλων εὐθύμων ὁμίλων ἦσαν αὐτοσχέδιοι καὶ ἄτεχνοι, εἰς τέχνην δὲ ἀνύψωσεν αὐτοὺς καὶ παρήγαγε τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ποιήσεως.

α' Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος (680—629 π. Χ.). Οὗτος ἐρασθεὶς Νεοβούλης, τῆς νεωτάτης θυγατρὸς τοῦ Λυκάμβου, ἐμνηστεύθη αὐτήν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἀνεκάλεσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὁ Ἀρχίλοχος σφόδρα ὀργισθεὶς ἐξεδικήθη αὐτὸν διὰ τῶν ἰάμβων, οὔτινες ἦσαν οὕτω πικροί, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ τε Λυκάμβης καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ αἰσχυνόμεναι ἐπὶ τοῖς τῶν ἰάμβων ὀνειδισμοῖς ἀπηγχονίσθησαν· ὁ Ἀρχίλοχος καίπερ ὢν αἰσχροπρεπὴς καὶ φογερός, ὅμως τοσοῦτον κλέος ἐκ τῆς ποιήσεως ἀπέκτησεν, ὥστε λέγεται, ὅτι ἡ Πυθία τὸν Νάξιον Καλῶνδαν, τὸν φρονέα τοῦ ποιητοῦ, ἐλθόντα, ἵνα χρησμὸν λάβῃ, ἀπέπεμψεν ὡς μιαιφόν.

Τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ Ἀρχιλόχου δεικνύουσι καὶ τὰ ῥυθμικὰ εἶδη, ἅτινα ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν· ἐνθ' δηλ. μέχρι τότε ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐγνώριζε μόνον τὸ δακτυλικὸν μέτρον, οὗτινος ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν εἶναι ἴση $\left(\begin{smallmatrix} \text{+} \\ 2 : 2 \end{smallmatrix} \right)$, ὁ Ἀρχίλοχος μετεχειρίσθη τὸν ἱάμβον $\left(\begin{smallmatrix} \text{+} \\ 1 : 2 \end{smallmatrix} \right)$ καὶ τὸν τροχαῖον $\left(\begin{smallmatrix} \text{+} \\ 2 : 1 \end{smallmatrix} \right)$, ὃν τὸ ῥυθμικὸν γένος καλεῖται διπλάσιον, διότι ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν ἔχει διπλάσιον λόγον. Καὶ ὁ μὲν ἱαμβικὸς (') αὐτοῦ στί-

1. υ—υ—|υ—υ—|υ—υ—.

χος συνέκειτο ἐκ τριῶν διποδιῶν· διὸ καὶ τρίμετρον ἐκλήθη· ὁ δὲ τροχαϊκὸς (1) ἐκ τεσσάρων, ἐξ οὗ καὶ τετράμετρος ὠνομάσθη.

Οἱ δὲ καλούμενοι ἐπῳδοὶ τοῦ Ἀρχιλόχου εἶναι στίχοι βραχύτεροι, τιθέμενοι μετὰ μακροτέρους κατὰ κανονικὴν ἀναλογίαν, λ.χ. ἱαμβικὸς δίμετρος ἀκολουθεῖ μετὰ τρίμετρον, ἐν οἷς ἐμιμήθη αὐτὸν ὁ Ρωμαῖος Ὀράτιος· οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἐπῳδῶν προανέκρουσεν ὁ Ἀρχίλοχος τὴν κατασκευὴν τῶν στροφῶν, αἷς μετ' οὐ πολὺ ἀναπτύσσουσιν οἱ μελικοὶ ποιηταί.

Πλὴν δὲ τῶν ἱάμβων² καὶ τῶν τροχαϊκῶν ποιημάτων ἐποίησεν ὕμνους, ἐλεγείας, ἰοβάκχους ἥτοι ὕμνους εἰς τὸν Βάκχον· ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων μόνον ἀποσπάσματα σφύζονται (116). Ὁ Ἀρχίλοχος διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εὗρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητὸς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι καὶ ὕστερον παρὰ τοῖς Ρωμαίοις.

β' ἱαμβογράφος ἐγένετο **Σιμωνίδης** (3) ὁ Ἀμοργίνος, σύγχρονος σχεδὸν τοῦ προηγουμένου· τὸ μὲν πρῶτον κατὰ προσώπων μετεχειρίσθη οὗτος τοὺς ἱάμβους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔτρεψεν αὐτοὺς καθ' ὀλοκλήρου τάξεως· οὕτω λ.χ. ἐν σφζομένῳ ἀποσπάσματι (118 στίχ.) ἐξονειδίζει τὸ γυναικεῖον φῦλον μετὰ περισσῆς ἀγροικίας (4)· κατ' αὐτὸν ὁ θεὸς ἐδημιούργησε τὰ διάφορα εἶδη τῶν γυναικῶν ἐκ διαφόρων ζώων, π.χ. τὴν πανοῦργον ἐξ ἀλώπεκος, τὴν πολυπράγμονα ἐκ κυνός, τὴν ἀπρόθυμον ἐξ ὄνου, τὴν δύστροπον ἐκ γαλῆς, τὴν ἀβρὰν καὶ καλλωπιζομένην ἐξ ἵππου, τὴν δυσειδῆ καὶ κακότροπον ἐκ πιθήκου καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐκ μελίσσης· διὸ καὶ ἀσμένως ἐξυμνεῖ τὴν ἐκ μελίσσης προελθοῦσαν γυναῖκα.

γ' **Ἰππῶναξ** ὁ Ἐφέσιος ἀκμάσας περὶ τὰ 540 π. Χ. Τούτου δὲ ἡ πικρία τῶν ἱάμβων κατέστη παροιμιώδης ὥς σφῆξ κεντρίζουσα τοὺς πονηροὺς· ὁ Ἰππῶναξ νεωτερίζων μετέτρεψε τοῦ στίχου τὸν τελευταῖον πόδα ἀπὸ ἱάμβου καθαροῦ εἰς σπονδεῖον, οὕτω δὲ συνέκοψε τὸν γοργὸν τοῦ ἱάμβου ῥυθμόν· οἱ τοιοῦτοι στίχοι καλοῦνται χωλίαμβοι ἢ τρίμετροι σκάζοντες· ἂν δὲ λιφθῇ καὶ ὁ

1. — υ—υ]— υ— υ]— υ— υ]— υ— υ.

2. Ἐχουσα θαλλὸν μυρσίνης ἐτέρπετο] ῥοδῆς τε καλὸν ἄνθος, ἡ δὲ οἱ κόμη] ὥμους κατεσχίαζε καὶ μετάρφρενον.

3. (Ὁ Μ. Ἐτυμολόγος γράφει Σημωνίδης).

4. Τὴν δ' ἐκ μελίσσης τὴν τις εὐτυχεῖ λαβών·] κείνη γάρ οἱ μῶμος οὐ προσιζάνει·] θάλλει δ' ὑπ' αὐτῆς ἀπαέζεται βίος·] φίλη δὲ σὺν φιλεῦντι γηράσκει πόσει·] τεκοῦσα καλὸν κούνομακλυτον γένος.

ε' πούς σπονδεῖος, γίνονται ἔτι χωλότεροι καὶ ὀνομάζονται ἰσχιόρωγικοί.

3. Μέλος.

Εἶδομεν προηγουμένως, ὅτι τὸ μέλος ἐκαλλιεργήθη μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων· ἀλλὰ τὸ μὲν αἰολικὸν ἦδετο συνοδευόμενον μόνον ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου, τὸ δὲ δωρικὸν ᾄδόμενον συνωδεύετο καὶ ὑπὸ μουσικοῦ ὄργάνου καὶ ὑπὸ χοροῦ ὀρχουμένου· διὸ καὶ *χορικὸν μέλος* λέγεται.

καὶ α' τὸ *Αἰολικὸν μέλος*.

Ἀρχαιότατος τῶν Λεσβίων ποιητῶν λέγεται ὁ *Τέρπανδρος* (680—620 π. Χ.). Τούτου ἡ πατρίς Λέσβος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐγένετο ἐστία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως· τὸ εὔμουσον τῶν Λεσβίων ὑπεμφαίνει καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν τοῦ Ὀρφέως κατασπαραχθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Θράκης Μαινάδων ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ κιθάρα ὤφθεισαι εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐξεβράσθησαν εἰς Λέσβον, τοῦ δὲ τόπου, ἔνθα ἀνηγέρθη ὁ τάφος τοῦ Ὀρφέως, αἱ ἀηδόνες ἐφημίζοντο ὡς γλυκυφωνότεραι τῶν ἀλλαχού. Ὁ Τέρπανδρος συναγαγὼν τὰς διεσπαρμένας μελωδίας, ὅσαι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκ φυσικῆς ὁρμῆς ἐν ταῖς διαφόροις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας χώραις, ἐρρύθμισεν αὐτὰς κατὰ τεχνικοὺς κανόνας καὶ ἐδημιούργησεν ὅλον τι ἑναρμόνιον, ὅπερ ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ διεφύλαξε καθ' ἅπαντα τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ ὅτε μάλιστα εἰς ὑπερέντεχνον βαθμὸν προήχθη. Πρὸς τούτοις ὁ Τέρπανδρος κατεσκεύασεν ἀντὶ τοῦ τετραχόρδου τὴν ἐπτάχορδον κιθάραν⁽¹⁾, ἐξεύρε τὸν βάριτον καὶ πρῶτος αὐτὸς μετεχειρίσθη τὰ μουσικὰ σημεῖα· διὸ καὶ οἱ *νόμοι*⁽²⁾ αὐτοῦ διεσώζοντο καὶ μετὰ ταῦτα. Ὁ Τέρπανδρος συνέστησεν ἐν Λέσβῳ καὶ σχολὴν κιθαρωδῶν· ἡ λυρικὴ ποίησις, ἣτις ἀνεπτύχθη ἐκ τῶν ἀρχῶν τούτων, ἔλαβε τὸν χρωματισμὸν ἐκ τῆς Λεσβιακῆς διαθέσεως, ἐν ᾗ τὸ αἰολικὸν πάθος καὶ πῦρ συνεκράθησαν εἰς λεπτὸν αἶσθημα χάριτος καὶ καλλονῆς ἐν τε τῇ φύσει καὶ τῇ τέχνῃ.

Ὁ Τέρπανδρος πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ὁ νομοθέτης τῶν ἁρμονιῶν· τρεῖς δὲ ἁρμονίας ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες ἐκ παλαιοῦ, τὴν Δωριστί, τὴν Φρυγιστί καὶ τὴν Λυδιστί. Καὶ ἡ μὲν Δωριστί

1) Σοὶ δ' ἡμεῖς τετράγηνον ἀποστέρξαντες αἰοιδᾶν

ἐπτατόνφ φόρμιγγι νέους κελαδήσομεν ὕμνους.

2) Νόμοι—τρόποι μελωδίας, mode musicale, air de musique.

ὥς σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἦτο ἐπιτηδεῖα εἰς ἐξέγερσιν αἰσθημάτων σπουδαίων καὶ ἡρέμων· διὸ καὶ θεωρεῖται ἀνδρικοτάτη πασῶν· τῆς δὲ Φρυγιστὶ ἐχούσης τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς θορυβώδους καὶ ἐμπαθεστάτης τῶν Φρυγῶν μουσικῆς ἐγένετο χρῆσις καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς ὀργιαστικάς τελετὰς τοῦ Διονύσου πρὸς ἐξέγερσιν ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ· καὶ ἡ Λυδιστὶ προσεγγίζουσα εἰς τὴν γυναικεῖαν φωνὴν ἔχει χαρακτηῖρα ἀπαλὸν καὶ μαλακόν. Κατὰ ταῦτα ἡ Δωριστὶ ὥς πρὸς μὲν τὸ στάσιμον καὶ τὸ ἥρεμον ἀντιτίθεται πρὸς τὸ σφοδρὸν τῆς Φρυγικῆς ἀρμονίας, κατὰ δὲ τὸ ἀνδρῶδες πρὸς τὸ μαλακὸν τῆς Λυδικῆς.

Τοῦ μεγάλου τούτου μουσουργοῦ ἡ ἀξία καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐξῆς παραδόσεως· ὅτε δηλ. ἦλθεν εἰς Σπάρτην στασιάζουσαν, οὕτω κατεμάγευσε τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν μελωδιῶν αὐτοῦ, ὥστε οὗτοι εἰς δάκρυα ἀναλυθέντες ἠσπάζοντο ἀλλήλους· διὸ καὶ σφόδρα ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἣν ἰδίαν πατρίδα ἐνόμιζεν. Ὁ Τέρπανδρος τὴν μεγίστην αὐτοῦ δόξαν ἔσχεν ἐκ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ποίησις αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν ἔστειρεῖτο ἀξίας, ὥς μαρτυροῦσι τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα αὐτοῦ (1).

β' Λέσβιος ποιητὴς ἐγένετο Ἀλκαῖος ὁ Μυτιληναῖος (630—560 π. Χ.), ὅστις ἐποίησε στασιωτικά, συμποτικά καὶ ἐρωτικά· πάντα δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει σφοδρὸν πάθος, βραχύτης μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ πληθὺς ποιητικῶν εἰκόνων. Ἡ ἐκ λογαοιδικῶν ῥυθμῶν καὶ ἰάμβων ἀποτελουμένη στροφὴ αὐτοῦ, ἣτις καὶ Ἀλκαϊκὴ (2) καλεῖται, ἔχει ἰσχυρὸν τόνον καὶ ἀρμόζει εἰς πολεμικά καὶ πολιτικά ἄσματα καὶ ὅλως εἰπεῖν εἰς ποιήματα γενναῖον καὶ ἀρρενωπὸν χαρακτηῖρα ἔχοντα.

γ' Τοῦ Ἀλκαίου μικρόν τι νεωτέρα ἐγένετο ἡ Σαπφώ (Ψάπφω, Ψάπφα), ἣτις καταγομένη ἐξ ἐπιφανοῦς τῆς Ἐρέσου γένους ἔζησεν ἐν Μυτιλήνῃ κατὰ δὲ τὸ ἐν Λέσβῳ ἐπικρατοῦν τότε ἔθιμον

1) Ἐνθ' αἰχμὰ τε νέον θάλλει καὶ Μῶσα λίγεια
καὶ δίκαια εὐρύγυνια, καλῶν ἐπιτάρροθος ἔργων.

2) υ—υ—υ—υ—υ—υ— οὐ χρὴ κάκοισι θυμὸν ἐπιτρέπην·
υ—υ—υ—υ—υ—υ— προκόψομεν γὰρ οὐδὲν ἀσάμενοι,
υ—υ—υ—υ—υ—υ— ὦ Βύκχι, φάρμακον δ' ἄριστον
—υ—υ—υ—υ—υ—υ— οἶνον ἐνεικαμένους μεθύσθην·

«Συνέστηκεν ἐκ τοῦ Ἀλκαϊκοῦ ἐνδεκασυλλάβου δις ἐπαναλαμβανομένου καὶ δύο τετραποδιῶν, ὧν ἡ μὲν α' εἶναι δίμετρον ἰαμβικὸν ὑπερχατάληκτον, ἡ δὲ β' λογαοιδικὸν διὰ δυοῖν».

συνάγουσα εἰς τὸν μουσολόγον οἶκον αὐτῆς τὰς εὐφυεστέρας καὶ εὐγενεστέρας παρθένους ἐδίδασκεν οὐ μόνον ποίησιν καὶ μουσικήν, ἀλλὰ καὶ τρόπων εὐγένειαν· διὸ καὶ σκώπτει τὴν ἀπειρόκακαλον ἐκείνην πλούσιαν, ἣτις ἄμοιρος τῶν ῥόδων τῆς Πιερίας οὔσα, μόνον ἐπὶ τῷ πλούτῳ ἐσεμνύνετο· ἡ ἐνθουσιώδης ποιήτρια μετὰ τῶν εἰς τὴν σχολὴν αὐτῆς παιδευομένων παρθένων συνεδέετο δι' ἀγάπης καὶ φιλίας ἰσχυρᾶς. Τὴν ποιητικὴν ἀξίαν αὐτῆς ἐμφαίνει καὶ ὁ θαυμασμός τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις Λεσβίαν ἀηδόνα ἐκάλεσεν αὐτήν, δεκάτην Μοῦσαν, ἀδελφὴν τῶν Χαρίτων, θαυμαστὸν χρῆμα καὶ Πιερίαν μέλισσαν· οὐ μόνον δὲ οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτὴν νόμισμα κόψαντες τὴν εἰκόνα τῆς ποιητρίας φέρον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ δι' εἰκόνων ἐτιμήθη αὕτη.

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς διαιρεθέντα εἰς ἑννέα βιβλία κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑννέα Μουσῶν ἦσαν ὕμνοι, ᾠδαὶ ἐρωτικῆς ὑποθέσεως καὶ ἐπιθαλάμια, ἐν οἷς μάλιστα ἠὲδοκίμησεν ἡ μελωδός· ἀλλ' ἐκ τούτων ἔχομεν μίαν μόνον ᾠδὴν ἀκεραίαν καὶ πλεῖστα ἀποσπάσματα (120), αὐξανόμενα διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνενδρισκομένων παπύρων. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ᾠσμάτων ἦδεν ἡ Σαπφὼ πρὸς λύραν, τὰ δὲ ἐπιθαλάμια ἦδοντο ὑπὸ χοροῦ παρθένων καὶ νεανιῶν, ὡς δηλοῖ τὸ τοῦ Ῥωμαίου Κατουύλλου ἐπιθαλάμιον, ὅπερ εἶναι ἀπομίμησις Σαπφικοῦ. Τὰ ἐπιθαλάμια τῆς Σαπφοῦς πλὴν τῆς γλυκύτητος, τῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἀπλότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων ἔχουσι καὶ πληθὺν ἐπαγωγῶν εἰκόνων· οὕτω λ. γ. ἐν τινι τούτων παραβάλλει τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ ἄθικτον τῆς παρθένου κάλλος πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μηλέας γλυκύμηλον⁽¹⁾, ἐν ἑτέρῳ δὲ τὴν ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον παρθένον πρὸς τὴν ἀνὰ τὰ ὄρη φρυομένην καὶ καταπατομένην ὑάκινθον⁽²⁾.

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς καίπερ ἐν Αἰολικῇ διαλέκτῳ πεποιημένα ἦδοντο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῇ Ρώμῃ εὖρον θερμώτατον ζήλωτὴν καὶ μιμητὴν τὸν Κάτουλλον καὶ τὸν Ὀράτιον· ἡ γλῶσσα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῆς ῥέει εὐκόλως, τὸ ὕφος φαίνεται μαλακὸν καὶ ἀνθηρόν, ἡ χάρις δαψιλῆς καὶ οἱ ῥυθμοὶ

1. Οἷον τὸ γλυκύμαλον ἐρεῦθεται ἄκρῳ ἐπ' ὕδωρ ἄκρον ἐπ' ἀκροτάτῳ, λελάθοντο δὲ μαλοδρόπης· οὐ μὲν ἐκλελάθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίζεσθαι.
2. Οἷαν τὰν ὑάκινθον ἐν οὔρεσι ποίμενες ἄνδρες πόσσι καταστεῖβοισι, χάμαι δὲ τε πόρφυρον ἄνθος.

κινούνται ἡρέμα ἐν ἁρμονικοῖς συστήμασιν. Ἡ στροφὴ (1), τὴν ἡ Σαπφὼ ἐξεῦρε καὶ ἐφήρμοσεν, ἐξ οὗ καὶ Σαπφικὴ ἐκλήθη, φαίνεται τὸ χαριέστατον καὶ τρυφερώτατον πάντων τῶν ἑλληνικῶν μέτρων· ἀποτελεῖται δ' αὕτη ἐκ τριῶν ἑνδεκασυλλάβων στίχων καὶ τοῦ Ἀδωνίου, ὅστις στίχος ἐξ ἑνὸς δακτύλου καὶ ἐξ ἑνὸς τροχαίου συγκείμενος ἐπιφέρεται ὡς ἐπωδός.

Ἄλλαι ποιήτριαι

Τὸ ἔξοχον τῆς Σαπφοῦς πνεῦμα συνετέλεσεν ἵνα καὶ ἄλλαι γυναῖκες περὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποιήσεως σπουδάσωσι καὶ διαπρέψωσιν, ὡς ἡ μαθήτρια αὐτῆς Ἥριοννα, ἡ ἐξ Ἀνθηδόνοιο τῆς Βοιωτίας «γλυκυαχῆς» Μύρτις, ἡ καὶ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, καὶ ἡ ἐκ Τανάγρας Κόριννα, ἡ ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι πεντάκις τὸν Πίνδαρον νικήσασα. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη ποιήτρια διδούσα τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πινδάρου συνεβούλευσεν αὐτόν, ἵνα τὴν ποιήσιν καὶ διὰ μύθων κοσμήῃ· ἀλλ' ὅτε ἐκεῖνος κατὰ τὴν συμβουλὴν αὐτῆς ποιήσας ἐπέδειξεν ἄσμά τι, ὅπερ ἦτο κατάφορτον μύθων, ἐκεῖνη γελάσασα ἐπὶ τῇ ὑπερβολῇ, «τῇ χειρὶ, ἔφη, δεῖ σπείρειν, ἀλλὰ μὴ ὄλω τῷ θυλάκῳ».

Τὰς Αἰολίδας κατὰ τὴν ποίησιν ἐμιμήθησαν καὶ αἱ Δωρίδες, ὡς ἡ Ἀργεῖα Τελέσιλλα (510 π. Χ.), ἣτις ἐγένετο ἐπιφανὴς οὐ μόνον ἔνεκα τῆς μελικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ διότι τὴν πατρίδα αὐτῆς κινδυνεύουσιν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἔσωσε· καὶ ἡ Σικυωνία Πράξιλλα ἀκμάζουσα τῷ 455 π. Χ., ἣτις διέπρεψεν ἐν τῇ ποιήσει τῶν σχολίων μάλιστα. Ἀλλὰ πασῶν τῶν ποιητριῶν τούτων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σφύζονται.

Ἀνακρέων. Εἰς τοὺς Αἰολεῖς ποιητὰς δύναται νὰ καταταχθῇ διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως καὶ ὁ Ἴων Ἀνακρέων, ὁ λάτρεις τοῦ ἔρωτος καὶ τοῦ Βάχου. Οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Τέφῳ, ἀλλὰ διέτριψε πλεῖστον χρόνον παρὰ τῷ Πολυκράτει, τῷ τυράννῳ τῆς Σάμου· μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν δολοφονίαν ἐκείνου (522 π. Χ.) διέμεινεν ἐν τῇ αὐτῇ τῶν Πεισιστρατιδῶν ἐν Ἀθήναις· ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι καὶ ἐτιμήθη οὐ μόνον ζῶν,

1. Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφροδίτα — υ — υ — υυ — υ — υ
 Παῖ Δίος, δολόπλοκε, λίσσομαί σε — υ — υ — υυ — υ — υ
 μὴ μ' ἄσαισι μὴδ' ὀνίαισι δάμνα, — υ — υ — υυ — υ — υ
 πότνια, θῦμον — υυ — υ

ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον· ἡ εὐθυμος καὶ εὐτραπέλος ποίησις αὐτοῦ εὖρε πολλοὺς μὲν θαυμαστάς, οὐκ ὀλίγους δὲ μιμητάς. Τῶν ποιημάτων τούτου τὰ πλεῖστα καὶ περιφημότατα ἦσαν τὰ ἔρωτικά καὶ τὰ παροίγια, ἐν οἷς εὐτραπέλως καὶ μετ' ἀμιμήτου χάριτος ᾄδει τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ σφοδρότητος, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν τῶν Αἰολέων ποίησιν⁽¹⁾. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα (100)· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ προστίθεται αὐτοῖς καὶ συλλογὴ τις 66 ποιημάτων, ἅτινα ἐπιγράφονται **συμποσιακὰ ἡμιάμβια** Ἀνακρέοντος ἔχοντα συνήθως τὸν δίμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικὸν στίχον, τὸν ἑπτασύλλαβον, ὅστις καὶ Ἀνακρεόντειον μέτρον⁽²⁾ ἐκλήθη· ἀλλὰ ταῦτα ἡ κριτικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει νόθα καὶ προϊόντα τῶν Ρωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν χρόνων.

β'. Δωρικὸν μέλος. Θαλήτας. Ἀλκμάν.
Ἀρίων. Στησίχορος. Ἴβυκος.

Μετὰ τὸν Τέρπανδρον ἐπιφανὲς μουσικὸς ἐγένετο **Θαλήτας** ἐκ Γόρτυνος τῆς Κρήτης (700—630), ὅστις ἦτο οὐ μόνον ποιητὴς καὶ μουσικὸς, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς καὶ νομοθέτης· οὗτος εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν προσέθηκε τρίτον στοιχεῖον ἦτοι τὴν ὄρχησιν· ἐν Σπάρτῃ δέ, καθὼς καὶ ὁ Τέρπανδρος, συνετέλεσεν εἰς τὴν θεραπείαν τῶν μουσικῶν τεχνῶν· ἐποίησε δὲ παιᾶνας καὶ ὑπορχήματα· ὥς ὁ Τέρπανδρος εἰσήγαγε τὸν μουσικὸν ἀγῶνα εἰς τὰ Κάρνεια, οὕτω καὶ ὁ Θαλήτας διωργάνωσε περὶ τὸ 668 π. Χ. τὴν ἑορτὴν τῶν **Γυμνοπαιδιῶν** καὶ ἐπέδρασεν εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδῶν· οὗτος συνεδύασε τὴν μουσικὴν μετὰ τῆς γυμναστικῆς καὶ τὴν **ἐνοπλον** ὄρχησιν ὑπάρχουσαν ἐν Κρήτῃ εἰσήγαγεν εἰς τὴν Σπάρτην· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς καινοτομίας ταύτας ἡ μελικὴ ποίησις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τελειοποιηθῇ, ἐν ὅσῳ τὰ ποιήματα καὶ μετ' ὄρχήσεως ἀδόμενα ἦσαν πεποιημένα κατὰ

1. "Ἀγε δηῦτε μηκέθ' οὕτω] πατάγῃ τε κάλαλητῳ]
Σκυθικὴν πόσιν παρ' οἶνω] μελετῶμεν, ἀλλὰ καλοῖς
ὑποπίνοντες ἐν ὕμνοις. Ἀπ. 64

2. Τὸν ἄργυρον τορεύων] "Ἡφαιστὲ μοι ποίησον]
πανοπλίαν μὲν οὐχί·] τί γὰρ μάχαισι κάμοι·]
ποτήριον δὲ κοῖλον,] ὅσον δύνῃ βαθύνας.

(Ἀπ. 92).

στίχον καὶ οὐχὶ κατὰ σύστημα ἢ στροφὴν· τὴν δὲ στροφὴν λέγεται ὅτι εὗρεν ὁ ἐκ Σάρδεων τῆς Λυδίας **Ἀλκμάν** ἢ **Ἀλκμάων** (= **Ἀλκμέων**) νεώτερος τῶν δύο προηγουμένων μουσικῶν. Οὗτος γενόμενος δοῦλος ἐξ αἰχμαλωσίας καὶ καταντήσας εἰς Σπάρτην ἠλευθερώθη διὰ τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα ἔλαβε. Καὶ οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ σφόδρα ἐτιμήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπὶ δύο αἰῶνας τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἦσαν λίαν ἀρεστά. Ὁ Ἀλκμάν ἐποίησεν ὕμνους, παιᾶνας, προσόδια καὶ **παρθένεια**, ὧν ἔχομεν μέγα ἀπόσπασμα (56 στίχ.) ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθὲν (1855). Τὰ παρθένεια ἤδοντο ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν, αἵτινες συνάπτουσι διάλογον πρὸς τὸν ποιητὴν, ὅστις γίνεται χορηγὸς ἅμα καὶ χοροδιδάσκαλος· καὶ ἄλλοτε μὲν αἱ παρθένοι προσαγορεύουσι τὸν ποιητὴν, ἄλλοτε δ' ἐκεῖνος τὸν χορὸν τῶν παρθένων· διότι ἐν Σπάρτῃ, ὡς γνωστόν, ὑπῆρχεν ἐλευθέρᾳ συνδιαίτησις τῶν παρθένων μετὰ τῶν νέων.

Ἀγίων δὲ ὁ ἐκ τῆς ἐν Λέσβῳ Μηθύμνης ζῶν καὶ δρῶν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ φιλοτέχνου τυράννου ἐν Κορίνθῳ Περιάνδρου (625—585) λέγεται ὅτι ἐπενόησε τὸν **διθυράμβον** ἢ πρῶτος αὐτὸς ἔδωκεν εἰς τὸ ἔσμα τεχνικὴν μορφήν καὶ διὰ τῶν διθυράμβων ὥθησεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τραγῳδίας.

Στησίχορος (640—555 π. Χ.). Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλκμᾶνος συνεπλήρωσεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας Στησίχορος· διότι οὗτος μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας προσθέσας καὶ τρίτην διαφόρου ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπωδός, ἐσχημάτισεν ἀντιστροφικὸν σύστημα· τὴν μὲν στροφὴν ἦδεν ὁ χορὸς κινούμενος κατὰ τινα διεύθυνσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀντιστροφὴν ἐπανέκαμπτεν ἐκεῖ, ἔνθα ἵστατο ἐν ἀρχῇ, διὰ δὲ τῆς καινοτομίας τοῦ Στησιχόρου ἱστάμενος ἤδη σταθερῶς ἦδε τὴν ἐπωδόν· ἐπειδὴ δὲ οὕτω **ἔστησε τὸν χορὸν**, καὶ Στησίχορος ἐκλήθη, ὡς λέγεται, πρότερον Τεισίας ὀνομαζόμενος. Αἱ στροφαὶ δ' αὐτοῦ δὲν ἦσαν βραχεῖαι, ὡς αἱ τοῦ Ἀλκμᾶνος, ἀλλὰ μακραί ὡς αἱ τοῦ Πινδάρου.

Τέλος ἀξιολογούμεντος εἶναι καὶ ὁ ποιητὴς **Ἰβυκος** ἐκ τοῦ Ῥηγίου τῆς κάτω Ἰταλίας σύγχρονος τοῦ Ἀνακρέοντος, ὅστις διέτριψε χρόνον τινὰ ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πολυκράτους, τυράννου τῆς Σάμου· τὰ ποιήματα αὐτοῦ κατὰ τὴν διάλεκτον καὶ τὰ μέτρα ἐπλησίαζον πρὸς τὴν τοῦ Στησιχόρου ποίησιν· ἀλλ' ἐκ τῶν λυρικῶν τούτων ποιητῶν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σφύζονται.

Καθολικὸν μέλος. Σιμωνίδης (556—468).

Σιμωνίδης ὁ Κεῖτος ἐκκληρονόμησεν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου τὸ ὄῳρον τῆς ποιήσεως· διὸ καὶ ἐθεράπευσεν αὐτὴν ἐκ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας· ἄφ' οὗ δὲ διεφημίσθη ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἄξια. μετεκλήθη εἰς Ἀθήνας ὑπὸ τοῦ Πεισιστρατίδου Ἰππάρχου, ὅστις αἰεὶ παρ' ἑαυτῷ εἶχε τὸν ποιητὴν καὶ σφόδρα ἐτίμα αὐτόν· μετὰ δὲ τὸν θάνατον ἐκείνου ὁ Σιμωνίδης ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν παρὰ τοὺς Σκοπάδας καὶ τοὺς Ἀλευάδας, οἵτινες φιλοφρόνως ὑπεδέχθησαν αὐτόν. Ἐπανελθὼν ἔπειτα εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐνίκησεν ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι τὸν Αἰσχύλον ποιήσας ἐλεγείαν εἰς τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ διέτριψε παρὰ τῷ Θήρῳ καὶ τῷ Ἰέρῳ, τῷ μὲν τυράνῳ ἐν Ἀκράγαντι, τῷ δὲ ἐν Συρακούσαις, ὅφ' ὧν σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ὧν τὴν λαμπρὰν τυραννίδα μεγαλοπρεπῶς ἐξύμνησεν ἡ μουσα τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Σιμωνίδης εἶδε τὰς λαμπροτάτας σκηνὰς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν οὗτος μάλιστα διέτριψε περὶ τὸν ἔπαινον τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν ἀνδραγαθημάτων. Ὁ ποιητὴς εἶχε μεγάλην ἐπιθεξιότητα πνεύματος καὶ θαυμαστὴν πολυμαθειαν καὶ μνήμην· ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμια, ἐπινίκια, ὕμνους, θρήνους, διθυράμβους, σκόλια καὶ ἄλλα μικρότερα μελικά ἔσματα καὶ πάντα ταῦτα εὐδοκίμως. Ἐποίει δὲ ταῦτα τὰ μὲν παραγγελλόμενος, τὰ δὲ ἑξ ἑαυτοῦ, καὶ ὀλίγα μὲν τούτων ἦσαν δημόσια, τὰ δὲ πλείονα ὑπὲρ ἰδιωτῶν ἐποιήθησαν· διότι ὁ Σιμωνίδης πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ἐμίθωσε τὴν μουσαν αὐτοῦ. Καὶ ἀπολείπεται μὲν τοῦ Πινδάρου κατὰ τὸ πρωτότυπον τῶν νοημάτων καὶ τὸ πτέρωμα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἔχει μοναδικὴν ἀρετὴν τὸ ἡδὺ καὶ καλλιεπὲς ὕφος, τὴν εὐχολον, χαρίεσαν καὶ ἐπιμελῆ περιγραφὴν. Γινώσκει νὰ διαζωγραφεῖ μετὰ λεπτότητος ἕκαστον τῶν νοημάτων συνάγων ὥς ἐν δακτυλίῳ ἀπὸ τῶν περικειμένων μικρῶν λίθων φῶς καὶ λάμψιν ἐπὶ τὸν ἐν μέσῳ ἀδάμαντα, ὥς ἐναργῶς δηλοῖ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐγκωμίου τοῦ ποιηθέντος πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις πεσόντων (¹).

1. Τῶν ἐν Θερμοπύλαισι θανόντων
 εὐκλεὴς μὲν ἂ τύχα, καλὸς δ' ὁ πότμος,
 βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνάστις, ὁ δ' οἶκος ἔπαινος.
 ἐντάφιον δὲ τοιοῦτον οὐτ' εὐρὼς
 οὐθ' ὁ πανδαμάτωρ ἀμαυρῶσει χρόνος·
 ἀνδρῶν ἀγαθῶν ἔδε σακὺς οἰκέταν εὐδοξίαν
 Ἑλλάδος εἴλετο...

Τοῦ Σιμωνίδου ἀνεπιὸς ἦτο ὁ **Βακχυλίδης**, ὅστις μετὰ τοῦ
 θείου ἱκανὸν χρόνον διέτριψεν ἐν Συρακούσαις παρὰ τῷ Ἱέρωνι.
 Ἡ ποίησις τοῦ Βακχυλίδου ἦτο παραφυὰς τῆς τοῦ Σιμωνίδου
 γλαφυρᾶς καὶ καλλιεποῦς μουσῆς· ὥς δὲ ἐκείνου τὰ ποιήματα
 ἦσαν ποικιλώτατα, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Βακχυλίδου· διαφέρει δὲ ὁ
 ἀνεπιὸς τοῦ θείου, ὅτι ἡ μουσα αὐτοῦ ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὰς
 εὐφροσύνας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον. Πλὴν
 τῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, ἅτινα εἶχομεν πρότερον, ἤδη διὰ τῶν
 νεωστὶ ἐν Αἰγύπτῳ εὑρημάτων (1897), ἔχομεν καὶ ἀκέραια ποιή-
 ματα αὐτοῦ, εἴκοσιν ᾧδὰς ἐκ χιλίων περίπου στίχων συγκειμέναις·
 ἐκ τούτων δὲ κατάδηλον γίνεται, ὅτι δικαίως ὁ ποιητὴς καλεῖται
 μελίγλωσσος ἀηδὼν, καὶ ὑψηλέτης ἀετός. Ἐκ τῶν ᾧδῶν δὲ τοῦ
 τῶν αἰ μὲν πλεῖσται εἶναι **ἐπίνικοι** πρὸς τιμὴν νικητῶν κατὰ
 τοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας, ὥς καὶ οἱ τοῦ Πινδάρου, τινὲς δὲ (ὥς ὁ
Θησεὺς αὐτοῦ) παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς σήμερον ἔννοιαν πραγματι-
 κήν περὶ τοῦ **διθυράμβου**, χορικοῦ δηλ. ἄσματος, ὅπερ ἤδετο
 πρὸς τιμὴν τοῦ **Διονύσου** καὶ ἐξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία.

Ὁ δὲ ἐξ Ἑρμιόνης τῆς Ἀργολίδος **Λᾶσος**, ὁ διδάσκαλος τοῦ
 Πινδάρου, ποιητὴς διθυράμβων διέτριψεν ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Πει-
 σιστρατίδου Ἰππάρχου καὶ τῇ συστάσει αὐτοῦ εἰσῆχθησαν ἐν
 Ἀθήναις οἱ διθυραμβικοὶ ἀγῶνες· πρῶτος οὗτος συνέγραψε θεω-
 ρητικὸν ἔργον περὶ μουσικῆς· ποιήματα δ' αὐτοῦ μνημονεύονται,
 ὁ **ὕμνος** εἰς Δήμητρα καὶ οἱ **Κένταυροι** διθυράμβός τις.

Τιμοκρέων ὁ **Ῥόδιος** ἐγένετο δεινὸς ὥς ποιητὴς παροινίων·
 ἐπειδὴ δὲ πικρῶς ἔψεγε τὸν Θεμιστοκλέα, ὁ Σιμωνίδης ὥς φίλος
 τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ ἐποίησε κατ' αὐτοῦ τὸ ἐξῆς σαρκαστικὸν
 ἐπίγραμμα,

Πολλὰ πιὼν καὶ πολλὰ φαγὼν καὶ πολλὰ κάκ' εἰπὼν
 ἀνθρώπους κεῖμαι Τιμοκρέων ὁ Ῥόδιος.

Πίνδαρος (522—442)

Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος, ὁ κατ' ἐξοχὴν λυρικός κληθεῖς, ἐγεννήθη
 ἐν **Κυνὸς Κεφαλαῖς**, κώμῃ πλησίον τῶν Θηβῶν. Ἀπὸ τοῦ Ἡσιό-
 δου ἐν Βοιωτίᾳ σφόδρα ἐθεραπεύοντο αἱ Μοῦσαι οὐ μόνον ὑπὸ
 ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ γυναικῶν, ἐξ ὧν ἡ Μύρτις καὶ ἡ Κόριννα
 ἐφημίσθησαν ἐπὶ ποιητικῇ ἀξίᾳ καὶ μάλιστα ὥς διδάσκαλοι τοῦ
 Πινδάρου. Τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ ποιητὴς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ

πατρὸς αὐλητοῦ ὄντος, μετ' ὀλίγον δὲ ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ποιητὰς καὶ αὐλητὰς συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ὅπου διδασκάλους ἔσχε τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν τότε μουσικῶν καὶ ποιητῶν. Παιδευθεὶς δὲ προσηκόντως, ὡς κύριον ἐπιτήδευμα ἐξέλεξε τὰς μουσικὰς τέχνας καί, ὡς ἡ Σαπφώ, μουσοποιὸς ἐπεκλήθη· ἥσκει δὲ τὴν τέχνην οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ποιῶν ἱεροὺς ὕμνους καὶ ἱερὰ ᾠσματα ὑπὲρ τῶν ἐγγυφίων θεῶν, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐφημίσθη ποιῶν ποιήματα τῆς χορικῆς λυρικῆς κατ' ἐντολὴν ἰδιωτῶν, πόλεων καὶ δυναστῶν. Οὕτω δ' ἐποίησεν ᾠσματα εἰς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος, Ἰέρωνα καὶ Θήρωνα, εἰς τὸν τῆς Κυρήνης βασιλέα Ἀρκεσίλαον καὶ εἰς τὸν τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον, ἔτι δὲ καὶ εἰς πλείστους ἰδιώτας. Καὶ διὰ μὲν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ εὐμουσίαν Διοκαῖος Κύκνος καὶ Πιερίδων προφήτης ἐπεκλήθη· ἀλλ' ὅτε ὁ βάρβαρος ἐπήρχετο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς πρώτοις ἡγωνίζετο ἡρωϊκῶς ὁ Αἰσχύλος, ὁ Θηβαῖος ποιητὴς καίπερ ἀκμάζων τὴν ἡλικίαν δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐξάψη τὸ ἔθνικόν τῶν Βοιωτῶν φρόνημα· ἀλλ' ὅμως μετὰ τὸν ἐνδοξον ἐκεῖνον ἀγῶνα θαυμάσας ὁ Διοκαῖος ἀοιδὸς τὸν ἡρωϊσμόν τῶν νικητῶν ὕμνησεν αὐτοὺς ἐν ᾠσμασι καὶ μάλιστα πάντων τὰς Ἀθήνας, ἃς ἰοστέφανους, λιπαράς, ἀοιδίμους, κλεινάς, Ἑλλάδος ἔρεισμα καὶ δαιμόνιον πτολίεθρον ἐπαξίως ἐκάλεσεν· διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τιμῶντες αὐτὸν μυρίας δραχμὰς ἔδωκαν καὶ πρόξενον ἑαυτῶν ἐποίησαν. Μεγάλων ἐπίσης ἡξιώθη τιμῶν ὁ ποιητὴς καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵτινες αὐτὸν ἔθνικόν καὶ εὐσεβέστατον ποιητὴν ἀνεγνώριζον. Ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ τιμὴ παρέμεινεν ἀμείωτος καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· διότι πολλῶ ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος καταστρέφων τὰς Θήβας ἐφείσθη τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ ἐπιγράψας.

«Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε».

Ὁ Πίνδαρος, ὡς καὶ ὁ Σιμωνίδης, ἐκαλλιέργησε πάντα τὰ εἶδη τῆς μελικῆς ποιήσεως καὶ τὰ ποιήματα αὐτοῦ διηρθήσαν εἰς 17 βιβλία. Ἐν ᾧ δὲ ἐξ ὅλου σχεδὸν τοῦ λοιποῦ λυρικοῦ οἰκοδομήματος μόνον συντρίμματα περιεσώθησαν, τοῦ Πινδάρου πλὴν πολλῶν ἀποσπασμάτων ἔχομεν ἀκεραίας ᾠδὰς 44 (δ' βιβλ.) ἐπινίκους (ἦτοι 14 Ὀλυμπιονικῶν, 12 Πυθιονικῶν, 11 Νεμεονικῶν καὶ 7 Ἰσθμιονικῶν). Ἐκ δὲ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀρτίως ἀνευρεθέν-

των ἐν παπύροις φιλόλογικῶν θησαυρῶν ἔχομεν ἔννοιάν τινα καὶ περὶ τῶν *παιάνων* καὶ τῶν *παρθενείων* τοῦ ποιητοῦ, ἅτινα συνεξεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Schröder 1914.

Οἱ ἐπίνικοι ἢ τὰ ἐπινίκια εἶναι ἄσματα χορικά, ἅτινα ἐποίησεν ὁ Πίνδαρος, ἵνα ἐξυμνήσῃ τοὺς κατὰ τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας ἦτοι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἴσθμια νικητάς· αἱ ᾠδαὶ αὗται τοῦ ποιητοῦ εἶναι τῶν νικητῶν μνημεῖα πολλῶ ὑπέριτερα καὶ μᾶλλον αἰώνια τῶν λιθίνων καὶ τῶν χαλκῶν.

Τὴν σύνθεσιν τῶν Πινδαρικῶν ᾠδῶν περίτεχνον οὖσαν πλουτίζουναι διαφιλῶς παραινέσεις καὶ γνωμικά, ἔτι δὲ καὶ ὑπαινιγμοὶ εἰς σύγχρονα γεγονότα, ὧν ἕνεκα ὁ ποιητὴς γίνεται δυσπαρακολούθητος· τὴν δυσκολίαν δ' ἐπαυξάνει καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ· διότι ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ συντάξει καὶ φέρεται δίκην χειμάρρου εἰς μακροτάτας περιόδους, ὧν ἡ πρὸς ἀλλήλας συνάφεια ἕνεκα τῶν ἀποτόμων μεταβάσεων μόνον δι' ὑπαινιγμῶν ὑποδηλοῦται· τέλος ἡ ζωηρὰ αὐτοῦ φαντασία αἶρεται πολλάκις εἰς ἐξεζητημένας εἰκόνας, καινὰς καὶ τολμηράς μεταφοράς, ὧν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον οὐδένα ἐφάμιλλον ἔχει. Διὰ ταῦτα πάντα γίνεται σκοτεινὸς καὶ ἡ κατανόησις αὐτοῦ δύσκολος ἄνευ τῶν ἀρχαίων σχολίων. Τὸ μέγιστον ἐγκώμιον τοῦ λυρικοῦ ἔπλεξεν ὁ Ὀράτιος (Carm. IV, 2, 1, 32).

Β' Πεζὸς λόγος

α' Ἱστορία.

Κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης ἐμφανίζονται καὶ δοκίμιά τινα τοῦ *πεζοῦ λόγου*. Μήτηρ δὲ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐγένετο ἡ *Μίλητος*, ἡ διὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην ἀκμάζουσα μεγαλόπολις, ἡ πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς ἐκεῖ πνευματικῆς κινήσεως ἡ ἑστία· οἱ Μιλήσιοι ἔσχον πρῶτοι ἐπιμεξίαν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, παρ' ὧν ἐπορίσθησαν καὶ τὸν πάπυρον, κατάλληλον καὶ εὖωνον ὕλην πρὸς γραφήν. (600 π. Χ.) ὥς πρῶτον δὲ εἶδος τοῦ πεζοῦ λόγου ἐμφανίζεται ἡ *ἱστοριογραφία*· αἱ ἀρχαὶ τούτου φαίνονται μὲν καὶ πρὸ τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀλλὰ ὡς ἱστορικὰ μνημεῖα ἦσαν *νόμοι, συνθῆκαι πόλεων*, ἀναγραφαὶ τῶν Ὀλυμπιονικῶν, τῶν ἐν Σπάρτῃ ἐφόρων, τῶν ἐπωνύμων ἐν Ἀθήναις ἀρχόντων, τῶν ἱερειῶν ἐν Ἀργεὶ καὶ τῶν πρυτάνεων ἐν Κορίνθῳ· οἱ πρῶτοι δὲ *ἱστοριογράφοι* ἦσαν ἀπλῶς χρονογράφοι καὶ καλοῦνται *λογογράφοι*· τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο ἔχουσιν οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοί, οἵτινες ἔγραφον *λόγους* ἐν ἀν-

τιθέσει πρὸς τοὺς μύθους τῶν ποιητῶν· οἱ **λογογράφοι** οὗτοι ἀποτελοῦσι τὴν ἐκ τῆς ποιήσεως εἰς τὸν πεζὸν λόγον μετάβασιν· ἔργα μὲν αὐτῶν ἦσαν οἱ ὄροι, χρονικά δηλ. τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, γενεαλογίαί καὶ κτίσεις πόλεων, πηγαὶ δὲ αἱ προφορικαὶ παραδόσεις ἃς συνέλεγον περιηγούμενοι διαφόρους χώρας καὶ ἐρευνῶντες τὰ ἀρχαῖα τῶν ναῶν καὶ τῶν πόλεων· ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἡ ἱστορία καὶ τὸ μυθώδες ἦσαν μεμειγμένα, διότι ἡ κρίσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἱκανή, ὅπως διαχωρίσῃ ταῦτα καὶ διότι οἱ σύγχρονοι αὐτῶν ἐτέρποντο μᾶλλον μυθώδεις διηγήσεις ἢ ἀληθινὰ γεγονότα ἀναγινώσκοντες καὶ ἀκούοντες· διὸ καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ φίλος τῆς ἀληθείας, γράφει ὅτι τὸ σύγγραμμα αὐτοῦ «ἀτερπὲς φανεῖται διὰ τὸ μὴ μυθώδες». Οἱ **λογογράφοι** οὗτοι ἦσαν Ἴωνες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ 520 π. Χ. Οὗτοι εἶχον διάλεκτον τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν τῆς ὕλης διάταξιν ἄτεχον· μνημονεύονται δὲ 12 **λογογράφοι**, ἀλλ' ἀξιολογώτεροι τούτων ἐγένοντο Κάδμος ὁ Μιλήσιος, Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος καὶ Ἑλλάνικος ὁ Μυτιληναῖος. Σπουδαιότερος πάντων εἶναι ὁ Ἐκαταῖος, ὅστις ἔγραψε **γενεαλογίας**, ζητῶν νὰ καθορίσῃ τὰς γενεὰς τῶν ἡρώων τοῦ μύθου καὶ **Περίοδον** γῆς, ἥτοι γεωγραφίαν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἐκ τῶν ἔργων τῶν **λογογράφων** σήμερον ἀποσπάσματα ὀλίγα περισφύζονται· πατὴρ δὲ τῆς ἱστορίας ἐγένετο ὁ Ἡρόδοτος.

Ἀνασκόπησις τῆς α' περιόδου

Ἀνασκοποῦντες ἤδη τὴν περίοδον ταύτην, καθ' ἣν τὸ ἔθνος διανύει τὴν παιδικὴν καὶ νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν ἀνεπτύχθησαν καὶ ἐτελειοποιήθησαν τῆς ποιήσεως τὰ δύο εἶδη, τὸ ἔπος ὑπὸ τῶν Ἰώνων καὶ τὸ μέλος ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων. Τὴν λυρικὴν δὲ δωρικὴν ποίησιν ἱκανῶς προήγαγεν ὁ Ἀλκμάν, μάλιστα δὲ ὁ ΣτΗΣΙΧΟΡΟΣ, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν γέφυραν, δι' ἣς τὸ μέλος τὸ χορικὸν ἐξελθὼν ἐκ τῶν στενῶν φυλετικῶν ὁρίων γίνεται καθολικὸν καὶ ἐθνικόν· ἐκπροσωποῦσι δὲ τὸ καθολικὸν τοῦτο μέλος ὁ Σιμωνίδης, ὁ Βακχυλίδης καὶ ὁ Πίνδαρος.

Ἐμφανίζονται μὲν κατὰ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου δοκίμιά τινα τῆς ἱστοριογραφίας, ἀλλὰ ταῦτα εἶναι λίαν ἱσχνὰ καὶ ἐλαχίστου λόγου ἄξια.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β' (490—300 π. χ.)

Α' ποίησις. α' Έπος.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἔθνος εἰσερχόμενον εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν ἀντὶ τῆς ἀκροάσεως μύθων προτιμᾷ τὰ πραγματικά γεγονότα ἢ *ἐπικὴ* ποίησις, προῖον τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας, ἐξακολουθεῖ μὲν ὑπάρχουσα, ὅμως δὲν εἶναι πλέον φυσικὸν προῖον καὶ ἔθνικόν κιτῆμα τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ μελέτημα ὀλίγων ἀνδρῶν καὶ τεχνικὸν δημιούργημα ποιητῶν ἐπιτηδευόντων κατὰ μίμησιν τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως. Οὐχ ἦττον ἀξιωματημόνευσται τούτων εἶναι τρεῖς ἐπικοὶ ποιηταί·

α'. *Πανύασις* ὁ Ἀλικαρνασσεύς, τοῦ Ἡροδότου θεῖος, ὅστις μετέσχε τῆς στάσεως ἐναντίον τοῦ τυράννου Λυγδάμιδος· οὗτος ἐποίησεν Ἡράκλειαν (ἐξ 9000 στίχων), ἣτις περιεῖχε τὰ ἀνδραγαθήματα τοῦ ἥρωος.

β'. *Χοιρίλος* ὁ Σάμιος ὅστις νεωτερίζων ἔλαβε θέμα ἱστορικὸν ποιήσας τὴν *Περσηΐδα*, ἐν ἣ ἐξύμνει τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς νίκας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Περσῶν καὶ

γ'. *Ἀντίμαχος* ὁ Κολοφώνιος, οὗτινος ἡ *Θηβαΐς* ἦτο μέγα καὶ περιεκτικώτατον ἔπος· καὶ ἔδειξε μὲν μεγάλην πολυμαθειαν καὶ ἐπιμέλειαν ὁ ποιητὴς οὗτος, ἀλλ' ἐκ τοῦ ποιήματος ἔλειπεν ἡ χάρις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐνότης, ἣτις κρατεῖ ἐντεταμένην τὴν προσοχὴν τοῦ ἀναγνώστου. Παρέργως δὲ καλλιιεργεῖται καὶ ἡ *ἐλεγεία*· μάλιστα δὲ λέγεται, ὅτι καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐποίησεν ἐλεγείαν καὶ ἐν ἀγῶνι ἐλεγειακῶ ἐνικήθη ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου· διότι ἡ ἐλεγεία ἐνέχει λεπτότητά τινα πρὸς τὸ συμπαθὲς καὶ πένθιμον· πρὸς τὴν ἰδιότητα ταύτην ὅμως ἦτο ἀλλότριον τὸ ἦθος τοῦ ἡρωικοῦ καὶ φιλοπολέμου Αἰσχύλου.

β'. Λυρική ποίησις.

Κατὰ τὴν Ἀττικὴν περίοδον ἡ λυρική ποίησις εὐρίσκεται ἐν τοῖς ὅσμοις τῆς τραγωδίας, ἣτις ἐξ ἐκείνης προῆλθεν· οὐχ ἦττον ὅμως ἐξηκολούθουν νὰ ποιῶσι καὶ ἴδια λυρικά ποιήματα. Ἀλλ' ὁ μόνος λυρικός οὗτινος, περιεσώθη μακρὸν ἀπόσπασμα, εἶναι *Τιμόθεος* ὁ Μιλήσιος· τούτου τῷ 1902 ἀνευρέθη ἐν τοῖς αἰγυπτιακοῖς παπύροις εἷς *νόμος*, οἱ *Πέρσαι*, ἐπιγραφόμενος, ὅστις ἦτο μονωδία τις, μελωδουμένη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ τῇ συνοδείᾳ τῆς κι-

θάρας· τὸ ἔργον ἐποιήθη ὀλίγον τι μετὰ τὸ 400 π. Χ. καὶ μετὰ 150 ἔτη ἐθανυμάζετο ὑπὸ τοῦ Πολυβίου· ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς ὑπερ-αμύνεται καὶ τῆς καινοτομίας, δι' ἧς τὴν κιθάραν ἐποίησεν ἑνδεκάχορδον, κατὰ τῶν μομφῶν, αἷ ἐν Σπάρτῃ ἐμέμφθησαν αὐτόν.

Τὴν πρωτεύουσάν δὲ θέσιν τῆς ὅλης ποιήσεως κατὰ τὴν περίο-δον ταύτην καταλαμβάνει τὸ *δραῦμα*.

γ'. Δ ρ ᾱ μ α

Τὸ δραῦμα εἶναι πρωτότυπον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπινόημα, ἀνεπτύχθη δὲ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἡ μὲν πολιτικὴ ἐλευθερία ἀνυψοῦτο ὑπερῃφάνως ἐπὶ τῆς κοσμιότητος τῶν ἡθῶν καὶ τῆς πολεμικῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ δὲ πόλις ἐγένετο πρυτανεῖον τῆς σοφίας καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδευσίς. Προῆλθε δὲ τὸ δραῦμα ἐκ τῆς θρησκείας, ἧς αἱ ἑορταὶ πολλαχοῦ εἶχον οὐ μόνον τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ *δρώμενα*, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου ἑορτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου ἡδόμενοι διθύραμβοι εἶχον διττὸν χαρακτῆρα, τὸν εὐθυμον ἐνθουσιασμόν καὶ τὸν λυπηρὸν ἢ πένθιμον, διὰ τοῦτο τὸ δραῦμα διηρέθη εἰς *τραγωδίαν* καὶ *κωμωδίαν*, ὧν ἡ μὲν μιμεῖται τραγικὰς ἥτοι λυπηρὰς πράξεις, ἡ δὲ ἀστείας καὶ γελοίας· ὥς ἐκ τῶν Διονυσιακῶν δὲ ἑορτῶν προσελθὼν τὸ δραῦμα μόνον κατὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ Διονύσου ἐδιδάσκετο¹, τὸ θέατρον δὲ ὡς ἀφιερωμένον εἰς αὐτὸν ὠνομάσθη Διονυσιακὸν καὶ οἱ ὑποκριταὶ οἱ μιμούμενοι τὰ δρώμενα πρόσωπα Διονυσιακοὶ τεχνῖται.

α'. τραγωδία

1. Γένεσις τῆς τραγωδίας.

Ὡς εἶδομεν, τὸν διθύραμβον, ἐξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία, ἐρρῦθμισεν Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος (600 π.Χ.) ἐν Κορίνθῳ. Οὗτος εἰσήγαγε τὸν χορὸν καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀστείας τοῦ διθύραμβου ὑποθέσεις προσέθηκε καὶ τραγικὰς ἥτοι θρηνώδεις, τὰ

1. Τέσσαρες δὲ ἦσαν αὐταὶ α'. τὰ κατ' ἀγροῦς ἢ κατὰ δήμους Διονύσια (ἐν μηνὶ Δεκεμβρίῳ). β'. τὰ Λήνια (ἐκ τοῦ ληνός) ἐν μηνὶ Γαμηλιῶν (ἐν ἀρχῇ Φεβρουαρίου). γ'. τὰ Ἀνθεστήρια ἐν μηνὶ Ἀνθεστηριῶν (ἐν ἀρχῇ Μαρτίου, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς δὲν ἀναφέρονται δραματικά παραστάσεις). δ'. τὰ ἐν ἄστει ἢ μεγάλα Διονύσια ἐν μηνὶ Ἐλαφηβολίῳ (ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου).

παθήματα δηλ. τοῦ Διονύσου· ὁ χορὸς ᾄδων πρὸς κιθάραν τὸ διθύραμβον ὠρχεῖτο περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἦτο δηλ. κύκλιος ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ χορευταὶ ἑαυτοὺς ὡς τοῦ Διονύσου ὄπα-
 δούς ὑπεδύοντο καὶ τὸ σχῆμα τῶν Σατύρων, οἵτινες ὁμοίᾳσι
 πρὸς τοὺς τράγους· καὶ ἐκ τῶν τραγομόρφων τούτων Σατύρων
 προῆλθε καὶ τὸ ὄνομα τραγωδία (τράγων ᾠδή). Εἰς δρᾶμα δὲ
 ἐκ τοῦ ἄσματος ἡ τραγωδία ἐμορφώθη ὡς ἐξῆς· ὁ κύκλιος χορὸς
 ἦδε περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ τὰ παθήματα αὐτοῦ, εἴτα δὲ εἰς
 ἐκ τῶν χορευτῶν ἐκχωρῶν ἐκ τῆς τάξεως αὐτοῦ, καὶ ἀναβαίνων
 ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέζης διελέγετό τινα πρὸς τὸν χορὸν
 ἦτοι ἀπεκρίνετο πρὸς τὰ αἰσθήματα τὰ ἐν τῇ ᾠδῇ ἐκδηλωθέντα.
 Κατόπιν δὲ ἀντὶ τοῦ χορευτοῦ ὤρίσθη ἴδιος *ὑποκριτῆς* (ἀποκρι-
 τῆς) καὶ τοῦτον πρῶτος ὁ ἐξ Ἰκαρίας *Θέσπις* εἰσήγαγε (520 π.Χ.).
 Ἄλλ' ὁ τοῦ ὑποκριτοῦ διάλογος πρὸς τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ
 ἦτο, ὡς εἰκός, βραχὺς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἄσματα· ὅτε δ' ὁ
 Αἰσχύλος προσέθηκε καὶ τὸν δευτέρον ὑποκριτὴν καὶ ὁ Σοφοκλῆς
 τὸν τρίτον, τὸ δραματικὸν μέρος ἐπεκράτησε τοῦ λυρικοῦ ἦτοι ὁ
 διάλογος τοῦ μέλους, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξέλιπεν· οἱ τρεῖς δ' οὗτοι
 ὑποκριταὶ ὀνομαζόμενοι πρωταγωνιστῆς, δευτεραγωνιστῆς καὶ τρι-
 ταγωνιστῆς διενέμοντο πάντα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ὅσαδή-
 ποτε ἦσαν. Οἱ ὑποκριταὶ ἦσαν μόνον ἄνδρες, οἵτινες καὶ τὰ γυναι-
 κεῖα πρόσωπα ὑπεδύοντο· ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν ὑποκριτῶν δυνα-
 τὸν νὰ ἐμφανίζωνται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὰ *κωφά* πρόσωπα,
 ἅτινα δηλ. οὐδόλως μετέχουσι τοῦ διαλόγου καὶ τὰ *δορυφορή-
 ματα* ἦτοι τὰ πρόσωπα, ἅτινα ἀκολουθοῦσι τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ
 δὲ χορὸς ἐκάστης τραγωδίας τὸ μὲν α' συνέκειτο ἐκ δώδεκα με-
 λῶν, ἔπειτα δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἠὔξησεν αὐτὰ εἰς δέκα πέντε, καὶ ὁ
 ἀριθμὸς οὗτος ἐπεκράτησεν ἐφεξῆς.¹

Σημ. 1. Οἱ μὲν *ὑποκριταὶ* ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἡρωϊκὸν κόσμον
 ἐθίγησαν τὸ μεγαλοπρεπὲς διὰ τῶν προσωπείων, διὰ τοῦ ὄγκου τῆς περι-
 βολῆς καὶ τῶν κοθόρνων· (ἦτο δὲ ὁ κόθορνος ὑψηλὸν καὶ παχύπελμον
 ὑπόδημα ἀμφοτέροις τοῖς ποσὶν ἀρμόζον). Οἱ δὲ *χορευταὶ* ὡς ἀπεικονί-
 ζοντες τὸν τὴν Διονυσιακὴν τελετὴν πανηγυρίζοντα λαὸν παρίσταντο κατὰ
 τὸ ἀνάστημα ἴσοι πρὸς τοὺς πολλούς· ὁ χορὸς τότε μὲν συμπάσχει τοῖς
 ἀγωνιζομένοις προσώποις συγκαίρων τῷ εὐτυχοῦντι ἢ συναλγῶν τῷ δυσ-
 τυχοῦντι· τότε δὲ οἷον ἐκτὸς τοῦ ρεύματος τῶν παθῶν τῶν ἀνταγωνιζο-
 μένων ἰστάμενος καταπραῖνει τὰ πάθη, παρηγορῶν ἢ καὶ συνδιαλλάτ-
 των αὐτοὺς καὶ ποτε μὲν παρίσταται κατώτερος τοῦ ἥρωος μὴ δυνάμε-

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ τραγωδία εἶχε γελοῖόν τινα χαρακτῆρα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀποσεμνυνομένη ἀπεχωρίσθη τοῦ γελοίου, εἰς παράστασιν δὲ τούτου ἐφεξῆς ἐδημιουργήθη τὸ *σατυρικόν* *δράμα* ἥτοι ἡ *παίζουσα* τραγωδία· προαγομένη δὲ ἡ τραγωδία ἐλάμβανεν ὡς ὑπόθεσιν πλὴν τῶν Διονυσιακῶν μύθων καὶ μύθους ἡρώων πολυπαθῶν καὶ βαρυδαιμόνων ἐκ τοῦ Ἀργοναυτικοῦ, τοῦ Θηβαϊκοῦ καὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου· οἱ μῦθοι δ' οὗτοι παρεῖχον εἰς τὸν ποιητὴν ἐλευθερίαν, ἵνα διαπλάτῃ αὐτοὺς ἰδεώδεις.

2. Ὅρισμός τῆς τραγωδίας.

«Ἡ τραγωδία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη μίμησις ἐστὶ πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ, χωρὶς ἐκάστου τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν».

Καὶ τελείαν μὲν νοητέον τὴν ἔχουσαν ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος, ὡς καὶ ἐν τῷ ἔπει. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγεθος ἡ πρᾶξις πρέπει νὰ ἔχῃ τοσοῦτον μῆκος, ὥστε καὶ σύνδηλος νὰ γίνηται καὶ εὐμνημόνευτος νὰ εἶναι. Ἡ μίμησις δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως γίνεται ἐν λόγῳ ἡδυσμένῳ (τ. ἔ. ἔχοντι μέτρον, ἀρμονίαν καὶ μέλος)· καὶ τὰ διάφορα εἶδη τοῦ ἡδύσματος τούτου ἐν τοῖς διαφόροις μορίοις τῆς τραγωδίας πρέπει νὰ εἶναι κεχωρισμένα (χωρίς), διότι τὰ μὲν διαλογικὰ μέρη περαίνονται μόνον διὰ μέτρον, τὰ δὲ χορικά καὶ διὰ μέλους· πρὸς δὲ ἡ μίμησις γίνεται οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγελίας, ὡς ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τοῦ ῥαψωδοῦ, ἀλλὰ διὰ

νος εἰς τὸ ἦθος καὶ τὸ φρόνημα ἐκείνου νὰ ἀνυψωθῇ, ἄλλοτε δὲ πάλιν ὑπερέχει ἐκείνου· διότι εἰς ἡθικὸν μεγαλεῖον αἰρόμενος καὶ ἀπὸ περιοπῆς τὰ πράγματα κρίνων ἐκπροσωπεῖ ἢ τὸ ἰδανικὸν τῆς δημοσίας γνώμης, ὡς διὰ βιοτικῆς ἐμπειρίας καὶ σοφίας διδάγματα παρέχῃ, ἢ καὶ τὸ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος, ὡς ὅταν ἀνυμνῇ τὴν εὐσέβειαν ἢ ἀνακηρύττῃ τὸ αἰδίων τῶν θεῶν νόμων ὧν ὁ Ὀλυμπός ἐστι πατὴρ καὶ οὐδεμία λήθη κατακοιμήσει (Σοφ. Οἶδ. Τυρ. 863, Ἀντιγ. 332)· ἀλλὰ τὸ ἰδανικὸν τοῦτο ὁ χορὸς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἔχει παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγει «καὶ τὸν χορὸν ἕνα δεῖ ὑπολαβεῖν τῶν ὑποκριτῶν καὶ μόριον τοῦ ὅλου καὶ συναγωνίζεσθαι μὴ ὡς παρ' Εὐριπίδῃ ἀλλ' ὡς παρὰ Σοφοκλεῖ». Προβλ. καὶ «οἱ ἀπὸ σκηνῆς..... ἡρώων μιμηταί, οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν ἀρχαίων μόνοι ἦσαν ἡρώες» οἱ δὲ λαοὶ ἄνθρωποι, ὧν ἐστὶν ὁ χορὸς». Ἀριστοτέλης Προβλ. XIX, 48.

προσώπων λεγόντων τε ἅμα καὶ δρώντων ἐνώπιον τῶν θεατῶν, ἵνα διεγείρῃσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον τοῦ θεατοῦ ἐπὶ τοῖς δρωμένοις· ὁ θεατὴς δηλαδὴ ὑπὸ τῆς τέχνης· τοῦ ποιητοῦ ψυχαγωγούμενος καὶ μέχρι βαθμοῦ τινος συναυτίζων ἑαυτὸν πρὸς τὸν ἥρωα φοβεῖται μὲν περὶ ἐκείνου μή τι πάθῃ, ἔλεετ' δὲ αὐτὸν πάσχοντα ἢ παθόντα ἀνάξιόν τι· τὸν δὲ φόβον καὶ τὸν ἔλεον μεταχειρίζεται ἡ τραγωδία ὥς μέσον, ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις κατ' Ἀριστοτέλην εἶναι ἡ κάθαρσις καὶ ἱατρεία τῆς ὑπὸ τῶν παθημάτων τοῦ ἥρωος τεταραγμένης ψυχῆς τοῦ θεατοῦ· ἐπιτυγχάνεται δ' αὕτη, ἐὰν ἡ ἔκβασις τῆς πράξεως εἶναι σύμφωνος πρὸς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου τ. ἔ. σύμφωνος πρὸς τὴν δικαιοσύνην.

Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία δὲν εἶναι ἄπλοῦν ψυχαγώγημα, ἵνα δηλαδὴ διὰ τῆς μιμητικῆς τέχνης καὶ τοῦ πλαστοῦ τὰ φύσει λυπηρὰ συναισθήματα ἦτοι τὸν ἔλεον καὶ τὸν φόβον εἰς ἡδέα μεταβάλῃ², ἀλλὰ ταυτοχρόνως γίνεται καὶ ὄργανον ἠθικῆς ἀνυψώσεως· διότι μεταφέρουσα τὸν θεατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐν ᾧ οὔχι πάντοτε τὸ δίκαιον ἱκανοποιεῖται, εἰς ὑψηλότερον καὶ ἰδανικώτερον, ἐν ᾧ θάτιον ἢ βραδύτερον τὸ κακὸν κολάζεται καὶ ἡ θεία δικαιοσύνη ἐκλάμπει, ἐπιφέρει τὴν ἠθικὴν βελτίωσιν τοῦ ἀνθρώπου³.

3. Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ εἶναι κατὰ τὸν

1. Κατὰ τινὰς (προσβεύοντας l'art pour l'art) ἡ τραγωδία εἶναι τέχνη ἀνεξάρτητος καὶ οὐχὶ θεραπειῆς τῆς ἠθικῆς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδέαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων σκοπὸς τοῦ τραγικοῦ ποιητοῦ ἦτο «βελτίους ποιεῖν τοὺς πολίτας» διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ νοουθεσίας αὐτοῦ. Ἀριστ. Βατρ. 1008· διὸ καὶ τὸ παριστᾶν ἀπὸ σκηνῆς δράμα ἐλέγετο *διδάσκειν* πρβλ. καὶ Ἀριστ. ΗΘ. Μεγ. σελ. 1190α 24 καὶ ἐν τῇ γραφικῇ ἴσως ἂν τις εἴη ἀγαθὸς μιμητής, ὅμως δὲ οὐκ ἂν ἐπαινεθεῖν, ἂν μὴ τὸν σκοπὸν θῇ τὰ βέλτιστα *μιμεῖσθαι*· τῆς ἀρετῆς ἅρα παντελῶς τοῦτ' ἐστίν, τὸ *καλὸν προθέσθαι*.

2. «Ἐλεος μὲν περὶ τὸν ἀνάξιον (=ἀνάξιως πάσχοντα), φόβος δὲ περὶ τὸν ὁμοιον». Ἀριστοτέλ.

3. Διὸ καὶ κατὰ Γοργίαν «ἡ τραγωδία ἐστὶν ἀπάτη γινομένη διὰ μύθων καὶ παθῶν, ἣν ὁ τε ἀπατήσας δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος ὁ τε ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος· εὐδάλωτον γὰρ ὑφ' ἡδονῆς λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον.

«Τῆς ποιήσεως δημοτερέστερον καὶ ψυχαγωγικώτερον ἡ τραγωδία». Πλάτ. Μένω 321 Α.

Ἀριστοτέλει δύο, τὸ *διαλογικὸν* καὶ τὸ *χορικὸν* ὧν τὸ μὲν διαιρεῖται εἰς *πρόλογον*, *ἐπεισώδιον* καὶ *ἐξοδον*, τὸ δὲ χορικὸν εἰς *πάροδον* καὶ *στάσιμον*. *πρόλογος* μὲν εἶναι μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χοροῦ, *ἐπεισώδιον* δὲ μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ μεταξὺ ὅλων χορικῶν μελῶν. Τὸ ἐπεισώδιον σημαῖνον τὴν κυρίαν πράξιν ἔλαβε τὸ ὄνομα τοῦτο ἐκ τοῦ χρόνου ἐκείνου, καθ' ὃν ὁ χορὸς εἰσέρχεται πρότερος, ὁ δὲ ὑποκριτὴς «ἐπ' αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐποιεῖτο»· καὶ *ἐξοδος* μέρος ὅλον τραγωδίας, μεθ' ὃ δὲν ὑπάρχει χοροῦ μέρος· διαλέγονται δὲ οἱ ὑποκριταὶ πρὸς ἀλλήλους ἢ διὰ πολλῶν στίχων ἢ δι' ἑνός, ὅπερ λέγεται *στιχομυθία* (μονομαχία τις διὰ λόγων), ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ· ἐν σφοδροτέρῳ δὲ πάθει οἱ διαλεγόμενοι τέμνουσι τὸν στίχον εἰς δύο καὶ τρία μέρη καὶ αἱ διαλογικαὶ αὗται διαμάχαι καλοῦνται *ἀντιλαβαί*.

Τοῦ δὲ χορικοῦ μέρους *πάροδος* μὲν λέγεται τὸ ἄσμα, ὅπερ ᾄδει ὁ χορὸς παριὼν εἰς τὴν ὀρχήστραν· *στάσιμον* δὲ τὸ ὅπερ ᾄδει καταλαβὼν ἤδη τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ στάσιν (θέσιν) οὐχὶ ἀκίνητος μένων διὰ ζωηρᾶς δὲ ὀρχήσεως ᾄδει ἐνίοτε ὁ χορὸς τὸ λεγόμενον *ὑπόρχημα* ἐνθουσιασμόν καὶ ἡδονὴν ἐκδηλῶν. Ἐν ᾧ δὲ συνήθως ὁ μὲν χορὸς ᾄδεν, οἱ δὲ ὑποκριταὶ ἀπήγγελλον τὰ ἑαυτῶν μέρη, ἐνίοτε οἱ ὑποκριταὶ καὶ ὁ χορὸς ἄδουσιν ἀμοιβαίως καὶ τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα μέλη θρηνητικὰ ὄντα λέγονται κομμοί.¹ ἄλλοτε δὲ καὶ οἱ ὑποκριταὶ μόνοι ὅταν τὸ πάθος αὐτῶν ἐπιταθῇ, ᾄδουσι καὶ τὰ ἄσματα αὐτῶν *ἀπὸ σκηνῆς* ὀνομάζονται· τὰ δ' ὑπὸ ἑνός μόνον ὑποκριτοῦ ᾄδόμενα ἄσματα λέγονται μονωδία. Τοιαύτας δὲ βλέπομεν παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ, ὅστις πολὺ τὸ πάθος ἔχει, *ἡ δὲ διαλογικὴ*

Τὰ τῶν ὑποκριτῶν μέρη διαφέρουσι τῶν τοῦ χοροῦ προσέτι κατὰ τε τὴν διάλεκτον καὶ τὸ μέτρον· διότι ἡ διάλεκτος ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ εἶναι ἡ ὀρχαία Ἀττική, μεγαλοπρεπὴς καὶ πῶς τρα-

1. Σημ. 1 Περβλ. Σοφ. Ἡλ. 1220-26, 1410 16, 1424 36 καὶ εἰς τρία μέρη διαίρεσις τοῦ στίχου 1502. Εὐρ. Ἰφ. Τ. 1203.

Σημ. 2 κομμός παρὰ τὸ κόπτεσθαι, ἄσμα μετὰ κοπετοῦ.

Σημ. 3. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τελείᾳ τραγῳδίᾳ τὰ κατὰ ποσὸν μέρη συνήθως εἰσὶν 9 ἥτοι 5 διαλογικὰ καὶ 4 χορικά, (πρόλογος, πάροδος, α' ἐπεισώδιον, α' στάσιμον, β' ἐπεισώδιον, β' στάσιμον, γ' ἐπεισώδιον, γ' στάσιμον, ἐξοδος)· ἐνίοτε δὲ εἶναι 4 τὰ ἐπεισόδια καὶ 4 στάσιμα, ὅτε τὰ ὅλα μέρη γίνονται 11.

χεῖα παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, ὁμαλὴ καὶ γλαφυρὰ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ὁμαλωτέρα δὲ εὐχος καὶ εὐρυθμος παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ. Οὗτος ἐξευγενίσας τὴν γλῶσσαν τῆς συνηθείας ἐδημιούργησε μέσον τι λεκτικὸν ὕφος, ὅπερ καὶ σαφές καὶ εὐκόλον εἰς πάντας ἦτο, καὶ ἀνυψοῦτο ὑπεράνω τῆς ταπεινῆς τῶν ἀγοραίων γλώσσης.

Ἐν δὲ τοῖς χορικοῖς ᾠσμασιν ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος χρωματίζεται διὰ *δωρισμῶν*· διότι ἡ τραγωδία τὰ *μέλη* παρέλαβεν ἐκ τῆς χορικῆς τῶν Δωριέων ποιήσεως.

Μέτρον δὲ ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις εἶχεν ἡ τραγωδία παλαιότερον μὲν τὸ τροχαϊκὸν τετράμετρον, ὕστερον δὲ κανονικῶς τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον, ἐν δὲ τοῖς ᾠσμασι τὰ ποικίλα τοῦ χορικοῦ μέλους μέτρα.

4. Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ δὲ μέρη τῆς τραγωδίας τὰ κατὰ ποιόν, ἐξ οὗ δηλ. ἔξαρτᾶται ἡ τῆς τραγωδίας ποιότης, εἶναι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ὁ *μῦθος*, τὸ *ἦθος*, ἡ *λέξις*, ἡ *διάνοια*, ἡ *ὄψις* καὶ ἡ *μελοποιΐα*, ὧν σπουδαιότερά εἰσιν ὁ μῦθος καὶ τὸ ἦθος.

Ὁ *μῦθος* ἦτοι ἡ τῶν πραγμάτων σύνθεσις εἶναι κατ' Ἀριστοτέλην τὸ σπουδαιότερον· διότι ὁ μῦθος εἶναι τὸ νῆμα, ἐξ οὗ αὕτη πλέκεται· διὸ καὶ ἄριστον δρᾶμα εἶναι τὸ ἀρίστην πλοκὴν ἔχον, ὡς ὁ Οἰδίπους τύραννος τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ μῦθος δὲ εἶναι ἢ ἀπλοῦς ἢ πεπλεγμένος, ὅταν δηλ. ἔχῃ *περιπετειάς* ἢ *ἀναγνώσεις* ἢ καὶ ἀμφότερα. Καὶ *περιπέτεια* μὲν λέγεται ἡ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ τῶν πραττομένων κατὰ τὸ πιθανόν, ὡς ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράννῳ, ἐνθα ἔλθων ὁ Κορίνθιος ἄγγελος, ἵνα εὐφράνῃ τὸν Οἰδίποδα καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου δηλώσας, τίς ἦτο, τοῦναντίον ἐποίησεν. *Ἀναγνώσεις* δὲ λέγεται, ὥσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, ἡ ἐξ ἀγνοίας εἰς γνῶσιν μεταβολὴ ἢ πρὸς φιλίαν ἢ πρὸς ἐχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὀρισμένων προσώπων, ὡς ἐν τῇ μνημονευθείσῃ τραγωδίᾳ ὁ Οἰδίπους ἀναγνώσας, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν πατέρα καὶ ἔγνη τὴν μητέρα, γίνεται ἐχθρὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐξορῶσει τοὺς ὀφθαλμοῦς. Τοῦ μύθου γ' μέρος εἶναι τὸ *πάθος*, τὸ κινεῖν τὸν θεατὴν εἰς φόβον καὶ ἔλεον· εἶναι δὲ πάθος «πρᾶξις φθαρτικὴ καὶ ὀδυνηρά, οἷον οἷ τε ἐν τῷ φανερῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυναί καὶ τρώσεις καὶ εἴ τι ἄλλο τραγικόν ἐστιν», ὡς ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐγκατάλειψις τοῦ Φιλοκτήτου ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λήμνου ἢ ἡ τῆς

Ἀριάδνης ἐν Νάξῳ ὑπὸ τοῦ Θησέως· διότι αἱ τοιαῦται καταστάσεις καὶ τοῦ θανάτου ὁμότεραί εἰσι καὶ ταράττουσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ κινουῖσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον.

Ἡ δὲ τραγικὴ πράξις διὰ τοῦ ἔλεεινοῦ καὶ φοβεροῦ ἠθικῶς ἀνακουφίζει τὸν θεατὴν, ὅταν πάσχωσι μήτε οἱ ἐπ' ἀρετῇ διαπρέποντες μήτε οἱ ἐπὶ κακίᾳ (διότι τὸ μὲν α' εἶναι μιαιφόν, τὸ δὲ β' ἥκιστα τραγικόν), ἀλλ' οἱ ἐν τῷ μέσῳ κείμενοι καὶ ὅταν οὗτοι μεταβάλλωνται ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μὴ διὰ μοχθηρίαν, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίαν¹.

Ἡθος δὲ εἶναι οἷονεὶ ἡ φυσιογνωμία τῆς ψυχῆς, ἐκ δὲ τοῦ ἥθους δηλοῦται ἡ προαίρεσις τῶν πραττόντων· γίνεται δὲ ἡ ἡθοποιία, ὅταν εἰς τὰ δρῶντα πρόσωπα προσάπτηται διάνοια καὶ λέξις οἰκία πρὸς τε τὸ γένος ἡρμοσμένη καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν παιδείαν, τὸ ἐπιτήδευμα καὶ τὰ ἄλλα ἐν οἷς διαφέρουσι πρόσωπα προσώπων, ὥστε οἱ λόγοι νὰ φαίνωνται τῶν ἡθῶν ὄντες εἰκόνες. Ἐν ᾧ δὲ τὰ ἡθῆ δηλοῦσι τὴν προαίρεσιν καὶ ποιότητα τῶν δρῶντων προσώπων, τί δηλονότι προαιροῦνται ἢ ἀποστρέφονται οἱ λέγοντες, χρησιμεύουσιν ἅμα ὡς αἷτια καὶ ἐλατήρια τῶν πράξεων· εἰκονίζουσι δὲ οἱ τραγικοὶ τοὺς χαρακτῆρας ἰδανικούς, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους, οἷτινες γράφουσι μὲν τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, ἀλλὰ καλλίους².

5. Περὶ θεάτρου.

Τὸ θέατρον ὡς τόπος πρὸς θέαν κατ' ἀνάγκην ἐγένετο κυκλοτερές ἢ ἡμικυκλιοειδές· διότι οἱ θεαταί, ἵνα καλῶς θεῶνται, ἴστανται ἢ κάθηνται περὶ τὸν τεχνίτην· ἐπεὶ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν ἠυξάνετο, κατ' ἀνάγκην τὰ ὀπισθεν βάθρα ἀνηγείροντο ὑψηλότερα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατεσκευάζοντο ξύλινα τὰ θέατρα· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ, ἡ δ' ἐκ λίθων οἰκοδόμησις αὐτῶν ἐν ἐπιπέδῳ δαπανηρά, οἱ Ἕλληνες οἰκονομίας καὶ

1. «Ἐστὶν ἀτυχήματα μὲν ὅσα παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ μοχθηρίας, ἁμαρτήματα δὲ ὅσα μὴ παράλογα καὶ μὴ ἀπὸ πονηρίας, ἀδικήματα δὲ ὅσα μήτε παράλογα ἀπὸ πονηρίας τέ ἐστιν (ἐν τῇ προαιρέσει δ' ἐστὶν ἡ μοχθηρία καὶ τὸ ἀδικεῖν).» Ἀριστοτέλ. ἐπομένως εἰς τὴν ἁμαρτίαν δηλ. τὴν ἀποπλάνησιν ἐκ τῆς εὐθείας ὁδοῦ δύναται νὰ περιπέσῃ καὶ ἀνθρωπος φῦσει δίκαιος καὶ ἀγαθός.

2. Ἀριστ. ποιητ. 15 «ἐπεὶ δὲ μίμησις ἐστὶν ἡ τραγωδία βελτιόνων, δεῖ μιμεῖσθαι τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἀποδιδόντες τὴν οἰκειάν μορφήν, ὁμοίους ποιοῦντες καλλίους γράφουσιν».

εὐρυχωρίας χάριν ἐξέλεξαν ἐπικλινεῖς θέσεις πρὸς κατασκευὴν τοῦ θεάτρου Κοιλαίνοντες δηλ. ἐπικλινεῖς λόφους, εὐκόλως ἡδύναντο νὰ λαξεύσωσιν ἐν αὐτοῖς ἐδῶλια καὶ διὰ μικρᾶς ἐπιχώσεως τῶν ἄκρων νὰ παρατείνωσιν αὐτὰ εἰς ἡμικύκλια, ὡς ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἐνθα κατεσκευάσθη τὸ τοῦ Διονύσου θέατρον, τὸ πρότυπον πάντων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος θέατρον, ὅπερ ἀπεκάλυψαν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ (1862).

Μέρη δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ θεάτρου εἶναι α' ὁ τῶν θεατῶν χώρος ἢ τὸ *κοῖλον* ὅπερ σχηματίζον τμήμα κύκλου (185—260°) ἔχει τὰ ἐδῶλια τῶν θεατῶν ταῦτα δὲ ἀποτελοῦσι συνεχῇ ἡμικύκλια ὑπερκείμενα ἀλλήλων καὶ ὁμόκεντρα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενα. Τὸ ὅλον κοῖλον διὰ μὲν τῶν ἐκ τῆς ὀρχήστρας ἀκτινοειδῶς ἀνερχομένων κλιμάκων διαιρεῖται εἰς τμήματα σφηνοειδῆ, τὰς *κερκίδας*, διὰ δὲ τῆς εὐθείας διόδου ἢ τοῦ *διαζώματος* διατέμνεται εἰς δύο τμήματα, τὸ ἀνώτερον καὶ τὸ πρὸς τῇ ὀρχήστρᾳ ὅπερ ἔχει τὰ προκριτότερα καὶ τιμιώτερα ἐδῶλια. Τεῖχος δὲ μετὰ στοῶν περιέβαλλεν ὅλον τὸ κοῖλον, ὅπερ ἦτο ἄστεγον. Τὸ χωρητικὸν αὐτοῦ ἦτο διάφορον κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως. Οὕτω λ.χ. τὸ μὲν τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ ἀξιολογώτατον πάντων ἀρμονίας ἔνεκα καὶ κάλλους κατὰ τὸν Πausaniān, ἔχώρει μέχρι 16 χιλιάδων θεατῶν, τὸ τῶν Συρακουσῶν 22, τὸ ἐν Ἀθήναις 30 καὶ τὸ ἐν Μεγάλῃ πόλει 44 χιλιάδας· β' ὁ τοῦ χοροῦ τόπος ἢ ἡ *ὀρχήστρα*, ἥτις κατὰ τοὺς ἐνδόξους μὲν χρόνους εἶχε κυκλωτερεῖς τὸ σχῆμα, ὕστερον δὲ ἡμικυκλιοειδές· αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ κέντρον πάντων τῶν ἄλλων τοῦ θεάτρου μερῶν, ὡς ὁ χορὸς ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ πυρὴν ὅλου τοῦ δράματος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰσοπέδου ἐδάφους αὐτῆς ἔκειτο ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου ἢ *θυμέλη*, περὶ ἣν ἐτελοῦντο αἱ ὀρχήσεις καὶ οἱ ἐλιγμοὶ τοῦ χοροῦ.

Καὶ γ' μέρος τοῦ θεάτρου ἦτο ὁ πρὸς ὑτόκρισιν χώρος ἢ ἡ *σκηνή*, ἥτις δὲν διειρηθῆν ἐν τοῖς σφισζομένοις θεάτροις. Τὸ σκηνικὸν οἰκοδόμημα ἀπεικονίζον *ἀνάκτορα βασιλέως* εἶχε τρεῖς θύρας, ὧν ἡ μέση ἑκαλεῖτο *βασιλείος*, διότι διὰ ταύτης ἐξήρχετο ὁ βασιλεὺς· ἄλλοτε δὲ ἀπεικόνιζε *ναόν*, *σκηνήν ἀρχιστρατήγου* ἢ καὶ *ἀγροτικὸν* ἢ παραθαλάσσιον *τοπεῖον*. Τὰ δὲ παρασκήνια ἦτοι αἱ πτέρυγες τοῦ οἰκοδομήματος ἐχρησίμευον πρὸς διατριβὴν τῶν ὑποκριτῶν καὶ διατήρησιν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῶν θεατρικῶν σκευῶν. Τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς σκηνῆς, εἶδος ἐξέδρας,

τριγώνου σχῆμα ἔχον, ἐκαλεῖτο *προσκήνιον*, *λογεῖον* ἢ ὀκρί-
 βα¹, ἐφ' οὗ ἱστάμενοι οἱ ὑποκριταὶ ἔλεγον ² ἦτο δὲ τοῦτο ὑψη-
 λότερον (περίπου 5 πόδας) τῆς ὀρχήστρας, ἔχον *τρεις* βαθμίδας·
 ἐπὶ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων κατεσκευάσθη ἔτι ὑψηλότερον
 (3—4 μ.), διότι τότε ἐξέλειπεν ὁ χορὸς ἐκ τοῦ δράματος.

Ἐκ δὲ τῶν μηχανημάτων τοῦ θεάτρου ἄξια μνείας εἶναι α'
 ἡ *ἐξώστρα* ἢ *ἐκκύκλημα* τραπεζοειδὲς τὸ σχῆμα, ³ οὗ στρεφομέ-
 νου ἐξεφέροντο τὰ ἐντὸς τῆς σκηνῆς, οἷον τραυματῖαι, νεκροὶ
 κλπ. β' αἱ πρὸς ταῖς ἐκατέρωθεν θύραις συμπεπηγμέναι *περί-
 κτοι* (μηχαναί), πρίσματα σχῆμα ἔχουσαι, ὧν ἐκάστη τῶν τριῶν
 πλευρῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἰκόνων· περιαιγόμεναι δὲ αὗται διὰ
 στροφέως μετέβαλλον τὴν σκηνήν· γ' ἡ κατ' ἐξοχὴν μηχανή, *εἰ-
 δος γεράνου*, δι' οὗ κατήγοντο πρόσωπα μετέωρα καὶ ἐκ ταύτης
 ἡ πολυθρόνητος φράσις, ὁ ἀπὸ *μηχανῆς θεός*· τοῦτοις δὲ προσ-
 θετέον τὸ *βροντεῖον* καὶ τὸ *θεολογεῖον* (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ
 λογεῖον), ἐφ' οὗ ἱστάμενοι θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ἔλεγον· τέλος μνημο-
 νευτέον καὶ τὰς Χαρωνίους κλίμακας, δι' ὧν ὑποχθόνιοι θεό-
 τητες ἢ σκιαὶ τῶν θανόντων ἀνέρχοντο· τὸ δὲ πρὸς τοῦτο μηχανή-
 νημα ἐκαλεῖτο *ἀνασῆκωμα*.

Ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ μὲν πρῶτον δωρεὰν ἐθεῶντο, ὕστερον δὲ
 εἰσέρχοντο διὰ συμβόλου (=εἰσιτηρίου), ὅπερ ἡγόραζον παρὰ
 τοῦ θεατρῶνου, τῶν μὲν κρειττόνων θέσεων ἀντὶ δραχμῆς, τὸ δὲ
 τῶν κατωτέρων ἀντὶ δύο ὀβολῶν καὶ τὸ χρηματικὸν τοῦτο πο-
 σὸν ἐκαλεῖτο *θεωρικόν*· τὸ θεωρικόν ³ δὲ τοῦτο οἱ πενέστεροι τῶν
 πολιτῶν ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου τᾶμείου διὰ νόμου ἀπὸ
 τοῦ 410 π.Χ. οὕτω δὲ διὰ τῆς προνοίας τῶν ἐν Ἀθήναις πολι-
 τικῶν κατέστη καὶ εἰς τὰς κατωτέρας τάξεις τοῦ λαοῦ προσιτὴ ἡ
 ἀπὸ τῆς εὐγενεστάτης τέχνης ἀπόλαυσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς διδασκα-
 λία. Διότι τὸ θέατρον εἶχε *θρησκευτικὸν* καὶ *διδασκικὸν* χαρα-
 κτῆρα, ἦτο *λαϊκὸν σχολεῖον*, φροντίζον διὰ τὴν πνευματικὴν

1. Ἐπ' ὀκρίβαντος τοὺς ὑποκριτὰς ἀνεβίβασεν ὁ Αἰσχύλος. Φιλόστορ.
 β' Ἀπολλ. στ' 11, 10.

2. Κατ' ἀρχὰς ὑποκριταὶ καὶ χορὸς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου (ἐπὶ τῆς
 ὀρχήστρας) ἔμενον, ὥς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ καὶ ἐκ τοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ
 σφισσόμενου θεάτρου.

3. Κατόπιν ἐλάμβανον καὶ πάντες οἱ πολῖται τὸ θεωρικὸν δωρεάν,
 ἐπὶ δὲ Δημοσθένους ὑπῆρχε καὶ νόμος ἀπαγορεύων ἐπὶ ποινῇ θανάτου τὴν
 μετατροπὴν τῶν θεωρικῶν χρημάτων εἰς στρατιωτικά.

καὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν τῶν πολιτῶν. Εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία ἐγίνετο μόνον τὴν ἡμέραν, ἐφοίτων οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγωδιῶν. Τὸ Ἀττικὸν δράμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀνωτάτην τῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸ λεπτόγνωμον καὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν τῶν θεατῶν, οἵτινες κατὰ ταῦτα ὑπερέβαλον πάντας τοὺς λαοὺς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους.

6. Διδασκαλία τῶν δραμάτων.

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῶν δραμάτων ἦτο δαπανηρά, ἡ πόλις πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δημοσίου ταμείου ἔταξε διὰ νόμου τὴν καλουμένην *χορηγίαν*, μίαν τῶν ἐγκυκλίων λειτουργιῶν οὖσαν. Οἱ χορηγοὶ ὄντες τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν ἐδαπάνων τὰς ἀναγκαίας δαπάνας διὰ τὴν ἄσκησιν τῶν χορευτῶν καὶ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ δράματος. Καὶ ἡ μὲν φυλὴ ὥριζε τὸν χορηγὸν αὐτῆς, ὁ δὲ δραματικὸς ποιητὴς ὁ θέλων νὰ διδάξῃ ἤτει χορὸν παρὰ τοῦ ἐπωνύμου ἀρχοντος¹, ὅστις παρέπεμπεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὀρισθέντα χορηγόν· οὗτος δὲ συνέλεγε τότε τοὺς χορευτὰς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, οὓς ἡ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐν τῷ χορηγείῳ ἐξήσκει περὶ τὴν ὁδὴν τῶν ἁσμάτων καὶ τὴν ὄρχησιν τῶν ἐν τῷ δράματι ὀρχημάτων ἢ διὰ χοροδιδασκάλου ἐδίδασκεν αὐτούς.

Ἀντὶ δὲ τῶν δαπανῶν² καὶ τῶν ἄλλων κόπων παρείχετο ὑπὸ τῆς πόλεως τῷ χορηγῷ, ἐὰν ἐνίκα ὁ χορὸς αὐτοῦ, χαλκοὺς τρίπους, ὃν ἐκείνος εἰς μνήμην τῆς νίκης ἠδύνατο νὰ ἀφιερῶσιν εἰς ναὸν ἢ ν' ἀναθέσῃ ἐπὶ μνημείου ἐφ' οὗ ἐπεγράφετο τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχοντος, τὸ τοῦ χορηγοῦ³ μετὰ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ ποιητοῦ· διὸ καὶ ἡ ὁδὸς Α τῆς Ἀκροπόλεως ἐφ' ἧς ἦσαν τὰ χορηγικὰ ταῦτα μνημεῖα ἐκαλεῖτο ὁδὸς τῶν Τριπόδων.

Αἱ δραματικαὶ διδασκαλῖαι τελούμεναι κατὰ τὰς ἐορτὰς τοῦ Διονύσου εἶχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα ἥτοι

1. Τῶν μὲν μεγάλων Διονυσίων προϊστάτο ὁ ἐπὶ ὄνομος ἀρχων, τῶν δὲ Ἀθηναίων ὁ ἀρχων βασιλεὺς καὶ τῶν κατ' ἀγροὺς ἢ μικρῶν Διονυσίων ὁ δήμαρχος.

2. Ἡ δαπάνη διὰ μὲν τὸν χορὸν τῆς τραγωδίας ἀνήρχετο εἰς δραχμὰς τρισεχλίας, διὰ δὲ τὸν τῆς κωμῆδίας ἦτο ὀλιγωτέρα.

3. Τοιοῦτον μνημεῖον ἦτο καὶ τὸ νῦν σωζόμενον τοῦ Λυσικράτους Α. τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὸ τοῦ Θρασύλλου ὑπεράνω τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου.

ἦσαν ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ποιητῶν συνήθως τριῶν ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ ἁρμοδίου ἄρχοντος· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ ἐλέγετο «ἀγωνίζεσθαι δράμα ἢ καθιέναι δράμα» (εἰς ἀγῶνα). Ἡ δὲ κρίσις τῶν δραμάτων ἦτο ἀνατεθειμένη πέντε κριταῖς, οἵτινες παρακολουθοῦντες τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἀπένεμον μετὰ σύσκεψιν βραβεῖα ἤτοι τὰ πρωτεῖα, τὰ δευτερεῖα καὶ τὰ τριτεῖα¹.

Ἐκαστος δὲ ποιητὴς ἠγωνίζετο διὰ τεσσάρων δραμάτων ὧν τρία μὲν ἦσαν τραγωδία (τριλογία), τὸ τέταρτον δὲ σατυρικὸν δράμα· τὰ τέσσαρα δὲ ταῦτα δράματα ἀπετέλουν τὴν καλουμένην τετραλογίαν.

Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τραγωδιῶν ἡ μὲν α' ἐλέγετο πρότασις, ἡ δὲ β' ἐπίτασις καὶ ἡ γ' κατάτασις ἤτοι κατάπαυσις τοῦ ψυχικοῦ σάλου τῶν θεατῶν (Ορέστεια), οὗς ἐφαίδρυνεν ὕστερον τὸ σατυρικὸν δράμα. Διὰ τῶν δραματικῶν τούτων ἀγῶνων θαυμαστός τις ἀριθμὸς πρωτοτύπων δραμάτων παρήχθη ἤτοι περὶ τὰ 3300, ὧν 1500 ἦσαν τραγωδία καὶ 1800 κωμωδία καὶ ταῦτα ἐντὸς τριῶν περίπου αἰῶνων (520—260 π. Χ.). Ἄλλ' ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου θησαυροῦ τούτου περιεσώθησαν ἀκέραιαι μόνον τριάκοντα δύο τραγωδία ἤτοι ἐπτὰ τοῦ Αἰσχύλου, ἐπτὰ τοῦ Σοφοκλέους καὶ δέκα ὀκτὼ τοῦ Εὐριπίδου, πρὸς δὲ ἓν σατυρικὸν δράμα τοῦ αὐτοῦ, ἑνδεκα κωμωδία τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ πλήθος ἀποσπασμάτων, ἅτινα πολλαπλασιάζονται καθ' ἑκάστην ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων.

Ἦδη δὲ ἐξεταστέοι οἱ παλαιότεροι, ^{καὶ οἱ} τρεῖς μεγάλοι τραγικοί, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Καὶ α' οἱ **πρῶτοι τραγικοί**· τούτων ἀξιολογώτεροι πλὴν τοῦ Θέσπιδος, ὅστις εἰσήγαγε τὸν πρῶτον ὑποκριτὴν, ἐγένοντο ὁ **Πρατίνας** ἐκ Φλιούντος, ὅστις εἰσήγαγεν εἰς Ἀθήνας τὸ σατυρικὸν δράμα· β' ὁ **Φρύνιχος**, τοῦ ὁποίου σπουδαιότεραι τραγωδία ἦσαν αἱ Φοίνισσαι καὶ ἡ **Μιλήτου ἄλωσις** ἧς ἔνεκεν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐτιμωρήθη διὰ προστίμου χιλίων δραχμῶν, διότι ἐκίνησε τὸ θέατρον εἰς δάκρυα «οἰκεῖα κακὰ» ἀναμνήσας· καὶ γ' ὁ

1. Ἡ πολιτεία ἐχάραττεν ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν τὰ ὀνόματα τῶν νικησάντων χορηγῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν δραμάτων αὐτῶν, αἵ πλάκες αὗται ἐλέγοντο **διδασκαλῖαι**, διότι καὶ τὸ παριστᾶν δράματα ἀπὸ σκηνῆς ἐλέγετο **διδάσκειν**· τοιαῦται πλάκες ἀνευρίσκονται καὶ σήμερον, μία δὲ εἶναι τοῦ 472 π. Χ. δεικνύουσα τὸν Περικλῆ χορηγὸν καὶ τὸν Αἰσχύλον ποιητὴν.

Χοιρίλος, ὅστις διέπρεπεν ὡς ποιητῆς σατυρικῶν δραμάτων «βασιλεὺς ἐν Σατύροις»· οὗτος ἐποίησε πολλὰ δράματα καὶ πλείστας νίκας ἔλαβεν, ἀλλ' ἐκ τῶν δραμάτων τῶν ποιητῶν τούτων τῶν παλαιότερων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα σώζονται· β' οἱ **τρεῖς μεγάλοι τραγικοί**.

7. Αἰσχύλος (525-456)

Πατὴρ τῆς τραγωδίας ὁμολογεῖται ὁ Αἰσχύλος, ὅστις ἦτο υἱὸς Εὐφοροῖωνος ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῆς Ἐλευσίως· ἡ εὐγένεια τοῦ αἵματος, ἡ ἀριστοκρατικὴ ἀνατροφή, ἡ δημοκρατικὴ ἐλευθερία καὶ οἱ μεγάλοι τῶν Ἑλλήνων ἐθνικοὶ ἀγῶνες οἱ κατὰ τῶν βαρβάρων συνεβάλλοντο ἵνα διαπλασθῇ τὸ μὲν ἦθος τοῦ ποιητοῦ εὐσεβές καὶ γενναῖον, τὸ δὲ φρόνημα ὑψηλόν· ὁ Αἰσχύλος προθύμως μετέσχε πάντων τῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀγῶνων, ἐν Μαραθῶνι δὲ ἡρωϊκῶς μαχόμενος καὶ πολλὰ τραυματῶν ἀπηνέχθη λιπόθυμος ἐκ τῆς μάχης, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κυνέγειρος διὰ τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου ἐκίνει τὸν θαυμασμὸν πάντων. Ὁ Αἰσχύλος τῶν τραγικῶν ἀγῶνων μετέσχε τῷ 500 π. Χ., ἀλλὰ τὴν πρώτην νικὴν ἔλαβε τῷ 484, ἔκτοτε δὲ ἀποβαίνει ὁ ἥρωες τῆς τραγικῆς σκηνῆς μέχρι τοῦ 468, ὅτε ἡττήθη ὑπὸ τοῦ νεωτερίζοντος Σοφοκλέους, τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένου εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα. Ἐφεξῆς δὲ οἱ δύο δραματικοὶ κυριαρχοῦσι τῆς σκηνῆς μετ' ἀμοιβαίας ἐπιτυχίας. Ὁ Αἰσχύλος προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου τυράννου Ἰέρωνος μετέβη καὶ εἰς Συρακοῦσας, ἐνθα ἐποίησε τὰς Αἰτναίας, τραγωδίαν, ἣτις ὑπομινύσκει τὴν νεωστί ὑπὸ τοῦ τυράννου κτισθεῖσαν πόλιν Αἴτην· τῷ δὲ 458 διδάσας ἐν Ἀθήναις τὴν Ὀρέστειαν, ἔτυχε τοῦ ποιητικοῦ ἐπάθλου καὶ μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν ἐν Γέλῳ τῆς Σικελίας.

Ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐκπροσωπεῖ τὸ ὕψος, ὡς ὁ Σοφοκλῆς τὸ κάλλος καὶ ὁ Εὐριπίδης τὸ πάθος· αἱ τραγωδίαι αὐτοῦ, αἵτινες εἶναι πιστοτάτη εἰκὼν τῆς τῶν εὐσεβῶν καὶ γενναίων Μαραθωνομάχων γενεᾶς, δὲν ἔχουσι μὲν τὴν περίτεχνον πλοκήν, τὰς περιπετείας, τὰς ἀνιγνωρίσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν χαρακτήρων, ὡς παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ἀλλ' ἔχουσιν ὄγκον, μεγαλοπρέπειαν καὶ ἠθικὸν σθένος.

Οἱ ἥρωες ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὡς ἀτρόμητοι Μαραθωνομάχοι ἢ ὡς ὑπερφυσικά ὄντα, Τιτᾶνες δηλ. καὶ Γίγαντες, οὐ μόνον κατὰ τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πάθος

καὶ τὴν καρτερίαν. Ὡσαύτως ἀνάλογος εἶναι ὁ ὄγκος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς γλώσσης τοῦ ποιητοῦ· «οὗτος πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ἐπύργωσε δῆματα σεμνά, ἱπποβάμονα, γομποπαγῇ, μυριάμορα»· οὗτος εἶναι «κομποφακελορρήμων¹». Καὶ διὰ τὸν ποιητικὸν αὐτοῦ οἴστρον ἐλέχθη ὅτι μεθύων ἐποίει τὰς τραγωδίας· διὸ καὶ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους περὶ αὐτοῦ ἐλέχθη «ἐποίει μὲν τὰ δέοντα, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε». Ὁ Αἰσχύλος (ἀπὸ τοῦ 500—456) ἐποίησε περὶ τὰ ἐνενήκοντα δύο δράματα, ἐξ ὧν περιεσώθησαν ἑπτὰ τραγωδίαί, ἐκδιδόμεναι κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν, Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας, Πέρσαι, Ἰκέτιδες, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες· ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δραμάτων αὐτοῦ ἔχομεν ὑπὲρ τὰ 450 ἀποσπάσματα.

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Αἰσχύλου.

α'. Αἱ *Ἰκέτιδες* εἶναι ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σφζομένων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ (πρὸ τοῦ 472 π. Χ.), διότι ἐν αὐτῇ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατοῦν· ἡ τραγωδία αὕτη τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν συγκροτοῦσιν αἱ τοῦ Δαναοῦ θυγατέρες, αἵτινες ὡς περιστεραὶ ὑπὸ ἱέρακος διωκόμεναι ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Αἰγύπτου, ζητοῦσιν ἄσυλον ἐν Ἀργεὶ ὡς *ἰκέτιδες*, ἃς ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Πελασγὸς ὑποδέχεται παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τῶν διωκόντων. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν τοῖς Πέρσαις, ὁ ποιητὴς ἀπεικονίζει τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βίαν καὶ τὴν ὕβριν τῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς βαρβάρων, ὧν ἡ θρασυτεὺς κολάζεται.

β'. Οἱ *Πέρσαι* (472), λυρική τραγωδία καθὼς καὶ ἡ προηγουμένη, ἐποiehθησαν εἰς ἐξῆμνησιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης τῶν Ἑλλήνων· ἡ τῆς τραγωδίας σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σούσοις, ἔνθα ὁ ἄγγελος ἀφικόμενος ἐξ Ἑλλάδος διηγεῖται πρὸς τε τὴν Ἀτοοσαν, τὴν μητέρα τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν χορόν, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων γερόντων τοῦ Περσικοῦ κράτους, τὴν ἦταν τοῦ πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὁ Ξέρξης ῥάκη ἀντὶ πορφύρας περιβεβλημένος καὶ δι' ἀνάνδρων φωνῶν τὴν ἦταν αὐτοῦ θρηνῶν· τὸ τέλος δὲ τῆς τραγωδίας ἀποτελεῖ *κομμὸς* τοῦ τε Ξέρξεω καὶ τοῦ χοροῦ ἀπεικονίζων τὴν ἀπόγνωσιν τοῦ κατησχυμένου βασιλέως. Τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐπιπνέει δι' ὅλου τοῦ δράματος, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἀγγέλου διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγραφὴ τῆς νίκης σφόδρα συγκινοῦσι τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ δια-

1. «Ἀνάγκη μεγάλων γνῶμῶν καὶ διανοιῶν ἶσα καὶ τὰ ῥήματα τίττειν κάλλως εἰκὸς τοὺς ἡμιθέους τοῖς ῥήμασι μεῖζοσι χρῆσθαι». Ἀριστοφ. Βατραχ. 1060.

2. «Παρεῖν ὁμοῦ κλύειν πολλὴν βοήν
Ἡ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,

θρύπτουσι τὴν ἔθνικὴν φιλοτιμίαν. Τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας ἦτοι τὴν τιμωρίαν τῆς τοῦ Ξέρξου καὶ τῶν Περσῶν ὕβρεως καὶ ἀφροσύνης ἐκφράζει ὁ ποιητὴς διὰ τῶν στίχων.

Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόπων ἄγαν
φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθύνος βαρὺς (738).

γ'. *Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας* (467 τὸ μεστὸν Ἄρεως δράμα), ἐμφαίνουσι τὸν πρὸς τὸν πόλεμον φλογερὸν τοῦ ἀγρομήτου τραγικοῦ ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν πρόοδον τῆς δραματικῆς αὐτοῦ τέχνης· ἥρωος τῆς τραγωδίας εἶναι ὁ Ἑτεοκλῆς, ὅστις ἐμψυχοῖ τὸ στράτευμα τῆς πόλεως εἰς ἄμυναν κατὰ τῶν ἐπερχομένων πολεμίων, ὧν οἱ ἑπτὰ στρατηγοὶ εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ἐπισκίπτουσιν, ὡς οἱ μυθευόμενοι Γίγαντες· τὸ δὲ κατακόρυφον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ ἀλληλοκτονία τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἡ τῆς Ἑρινύος (τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς) ἀκατάσχετος δύναμις, ἐπιφέρουσα διὰ τῆς ἀλληλοκτονίας τῶν δύο ἀδελφῶν τὸν ὄλεθρον ὅλου τοῦ γένους τῶν Ασβακιδῶν, περιέχει τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας· τὴν δὲ περὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἐμφαίνουσιν οἱ περὶ τοῦ Ἀμφιαράου μὲν λεγόμενοι, τὸν Ἀριστείδην δὲ ὑπαινισσόμενοι στίχοι.

οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει
βαθεῖαν ἄλωνα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευμάτων (592).

δ'. Ὁ δὲ *Προμηθεὺς δεσμώτης* (468;) ἦτο ἡ μέση τραγωδία τῆς τριλογίας, ἧς πρώτη ἦτο ὁ Προμηθεὺς *πυρφόρος* καὶ τρίτη ὁ Προμηθεὺς *λυόμενος*. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Διὸς κλέψας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τὸ πῦρ καὶ κομίσας τοῖς ἀνθρώποις, κινεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ· διὸ ἐν τῇ β' τραγωδίᾳ, προστάγματι τοῦ Διὸς ὁ Ἥφαιστος, τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία προσπασσαλεύουσιν ἐπὶ τοῦ Κανκάσου τὸν Προμηθεά, ὅστις μετὰ μεγαλοπρεπεστάτης σιωπῆς ὑπομένει τὴν ἀλγεινοτάτην προσήλωσιν. Ἐν δὲ τῇ γ' τραγωδίᾳ, ἧτις ἦτο καὶ ἡ κάθαρσις, ὁ Τιτὰν ἀναγνωρίσας τὴν πανσοφίαν τοῦ Διὸς, λύεται τῶν δεσμῶν ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους. Τῆς τριλογίας ταύτης τὴν κυρίαν ἔννοιαν ἐκφράζει ὁ στίχος 936.

Οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.

Ἦτοι οἱ εὐλαβεῖς καὶ μὴ ὑπερήφανοι, ὥστε νὰ διεγείρωσι τὴν ὀργὴν τῆς θεᾶς Νεμέσεως, οὗτοι εἶναι σοφοί. Ἡ τραγωδία αὕτη εἶναι ἀθάνατον ἀριστοῦργημα δημιουργικῆς φαντασίας μετὰ τιτανικῆς δυνάμεως ἐν μέσῳ ὑπερφυσικῶν ὄντων.

Καὶ (ε', σ', ζ') αἱ τρεῖς τραγωδίαί, *Ἀγαμέμνων*, *Χοηφόροι* καὶ *Εὐμενίδες* ἀποτελοῦσι τὴν τριλογίαν, τὴν καλουμένην Ὀρέστειαν, τὸ μεγαλοπρεπέστατον μετὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν τῶν Ἑλληνικῶν

ἐλευθεροῦτε πατρίδα, ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶν ἔδην
θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγών». στίχ. 402.

γραμμάτων μνημεῖον. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ, ἥτις εἶναι ἡ πρώτη, τελεῖται ὑπὸ τῆς Κλυταιμνήστρας ἡ δολοφονία τοῦ παλιννοστήσαντος Ἀγαμέμνονος, ἐν δὲ τῇ β' ἡ ἀνδροφόνος δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου καὶ ἐν τῇ γ', ἥτις ἀποτελεῖ τὴν κάθαρσιν, ὁ μητράλκιος ὑπὸ τῶν Ἐρινύων καταδιωκόμενος προσφεύγει εἰς τὸν ἐν Δελφοῖς θεόν· οὗτος δὲ παραπέμπει αὐτὸν εἰς τὸν ἐν Ἀθῆναις Ἀρεῖον Πάγον· ἐκεῖ δὲ δικασθεὶς ἀθωοῦται τῇ ψήφῳ τῆς Ἀθηναῖς, ἥτις ἐν τῇ τῶν δικαστῶν ἰσοψηφίᾳ, τὴν αἰωνίαν συνείδησιν τοῦ ἠθικοῦ κόσμου ἐκπροσωποῦσα, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· διὸ καὶ ὁ Ὀρέστης ἐξ εὐγνωμοσύνης ὑπισχνεῖται αἰωνίαν συμμαχίαν τοῦ Ἀργεῖου πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος. Αἱ Ἐρινύες ὀργίζονται μὲν διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἀθηναῖς *ἐξευμενίζονται* καὶ ὡς *Εὐμενίδες* ἤδη γίνονται πάροχοι παντὸς ἀγαθοῦ τῇ πόλει. Δι' ὅλης τῆς τριλογίας διαφαίνεται ὁ σκοπὸς τοῦ ποιητοῦ, ἵνα δηλ. συστήσῃ τοῖς Ἀθηναίοις σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐξ Ἀρεῖου Πάγου βουλήν, τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν, ἥτις ἀνέκοπτε τὰς ἀκολάστους ἐν τε τῷ δημοσίῳ καὶ τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ τοῦ πλήθους ὁρμάς· διότι κατὰ τὸν ποιητὴν τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔχει χρεῖαν ἀπόλυτον ἀνωτέρας τινὸς ἐξουσίας, ἥτις ἱσταμένη ὑπεράνω πάσης ἀλληλομαχίας καὶ ἀνταγωνισμοῦ συνέχει τὰς αὐθάδεις ὀρέξεις καὶ τὰ ἀνόσια βουλευμένα·

συμφέροι σωφρονεῖν ὑπὸ στένει (Εὐμ. 620)

μήτε ἀνάρχετον βίον μήτε δεσποτούμενον αἰνέσης (525).

8. ΣΟΦΟΚΛΗΣ (496-406)

Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλλου ἦτο ἐκ τοῦ θελκτικωτάτου προαστίου τῶν Ἀθηνῶν, Κολωνοῦ τοῦ Ἰππείου· τυχὼν δ' ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς ἐναρμονίως ἀνέπτυξε τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· διὸ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διαπρέπων κατὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν μουσικὴν μόρφωσιν ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ἵνα διευθύνῃ τὸν χορὸν τῶν περὶ τὸ τρόπαιον ἐπινικίων· τῷ 468 κατελθὼν τὸ πρῶτον εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἐνίκησε τὸν παλαιὸν ἥρωα τῆς τέχνης, τὸν Αἰσχύλον· τῷ δὲ 442 διδάξας τὴν Ἀντιγόνην οὕτως ἠυδοκίμησε διὰ τὸ κάλλος τῆς τραγωδίας καὶ τὰς ὑψηλὰς περὶ πολιτείας γνώμας, ὥστε ἐξελέγη συστράτηγος τοῦ Περικλέους ἐπὶ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν μὲν πολιτικῶν μετεῖχεν ὡς πᾶς χρηστὸς Ἀθηναῖος, κύριον δ' ἔργον εἶχε τὴν δραματοποιίαν· διὰ ταύτης δ' εὐδοκιμῶν ἐν τῷ θεάτρῳ σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οὓς καὶ ἀντηγάπα· διὸ, εἰ καὶ συχνάκις ἐκαλεῖτο, οὐδέποτε ἀπεδήμησεν εἰς ξένας χώρας καὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς, ὡς ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Ἐπίτομος Ἑλληνικῇ Γραμματολογία

5

Ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὴν κομψότητα καὶ τὴν χάριν, ἣτις χαρακτηρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους. Ὡς δὲ ἡ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεὰν τῶν Μαραθωνομάχων, καὶ ἡ τοῦ Εὐριπίδου τὴν τῶν σοφιστῶν, οὕτω ἡ τοῦ Σοφοκλέους ἀπεικονίζει τὴν τοῦ Περικλέους, ἐν ᾗ ἐκράτησεν ἡ ἐν πᾶσιν ἁρμονία καὶ τὸ μέτρον, ἡ εὐγενεστάτη καὶ χαριεστάτη ἀρετὴ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος· διὰ δὲ τὸ ἥρεμον μεγαλεῖον ἡ ποίησις αὐτοῦ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου. Ὁ Σοφοκλῆς διὰ τὴν γλυκύτητα τῆς γλώσσης μέλιττα ἐλέγετο καὶ τὸ στόμα αὐτοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη «μέλιτι κεχρισμένον» ἦτο·¹ διὰ ταῦτα ἡ ποίησις τοῦ Σοφοκλέους παρέχει ἡδονὴν μετὰ ὕψους καὶ σεμνότητος, καὶ ἦτο οὐ μόνον τοῖς κοινοῖς θεαταῖς προσφιλεῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἀρεστή· ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐθεώρει αὐτὸν τὸν τελειότατον τῶν τραγικῶν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοὺς κανόνας τῆς τραγικῆς τέχνης ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου συνήγαγεν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τραγωδίαι αὐτοῦ εἶναι κάτοπτρον πιστὸν τῶν διαθέσεων καὶ παθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔλαβον κύρος παγκόσμιον καὶ αἰῶδιον· τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ εἰ καὶ πλάσσονται διαφερόντως μεγαλοπρεπῇ καὶ ἔσοχα, εἰ καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἶναι καθ' ὑπερβολὴν σφοδρὰ καὶ βίαια, ὅμως οὕτω πιστῶς καὶ εὐαρμόστως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰκονίζονται, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάθη.²

Ὡς δὲ ὁ ζωγράφος ἐξαίρει τὰ μέρη τῆς εἰκόνος διὰ τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ φωτός, οὕτω καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὴν ἡθοποιίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν ταπεινῶν χαρακτήρων ἢ τῶν αὐστηρῶν καὶ τῶν μαλακῶν, ὡς ὁ χαρακτήρ τῆς Ἀντιγόνης καὶ ὁ τῆς Ἰσμήνης, ὁ τῆς Ἡλέκτρας καὶ ὁ τῆς Χρυσοθέμιδος, ὁ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ ὁ τοῦ Ὀδυσσεύς·³ ἀλλὰ ἀνυπέρβλητος

Σημ. 1. Ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ ἐν μὲν ταῖς ἀρχαιοτέραις τραγωδίαις ἐπλησίαζε πρὸς τὴν μεγαλοπρεπῇ τοῦ Αἰσχύλου, ἐν δὲ ταῖς νεωτέραις πρὸς τὴν εὐρυθμον τοῦ Εὐριπίδου.

Σημ. 2. Ὁ μὲν Σοφοκλῆς ἐποίει τοὺς ἥρωας οἷους εἶναι δεῖ, Εὐριπίδης δὲ οἷα εἰσιν. Ἀρ. ποιητ. σ. 1460 Β. 35.

3. Κατὰ τὴν ἡθοποιίαν ὁ ποιητὴς ἐγένετο ἀνέφικτος ποιῶν τοὺς χαρακτήρας «οἷους εἶναι δεῖ καὶ δυνάμενος ἐκ μικροῦ ἡμιστιχίου ἢ λέξεως μιᾶς ὅλον ἡθοποιεῖν πρόσωπον».

ἐγένετο ὁ Σοφοκλῆς καὶ κατὰ τὴν *πλοκὴν* τοῦ μύθου· διότι τοῦ-
του τὰ μέρη διαδέχονται ἀναγκαίως ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦσιν οἷο-
ναι ὁργανικόν τι ὅλον. Τὴν πλοκὴν δὲ ταύτην ἐξαίρουσιν ἔτι
μᾶλλον αἱ *περιπέτειαι*, αἱ *ἀναγνωρίσεις*, καὶ ἡ καλουμένη *τρα-
γικὴ εἰρωνεία*· ταύτην δὲ κατασκευάζει ἡ διὰ λέξεων δισήμε-
ως ἄλλως νοεῖ ὁ λέγων καὶ ἄλλως ὁ ἀκούων, ἡ καθιστῶν ἑναρ-
γῇ τὴν ἄνοιαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην τῶν δρώντων
προσώπων τύφλωσιν.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησε 130 δράματα καὶ ἔλαβε τὰς πλείστας
νίκας ἐκ πάντων τῶν τραγικῶν· διότι εἰκοσάκις μὲν ἡξιώθη τῶν
πρωτείων, πολλάκις δὲ τῶν δευτερείων καὶ οὐδέποτε τῶν τρι-
τείων. Ἄλλ' ἐκ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἔχομεν σώας μόνον ἑπτὰ,
αἵτινες ἐδιδάχθησαν κατὰ τὴν ἑξῆς τάξιν· Ἀντιγόνη Ἡλέκτρα,
Τραχίνιαί, Οἰδίπους τύραννος, Αἴας, Φιλοκτῆτης καὶ Οἰδίπους
ἐπὶ Κολωνῷ.

Ὑπὸ δὲ τοῦ Ὁξυρυγικοῦ παπύρου τῷ 1912 ἀπεδόθησαν
ἡμῖν Εὐρύπυλος (τραγῳδ. στίχ. 90), Ἀχαιῶν σύλλογος (στίχ. 25)
ἔτι δὲ καὶ Ἰχνευται (στίχ. 417), σατυρικὸν δράμα τοῦ τραγικοῦ.

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους.

α'. Ἐν μὲν τῇ *Ἀντιγόῃ*, ἣτις εἶναι ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν σωζομένων
αὐτοῦ τραγωδιῶν καὶ ἣτις κατὰ τὴν ἠθοποιίαν εἶναι τὸ ἀριστουργημα τῶν
τραγωδιῶν αὐτοῦ, κυρία ἔννοια εἶναι σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ
θετοῦ δικαίου καὶ ἡ ἐπικράτης ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν φυσικὸν δίκαιον ἐκ-
προσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δὲ θετὸν ὁ Κρέων· ἐξελίσσεται δὲ ἡ πρᾶξις ὡς
ἑξῆς· ἡ μὲν ἡρώς θάπτει τὸν νεκρὸν τοῦ Πολυνείκου παρὰ τὸ κέλευσμα
τοῦ τυράννου («ὄσια πανουργήσασα» 74), ὁ δὲ καταδικάζει αὐτήν, ἵνα
ζῶσα ταφῇ· τοσαύτη δὲ εἶναι ἡ πλάνη καὶ ἡ τύφλωσις τοῦ Κρέωντος,
ὥστε οὐδὲν αὐτὸν συγκινεῖ οὔτε τὸ εὐσεβὲς τῆς νεάνιδος καθήκον οὔτε τὸ
πρὸς αὐτήν τῆς Ἰσμήνης φίλτρον, προθυμουμένης ἵνα μετὰσχῃ τῆς τιμῆς
συναποθνήσκουσα μετὰ τῆς ἀδελφῆς (525—532), οὔτε ἡ Αἴμωνος τοῦ υἱοῦ
εὐλαβὴς παράκλησις καὶ ὁ πρὸς τὴν μνηστὴν ἔρως (—781), ὃν καὶ ὁ χο-
ρὸς ἐξυμνεῖ (—805), οὔτε ἡ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν εἰς τὸν τάφον ἀπαγομέ-
νην ἡρώϊδα συμπάθεια (—944), οὔτε τέλος αἱ τοῦ μάντεως Τειρεσίου συμ-
βουλαὶ (—1115)· μόνον δὲ μετὰ τὴν φοβεράν μαντείαν καὶ τὰς ἀπειλὰς
τοῦ Τειρεσίου συνελθὼν εἰς ἑαυτὸν σπεύδει ὅπως θάψῃ τὸν νεκρὸν τοῦ
Πολυνείκου καὶ σώσῃ τὴν Ἀντιγόνην· ἀλλὰ καιρὸς πλέον δὲν ὑπάρχει,
διότι ἡ ἡρώς εἶχεν ἀπαγχονίσει ἑαυτήν, ἐν τῷ τάφῳ δὲ καὶ παρὰ τὸ
πλευρὸν αὐτῆς αὐτοκτονεῖ ὁ υἱὸς Αἴμων καὶ ἐν τῷ οἴκῳ μετὰ τὸν υἱὸν ἡ

γυνή Εὐρυδίκη. Ἦδη δὲ ὁ δυστυχὴς Κρέων ἀνακηρύττει τὴν ἑαυτοῦ δυσ-
βουλίαν καὶ ἀναγνωρίζων τὴν εὐσέβειαν τῆς Ἀντιγόνης (—1353) παρέχει
τὴν ποθουμένην ὑπὸ τῶν θεατῶν κάθαρσιν.

β'. Ἐν δὲ τῇ *Ἠλέκτρᾳ* (420—410 π.Χ.) ἡ προσοχή καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ
θεατοῦ στρέφεται πρὸς τὴν ἐπώνυμον ἡρωίδα, ἣτις τρέφει σέβας ἀγνὸν
πρὸς τὴν μνήμην τοῦ δολοφονηθέντος πατρὸς καὶ φίλτρον θερμὸν πρὸς
τὸν ἀδελφόν, ὃν ἐναγωνίως ἀναμένει, ἵνα οὗτος ἐκδικηθῇ τοὺς δολοφό-
τους τοῦ πατρὸς, Αἰγισθον καὶ Κλυταιμνήστραν. Ὁ Ὀρέστης ἐπ'ἀνέρχεται
μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἐν συγκινητικωτάτῃ σκηνῇ ἀναγνωρίζεται μετὰ τῆς
ἡρωίδος· εὐθὺς δὲ μετὰ τοῦτο διὰ δόλου ἐκδικεῖται τοὺς δολοφόνους καὶ
οὕτω πληροῦται ἡ τοῦ χοροῦ πρόρρησις «ἥξει καὶ πολύτους καὶ πολύχειρ
ἀδαινοῖς κρυπτομένα λόχοις χαλκόπους Ἑρινὺς» (στich. 488—490), ἣτις
πλήρωσις εἶναι καὶ ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ταύτης ἔννοια. Τὴν αὐτὴν ὑπό-
θεσιν ἐπραγματεύθη καὶ ὁ Αἰσχύλος ἐν ταῖς *Χοηφόροις* καὶ ὁ Εὐριπίδης
ἐν τῇ *Ἠλέκτρᾳ* αὐτοῦ.

γ'. Τῶν *Τραχινίων* (420—410 π.Χ.) κυρία ἔννοια εἶναι ἡ ἐξ ἔρωτος
δυστυχία τῆς Δηϊανείρας, γυναικὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἣτις ἔχει ἀνεξάντητα
θέληττα καὶ εἶναι μία τῶν ἐξοχωτάτων εἰκόνων παντὸς δράματος· τὸ δὲ
ὄνομα ἡ τραγωδία ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν ἀπαρτίζουν γυναῖκες τῆς
Τραχίνος, ἐλθοῦσαι ὅπως παρηγορήσωσι τὴν ἡρωίδα λυπούμενην περιπα-
θῶς διὰ τὴν μακρὰν ἀπουσίαν τοῦ ἀνδρός· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μανθάνει, ὅτι
ὁ ἦρως ἐσώθη πολεμῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Οἰχαλίας Εὐ-
ρυτον, βλέπει δὲ καὶ πολλὰς αἰχμαλωτίδας ὡς ἀπαρχὴν τῆς νίκης ἀπο-
σταλείσας ἐξ ὧν διέπρεπεν ἡ ὥραία Ἰόλη. Μαθοῦσα δὲ ὅτι ὁ Ἡρακλῆς
ἐξ ἔρωτος πρὸς αὐτὴν ἐκίνησε τὸν πόλεμον ἐκείνον, ἐξ ἀντιζηλίας πέμπει
πρὸς τὸν ἄνδρα φίλτρον (χιτῶνα καινουργῇ, ἀλειμμένον διὰ τοῦ αἵματος
τοῦ κενταύρου Νέσσου) ἀγνοοῦσα ὅτι ἦτο δηλητηρίον· ὅτε δὲ ἔμαθεν, ὅτι
ἐξ ἐκείνου ἐδηλητηριάσθη ὁ ἦρως, τιμωροῦσα ἑαυτὴν εὐθὺς αὐτοκτονεῖ·
διὸ καὶ κινεῖ τὸν ἔλεον τοῦ θεατοῦ· κατὰ τὸν ποιητὴν·
«Κακὸν μέγ' ἐκπράξας' ἀπ' ἐλπίδος καλῆς (stich. 667)

καὶ «ἅπαν τὸ χρεῖμ' ἡμαρτε χρηστὰ μωμένη». (1137). Πρὸβλ. 1122-4 καὶ 724.

δ'. Ἐν δὲ τῇ *Οἰδίποδι τυράννῳ* (429—420 π.Χ.), ἣτις τραγωδία εἶναι
πρότυπον δραματικῆς τέχνης, πᾶσα ἡ πρᾶξις στρέφεται περὶ τὴν ἀποκά-
λυψιν τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Οἰδίποδος· αὕτη δὲ γίνεται μετὰ δεινῆς τρα-
γικῆς εἰρωνείας καὶ ἀνεξίτου πλοκῆς κατὰ μικρὸν αἰρουμένου τοῦ καλύμ-
ματος, ὅπερ ἄθλιον καὶ μιᾶρον παρελθὼν ἐκάλυπτεν, ἔχει δὲ ἡ πρᾶξις
ὡς ἑξῆς:

Ὁ Οἰδίπους ἐγένετο βασιλεὺς τῶν Θηβῶν ἐλευθερώσας αὐτὰς ἐκ τῆς
Σφιγγός, νομίζει δ' ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως τῆς Κορίνθου, καὶ θέλων νά
σώσῃ τὰς Θήβας, ὧν ἐβασίλευεν, ἐκ τοῦ ἐνσκήψαντος τρομεροῦ λοιμοῦ, ἠρώ-
τησε τὸν ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνα· ὁ δὲ θεὸς ἐχρησιμοδότησεν, ὅτι ἂν μὴ
εὗρεθῇ καὶ τιμωρηθῇ ὁ φονεὺς τοῦ Λαΐου, ἡ πόλις δὲν σώζεται· διὸ καὶ
ὁ Οἰδίπους ἐπιμόνως ἀναζητῶν ν' ἀνεύρῃ τὸν φονέα τοῦ βασιλέως καὶ τι-
μωρήσῃ αὐτὸν ὡς ἐναγῇ καὶ μιᾶρόν, ἀπροσοκλήτως καὶ ὥσει κεραυνό-
πληκτος ἀνευρίσκει, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ ζητούμενος φονεὺς· προσέμαθε δέ,

ὅτι ὁ φονευθεὶς βασιλεὺς ἦτο καὶ πατὴρ ἅμα καὶ ὅτι αὐτὸς εἶχε καὶ τὴν μητέρα γυναῖκα· διὸ καὶ τιμωρῶν ἑαυτὸν ἐξώρυσε τοὺς ὀφθαλμούς· ὅθεν καὶ ἡ τραγωδία αὕτη δικαίως δύναται νὰ κληθῇ τῆς Εἰμαρμένης τραγωδία· διότι ὁ ἀτυχὴς Οἰδίπους εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ὡς ὄργανον ἅμα καὶ θῦμα τῆς τύχης. Οἱ Γάλλοι, ὁ Corneille καὶ ὁ Voltaire, προσθέσαντες ἐπεισόδια εἰς τὰς ἑαυτῶν τραγωδίας ἐξησθένισαν τὸ ἐνδιαφέρον ὅπερ ἔχει τὸ πρότυπον.

ε'. Ὁ Αἴας (ὁ μαστιγοφόρος) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐκμανεῖς, διότι ἡτήθη ἐν τῇ κρίσει τῶν Ἀχιλλείων ὅπλων προτιμηθέντος τοῦ Ὀδυσσεὺς ὑπὸ τῶν Ἀτρειδῶν· ἔνεκα δὲ τῆς μανίας ἐπιπίπτων εἰς τὰ τῶν Ἀχαιῶν ποίμνια καὶ βουκόλια, νομίζει ὅτι ἐπιπίπτει εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τὸν Ὀδυσσεά καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας, οἵτινες ἡδίκησαν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ἀχιλλείων ὅπλων κρίσει· διὸ συλλαβὼν ταύρους καὶ κριοὺς, εἰσάγει εἰς τὴν ἑαυτοῦ σκηνὴν καὶ μαστιγοῖ (ἐξ οὗ καὶ μαστιγοφόρος) νομίζων ὅτι πλήττει τοὺς ἐχθροὺς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνανήψας καὶ τὴν συμφορὰν, εἰς ἣν περιέπεσεν, ἀναλογιζόμενος αὐτοκτονεῖ· ἐνῶ δὲ οἱ Ἀτρεΐδαι πειρῶνται νὰ κωλύσωσι τὴν ταφὴν αὐτοῦ ὡς ἐχθροῦ, τελουμένην ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Τεύκρου, καὶ φιλονικία δεινὴ ἐγείρεται καὶ σύγκρουσις φοβερὰ ἐπίκειται, ἐμφανιζόμενος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην γαλήνην· διότι συμβουλεύει τὸν Ἀγαμέμνονα, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ· διότι ὁ Αἴας ἐγένετο ὁ ἀριστος τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Ὀδυσσεὺς, δι' ἣς ἀποκαθίσταται ἡ προσβληθεῖσα τιμὴ τοῦ Αἴαντος, χρησιμεύει καὶ ὡς κάθαρσις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, ἥτις ἦτο τετραγμένη διὰ τὸ ἀδίκημα καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἥρωος.

ς'. Ὁ Φιλοκτῆτης (403) εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ Ἀθήνῃς ἐκτεθειμένος, ὃν οἱ Ἀχαιοὶ ἐπὶ τὴν Τροίαν πλέοντες ἐκεῖ ἐγκατέλιπον· τῷ δὲ δεκάτῳ τοῦ πολέμου ἔτει λαβόντες χρησμόν, ὅτι μόνον διὰ τῶν τόξων τοῦ Ἡρακλέους, ἅπερ εἶχεν ὁ Φιλοκτῆτης, μέλλει νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τῆς Τροίας ἄλωσις, πέμπουσι τὸν Ὀδυσσεά καὶ τὸν Νεοπτόλεμον, ἵνα ἀγάγωσιν αὐτόν· ἀλλ' ὁ Φιλοκτῆτης μένει ἀνένδοτος εἰς τε τὰς παρακλήσεις τούτου καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνου. Ἦδη δὲ περιπλεχθεῖσαν τὴν πρᾶξιν λύει ὁ Ἡρακλῆς· εἰς τὸν παλαιὸν τοῦτον φίλον προθύμως ὁ ἥρωας πειθόμενος μεταβαίνει εἰς τὴν Τροίαν, διότι ἐκεῖ κατὰ τὸν Ἡρακλέα, ὅστις ἐρμηνεύει τὸ θέλημα τοῦ Διός, ἀναμένει αὐτὸν καὶ ἡ ἐκ τῆς νόσου θεραπεία καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ Ἰλίου δόξα· ὁ συνδυασμὸς τοῦ Νεοπτόλεμου μετὰ τοῦ Ὀδυσσεὺς παρέχει νέαν πηγὴν ἡθικοῦ ἐνδιαφέροντος· οὐδεμίαν ἑλληνικὴν τραγωδίαν εἶναι ὑπερτέρα ταύτης, ὡς πρὸς τὴν λεπτότητα τῶν χαρακτήρων καὶ τὸ πάθος.

ζ'. Ὁ Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ (401), ἡ νεωτάτη τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, ἥτις ἐδιδάχθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ οἶονεῖ συνέχεια καὶ τέλος τοῦ Οἰδίποδος τυράννου· ἐκεῖ κρατεῖ ἡ φοβερὰ εἰμαρμένη, ἐνταῦθα ἐκλάμπει ἡ θεία δικαιοσύνη, ὁ ἐκεῖ ἀκουσίως ἁμαρτῶν ἐνταῦθα εὐρίσκει τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, αἱ Ἐρινύες μεταβάλλονται εἰς Εὐμενίδας· ἐν αὐτῇ ὕμνος τις πρὸς τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν γίνεται, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τε μεγαθύμου φιλοξενίας τῶν Ἀ-

θηνῶν καὶ τῶν καλλωνῶν τοῦ Κολωνοῦ. Ἐξελίσσεται δὲ ἡ πρᾶξις ὡς ἐξῆς· ὁ γέρον τυφλὸς Οἰδίπους ἀφ' οὗ ἐξεδιώχθη ἐκ Θηβῶν χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης καταφεύγει εἰς τὸ ἐν τῷ Ἰλπεῖῳ Κολωνῷ ἄλλος τῶν Εὐμενίδων· ἀλλ' οἱ μὲν Κολωνεῖς πειρῶνται νὰ ἐκβάλωσιν αὐτὸν ὡς μιᾶρόν, ὁ δὲ δυστυχὴς ἰκέτης παρακαλεῖ αὐτούς, ἵνα μὴ προσβάλωσι τὴν ἐπὶ φιλοξενίᾳ ἀγαθὴν τῶν Ἀθηναίων φήμην. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τῆς τῶν Θηβῶν βασιλείας ἀντιποιοῦμενοι καὶ εἰς πόλεμον πρὸς ἀλλήλους περιελθόντες ἔμαθον ἐκ χρησμοῦ ὅτι ἡ νίκη αὐτῶν, ἡ σωτηρία καὶ ἡ εὐδαιμονία τῆς πατρίδος, ἐξηρτάτο ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἐκ τοῦ τάφου αὐτοῦ· διὸ προσελθὼν ὁ Κρέων ὑπὲρ τοῦ Ἑτεοκλέους πειράται νὰ ἀπαγάγῃ αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἐμφάνις τοῦ Θεσέως σφῆζει τοῦτον· μετὰ δὲ τοῦτο ἐμφανισθεὶς ὁ Πολυνεΐκης προσπαθεῖ, ἵνα προσελκύσῃ τὸν πατέρα εἰς τὸ ἑαυτοῦ στρατόπεδον καὶ δι' αὐτοῦ ἐξασφαλίσῃ τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἑτεοκλέους· ἀλλὰ δεινὰς ἀράς ὁ Οἰδίπους ἐκτοξεύων κατὰ τῶν ἀσεβῶν υἱῶν οἵτινες ἀπανθρώπως ἐγκατέλειπον αὐτόν, καὶ εὐλογῶν τὰς Ἀθῆνας διὰ τὴν μεγάλθυμον φιλοξενίαν καταβαίνει εἰς Ἄδου ἐν βρονταῖς καὶ ἀστραπαῖς· οὕτως ἡ δικαίωσις τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἡ τῶν ἀδικησάντων τιμωρία ἐμφανίζεται ὡς ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ἔννοια.

Καὶ ἡ· Οἱ *Ἰχνευταί*, τὸ σατυρικὸν δράμα, ἔχει τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τοῦ εἰς τὸν Ἑρμῆν ὕμνου· ὁ θεὸς δηλ. οὗτος εὐθύς μετὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ κλέψας τὰς βοῦς τοῦ Ἀπόλλωνος ἔκρυπεν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου αὐτοῦ· ὁ δὲ Σειληνὸς καὶ οἱ Σάτυροι ἀναζητοῦντες τὰ *Ἰχνη* (ὅθεν *ἰχνευταί*) τοῦ κλέπτου φθάνουσιν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Ἑρμοῦ ὃν εὐρίσκουσι παίζοντα τὴν λύραν· τὸ τέλος τοῦ δράματος λείπει· ἴσως περιεῖχε τὴν συμφιλίωσιν τῶν δύο ἀδελφῶν θεῶν.

9. ΕΥΡΙΠΙΔΗΣ (480-406)

Ὑπῆρχε παράδοσις καθ' ἣν, ἐν ᾧ ὁ Αἰσχύλος ἠγωνίζετο κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν καὶ ὁ Σοφοκλῆς περὶ τὸ τρόπαιον ἐξῆρχε τοῦ χοροῦ τῶν ἐπινικίων, ὁ Εὐριπίδης ἐγενεῖτο ἐν Σαλαμῖνι κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς μάχης· τὸ γένος αὐτοῦ δὲν ἦτο ἀξιοκαταφρόνητον, ὡς θέλει νὰ παραστήσῃ αὐτὸ ὁ Ἀριστοφάνης· οὗτος σκώπτει μὲν τὴν μητέρα τοῦ ποιητοῦ ὡς λαχανόπωλιν, ἀλλὰ προφανῶς τοῦτο ἦτο διαβολὴ τοῦ κωμικοῦ, διότι ὁ ποιητὴς ἔτυχε λίαν ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς· φύσει δὲ θεωρητικὸς ὢν ὁ Εὐριπίδης καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ῥέπων ἐσπούδασε περὶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, ἐγένετο τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Πρωταγόρου ἀκουστής καὶ τοῦ Σωκράτους ἐταῖρος. Ὁ Εὐριπίδης κατέβη εἰς τὸν δραματικὸν

ἀγῶνα τῷ 456 καθ' ὃ ἔτος ἀπέθνησκειν ὁ Αἰσχύλος. Καὶ τὸ μὲν πλείστον τοῦ βίου διήγαγεν ἐν Ἀθήναις, τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη διέτριψεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐνθα μετὰ πολλῶν ἄλλων σσφῶν, ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν προσεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἀρχελαίου· ἀλλ' αἱ δαψιλεῖς πρὸς τὸν ποιητὴν ὑπὸ τοῦ φιλομούσου ἐκείνου ἡγεμόνος ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ διήγειραν τὸν φθόνον τῶν αὐλικῶν, οἵτινες, ὥς λέγεται, οἰκτρὸν θάνατον παρεσκεύασαν εἰς αὐτόν· καὶ ἐτάφη μὲν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐπένθησαν αὐτὸν καὶ ἐτίμησαν διὰ κενοταφίου, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη σπουδαῖον ἐπίγραμμα (').

1. Μνημα μὲν Ἑλλάς ἅπασ' Εὐριπίδου· ὅστέα δ' ἴσχει
γῇ Μακεδῶν· ἡ γὰρ δέξατο τέρμα βίου·
πατρίς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι· πλείστα δὲ Μούσας
τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει.

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τὰ ἐξῆς ἰδιώματα. α' ἀντὶ τῶν διαλογικῶν προλόγων τοῦ Σοφοκλέους ἔχει μακροτάτους **μονολόγους**, οὓς ἤρως τις ἢ θεὸς μονοτόνως ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἀπαγγέλλων οὐ μόνον πᾶν τὸ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου προηγούμενον ἀφηγεῖται, ἀλλ' ἐνίοτε προλέγει καὶ τὴν τῆς ὅλης τραγωδίας πορείαν· β' παρενίρρει πολλὰ γνωμικά καὶ ἀποφθέγματα· διὰ τὰ φιλοσοφήματα δὲ ταῦτα καὶ **σκηνικὸς φιλόσοφος** ἐκλήθη· γ' πολλάκις ἄγαν περιπλέκων τὴν πρᾶξιν ἀναγκάζεται νὰ λύσῃ ταύτην εἰσάγων τὸν ἀπὸ **μηχανῆς θεόν**· ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει μὲν αὐτὸν ὥς πιωχοποιόν, ῥακισουρραπτάδην καὶ στωμυλιοσυλλεκτάδην καὶ δικανικῶν ῥηματίων ποιητὴν, διότι δῆθεν ἀφῆρσε τὴν ἰδανικὴν μεγαλειότητα τῶν ἡρώων καὶ ἡρωίδων καὶ τὰ πρόσωπα αὐτοῦ πολλάκις πολλὴν στωμυλίαν ἐπιδεικνύουσιν, ἀλλ' ἐνθυμητέον ὅτι ὁ κωμικὸς τόσον πάθος ἔτρεφε κατὰ τοῦ τραγικοῦ τούτου, ὥστε σκώπτει καὶ διαβάλλει αὐτὸν καὶ ἀποθανόντα μάλιστα· ἐμίσει δ' αὐτὸν σφόδρα ὡς νεωτεριστὴν· κατηγορήθη μὲν ὁ τραγικὸς ὡς μισογύνης, ἀλλ' ὅμως οὗτος μάλιστα ἐξιδανέκευσε τὸ γυναικεῖον φύλον· παρ' αὐτῷ μάλιστα ἀπαντῶσι γυναικῶν χαρακτῆρες γενναῖοι, ὑψηλοὶ καὶ θαυμαστοί, ὥς ἡ ἈλκΗΣΤΙΣ, ἡ ΠΟΛΥΞΕΝΗ, ἡ ΜΑΚΑΡΙΑ, ἡ ΠΡΑΞΙΘΕΑ· καὶ μάλιστα ἡ ἸΦΙΓΕΝΕΙΑ.

1. ὦ πατρίς, εἴθε πάντες οἱ ναῖουσί σε
οὕτω φιλοῖεν ὥς ἐγὼ καὶ ῥαδίως
οἰκοῖμεν ἄν σε κούδεν ἄν πάσχοις κακόν».

Ἄλλ' ὁ Εὐριπίδης κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «εἰ καὶ μὴ τὰ ἄλλα εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται»· καὶ ἀληθῶς ὁ ποιητὴς οὗτος διεκτραγωδεῖ ἰσχυρὰ πάθη, μανίας καὶ ἔρωτας δεξιώτερον παντὸς ἄλλου¹.

Τὰ δὲ χορικά τοῦ ποιητοῦ μέγαλιν ἀξίαν ἔχοντα μέγας ἐτιμῶντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· γνωστὸν δὲ τυγχάνει, ὅτι οἱ ἐν Σικελίᾳ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι ἄδοντες τὰ ἄσματα αὐτοῦ, οἱ μὲν ἔλαβον τροφήν καὶ ὕδωρ, οἱ δὲ καὶ ἐσώθησαν.

Τέλος δὲ περὶ τῆς καλλιτελείας καὶ εὐστομίας τοῦ ποιητοῦ ἀληθεύει ὅ,τι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοφάνης λέγει, καίτοι παντὶ τρόπῳ διαβάλλει τὸν τραγικόν.

«Χρῶμαι γὰρ αὐτοῦ τοῦ *στόματος τῷ στρογγύλῳ*,
τοὺς νοῦς δ' ἀγοραίους ἦττον ἢ 'κείνος ποιῶ».

Διὰ τῆς μουσικῆς δὲ ταύτης γλώσσης καὶ τῆς εὐστομίας κατεγοήτευεν ὁ Εὐριπίδης τὰ πλήθη· οἱ κριταὶ δ' ὅμως τῶν δραματικῶν ἀγώνων πεντάκις μόνον τῶν πρωτείων ἠξίωσαν αὐτόν· ἐν ᾧ δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἔσχε νίκας εἴκοσι καὶ ὁ Αἰσχύλος δέκα τέσσαρας, ὁ ποιητὴς τὸ πρῶτον ἐνίκησε τῷ 411· ἡ δυσμενὴς δ' αὕτη κρίσις ἐξηγεῖται, διότι οἱ μὲν κριταὶ ἦσαν συντηρητικοί, ὁ δὲ τραγικὸς νεωτεριστής. Ἄλλ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Εὐριπίδης ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς νέας κωμωδίας, ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων καὶ κατέστη ὁ αὐλικὸς τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνισθέντων λαῶν ποιητής. Τέλος δὲ ἡ καλλιτεχνία ἣ τε γλυπτικὴ καὶ ἡ γραφικὴ ἀνὰ τὸν ἑλληνικὸν καὶ τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον τῶν τραγωδιῶν τούτου σκηνὰς πλείστας ὅσας ἀπηθανάτισεν ἐπὶ ἀναγλύφων, ἀγγειογραφῶν ποικίλων καὶ τοιχογραφῶν οἶαι αἱ τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Πομπηίας· τὸ δὲ ἀξιοθαύμαστον, ὑπερτριπτόσαι *σαρκοφάγοι Τυρρηνικαὶ* διασωθεῖσαι διασώζουσιν ἀναγλύφους πλείστας σκηνὰς τῶν δραμάτων τοῦ ποιητοῦ.

Ὁ πρὸς αὐτὸν θαυμασμὸς μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὧν οἱ ποιηταὶ τοῦτον μάλιστα ἐλάμβανον ὡς ὑπόδειγμα· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων μετεδόθη ὁ θαυμασμὸς καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους λαούς, οἵτινες πρῶτον τὸν Εὐριπίδην ἐγνώρισαν· διὸ καὶ περὶ αὐτὸν ἐσπούδασαν πρότερον ἢ περὶ τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα.

1. Ἡ τε τραγωδία ὅλως σοφὸν δοκεῖ εἶναι καὶ ὁ Εὐριπίδης διαφέρων ἐν αὐτῇ. Πλάτ. Πολ. 568.

Καὶ σήμερον δὲ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκόμενοι πάπυροι περιέχουσιν ἀντίγραφα πλεῖστα τῶν τραγωδιῶν τούτου μάλιστα τοῦ ποιητοῦ τῶν τε σφζομένων καὶ τῶν ἀπολεσθεισῶν.

Ἐκ τῶν 92 δραμάτων τοῦ ποιητοῦ ἢ 23 τετραλογιῶν περιεσώθησαν ἡμῖν 18 τραγωδίαί καὶ ἐν σατυρικὸν δράμα, ὁ Κύκλωψ· ἐκδίδονται δὲ κατὰ τὴν ἐξῆς τάξιν· Ἀλκηστis, Ἀνδρομάχη, Βάχαι, Ἑκάβη, Ἑλένη, Ἡλέκτρα, Ἡρακλεῖδαι, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἰκέτιδες, Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, Ἴων, Κύκλωψ, Μῆδεια, Ὀρέστης, Πῆσος, Τρωάδες καὶ Φοίνισσαι· ἐσώθησαν δὲ καὶ τῶν ἄλλων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ πάμπολλα ἀποσπάσματα, ἅπερ ὁσημέραι αὐξάνονται ἐκ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων· ἐξ αὐτῶν δὲ ἔχομεν ἤδη τῆς Ἀντιόπης στιχ. 200, τῆς Ὑψιπύλης 500, τοῦ Φαέθοντος 300, Μελανίπης τῆς σοφῆς 100 καὶ ἄλλων πολλῶν τραγωδιῶν πολλά. (Ἐκδ. αὐτῶν ὑπὸ Diehl 1913).

Ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου.

1. *Ἀλκηστis* (438). Ἡ ἡρώτις αὕτη ἀποθνήσκει ἐκουσίως, ἵνα σώσῃ ἐκ τοῦ θανάτου τὸν ἄνδρα αὐτῆς Ἀδμητον, βασιλέα τῶν Φερῶν· ὁ Ἡρακλῆς διερχόμενος διὰ τῶν Φερῶν φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Ἀδμήτου καίπερ πενθοῦντος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μαθὼν τὸν θάνατον τῆς Ἀλκηστίδος, σπεύδει πρὸς τὸν τάφον αὐτῆς καὶ τὸν Θάνατον ἐνεδρεύσας ἐξαρπάξει τὴν ἡρώϊδα· ἡ σκηνὴ τοῦ Ἡρακλέους ἔχουσα πολὺ τὸ κωμικὸν συμφωνεῖ πρὸς τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων ὅτι δηλ. ἡ *Ἀλκηστis* τοῦ ποιητοῦ ἦτο *δράμα σατυρικόν* καὶ οὐχὶ τραγῳδία· ὁ Glück συνέθηκε μελόδραμα *Alceste* 1767.

2. *Μῆδεια* (431). Ταύτης ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα ὁ Ἰάσων προδῶσας τὴν Μῆδειαν καὶ τὰ τέκνα λαμβάνει εἰς γάμον τὴν βασιλόπαιδα Γλαύκην· ἡ δὲ προδοθεῖσα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀπίστου ἀνδρὸς μηχανᾶται τὰ ἐξῆς· προσποιουμένη, ὅτι αἰτεῖται ὑπὲρ τῶν τέκνων χάριν παρὰ τῆς νεαρᾶς νύμφης πέμπει πρὸς αὐτὴν δῶρα, πέπλον καὶ πλόκον χρυσῆλατον, ἅπερ ἐκείνη ἀνυπόπτως περιβάλλεται· ἀλλ' ἐκ τούτων εὐθύς καὶ αὕτη δηλητηριάζεται καὶ ὁ πατὴρ ἀσπαζόμενος αὐτὴν συναποθνήσκει· μεθ' ὃ ἡ ἀπαισία φαρμακίς σφάζει καὶ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ἵνα μᾶλλον τὸν προδότην σύζυγον λυπήσῃ· ἵνα δὲ σωθῇ ἐκ τῆς ἀντεκδικήσεως ἐκείνου, ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας ἐφ' ἄρματος πτερωτῶν δρακόντιων. Ὁ ποιητὴς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἄριστα ἀπεικονίζει εἰς οἷαν μανίαν καὶ ἀγριότητα παρᾶφέρει τὴν γυναῖκα ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς προδοσία...

...γυνὴ γὰρ τᾶλλα μὲν φόβου πλέα·

ὅταν δ' ἐς εὐνὴν ἡδικημένη κυρῇ.

οὐκ ἔστιν ἄλλη φρεὴν μαιφονώτερα (στίχ. 263).

Μετέφρασεν αὐτὴν ὁ P. Corneille 1654 καὶ ὁ Th. Corneille 1693.

3. *Ἡρακλείδαι* (430:) Ἡ τραγωδία ἐδιδάχθη, ἵνα καταδειχθῇ ἡ ἀγαριστία τῶν Δωριέων τῆς Πελοποννήσου· διότι οὗτοι καίπερ κευχώμενοι ὡς ἀπόγονοι τοῦ Ἡρακλέους, ὅμως ἐκίνησαν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἔσωσαν τοὺς παῖδας τοῦ ἥρωος καταδιωκομένους ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως· τὴν τραγωδίαν ἐπικοσιμεῖ ἡ θυσία τῆς Μακαρίας, θυγατρὸς τοῦ Ἡρακλέους, ἣτις μαθοῦσα τὸν χρησμὸν ὅτι χάριν τῆς νίκης πρέπει νὰ θυσιασθῇ παρθένος εὐγενῆς, προθύμως θυσιάζεται.

4. Ὁ δὲ *Ἱππόλυτος* (428) ἐπονομάζεται *στεφανηφόρος* ἐκ τοῦ στεφάνου ὃν ὁ νεανίας προσφέρει τῇ Ἀρτέμιδι, ἣτις εἶναι τῆς παρθενικῆς ἀγνότητος θεὰ καὶ ἦν ὑπερμέτρως τιμῇ· ἀλλὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς Ἀφροδίτης, ἣτις πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀγνοῦ νεανίου ἐμπνέει τῇ μητρὶ αὐτοῦ Φαίδρα ἀνόσιον ἔρωτα πρὸς αὐτόν· καὶ ἐκείνη μὲν καίπερ δεινῶς πάσχουσα σιωπᾷ τὸ πάθος, ἡ δὲ τροφὸς αὐτῆς τολμήσασα νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὸ πρὸς τὸν νεανίαν κινεῖ τὴν φρίκην αὐτοῦ διὰ τὸ κακὴν τοῦ γυναικείου φύλου· τούτου ἕνεκα ἡ Φαίδρα αἰσχυνομένη ἀπαγχονίζεται μὲν, ἀλλὰ διαβάλλει πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Θησέα τὸν νεανίαν, ὅστις ἐκ τῆς κατάρσεως τοῦ πατρὸς οἰκτρὸν τέλος εὐρίσκει. Καὶ ὁ μὲν ἥρωες ἔπεσεν, ἀλλ' ἡ ἀθωότης καὶ ἡ ἀγνότης αὐτοῦ ἀνεγνωρίσθη ἐπὶ τέλους, τῆς Ἀρτέμιδος ἀποκαλυψάσης αὐτήν.

Τὴν τραγωδίαν ταύτην τοῦ ποιητοῦ ἐμμήθησαν μὲν ὁ Ῥωμαῖος Σενέκας καὶ ὁ Γάλλος Ῥακίνας, ἀλλὰ ἐν ταῖς τραγωδίαις ταύταις τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ Φαίδρα καὶ ἡ τραγικὴ αὐτῆς τιμωρία, παρὰ δὲ τῷ Εὐριπίδῃ ὁ μὲν ἀνόσιος ἔρωας ἐκείνης μόλις διαφαίνεται, διαλάμπει δὲ ἡ εὐγενὴς μορφή καὶ τὸ σκληρὸν τέλος τοῦ ἀγνοῦ νεανίου.

5. *Ἀνδρομάχη* (427—5). Ἡ χήρα τοῦ Ἑκτοροῦ δούλη καταντήσασα τοῦ Νεοπτολέμου ἔσχεν υἱὸν ἐξ αὐτοῦ τὸν Μολοσσόν. Ἀλλ' ἡ Ἑρμιόνη, ἡ γυνὴ ἐκείνου, ἐκ ζηλοτυπίας καταθλίβει αὐτήν, ὡς καὶ ὁ πατὴρ αὐτῆς Μενέλαος, μέχρις οὗ ἐπιφανεῖς ὁ Πηλεὺς τὴν μὲν Ἀνδρομάχην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς σώζει, τὸν δὲ Μενέλαον ἀναγκάζει νὰ φύγῃ. Ἡ Ἑρμιόνη κατόπιν τούτου περιπίπτει εἰς δεινὴν ἀπελπισίαν φοβουμένη τὴν ἐκ τοῦ Νεοπτολέμου τιμωρίαν, ἀλλ' ἔλθων ὁ Ὀρέστης ἔλαβεν αὐτήν μεθ' ἑαυτοῦ, ἦν καὶ πρότερον εἶχε μνηστευθῇ· τὴν τραγωδίαν ἐμμήθη καὶ ὁ Ῥακίνας.

6. *Ἑκάβη* (424), ἡ ἄλλοτε βασίλισσα τῆς Τροίας ἀπαχθεῖσα δούλη δοκιμάζει νέας συμφοράς· οἱ Ἀχαιοὶ ἀποσπᾶσαντες ἐκ τῆς μητρικῆς ἀγκάλης τὴν Πολυξένην θυσιάζουσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀχιλλέως. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐκβράζεται ὁ νεκρὸς τοῦ Πολυδώρου, ὃν μετὰ πολλῶν θησαυρῶν ὁ Πρίαμος εἶχεν ἐμπιστευθῇ εἰς τὸν φίλον Πολυμήστορα, βασιλέα τῆς Θράκης. Ἡ Ἑκάβη προσκαλέσασα εἰς τὴν σκηνὴν τῶν αἰχμαλωτιδῶν τὸν δολοφόνον τοῦ υἱοῦ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ, ταῦτα μὲν ἐφόνευσεν, ἐκείνον δὲ ἐτύφλωσεν.

7. *Ἰκέτιδες* (422). Τῶν Θηβαίων μὴ ἐπιτρεπόντων τὴν ταφὴν τῶν Ἀργείων στρατηγῶν, τῶν πεσόντων πρὸ τῶν Θηβῶν, Θησεύς, ὁ τῶν Ἀθηναίων βασιλεὺς, εἰς ὃν *Ἰκέτιδες* προσῆλθον αἱ μητέρες τῶν νεκρῶν, νικήσας ἐν πολέμῳ τοὺς Θηβαίους λαμβάνει τοὺς νεκροὺς· κομισθέντες δ' οὗτοι εἰς Ἐλευσίνα κατακαίονται καὶ ἡ Εὐάδην, ἡ τοῦ Καπαnéως γυνή, ὑπὸ μανίας καταληφθεῖσα καὶ ἐνθουσιασμοῦ ῥίπτεται εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἀνδρὸς καὶ

συγκατακαίεται· ἡ τραγωδία ἔχουσα πολλὰς χάριτας, ἐχαρκτηρίσθη *ἐγκώμιον τῶν Ἀθηνῶν*.

8. *Ἡρακλῆς μαινόμενος* (415), δρᾶμα φοίκην ἐμποιοῦν· ὁ Λύκος γενόμενος τύραννος τῶν Θηβῶν μέλλει νὰ φονεύσῃ τὰ τέκνα τοῦ Ἡρακλέους ἀπόντος· ἀλλ' ὁ ἥρωες ἐμφανισθεὶς αἰφνιδίως σώζει αὐτὰ καὶ φονεῦει τὸν τύραννον. Μετ' ὀλίγον ὁμως ὑπὸ τῆς Λύσσης εἰς μανίαν ἐμπεσὼν φονεῦει αὐτὸς ὁ ἴδιος τὰ τέκνα αὐτοῦ, νομίζων ὅτι φονεῦει τὰ τέκνα τοῦ Εὐρυσθέως.

9. *Ἴων* (416-412). Οὗτος ὢν υἱὸς Κρεούσης ἐκ τοῦ Ἀπόλλωνος μετεκομίσθη εἰς τὸν ναὸν τῶν Δελφῶν ἅμα γεννηθεῖς. Ἡ δὲ Κρέουσα, θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἐρεχθέως, νομίζουσα τοῦτον υἱὸν ἐκ προτέρου γάμου τοῦ Ξούθου, ὃν εἶχε συζευχθῇ καὶ ἐξ οὗ δὲν ἐτεκνοποιεῖ, πειρᾶται νὰ δηλητηριάσῃ τὸ παιδίον· ἀλλὰ μάτην· διότι ἐπὶ τέλους ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῷ τὸν ἴδιον υἱόν.

10. *Τρωάδες* (415), τὸ ἀτεχνότατον τῶν δραμάτων τοῦ τραγικοῦ, ἐν ᾧ εἰκονίζονται σκηναὶ ποικίλαι καὶ φοικταί, δηλ. ἡ ἄλωσις τῆς Τροίας, ἡ διανομὴ τῶν αἰχμαλωτῶν εἰς τοὺς νικητάς, ἡ θυσία τῆς Πολυξένης, ἡ κατακρήμνισις τοῦ Ἀστεινάνακτος ἐκ τοῦ τείχους καὶ ἡ πυρπόλῃσις τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ δράματος εἰκάζεται, ὅτι δὲν περιεσώθη ἀκέραιον, ἐνῷ θὰ ἐξετελεῖτο ἡ τιμωρία τῶν νικητῶν, προεξαγγεληθεῖσα ἐν τῷ προλόγῳ.

11. *Ἡλέκτρα* (413). Ἡ βασιλόπαις ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Αἰγίσθου τῇ παρακλήσει τῆς Κλυταιμνήστρας εἰς γάμον πρὸς πτωχὸν χωρικὸν γεωργόν, καταγίνεται μετ' αὐτοῦ εἰς τὰς βανασοιτάτας ἐργασίας. Εἰς τὴν καλύβην αὐτῆς ἐλθοῦσαι γυναῖκες ἐκ Μυκηνῶν παρεκάλουν αὐτὴν νὰ μετᾶσχῃ τῆς ἐορτῆς τῆς πρὸς τιμὴν τῆς Ἥρας τελουμένης ἐν Ἀργεῖ.

Ἀγασμέμενος ὁ κόρα ἤλυθον Ἡλέκτρα ποτὶ σὺν ἀγρότεραν αὐλάν. ἀλλ' ἡ ἥρωίς πενθοῦσα καὶ πενόμενὴ δὲν δύναται νὰ ἐορτάξῃ. Ἐκεῖ δὲ ἐλθὼν κατόπιν ὁ Ὀρέστης μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἀναγνωρισθεὶς μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ γηραιοῦ παιδαγωγοῦ φονεῦει τὸν μὲν Αἰγίσθον ἐν τοῖς ἀγροῖς, τὴν δὲ μητέρα ἐν τῇ καλύβῃ τῆς ἀδελφῆς· ἐν τῷ δράματι τούτῳ ὁ τραγικὸς παρῳδεῖ καὶ σκηνὰς τῶν Χοηφῶν τοῦ Αἰσχύλου.

12. *Τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις* (412) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σκυθίᾳ, ὅπου ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Πυλάδης προσορμίζονται, ἵνα τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ξόανον λάβωσι· διότι μετὰ τὴν μητροκτονίαν ὁ Ὀρέστης ἔκμανεῖς ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος χρησμόν, ὅτι τότε μόνον θέλει ἀπαλλαγῇ τῆς νόσου, ὅταν τὸ τῆς θεᾶς ἄγαλμα ἐκ τῆς χώρας τῶν Ταύρων εἰς τὴν Ἀττικὴν κομίσῃ. ἀλλ' οἱ δύο νεανῖαι συλληφθέντες ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων προσάγονται τῇ ἱερείᾳ τῆς θεᾶς πρὸς θυσίαν κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον, καθ' ὃν ἐθύοντο εἰς τὴν θεὰν πάντες οἱ ἐκεῖσε καταπλέοντες ξένοι· ἱερεῖα δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἐτύγχανεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ὀρέστου, Ἰφιγένεια· οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀναγνωρίζονται καὶ διὰ τεχνάσματος τῆς Ἰφιγενείας ἀποδιδράσκουσι πάντες ἐκεῖθεν καὶ κομίζονται τὸ τῆς θεᾶς ξόανον ἐκφεύγουσι τῇ προστασίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς.

Τῆς τραγωδίας ταύτης καὶ ἡ πλοκὴ γίνεται ἔντεχνος καὶ ἡ ἀναγνώ-

ρισίς κατὰ φύσιν· οἱ χαρακτηρὲς τῶν προσώπων εἶναι εὐγενεῖς, τῆς δὲ ἡρώϊδος τὸ ἦθος οὕτω σεμνὸν καὶ ἀγνόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι ἐβροντοῦσιν αὐτήν· λίαν ἀξιεπαίνως δὲ ποιητὴς προεφύλαξε τὴν ἰέρειαν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς ἀνθρωποθυσίας· διότι αὕτη μόνον ἐρραίνει τὰ θύματα, ἄλλοι δὲ ἔσφαζον αὐτά· ἐπὶ πᾶσι λίαν συγκινητικὸν εἶναι καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἐν ᾧ οἱ δύο εὐγενεῖς φίλοι ἀμιλλῶνται ποῖος ὑπὲρ τοῦ ἄλλου νὰ θυσιάσῃ.

13. *Ἑλένη* (412). Ὁ Πάρις εἰς τὴν Τροίαν ἀντὶ τῆς ἀληθινῆς Ἑλένης ἀπήγαγε τὸ εἶδωλον αὐτῆς· τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως ἔλαβε καὶ ὁ Μενέλαος· ἀλλὰ πλανηθεὶς οὗτος εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀνευρίσκει ἐκεῖ τὴν ἀληθινὴν Ἑλένην, ἣν ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας Θεοκλύμενος διὰ τῆς βίας ἐξήτει εἰς γάμον νὰ λάβῃ· ἀλλ' ἡ ἡρώϊς διεξέφυγεν ἐκ τῶν χειρῶν ἐκείνου διὰ δόλων, οὓς αὐτὴ μὲν ἔπλεξεν, ἐξετέλεσε δὲ ὁ Μενέλαος· ἡ Ἑλένη ἀπηκονίσθη πρότυπον συζυγικῆς πίστεως καὶ σεμνότητος, ἀγνὸς δὲ καὶ φιλόανθρωπος ὁ χαρακτηρὲς τῆς προφήτιδος Θεονόης, ἀδελφῆς τοῦ ἐκεῖ βασιλέως.

14. Αἱ *Φοίνισσαι* (408) τὸ ὄνομα λαβοῦσαι ἐκ τοῦ χοροῦ ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ οἱ Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἔκτασιν μεγάλην (1776 στίχ.) καὶ ποικιλίαν πολλήν· διὸ καὶ ἡ ἐνότης τῆς τραγῳδίας γίνεται χαλαρά· τὸ δράμα τοῦτο ἔχει πολὺ τὸ τραγικὸν ὥς ἡ νεωτέρα δραματογραφία· διότι πρῶτον μὲν ἀποσφάζει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὁ τοῦ Κρέοντος υἱός, Μενικεύς· εἶτα φονεύονται οἱ τῶν πολιορκητῶν στρατηγοί, μεθ' ὃ οἱ δύο ἀδελφοὶ μονομαχοῦντες ἀλληλοκτονοῦσι καὶ ἐπ' αὐτοῖς αὐτοκτονεῖ ἡ μήτηρ. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Ἀντιγόνη ἀπειθοῦσα εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ Κρέοντος κηρύξαντος νὰ μὴ ταφῇ ὁ τοῦ Πολυνεΐκου νεκρὸς κηδεύει τὸν ἀδελφόν καὶ εἶτα ἀπέρχεται εἰς τὴν ξένην χειραγωγούσα τὸν τυφλὸν αὐτῆς πατέρα εἰς ἐξορίαν καταδικασθέντα.

15. *Ὁρέστης* (403)· οὗτος καταδικασθεὶς εἰς θάνατον ὑπὸ τῶν Ἀργείων ἐπὶ τῇ μητροκτονίᾳ, ἐγκατελείφθη ἀβοήθητος ὑπὸ τοῦ θεοῦ Μενελάου, ἐξ οὗ ἤλπιζεν ἐπικουρίαν· ἐξαγριωθεὶς δὲ ἕνεκα τούτου καὶ ἐκδίκησιν διψῶν ἀπειλεῖ νὰ θανατώσῃ τὴν Ἑρμιόνην, τὴν κόρην ἐκείνου· ἀλλὰ διαταγῇ τοῦ Ἀπόλλωνος λαμβάνει ταύτην εἰς γάμον· τὸ τέλος εἶναι κωμικὸν κατὰ τὴν κρίσιν τῶν παλαιῶν· ὁ δὲ ἀσταθὴς τοῦ Μενελάου χαρακτηρὲς ὑπερφαίνει τὸ παλίμθουλον τῶν Σπαρτιατῶν.

16. Τῆς δὲ ἐν *Αὐλίδι* *Ἰφιγένειας* (405) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν τῇ ὁμῳ. νύμφη πόλει, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων στέλλει καὶ καλεῖ τὴν κόρην λόγῳ μὲν ἵνα νυμφεύσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ἔργῳ δὲ ἵνα θυσιάσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἄρτεμιν, ἥτις ὠργισμένη κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκώλυε τὸν ἀπόπλουν τοῦ στόλου. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ Κλυταιμνήστρα καὶ ἡ Ἰφιγένεια φθάνουσι φαιδραί, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσι τὸν βασιλέα σκυθρωπόν. Ὅτε δὲ τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ θεράποντος ἔμαθον, ἡ μὲν Κλυταιμνήστρα ἱκετεύει τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ τὴν φημισθεῖσαν ὑπὲρ αὐτοῦ νύμφην, ἡ δὲ κόρη τὸν πατέρα, ἵνα μὴ θυσιάσῃ αὐτήν. Καὶ προθυμεῖται μὲν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ κωλύσῃ τὴν θυσίαν καὶ ὁ ἀνυχὴς πατὴρ ἐνδοιάζει νὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ κόρην, ἀλλ' ὁ στρατὸς ἐξαγριοῦται καὶ ἀπαιτεῖ τὴν θυσίαν, δι' ἧς μόνως

ἐξιλεουμένη ἡ Ἄρτεμις ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν πλοῦν. Ἐν τῷ δὲ τὰ πράγματα περικλύονται καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ θεατοῦ ἐπιτείνουσιν, ἡ μεγαλόψυχος καὶ εὐγενὴς παρθένος ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην λύσιν, διότι παρέχει ἑαυτὴν ἐκουσίως πρὸς θυσίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος¹.

17. *Αἱ Βάγκαι* (405) ἐν αἷς περιγράφεται ἡ ἐνθουσιώδης καὶ ὀργιαστικὴ λατρεία τοῦ Βάγκου, ἐδιδάχθησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ. Ἐν αὐταῖς ὁ βασιλεὺς τῶν Θηβῶν Πενθεὺς θέλει νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς λατρείας τοῦ Βάγκου, ἀλλὰ κατασπαράττουσιν αὐτὸν αἱ τοῦ θεοῦ ἀκόλουθοι, αἱ *Βάγκαι*, μαινόμεναι, ὧν προεξάρχει ἡ Ἀγαυή, ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως οὔσα καὶ αὐτὴ ἐν μανίᾳ.

18. *Κύκλωψ*, σατυρικὸν δράμα τοῦ ποιητοῦ, ἔχον τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς Ὀδυσσεΐας (ῥαψωδ. ι), ὅπου ὁ Ὀδυσσεὺς ἐτύφλωσε τὸν Κύκλωπα. Τὸν χορὸν τοῦ δράματος ἀποτελοῦσιν οἱ *Σάτυροι* καὶ ὁ κορυφαῖος αὐτῶν Σειληνός, οἵτινες παρίστανται δοῦλοι τοῦ Κύκλωπος· τοῦτον δὲ τυφλώσας ὁ Ὀδυσσεὺς σώζει τοὺς ἐταίρους καὶ τοὺς σατύρους.

19. *Ῥῆσος*, οὔτινος ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τῆς Ἰλιάδος (ῥαψωδ. κ). Ὁ Δόλων ἐξελθὼν, ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων, φονεύεται ὑπὸ τοῦ Διομήδους καὶ τοῦ Ὀδυσσεως, ὥς καὶ ὁ Ῥῆσος ὁ βασιλεὺς τῶν Θρᾷκων ἐλθὼν εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τρώων. Τὸ δράμα τοῦτο, ὅπερ εἶναι λίαν ἐπαγωγόν, καὶ ἔχει τὰ ἀρμονικώτατα χορικά τῆς ἐλληνικῆς τραγωδίας, θεωρεῖται τὸ ἀρχαιότατον τοῦ τραγικοῦ καὶ νεανικὸν ἔργον αὐτοῦ.

Ἄλλοι τραγικοὶ ποιηταὶ τοῦ Ε' καὶ Δ' αἰῶνος ἐγένοντο πολλοί, ἀλλ' ἐκ τῶν δραμάτων αὐτῶν μόνον ἀποσπάσματα σώζονται. Πλὴν τῶν συγγενῶν τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν μνημονεύονται *Ἴων* ὁ Χίος, *Ἀχαιὸς* ὁ Ἐρετριεὺς καὶ *Ἀγάθων* ὁ Ἀθηναῖος· τῶν τραγωδιῶν δὲ τούτου τὰ ἄσματα κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην ἦσαν *ἐμβόλιμα*, οὐδεμίαν δηλ. σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ δράματος ἔχοντα.

β'. Σατυρικὸν δράμα.

Ὡς εἶδομεν, καθ' ὅσον ἀνεπτύσσετο ἡ τραγωδία, ἡλαττοῦντο βαθμηδὸν οἱ μῦθοι τοῦ Διονύσου καὶ τὰ πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον

1. δίδωμι σῶμα τοῦμόν· Ἑλλάδι.

θύετ' ἐκπορθεῖτε Τροίαν· ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου
διὰ μακροῦ καὶ παῖδες οὔτοι καὶ γάμος καὶ δόξ' ἐμή·
βαρβάρων δ' Ἑλλήνας ἄρχειν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μητέρ, Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

Τὴν τραγωδίαν μετέφρασεν ὁ Schiller (1789), ἐμμήθη ὁ Ῥακίνας (1674) καὶ ὁ ἡμέτερος Jean Moréas (1903).

ἄσματα, ὁ δὲ χορός, ὅστις τὸ πρῶτον ἀπετελεῖτο ἐκ σατύρων (ἀγροίκων προσώπων περιβεβλημένων δέρματα ζώων), κατόπιν ἀπετελέσθη ἐξ ἄλλων προσώπων σεμνῶν, οὐδὲν κοινὸν ἔχόντων πρὸς τὸν θεὸν τοῦτον· ἐντεῦθεν καὶ ἡ ῥῆσις «οὐδὲν πρὸς Διόνυσον». Ἄλλ' οἱ ποιηταὶ τότε ἐξ εὐλαβείας πρὸς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου προσέθηκαν εἰς τὴν τριλογία τῶν τραγωδιῶν τέταρτον δράμα, ἐν ᾧ ἐξυμνεῖτο ὁ θεὸς ὑπὸ χοροῦ πάντοτε ἐκ *σατύρων* ἀποτελουμένου· ὁ ἐκ τῶν ἀκολάστων, ὕβριστῶν καὶ θρασυδείλων σατύρων χορὸς διὰ τῆς ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἥρωας τῶν τραγωδιῶν προεκάλει θυμηδίαν, ἣν ἐπέτεινεν ἔτι μᾶλλον ἡ ὄρχησις αὐτῶν *σίκινης* καλουμένη· αὕτη μετὰ τάχους καὶ κρότου τῶν ποδῶν γινουμένη ἦτο παρωδία τοῦ σεμνοῦ χοροῦ τῆς τραγωδίας, ἣς ἡ ὄρχησις ἐλέγετο ἐμμέλεια. Ἐνίστε δὲ τὸ σατυρικὸν δράμα ἀντὶ τῶν σατύρων ἐλάμβανε τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις πολυφάγος καὶ πολυπότης ὢν, ἔτι δὲ ἀμούσως ἔχων, ἐκίνει τὴν θυμηδίαν τῶν θεατῶν.

γ' κωμωδία

Ἡ *κωμωδία* εἶναι μίμησις πράξεων οὐχὶ σπουδαίων, ὧν δηλ. τὸ ἁμάρτημα ἀνῶδυνον ὢν καὶ οὐχὶ φθαρτικὸν κινεῖ τὸν γέλωτα· ἀλλ' ὥς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὁ φόβος καὶ ὁ ἔλεος εἶναι οὐχὶ ὁ σκοπός, ἀλλὰ τὸ μέσον, οὕτω καὶ ἐν τῇ κωμωδίᾳ τὸ γελοῖον εἶναι τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ ποιητὴς λεληθότως πως καὶ ἡδέως ἄγει τὸν θεατὴν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ βελτίωσιν· διότι θεώμενος ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ γελοῖον φεύγει αὐτό. Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἥτοι νὰ δημιουργήσωσιν εὐγενῆ καὶ ἰδανικὸν βίον, κολᾷζουσαι τὰ ἁμαρτήματα, ἡ μὲν αὐστηρότερον, ἡ δὲ κωμωδία ἡπιώτερον ἥτοι γελωτοποιοῦσα αὐτά.

Ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν, ὥς καὶ ἡ τραγωδία, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ, ἥτοι ἐκ τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν· τούτων δὲ τὰ κατ' ἀγροὺς Διονύσια ἑορταζόμενα μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐτελοῦντο ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ· κύριον δὲ μέρος τῆς ἱλαρᾶς ταύτης ἑορτῆς ἦτο ὁ *κῶμος*, πομπή τις ἀγομένη κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑπὸ μεθύοντων ὁμίλων ἐν θορύβῳ καὶ ἀταξίᾳ περὶ τὴν ᾠδὴν καὶ τὴν ὄρχησιν· ὥστε κωμωδία εἶναι ἡ κατὰ *κῶμον ᾠδή*. Ὁ θίσιος δὲ τῶν συγκωμαστῶν ἔχων προσωπεῖα καὶ ἐνδύματα ἀλλόκοτα ἦδε τὴν εἰς

τὸν Διόνυσον ᾧδὴν, μετὰ δὲ τοῦτο οἱ χορευταὶ πρὸς τὰ περιστά-
μενον πλῆθος στρεφόμενοι ἔσκωπτον καὶ ἐλοιδόρουν ἀφθόνως
ὄντινα ἤθελον· τὰ σκώμματα δὲ ταῦτα τὰ δημῶδη καὶ παίγνια
ἀνέπτυξε μὲν εἰς ἔντεχνόν τι εἶδος ἐν Ἀθήναις ὁ Μεγαρεὺς Σου-
σαρίων (580—560), ἀλλ' ἡ πόλις κατέστησεν ἀγῶνας κωμικοὺς
μόλις μετὰ ἑκατὸν ἔτη· ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὅμως τούτῳ ἡ κωμωδία
ἐβλίστησεν ἐν Σικελίᾳ.

Τῆς μὲν *Σικελιωτικῆς* κωμωδίας μέγας ποιητῆς ἐγένετο ὁ
Ἐπίχαρμος (540—450 π.Χ.), ὃν ὁ Πλάτων διὰ τὰς σοφὰς καὶ
ἠθικὰς γνώμας ἐθεώρει ὥς τὸν κορυφαῖον τῶν κωμικῶν· ἀλλ' ἐκ
τῶν 52 κωμωδιῶν αὐτοῦ ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ πεποιημένων ἔχο-
μεν μόνον ἀποσπάσματα ¹.

Ἡ δὲ *Ἀττικὴ* κωμωδία διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ
νέαν· ἡ ἀρχαία διεκωμῶδει οὐχὶ μόνον χαρακτηῖρας γενικῶς, ἀλλ'
ὑπὲρ καὶ συνηθέστερον, ὥρισμένα πρόσωπα· καὶ ὑπερέβαλλε μὲν
τὸ μέτρον τῆς εὐπρεπειᾶς καὶ τῆς αἰδημοσύνης, ἀλλ' ἦτο μεγα-
λότεχνος, θαυμαστὴ καὶ δεινὴ τῶν ἀμαρτανόντων πολιτευτῶν
μάστιξ. Ἐν τῇ κωμωδίᾳ διακρίνονται τὰ αὐτὰ περίπου μέρη
ὅποια καὶ ἐν τῇ τραγωδίᾳ, ἥτοι ὁ *πρόλογος*, ἡ *πάροδος* (τοῦ
χοροῦ), σκηναὶ *διαλογικαί*, μετὰ δὲ τῶν ἄλλων καὶ ἄγῶν τις,
λογομαχία δηλ. μετὰ δύο προσώπων, *στάσιμα* καὶ ἡ *ἐξοδος*.
Ἐν ἐκ τῶν ἁματιῶν τοῦ χοροῦ, ἰδιάζον τῆς ἀρχαίας κωμωδίας, κα-
λεῖται *παράβασις*, εὗρισκομένη ἐν τῷ μέσῳ περίπου τοῦ δράματος
καὶ τὸν ἀρχαῖον *κῶμον* ὑπομιμνήσκουσα· ἐν αὐτῇ ὁ κορυφαῖος
τοῦ χοροῦ ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς θεατὰς
ὠμίλει ἐλευθέρως περὶ τῶν ποιημάτων ἢ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἢ
καὶ περὶ πολιτικῶν πραγμάτων ². ὁ κωμικὸς χορὸς συνέκειτο ἐκ
μελῶν 24, ἡ δὲ ὄρχησις αὐτοῦ μολὺ τὸ ἄσμενον ἔχουσα ἐκαλεῖτο
κόρδαξ καὶ ἀπετέλει ἀντίθεσιν πρὸς τὴν σεμνὴν τῆς τραγωδίας
ἐμμέλειαν· ἡ κωμωδία ἐδιδάσκετο μάλιστα ἐν τοῖς Ἀθηναίοις καὶ
τοῖς Μ. Διονυσίοις· ποιηταὶ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ διηγωνίζοντο τρεῖς,
τὸν δὲ Δ' αἰῶνα καὶ πέντε· ἀλλ' ἕκαστος ποιητῆς διηγωνίζετο
μόνον δι' ἑνὸς δράματος. Γλῶσσαν δὲ ἡ μὲν ἀρχαία κωμωδία

1. Τῶν πόνων παλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰγάθ' οἱ θεοί.

Νοῦς ὀρεῖ καὶ νοῦς ἀκούει, τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά.

Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τᾶν φρενῶν.

2. Ἡ παράβασις λείπει ἐν τῇ Λυσιστράτῃ, ταῖς Ἑκκλησιαζούσαις καὶ
τῷ Πλούτῳ.

ὥς καὶ ἡ τραγωδία μετεχειρίσθη τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν καὶ ὁ μὲν Κρατῖνος ὁμοιάζων πρὸς τὸν Αἰσχύλον ἔχει τὴν γλῶσσαν ἀρχαιοπρεπῆ, ὁ δὲ Ἀριστοφάνης ἐμιμήθη τὴν εὐστομίαν καὶ χάριν τοῦ Εὐριπίδου· ἡ κωμικὴ γλῶσσα ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον, χάριν, καὶ εὐκαμψίαν θαυμαστήν· ἐν αὐτῇ τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα διατηρεῖται πιστότερον ἢ ἐν ἄλλῳ εἶδει τῆς ποιήσεως ἢ τῆς πεζογραφίας· ἡ δὲ τῆς νέας κωμωδίας εἰς τὸν πεζὸν καὶ φυσικὸν λόγον τοῦ καθ' ἡμέραν βίου κατῆλθεν, ἀλλὰ πάντοτε διετήρησεν *ἑμμετρον* τὸν λόγον.

Ποιεῖται δὲ σπουδαῖοι τῆς ἀρχαίας κωμωδίας ἐγένοντο ὁ Κρατῖνος καὶ ὁ Εὐπόλις, ὧν ὁ μὲν εἶχε πολὺ τὸ τραχύ, ὁ δὲ πολὺ τὸ εὐχαρι. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν κωμικὸς ἐγένετο ὁ Ἀριστοφάνης (450-385) ἔχων καὶ τοῦ Κρατῖνου τὸ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας σφοδρὸν καὶ τὴν χάριν τοῦ Εὐπόλιδος· ἐκ δὲ τῶν 40 κωμωδιῶν αὐτοῦ διεσώθησαν ἑνδεκα διδαχθεῖσαι κατὰ τῆς ἑξῆς σειρᾶν.

α'. *Ἀχαρνῆς* (425) ἐκ τῶν καλλιτέρων δραμάτων, δι' οὗ ὁ κωμικὸς ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιζητεῖ τὴν εἰρήνην· πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς κωμωδίας, τὸν ἀγρότην καὶ εἰρηνικώτατον Δικαιοπόλιν, ἀντιτίθεται ὁ τολμηρότατος πολεμιστὴς Λάμαχος, ὅστις τρωθεὶς ἐν τῇ μάχῃ καὶ οἰκτρῶς ἐπιστρέφων ἐξ αὐτῆς διεγείρει τὸν γέλωτα· ἡ κωμωδία ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν ἀποτελοῦσιν οἱ χωρικοὶ Ἀχαρνεῖς.

β'. *Ἰππῆς* (424), ἐν ᾗ κωμωδία σκώπτει δεινῶς τὸν Κλέωνα· ὁ δημαγωγὸς οὗτος παρίσταται ὡς δοῦλος τοῦ δήμου ὑπὸ τὸ ὄνομα Παφλαγών. Το δρᾶμα ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *ἱππέων*, ἡτὶς *τάξις λίαν ἐχθρικῶς* διέκειτο πρὸς τὸν δημαγωγόν.

γ'. *Νεφέλαι* (423). Ἡ κωμωδία ἐποιήθη κατὰ τῶν σοφιστῶν καὶ μάλιστα κατὰ τοῦ Σωκράτους ὡς διαφθείροντος δῆθεν τοὺς νέους διὰ τῆς κακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας· ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα ἐκ τῶν *νεφελῶν*, ἃς ὁ φιλόσοφος κατὰ τὸν διασυρμὸν τοῦ κωμικοῦ ἐθεώρει δῆθεν θεάς, καθαιρῶν τοὺς τῆς πόλεως θεούς.

δ'. *Σφήκες* (422). Διὰ τῆς κωμωδίας ταύτης σκώπτει τὰ ὀχλοκρατικὰ δικαστήρια τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς δικαστάς, οἵτινες δικάζοντες κατὰ τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πάθη αὐτῶν ἀπεικονίζονται ὡς *σφήκες* κέντρον ἔχοντες καὶ πλήττοντες. Ἡ κωμωδία ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ *Ραξίνα* ἐν τοῖς *Plaideurs* (=δικορράφοις).

ε'. *Εἰρήνη* (422) ἔχουσα τὸν αὐτὸν σχολόν, ὃν καὶ οἱ Ἀχαρνεῖς. Ἐν ταύτῃ διακωμωδῶν τὴν πολυπραγμοσύνην καὶ τὴν φιλοπόλεμον τῶν Ἑλλήνων τάσιν ὑποστηρίζει τὴν εἰρήνην, ἣν διεπραγματεύοντο οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ Βρασίδου καὶ ἡτὶς συνωμολογήθη μετ' ὀλίγον διὰ τοῦ Νικίου.

ς'. *Ὀρνιθες* (414). Ἐν ταύτῃ εἰκονίζει δύο πολίτας Ἀθηναίους, οἵτινες φεύγοντες τοὺς συκοφάντας καὶ δημαγωγούς τῆς πατρίδος αὐτῶν

προσφεύγουσιν εἰς τοὺς *δρυῖδας* (=τὰ πτηνά) καὶ πειρῶνται νὰ κατασκευάσωσι μεταξὺ Γῆς καὶ Οὐρανοῦ φανταστικὴν πόλιν, τὴν *Νεφελοκοκκυγίαν*· ἀλλὰ κατὰ τὸν κωμικὸν οἱ ἐν Ἀθήναις φαῦλοι καὶ γόητες τόσον ἐπεπόλαζον, ὥστε καὶ τὴν ἐναέριον πόλιν θὰ κατέκλυζον, ἂν μὴ κακοὶ κακῶς ἀπεπέμποντο. Οὕτω δὲ διακωμῶδεῖ τοὺς συγκοφάντας καὶ τοὺς δημοκόλακας ὡς καὶ τὰς θεωρίας περὶ νέων πολιτευμάτων· ἡ κωμῶδία αὕτη εἶναι θρίαμβος εἰς φαντασίας καὶ τῆς λυρικῆς μελωδίας.

ζ'. *Δυσιστράτη* (411)· ἡ ἥρωϊς αὕτη, ἥς τὸ ὄνομα εἶναι πλαστόν, θέλουσα νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς ἀλληλοκτονοῦντας Ἕλληνας προσεκάλεσε σύλλογον γυναικῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Βοιωτίας· διότι κατὰ τὴν γνώμην αὐτῆς ἡ σωτηρία τῆς Ἑλλάδος ἔκειτο ἐν τῇ ἱκανότητι τῶν γυναικῶν, ἀφ' οὗ οἱ ἄνδρες ἐξηλέγχθησαν ἀνίκανοι νὰ καταπαύσωσι τὸν ἐθνοκτόνον πόλεμον.

η'. *Αἱ δὲ θεσμοφοριάζουσαι* (411)· τὸ ὄνομα ἔλαβον ἐκ τῶν θεσμοφορίων, ἑορτῆς τῆς Δήμητρος, ἣν μόναι αἱ γυναῖκες ἐώρταζον· βουλευόμεναι δ' αὐταὶ κατ' αὐτὴν τὸν ὄλεθρον τοῦ Εὐριπίδου, διότι οὗτος ὡς μισογύνῃς ἐσυκοφάντει τὸ γυναικεῖον φύλον· ἐν ταύτῃ διακωμῶδεῖ τὴν τραγῳδίαν τοῦ Εὐριπίδου καὶ τὸν γυναικοπρεπῆ τραγικὸν Ἀγάθωνα.

θ'. *Βάτραχοι* (405)· ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ ὁ Ἀριστοφάνης κρίνων τὴν κατάστασιν τῆς δραματικῆς τέχνης μετὰ τὸν θάνατον τῶν τριῶν μεγάλων τραγικῶν, πλάττει ποιητικὸν διαγωνισμόν, καθ' ὃν ἐν τῷ Ἄδῃ ὑπὸ τὴν προεδρίαν δῆθεν τοῦ Διονύσου διεκδικοῦσι τὰ πρωτεῖα τῆς τραγικῆς τέχνης ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης· ὁ κωμικὸς κρίνων τοὺς δύο τραγικούς μετὰ πολλῆς λεπτότητος καὶ χάριτος προτιμᾷ μὲν τὸν Αἰσχύλον, ἀλλὰ πολεμῶν τοῦ Εὐριπίδου τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα τρέφει τοσοῦτον πάθος κατὰ τοῦ τραγικοῦ ὥστε καὶ τεθνεῶτα διακωμῶδεῖ αὐτόν, ὡς καὶ τὸν Σωκράτη.

ι'. *Ἐκκλησιάζουσαι* (392)· ἐν αὐταῖς διακωμῶδεῖ τὰς περὶ χειραφετήσεως τῶν γυναικῶν καὶ τὰς περὶ κοινοκτημοσύνης ιδέας, ἃς ἡ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον πενία ἐνέπνεεν εἰς ἐξημμένους κεφαλὰς· πρὸς τοῦτο δὲ εἰσάγει τὰς γυναῖκας συνερχομένας εἰς *ἐκκλησίαν* ἐν ἣ ψηφίζουσι τὴν *κοινοκτημοσύνην* καὶ ἐφεξῆς νὰ διευθύνωσιν αὐταὶ τὰ κοινὰ ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν, ὧν αἱ ἀνοήσῃαι πολλὰ κακὰ προσεκάλεσαν· καὶ

ια'. *Πλούτος* (388). Ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ γελοιοποιεῖ τὴν κακὴν διανομὴν τοῦ *Πλούτου*, ὅστις τυφλὸς ὧν ἔρχεται εἰς τοὺς κακοὺς. Ἀλλ' ὁ Χρεμύλος χρηστός πολίτης ὧν, συναντήσας τὸν τυφλὸν θεὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ θεραπεύσας, τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἐπλούτισε, τοὺς δὲ πονηροὺς εἰς ἔνδειαν ἐνέβαλεν· ἐν αὐτῷ ὁ ποιητὴς ἀντὶ νὰ διασύρῃ πρόσωπα ὠρισμένα ἢ πολιτικούς διακωμῶδεῖ γενικὰς μωρίας καὶ ἀτοπίας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ἐν αὐτῇ δὲ λείπει σχεδὸν ὁ χορὸς, καὶ μόνον ἀπήχημά τι αὐτοῦ ἀποτελεῖ ἡ πρόσθετος σκηνή, ἐν ἣ κατασκώπτουσιν ἀλλήλους οἱ προστρέξαντες πτωχοὶ καὶ ὁ Καρίων· οὕτω δὲ ὁ *Πλούτος* ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἐκ τῆς *ἀρχαίας* εἰς τὴν *μέσην κωμῳδίαν*.

* Οὕτω δὲ ὁ Ἀριστοφάνης διεκωμῶδεῖ οὐ μόνον πολιτικούς,

* *Ἐπίτομος Ἑλληνικῇ Γραμματολογία*

6

ἀλλὰ καὶ ποιητὰς καὶ σοφιστὰς, οὓς ἐνόμιζεν διαφθορεῖς τῶν νέων· τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τοῦ ποιητοῦ ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι, πρὸς οὓς ὠθεῖ τοὺς συγχρόνους δεικνύων καὶ τὸν τρόπον τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων· ἐν ἐκάστη κωμῳδίᾳ θηρεύει τὸ συμφέρον τῇ πόλει, πᾶσαι δ' ὁμοῦ ἀποτελοῦσι σύστημα πρὸς βελτίωσιν καὶ διάσωσιν αὐτῆς· ὅθεν ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀνατροφὴν, δι' ἣν οἱ πολῖται ἐκ τῶν Μαραθωνομάχων παρεφθάρησαν εἰς σοφιστὰς· τὴν εὐμουσίαν δὲ καὶ χάριν τοῦ ποιητοῦ μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ποιητὴν ἐπίγραμμα.

Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται
ζητοῦσαι ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.

Ἡ *μέση κωμῳδία* (404—338) δὲν διεκωμῳδεῖ πρόσωπα ὠρισμένα, ἀλλὰ τὰς μωρίας ἐπιτηδευμάτων καὶ κοινωνικῶν τάξεων· οὕτω οἱ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς διατρίβοντες ἰχθυοπῶλαι, μάγειροι, ἀγοραῖοι φιλόσοφοι, ἦσαν τὰ προσφιλῆ θέματα τῆς κωμῳδίας ταύτης, ὥς καὶ ἠθικαὶ ἀλληγορίαι καὶ μυθολογίαι αἰνιγματώδεις ὑπονοοῦσαι σύγχρονα γεγονότα. Ἐκ τῶν ἐξήκοντα ποιητῶν αὐτῆς περὶ τὰ 600 δράματα ποιησάντων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἀλεξίς, ὧν ἕκαστος ἐποίησε περὶ τὰς 245 κωμῳδίας. *Σπουδαῖον γνώρισμα τῆς μέσης* ὥς καὶ τῆς νέας κωμῳδίας εἶναι, ὅτι ὁ χορὸς ἐξέλιπεν ἤδη, μὴ ὑπαρχόντων πλέον πλουσίων χορηγῶν.

Τέλος ἡ *νέα κωμῳδία* ἐξωσθεῖσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς περιωρίσθη ἐν τῷ οἴκῳ διακωμῳδοῦσα τοὺς κρυφίους πολέμους, τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν μελῶν αὐτοῦ· κύριον μὲν *θέμα* τῆς κωμῳδίας ταύτης εἶναι ὁ ἔρως, συνήθη δὲ πρόσωπα φιλάργυροι καὶ δύστροποι γέροντες, κακῶς ἀνατετραμμένα τέκνα, ἀκκιζόμεναι ἐταῖραι καὶ ἀκόλαστοι νέοι, δοῦλοι πονηροί, δολοπλόκοι παράσιτοι, ἀλαζόνες νεόπλουτοι, ἀγρόται σκαιοί, ἐκθετα βρέφη καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια· τὰ δράματα ταῦτα, διακωμῳδοῦντα τὰς παρεκτροπὰς καθόλου τοῦ ἀνθρώπου, ἦσαν ἄρεστὰ οὐ μόνον εἰς τοὺς συγχρόνους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ καθόλου ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ παρὰ παντὶ λαῷ· διὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κωμικοὶ Πλαῦτος καὶ Τερέντιος τοὺς τῆς νέας κωμῳδίας ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ διὰ τῆς μιμήσεως τούτων λαμβάνομεν ἔννοιάν τινα τῆς κωμῳδίας ταύτης, ἥς μόνον ἀπασπάσματα ἔχομεν· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κωμικῶν ὁ χαρακτήρ τῆς ἑλληνικῆς κω-

μωδίας μετωχευέθη καὶ εἰς τὴν τῶν νεωτέρων χρόνων (Μολιέρος)· ἡ νέα κωμωδία διεκρίθη διὰ τὸν λεπτὸν χαρακτηρισμὸν τῶν προσώπων καὶ τὴν ἔντεχον πλοκὴν τῆς ἐν τῷ δράματι πράξεως, διὰ τῆς ἐπιτυχῆς ζωγραφίας τῶν προσώπων καὶ διὰ τῆς εὐφυοῦς εὐτραπείας· διὰ λεπτοῦ πνεύματος ἐξήτουν οἱ ποιηταὶ οὗτοι τὸ κομψὸν καὶ τὸ ἀστεῖον, ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς ἡ κυρία ἀρετὴ τῆς κωμωδίας.

Σπουδαιότεροι ποιηταὶ αὐτῆς ἐγένοντο α' *Μένανδρος* ὁ Κηφισιεὺς (342-292 π.Χ.), ὅστις οὐ μόνον ἐν τοῖς συγχρόνοις ἠὲδοκίμει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένετο ὁ δημοφιλέστατος μετὰ τὸν Εὐριπίδην δραματικὸς ποιητής, ἔχων πολὺ τὸ γνωμολογικὸν ὡς ἐκεῖνος. Ἐκ τῶν 108 δραμάτων αὐτοῦ μέχρι μὲν τοῦ 1905 εἴχομεν μόνον εὐάριθμα ἀποσπάσματα, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων κατέχομεν ἄδρὰ καὶ σπουδαῖα τμήματα τεσσάρων κωμωδιῶν αὐτοῦ, αἵτινες ἐπιγράφονται *Ἡρώς* (στ. 61), *Ἐπιτρέποντες* (στ. 590), *Περικειρομένη* (375), *Σαμία* (90), *Κιθαριστής* (101), *Κόλαξ* (91)· ἐκδ. τούτων ὑπὸ Körte 1910.

Οἱ *ἐπιτρέποντες* ἔχουσιν ὑπόθεσιν τὴν ἐξῆς. Ὁ ποιμὴν Δᾶος εὐρὼν ἐντὸς δάσους ἔξω τῶν Ἀθηνῶν βρέφος ἐγκαταλελειμένον, ὅπερ εἶχε καὶ κοσμήματα τινα, παραδίδει μὲν τὸ παιδίον εἰς τὸν ἀνθρακέα Συρίσκον αἰτήσαντα τοῦτο, ἀλλὰ κρατεῖ τὰ κοσμήματα· ὁ Συρίσκος ἀπαιτεῖ καὶ ταῦτα καὶ ἀμφισβητήσεως γενομένης *ἐπιτρέπουνσι* τὴν κρίσιν εἰς τὸν διερχόμενον πρεσβύτερον Σμικρίνην, ἢν' ἀποφασίσῃ τίς ἐκ τῶν δύο πρέπει νὰ λάβῃ τὰ κοσμήματα· ἀλλ' ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι τὸ βρέφος ἦτο ἐκθετον ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Σμικρίνη Παμφύλης· ἐπειδὴ αἱ σκηναὶ αἱ σπουδαιότεραι ἐν τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ δράματος τούτου ἀπωλέσθησαν, δὲν δύναται τις νὰ σχηματίσῃ τελείαν ἰδέαν περὶ τῆς τέχνης τοῦ Μενάνδρου· ἀλλὰ πάντως αἱ σκηναὶ αὗται ἦσαν πολὺ δραματικώτεραι ἢ ὁποίας ἡδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ἐκ τῶν μιμήσεων τοῦ Τερεντίου· ἡ σπουδὴ τῶν χαρακτήρων εἶναι βαθυτέρα παρὰ τῷ Μενάνδρῳ ἢ παρὰ τῷ Ἀριστοφάνει, τὸ ὕψος λίαν φυσικὸν καὶ ἀπλοῦν καὶ ὁ διάλογος ἔντονος.

β' Ὁ Φιλήμων (361-262)· τούτου αἱ δύο κωμωδίαὶ ὁ *Ἐμπορος* καὶ ὁ *Θησαυρὸς* ἐσώθησαν ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Πλαύτου λατινικῇ μεταφράσει ἐπιγραφόμεναι *Mercator* καὶ *Trinummus*.

Β' πεζὸς λόγος

α' Ἱστορία

Καθὼς εἶδομεν ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ, οἱ πρῶτοι ἐμφανισθέντες ἱστορικοὶ ἦσαν οἱ **λογογράφοι** ἢ **χρονογράφοι**, πατὴρ δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας εἶναι ὁ

ΗΡΟΔΟΤΟΣ (489-410)

Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη ἐν Ἀλικαρνασσὶ μετασχὼν δὲ τῆς στάσεως τῆς ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ, Λυγδάμιδος, ἔφυγεν εἰς Σάμον· τῷ δὲ 454 ἐπανελθὼν μετὰ τῶν συνωμοτῶν εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐξεδίωξε μὲν τὸν τύραννον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη ἵνα καταλίπῃ τὴν πατρίδα· τῷ 445 εὗρίσκετο ἐν Ἀθήναις, ἔνθα συνῆψε φιλίαν πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ τῷ 444 μετέσχε τῆς Πανελληνίου ἀποικίας τῶν Θουρίων ἥτοι τῆς πρώην Συβάρεως· τὴν πόλιν ταύτην, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν, ἠγάπησεν ὥς δευτέραν πατρίδα, ἐξ οὗ καὶ Θούριος ἐπονομάζεται.

Ἡ πρὸς τοὺς βαρβάρους γιγάντειος πάλη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Περσῶν ἐνεποίησαν εἰς τὸν Ἡρόδοτον μεγίστην ἐντύπωσιν· θέλων δὲ νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν μνήμην τῶν ἐπιγενεστέρων τὰ θαυμάσια ἔργα τῶν ὁμοεθνῶν, λίαν εὐφυῶς δὲν περιορίζει τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς τὰς πέντε ἢ ἑξ μάχας, αἵτινες εἶναι τὸ τέλος τοῦ μεγάλου δράματος, ἀλλὰ παρασκευάζει μακρόθεν τὰς σκηνὰς καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ἐκατέρωθεν δρῶντα· διὸ ἐξετάζει ἔνθεν μὲν τὴν ἀχανῆ Περσικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ πάντων τῶν λαῶν τῶν σὺν τῷ χρόνῳ συγχωνευθέντων ἐν τῇ δεσποτείᾳ αὐτῆς, ἔνθεν δὲ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις· ἀλλὰ τοιαύτη τις ἱστορία, περιλαμβάνουσα πᾶσαν τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἱστορικὴν τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπιστήμην, ἀποβαίνει ἐποποιία τις μετὰ πλείστων ἐπεισοδίων· ἵνα δὲ καταστῇ ἱκανὸς πρὸς συγγραφὴν τοιούτου ἔργου, πολλὰ δαπανῶν καὶ πάντα κίνδυνον περιφρονῶν περιηγεῖται κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀπωτάτας χώρας, αἷς

ἔμελλε νὰ περιγράψῃ, ἐπισκέπτεται δὲ ταύτας οὐχὶ ὡς ἔμπορος ἢ πρεσβευτής, ἀλλ' ἐξ ἄγνοῦ πόθου φιλομαθείας· οὕτω δὲ ὁ Ἡρόδοτος δὲν εἶναι μόνον πατὴρ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ καὶ τῆς γεωγραφίας καὶ ὁ πατριάρχης πάντων τῶν περιηγητῶν. Ὡς βάσιν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ἔχει κατ' ἐξοχὴν τὴν αὐτοψίαν, τὴν ἔρευναν ἢ πληροφορίαν ἐκ τῶν ἄλλων οὓς ἠρώτα, καὶ τὴν κριτικὴν· πολλάκις δὲ διηγεῖται μὲν καὶ μυθώδη καὶ ἀπίθανα κατ' αὐτόν, ὡς ἤκουεν αὐτὰ παρὰ τῶν *ἐρμηνέων*, ἀλλὰ δηλοῖ «καὶ τὰ λεγόμενα ὑφ' ἐκάστου ἀκοῇ γράφω, ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα· πεῖθεσθαι γὰρ μὴν οὐ παντάπασιν ὀφείλω».

Ἡ ἱστορία αὐτοῦ μακροτάτη οὕσα περιέχει πάσας τὰς ἐντὸς 240 ἐτῶν γενομένας ἐπιφανεῖς πράξεις τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων· διηρέθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς 9 βιβλία, ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκάστης τῶν Μουσῶν ἥτοι Κλειώ, Εὐτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Ἐρατώ, Πολύμνια, Οὐρανία καὶ Καλλιόπη· ἄρχεται δὲ ὁ ἱστορικὸς ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῶν βαρβάρων τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ, οὓς ὑπεδούλωσε Κροῖσος ὁ τῶν Λυδῶν βασιλεὺς· ἀλλὰ τούτου ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἔπαρσις τιμωρεῖται, διότι καταλύεται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν. Ἐφεξῆς διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, τὴν εἰς αὐτὸ ὑποταγὴν τῶν λαῶν τῆς Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου, καὶ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Δαρείου εἰς Σκυθίαν (βιβλ. Α'—Δ').

Ἐντεῦθεν δὲ ἱστορεῖ τὴν σύγκρουσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν ἥτοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἰώνων, τὰς τῶν βαρβάρων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν καὶ ἡ διήγησις λήγει εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων (ἐν ἔτει 478) ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ (Ε'—Θ').

Οὕτως ἡ ἱστορία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας τῶν βαρβάρων λήγει εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν *κάθαρσιν*· δι' ὅλης δὲ τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας διήκει μία γενικὴ ἔννοια, ἡ τῆς Νεμέσεως, ἥτις κολάζει πᾶσαν ὑπερβασίαν καὶ ὕβριν· διὸ καὶ ἡ τῶν βαρβάρων τιμωρία γίνεται διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας, ὡς πιστεύει ὁ Ἡρόδοτος. διότι οἱ θεοὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀλαζονεῖαν τῶν ἀνθρώπων κολάζουσιν ὑπὸ φθόνου (φθονερὸν τὸ θεῖον)· ἡ νέμεσις δ' αὕτη τῶν θεῶν δηλοῦται ἄλλοτε μὲν ἐν ταῖς τύχαις ἐνὸς μόνου προσώπου, ἄλλοτε δὲ ἐν ταῖς τύχαις ὁλοκλήρου ἔθνους· ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρό-

πον ὁ πατήρ τῆς ἱστορίας δὲν ἐρμηνεύει τὰ γεγονότα ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων οὐδὲ τὴν ἥτιαν τῶν βαρβάρων ἀποδίδει εἰς τὸ σῶφρον καὶ φιλελεύθερον τοῦ μικροῦ, ἀλλ' ἀκμάζοντος ἑλληνικοῦ ἔθνους συγκρουσθέντος πρὸς ἐθελόδουλα καὶ ἀκόλαστα βαρβαρικά ἔθνη· ὁ ἱστορικὸς παριστᾷ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔργον τῆς θείας θελήσεως μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως αὐτῶν· ὑπὸ τῆς γνώμης δὲ ταύτης περὶ τοῦ θείου κατεχόμενος φαίνεται ἀείποτε νηφάλως καὶ εὐλαβῆς πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ἐχθροὺς τῆς πατρίδος ὧν τὰς ἀρετὰς ἀνομολογεῖ.

Οὕτως ὑπερέχει μὲν ὁ Ἡρόδοτος τῶν προηγουμένων λογογράφων οὐ μόνον διότι γράφει μέγα τι ἱστορικὸν γεγονὸς καὶ οὐχὶ γενεαλογίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιμελεστέραν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἱστορικῆς ὕλης, ἀπολείπεται δ' ὅμως τοῦ ἀληθῶς ἱστοτικοῦ ἐν' τῇ τῶν γεγονότων ἐρμηνείᾳ καὶ φαίνεται ἐνιαχοῦ παιδικὴν ἀφέλειαν ἔχων καὶ εὐπιστίαν· τοῦτο δὲ μειοὶ μὲν πως τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῦρος, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπαγωγότατον.

Ἀφήγησιν ὁ ἱστορικὸς ἔχει ἀφελῆ καὶ ἡδεῖαν, διάλεκτον δὲ τὴν Ἰωνικὴν, ἣς ἄριστος κανὼν ἐγένετο ἐν δὲ τῇ συντάξει μεταχειρίζεται τὴν *εἰρομένην* λέξιν, δηλ. τὸν ἀπερίοδον καὶ ἄτεχνον λόγον, ὅστις συνίσταται ἐκ προτάσεων μικρῶν ἐν παρατάξει καὶ χαλαρῶς πρὸς ἀλλήλας συνειρομένων, ὃν μάλιστα ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ μεταχειρίζονται οἱ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι καὶ τὰ παιδιά· ἡ εἰρομένη λέξις ἢ ὁ *ἀπερίοδος* λόγος εἶναι ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸν *ἐμπερίοδον* ἢ τὴν *κατεστραμμένην* λέξιν, ἣτις ἀναπτύσσεται μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Ἀττικῷ λόγῳ.

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ (470-397)

Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη ἐν Ἀλιμοῦντι, δήμῳ τῆς Ἀττικῆς (Ν. τοῦ Φαλήρου, παρὰ τὴν νῦν Γλυφάδα) ἐξ ἀριστοκρατικοῦ γένους· ὁ πατήρ αὐτοῦ Ὀλορος ἦτο συγγενὴς ὁμωνύμου τινὸς βασιλέως τῆς Θράκης, ἐνθα εἶχε κτήματα καὶ μεταλλεῖα χρυσοῦ· διὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ πατρὸς ὁ Θουκυδίδης ἔτυχεν ἐπιμεμελημένης ἀγωγῆς καὶ παιδείας, δι' ἣς ἀνεπτύχθη ὡς οἷόν τε ἡ δαιμονία αὐτοῦ διάνοια· διδασκάλους εἶχε μὲν τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγόραν καὶ τὸν ῥήτορα Ἀντιφῶντα· ἀλλὰ πλὴν τούτων μεγίστην

ὄσπῃν ἔσχον ἐπὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Προδίκος καὶ ἄλλοι, οὔτινες συνέρρεον εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες τότε κέντρον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδευσίς ἦσαν. Τὸ ὄγδοον ἔτος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (424) οἱ Ἀθηναῖοι κατέστησαν αὐτὸν στρατηγὸν εἰς τὰ περὶ τὴν Θάσον, τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν μέρη ἅτε μεγάλην δύναμιν ἔχοντα πλησίον τῶν Θρακῶν, διότι ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλη ἐκέκτετο μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν κινδυνεύουσιν τότε ὑπὸ τοῦ Βρασίδου καὶ ἔσωσε μόνον τὸ ἐπίνειον αὐτῆς, τὴν Ἡϊόνα, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ· διὸ καὶ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν ἐκουσίως εἰς ἔξορίαν εἰκοσιν ἔτων ἔνεκεν ἀποτυχίας, ἣς ἡ αἰτία ἦτο μᾶλλον ἢ ταχύτης τοῦ ἐχθροῦ παρὰ ἡ ὀλιγωρία καὶ ἡ βραδύτης αὐτοῦ· ἀλλὰ καίπερ οὕτω προφανῶς ἀδικηθεὶς οὐδὲν πάθος ἐκδηλοῖ οὐδ' ἀπολογεῖται ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ· ἡ μεγαλοπρεπὴς δ' ὅμως αὕτη σιωπὴ καταδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀθωότητα αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἔξορία αὕτη λίαν ὠφέλησε τὰ γράμματα· διότι κατὰ τὴν φυγὴν εὗρε τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα περιέλθῃ τοὺς τόπους οὔτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τοῦ πολέμου καὶ ἐν ἡσυχίᾳ μᾶλλον μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τριάκοντα τυράννων (403) κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα εἶδε μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τὰ ἡθικὰ ἐρείπια τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ διεφθαρμένων πολιτευτῶν· διὸ καὶ ταχέως κατέλιπε τὰς Ἀθήνας· ἀπέθανε δὲ ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλῃ, ἔνθα συνέγραφε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ καὶ ὁ θάνατος ἐγένετο αἰφνίδιος, ὥς μαρτυρεῖ τὸ ἀποτόμως λῆγον ἔργον τοῦ ἱστορικοῦ.

Ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον (431-404), τὸ τραγικώτατον πολεμικὸν δράμα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὸ χάριν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος διαδραματισθὲν ὑπὸ τῶν δύο ἀντιπάλων φύλων, τοῦ ἰωνικοῦ καὶ τοῦ δωρικοῦ, ἀλλὰ δὲν συνεπλήρωσεν αὐτόν· διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ λήγει ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ τοῦ πολέμου ἔτει (τῷ 411), συνεχίζει δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς· διηρέθη δὲ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς 8 βιβλία, ὧν τὸ α' χρησιμεύει ὥσπερ εἰσαγωγή· διότι περιέχει α' (ἐν τῷ προοιμίῳ κεφ. α'—κδ') σύγκρισιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς πάντας τοὺς προηγουμένους, ἵνα καταδειχθῇ ὅτι οὗτος εἶναι ἀξιο-

λογώτερος τοῦ τε Τρωϊκοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ, ὅστις διὰ δύο ναυμαχιῶν καὶ πεζομαχιῶν ταχεῖαν τὴν κρίσιν ἔσχεν· β' τὰ τοῦ πολέμου αἷτια τὰ τε φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ, ἐν οἷς παρενείρει καὶ βραχεῖαν ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συμβάντων, ἵνα καταδειχθῇ, πῶς ἠϋξήθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναμις καὶ οὕτω φανερά καταστῶσι τὰ ἀφανῆ τοῦ πολέμου αἷτια. Ἀπὸ δὲ τοῦ β' βιβλίου μέχρι τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ ε' περιέχεται τὸ πρῶτον δεκαετὲς τοῦ πολέμου τμήμα, ὅπερ καλεῖται Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431-421)· ἐν τῷ ὑπολοίπῳ τοῦ ε' βιβλίου περιέχονται αἱ κατὰ τὴν ὕποπτον ἐκείνην ἀνακωχὴν μέχρι τοῦ 415 διαφοραὶ ἐκατέρων καὶ ἡ τῶν συνηθῶν σύγχυσις· τὸ ζ' καὶ ζ' περιέχουσι τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν (415-412) καὶ τὴν ἐκεῖ πανωλεθρίαν αὐτῶν· τέλος τὸ η' ἐξιστορεῖ μέρος τοῦ Δεκελειοῦ πολέμου, ὅστις διαρκεῖ ἀπὸ τοῦ (412-404). Ἐν δὲ τῇ ἐξιστορίᾳ τοῦ πολέμου παρενείρει ὁ συγγραφεὺς ὡς ἐπείσῳδια, τὰ τῆς προδοσίας τοῦ Πουσανίου (Α' 128-135), τὰς τελευταίας περιπετείας τοῦ Θεμιστοκλέους (Α' 135-139), τὸν φόνον τοῦ Ἰπάρχου (ζ' 54-59), πρὸς δὲ καὶ τὸ κείμενον τῶν σπονδῶν καὶ τῆς συμμαχίας, ἣν συνωμολόγησαν Ἀθηναῖοι μετὰ τῶν Ἀργείων, Μαντινέων καὶ Ἡλείων τῷ 11ῳ ἔτει τοῦ πολέμου (420), ὡς καὶ τὴν ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ συνθήκην τῶν Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων (Ε' 77 καὶ 79), ἔτι δὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Νικίου, τοῦ Ξέρξου καὶ τοῦ Πουσανίου (').

Ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὸς ἀνέγνωσε τοὺς προηγουμένους λογογράφους, ὧν τὰ ἔργα κακίζει ὡς συνταχθέντα πρὸς τέρψιν μᾶλλον τοῦ ἀναγνώστου ἢ χάριν τῆς ἀληθείας καὶ ἐλέγχει τὸν Ἑλλάνικον ὀνομαστὴ καὶ ἀνωνύμως τὸν Ἡρόδοτον ἐνιαχοῦ· συνέγραψε δὲ ὅσα εἶδεν αὐτὸς καὶ ὅσα παρ' αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων μαρτύρων ἀξιοπίστων ἤκουσεν· ἀλλ' ἐπίπονον ἦτο νὰ ἀνέυρῃ τὴν ἀλήθειαν «πυνθανόμενος», λέγει ὁ ἱστορικὸς· «διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐχὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης εἶχε»· διὸ τὰς

Σημ. 1. Ἡ τοῦ Ἡροδότου ὡς καὶ ἡ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορία ὁμοιάζει πρὸς δρᾶμα, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἔχει κάλλος ἱλαρόν, αὕτη δὲ μᾶλλον φοβερόν.

συγκρουομένας καὶ ἀντιφασκούσας μαρτυρίας τῶν ἄλλων βασανίζει αὐτός, ἵνα ὡς ἔγγιστα τὴν ἀλήθειαν εὔρη· ἔνθα δὲ ἀδυνατεῖ νὰ εὔρη ταύτην, ἐκεῖ παρεμβάλλει ἑκατέρων τὰς μαρτυρίας, ἵνα μηδετέρους ἀδικήσῃ.

Ἄλλ' ἐν τῇ διηγῇσει τῆς ἱστορίας αὐτοῦ πλὴν τοῦ ἡ' βιβλίου παρεμβάλλει καὶ **λόγους** ἢ **δημηγορίας** πολιτικῶν, στρατηγῶν καὶ πρέσβεων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ πέμπτον τῆς ὅλης συγγραφῆς· τοὺς λόγους δὲ τούτους ἔγραψεν οὐχὶ ὡς ἐλέχθησαν ὑφ' ἑκάστου, ἀλλὰ τὴν γενικὴν ἰδέαν τῶν ἀληθῶς λεχθέντων διατυπῶν· ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ ἀριστοτέχνης ἱστορικός φαίνεται ἡθῶν μιμητὴς καὶ ἀριστος διαγραφεύς· διότι ἀπεικονίζει, ὡς ἀριστος ζωγράφος, ἑναργῶς τὸ ἦθος ἑκάστου τῶν ἀγορευσάντων, ὡς τὴν σύνεσιν τοῦ Ἀρχιδάμου, τὸ προπετὲς τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὸ ἱταμόν τοῦ βοιωτάρχου Παγώνδου, τὸ μεγαλόψυχον τοῦ Βρασίδου, τὸ χρηστὸν τοῦ Νικίου καὶ τὸ μεγαλόνουν τοῦ Περικλέους.

Τὰ αἷτια τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀποδίδει οὐχὶ εἰς τοὺς θεοὺς ἢ τὴν πρόνοιαν τούτων, ὡς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ εἰς τὰ φυσικὰ αἷτια καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἥτις τὰ τῶν ἀνθρώπων ῥυθμίζει· ταύτης αἱ ἐπιθυμίαι καὶ τὰ πάθη ἄρχουσι καὶ κατ' αὐτὴν ἐπέρχονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα· «καὶ ἐπέπεσε, λέγει, πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ τὴν στάσιν ταῖς πόλεσι γιγνόμενα καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων ᾗ»· τὴν ἱστορίαν δὲν πληροῖ εὐσεβῶν μυθαρίων, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου δὲν νομίζει φοβερὰ σημεῖα ὀργιζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ φαινόμενα δυνάμενα νὰ ἐρμηνευθῶσι· διὸ καὶ ἐπιλέγει, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς μὲν τὴν ἀκρόασιν ἴσως διὰ τὸ μὴ μυθῶδες ἀτερπέστερον φανεῖται, ἀλλὰ εἰς τοὺς βουλομένους νὰ μάθωσι τὰ γεγενημένα καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ διδαχθῶσι περὶ τῶν μελλόντων «κτῆμα ἐσαεὶ ἔσται».

Καὶ οὐ μόνον ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα τοῦ Θουκυδίδου ὑποδειγματικὴ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλαλήθεια αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἡ ἀπροσωποληψία θαυμαστή· περὶ τῶν διαμαχομένων προσώπων

Σημ. 1 διότι ἐκ τῶν 900 κεφαλαίων τοῦ ὅλου ἔργου οὗτοι καταλαμβάνουσι τὰ 180.

ἀδιαφορεῖ παντάπασιν, ἐὰν εἶναι φίλοι ἢ πολέμιοι, Ἀθηναῖοι ἢ Πελοποννήσιοι, περὶ τούτου δὲ μόνον φροντίζει, πῶς τὴν ἀλήθειαν ν' ἀνεύρη. Ἐν τῷ ἐμφυλίῳ ἐκείνῳ σπαραγμῷ, καθ' ὃν ἄγρια ἐξεγείρονται τὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πάθη, ὁ ἱστορικὸς αἵρεται ὑπεράνω τῶν παθῶν, πανταχοῦ διατηρῶν τὸ πνεῦμα γαλήνιον καὶ τὸν τόνον ἡσυχον καὶ λελογισμένον· διὸ τὸ ἀριστοτεχνικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ὁμοιάζει κατὰ τὸ ἥρεμον καὶ σεμνὸν μεγαλεῖον πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ Φειδίου ἔργα· ὁ κατὰ βάθος μελετῶν τὴν συγγραφὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ διδάσκεται περὶ πολλοῦ μὲν νὰ ποιῇται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν πατρίδα, περὶ πλείονος δὲ τὴν ἀλήθειαν.

Διάλεκτον ἔχει ὁ Θουκυδίδης τὴν *ἀρχαίαν Ἀττικὴν* μετὰ ποιητικῶν καὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων (ἐξαπιναίως, ἀμφιδήριτος) καὶ συχνῶν περιφράσεων· μεταχειρίζεται δὲ συχνότατα τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν ἀντὶ τῶν ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν (τὸ δεδιός, τὸ θαρσοῦν, τὸ σῶφρον), καὶ ῥητορικὰ σχήματα ἥτοι τὰ ἰσόκωλα, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα· ἀλλ' ἐνίοτε τὰς περὶ ὁδοὺς μηκύνων γίνεται δυσπαρακολούθητος, δι' ὀλίγων δὲ πολλὰ δηλῶν καὶ τὰ νοήματα πυκνῶν καθίσταται ἐνιαχοῦ σκοτεινός. (Α' 9. Β' 42. 62, 3—4, Δ' 34). Τὸν Θουκυδίδην ἐθαύμασαν οἱ μεγάλοι τῆς Ῥώμης συγγραφεῖς, ὡς ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κυῖντιλιανός, ἐμιμήθη δὲ ὁ Σαλούστιος καὶ ὁ Τίτος Λίβιος. καὶ νῦν δὲ σπουδάζουσι μετὰ πάθους περὶ αὐτὸν οἱ λόγιοι τῆς Ἀγγλίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Γερμανίας, καὶ διὰ σοφῶν σχολίων καὶ ἐρμηνειῶν εὐκολύνουσι τὴν κατανόησιν αὐτοῦ.

ΞΕΝΟΦΩΝ (434-355)

Ξενοφῶν ὁ υἱὸς τοῦ Γρύλλου ἦτο Ἀθηναῖος καὶ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἡ διδασκαλία καλοῦς καὶ ἀγαθοῦς ἀνδρας παρεσκεύαζε· διὸ καὶ λίαν ἐσέβετο τὸν διδάσκαλον καθ' ἅπαντα τὸν βίον· τῷ 401 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ, ἵνα συσταθῇ πρὸς Κῦρον τὸν νεώτερον, σατράπην τῆς Μ. Ἀσίας, προθύμως μετέβη εἰς Σάρδεις· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ ὁ Κῦρος μετὰ στρατοῦ ἐλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ ἐξεστράτευεν ἐναντίον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Περσίας· διὸ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἠκολούθησεν αὐτὸν ὡς ἐθελοντής·

μετὰ δὲ τὸν ἐν Κουνάξοις θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν δολοφονίαν τῶν στρατηγῶν ὁ Ξενοφῶν τὸν στρατὸν λιποθυμήσαντα θαρρύνει διὰ τοῦ λόγου· ἔπειτα δὲ ἐκλεγείς στρατηγὸς μετὰ πέντε ἄλλων κατώρθωσεν ὑπερπηδήσας ἄπειρα κωλύματα καὶ μεγίστους κινδύνους νὰ ὀδηγήσῃ τὸν στρατὸν τῶν μυρίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ βάθους τῆς Μ. Ἀσίας πρῶτον εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν, τὴν Τραπεζοῦντα, καὶ τέλος εἰς τὸ Βυζάντιον· μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐξεστράτεψε κατὰ τῶν Περσῶν, ἠκολούθησεν ἐκεῖνον ἐναντίον τῶν βαρβάρων καὶ εἶτα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων· ἐπειδὴ δὲ ἐν Κορωνεῖα 394 π. Χ. ὡς ὁπαδὸς τοῦ Ἀγησιλάου ἐπολέμησε κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, κατεδικάσθη εἰς ἔξορίαν, ὥς αὐτὸς ἱστορεῖ ἐν τῇ Ἀναβάσει (ε', γ', 6—7)· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀμείβοντες τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἔδωκαν τὸ ἀξίωμα τοῦ προξένου καὶ ἐδώρησαν αὐτῷ κτῆμα ἐν Σκιλλοῦντι· ἐν τῷ τερπνῷ καὶ ἀλσώδει τούτῳ χωρίῳ, ὅπερ παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ Ἀλφειοῦ ὄχθην ὃν εἴκοσι σταδίους ἀπὸ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἱεροῦ τοῦ Διὸς ἀπεῖχεν, διήγαγε βίον ἀγροτικὸν καὶ ὄλβιον ὑπὲρ τὰ εἴκοσιν ἔτη καὶ ἐνταῦθα συνέγραψε τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Λεύκτροις ἦταν τῶν Λακεδαιμονίων (371) ἐκδιωχθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἡλείων κατέφυγεν εἰς Κόρινθον, ἐκεῖ δὲ διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα· καίπερ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακληθεὶς.

Ὁ Ξενοφῶν ὡς ἱστορικὸς πολλὰ τῶν γεγονότων ἐρμηνεύει διὰ τῆς θείας νεμέσεως, ὡς ὁ Ἡρόδοτος· ἀλλ' ἐν τῇ γλώσσῃ ἔχει μεγίστην σαφήνειαν, ἀφέλειαν καὶ χάριν ἀνεπιτήδευτον, δι' ἧς ἀρετὰς Ἀττικὴ μοῦσα καὶ Ἀττικὴ μέλισσα ἐπωνομάσθη· τὰ δὲ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι

Α' **Ἱστορικά**· α' **Κύρου Ἀνάβασις** (βιβλ. ζ') ἐν ᾗ ἐκτενέστερον περιγράφεται ἡ κατάβασις καὶ ἡ σωτηρία τῶν μυρίων· τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον τῶν ἱστορικῶν τοῦ συγγραφέως, ἐν ᾧ πάντα ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· διὰ τούτου καταδεικνύεται τὸ σαθρὸν καὶ ἐτοιμόρροπον τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους· τὸ ἱστορικὸν τοῦτο ἔργον ἐχρησίμευσεν ὡς σπουδαῖον δίδαγμα εἰς τὸν Ἀγησίλαον, τὸν Φίλιππον καὶ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον, ὅστις καὶ κατέλυσε τὸ Περσικὸν Κράτος· ἡ διήγησις αὐτοῦ εἶναι σαφὴς καὶ ἀφελὴς ἔχουσα καὶ λεπτομερείας τινὰς γραφικωτάτας. Τὸ ἔργον εἶναι οἷον ἐστρατιωτικὸν ὑπόμνημα, ὅπερ δύναται τις νὰ παραβάλλῃ πρὸς τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ἰου-

λίον Καίσαρος. β' τὰ *Ἑλληνικά* (ζ'), ἅτινα συνεχίζοντα τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου (411) ἱστοροῦσιν ἐν συντόμῳ πάντα τὰ κυριώτερα γεγονότα τὰ μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης (362 π. Χ.), ἐνθα ὁ Ἑπαμεινώνδας ἐφονεύθη· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον στερεῖται ἐντέχνου προοιμίου καὶ ἐπιλόγου, πολλοῦ δὲ καὶ οὐχὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον φαίνεται, εἰκάζεται ὑπὸ τινων, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέλιπεν αὐτὸ οὐχὶ τετορνευμένον εἰς ἔκδοσιν· γ' ὁ *Ἀγασίλαος*, ἐγκώμιον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, οὗ τὰς ἀρετὰς θαυμάζει καὶ ὃν παρέχει πρότυπον ἀγαθοῦ βασιλέως· δ' *Κύρου Παιδεία* (η'), ἣτις περιέχει οὐχὶ μόνον τὴν ἀγωγὴν, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὸν βίον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Περσικῆς μοναρχίας· ὁ Κύρος (599-530), εἰκονίζεται ὡς ἰδεώδης τύπος ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος βασιλέως, οὗτινος ἡ εὐτυχία ἦτο προῖον τῆς ὀρθῆς παιδείας· τὸ ἔργον κυρίως εἶναι οὐχὶ ἱστορικόν, ἀλλὰ μᾶλλον μυθιστορία τις φιλοσοφικὴ ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων στηριζομένη.

Β' *φιλοσοφικά*· α' *ἀπομνημονεύματα* (δ'), ἅτινα ἔγραψεν ἐξ ὧων ἐν τῇ μνήμῃ περὶ τοῦ Σωκράτους εἶχεν ἢ καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσε· συνέταξε δὲ τὸ ἔργον τοῦτο διαλογικῶς ὡς καὶ ἄλλα τινὰ καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος συνεζήτει· ἐν αὐτοῖς ἀπολογεῖται ὡς εὐσεβῆς μαθητῆς ὑπὲρ τοῦ ἀδίκως καὶ ἀνοσίως καταδικασθέντος διδασκάλου. β' *Ἀπολογία Σωκράτους*, γ' *Συμπόσιον φιλοσόφων*· δ' ὁ *οἰκονομικός*, συγγραφὴ διαλογικὴ ἐπαγωγὸς περὶ τῆς ἀρίστης διοικήσεως τῶν τοῦ οἴκου καὶ περὶ τῆς γεωργίας, ἣν μητέρα καὶ τροφὸν πασῶν τῶν τεχνῶν καλεῖ· δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς διήκει καὶ πνεῦμα φιλανθρώπου μερίμνης περὶ τῶν ἀποκλήρων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἥτοι τῶν δούλων· τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη ὡς ἐγκόλπιον πᾶς ἀγαθὸς οἰκοδεσπότης, ἀγαθὴ οἰκοδόσποινα καὶ πᾶς γεωπόνος.

Καὶ Γ' *Πολιτικά ἢ Πρακτικά*. Εἶναι δὲ ταῦτα, *Ἰέρων ἢ τυραννικός*, *περὶ Ἱππικῆς*, *Ἱππαρχικός*, *Κυρηγετικός*, *Πόροι ἢ περὶ προσόδων*, *Λακεδαιμονίων πολιτεία* καὶ *Ἀθηναίων πολιτεία*· ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται νόθον¹.

1. Ἱστορίας πρὸς τούτοις ἔγραψαν καὶ οἱ ἑξῆς· *Κτησίας* ὁ Κνίδιος (Περσικά καὶ Ἰνδικά, ὧν ἔχομεν ἐπιτομὰς ἐκ τοῦ Φωτίου)· *Φίλιστος* ὁ Συρακόσιος (Σικελικά), *Θεόπομπος* ὁ Χίος, Ἑλληνικὴν ἱστορίαν (430)

β' Φιλοσοφία

Ἐν τῇ προηγουμένῃ περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι ἡ φιλοσοφία τὸ πρῶτον ἐξήταξε τὴν φύσιν, ἦτο δηλ. φυσικὴ ἢ φυσιολογία· πρῶτοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφιλοσόφησαν οἱ Ἰωνες (600 π. Χ.), ὧν ὁ μὲν **Θαλῆς** ἐπρέσβευεν ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου τὸ ὕδωρ, ὁ δὲ **Ἀναξίμανδρος** τὸ ἄπειρον, καὶ ὁ **Ἀναξίμενης** τὸν ἀέρα.

Ὁ δὲ διὰ τὴν ἀσάφειαν τὴν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ σκοτεινὸς κληθεὶς **Ἡράκλειτος** ὁ Ἐφέσιος (500 π. Χ.) ἐδόξαζεν ὅτι «τὰ πάντα ῥεῖ», ἡ δὲ ῥοὴ τῶν ὄντων γίνεται οὐχὶ ἀτάκτως, ἀλλὰ κατὰ σταθεροὺς αἰωνίους νόμους, οὓς συμβολικῶς εἰμαρμένην ἐκάλει. Κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ἀρχὴ τοῦ κόσμου εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως· πῦρ δὲ λέγων ἐννοεῖ οὐχὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν ἀείζων.

Οἱ δὲ Ἀβδηρίται **Δεύκιππος** καὶ ὁ τούτου μαθητὴς **Δημόκριτος** δύνανται νὰ θεωρηθῶσι πρόδρομοι τοῦ νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καλουμένου **ὕλισμοῦ**· ἀρχαὶ τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Δημόκριτον εἶναι τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν, ἡ δὲ γένεσις οὐδὲν ἄλλο εἶναι παρὰ ἡ ἀεὶ μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων **ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης μορίων**· αἱ ἄτομοι οὐσίαι ἄπειροι οὔσαι κατὰ τὸ πλῆθος, δονοῦνται ἐν τῷ ἀπείρῳ καὶ συνιστάμεναι μὲν ποιοῦσι τὴν γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ τὴν φθοράν.

Ἐν ἔτι βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω προέβη **Ἀναξαγόρας** ὁ Κλαζομένιος, ὅστις μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας εἶχε πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα· ὁ Ἀναξαγόρας ἐθεώρει αἰτίαν τῆς κινήσεως οὐχὶ τὴν ὕλην, ἀλλὰ τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον ἕξω τῆς ὕλης ὄν, τὸν νοῦν, ὃς αὐτοκρατὴς καὶ ἄμεικτος ὢν τὰ πάντα διεκόσμησε¹.

394) καὶ Φιλιππικὰ (ἡτοι ἱστορίαν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου). Ἐφορος ὁ Κυμαῖος (ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τοῦ 340 π. Χ.) καὶ **Τίμαιος** ὁ Ταυρομενίτης (ἱστορίας ἡ' βιβλίων, ἐν οἷς περὶ Σικελίας, Ἰταλίας καὶ περὶ Πύρρου)· ἀλλὰ τῶν ἱστορικῶν τούτων μόνον ἀποσπάσματα φηγεσώθησαν, ἅτινα συνέλεξεν ὁ Μύλλερὸς *Fragmenta historicorum Graecorum*.

Σημ. 1. Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, ~~εἴτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε~~.

Σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ προσέτι κατέχει ὁ **Πυθαγόρας**, ὅστις πρῶτος ἐκ μετριοφροσύνης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἀντὶ σοφοῦ **φιλόσοφον** ἦτοι οὐχὶ κάτοχον τῆς σοφίας, ἀλλὰ μόνον φίλον, ἔραστην καὶ ἔρευνητὴν αὐτῆς. Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἡσχολήθησαν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὰ μαθηματικά· ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ ἢ μῦλλον εἰπεῖν τὸ μέτρον καὶ ἡ ἀρμονία· διότι τὰ ὄντα ἐν τῷ σύμπαντι ἀποτελοῦσι τάξιν τινὰ ἑναρμόνιον, οἷαν ἔχουσιν οἱ τόνοι τῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀριθμοὶ πρὸς ἀλλήλους· πρῶτος δὲ ὁ Πυθαγόρας συνιδὼν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν ἣτις βασιλεύει ἐν τῷ σύμπαντι, ὠνόμασεν αὐτὸ **κόσμον**· εἶχε δὲ καὶ ὡς διδάσκαλος ἐνθουσιασμόν καὶ αὐθεντίαν καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐμφαίνει ἡ πολυθρύλητος φράσις «αὐτὸς ἔφα»· ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία πλὴν τῆς θεωρίας ἀπέβλεπε καὶ πρὸς τὸ πρακτικὸν τοῦ βίου μέρος, βελτιοῦσα τὰ ἦθη καὶ τὴν πολιτικὴν· οἱ θιασῶται τῆς σχολῆς ταύτης ἐνόμιζον, ὅτι τὸ ἄδειν καὶ καθαρίζειν μελετώμενα μεταδίδουσι εἰς τὴν ψυχὴν γαλήνην καὶ ἡρεμίαν, ἣν ὑπελάμβανον οἱ Πυθαγόρειοι ὡς τὸν τελειότατον τῆς παιδείας καρπὸν· διὸ καὶ σπουδαίως ἔδρασαν οἱ φιλόσοφοι οὗτοι ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν φιλοσόφων τούτων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα τινὰ ἐκδοθέντα ὑπὸ Mullach (γ').

Σοφισταί.

Εἰς τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ οἱ καλούμενοι **Σοφισταί**, οἵτινες οὐ μόνον πολλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εὗρεται ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τελειοποίησιν τοῦ πεζοῦ λόγου τὰ μέγιστα συνήργησαν καὶ τὴν ὀρεξίν τῶν νέων πρὸς μάθησιν ἐκίνησαν· οἱ σοφισταὶ ἐξήσκησαν τόσῃν ῥοπῇ ἐπὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς παιδείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅσῃν οὐδεμία ἄλλη τάξις ἀνθρώπων ἐξαιρουμένων τῶν ἀρχαίων μεγάλων ποιητῶν· τούτους δύναται τις νὰ παραβάλλῃ κάπως πρὸς τοὺς ἐν Γαλίᾳ ἐγκυκλοπαιδικούς τοῦ 18ου αἰῶνος. Παριδόντες οἱ σοφισταὶ τὰς ἀκάρπους θεωρίας τῶν φιλοσόφων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, περὶ ὧν αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ οὐδόλως συνεφώνουν, ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν

ἡθικήν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὸ γνωστικόν· οὕτω δὲ ἐδίδασκον ἐγκύκλια μαθήματα χρήσιμα εἰς τοὺς νέους καὶ ἐπεδίωκον νὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς ἐπιδεξιωτέρους ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτικῇ. Ἀλλὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἔκαμνον διὰ πομπικῶν ἐπιδείξεων, ὧν σκοπὸς ἦτο μᾶλλον «τὸ δοκεῖν ἢ τὸ εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια». Ἐν τοῖς σοφισταῖς διαπρέπουσι Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ σπουδαιότατος πίντων, Γοργίας ὁ Λεοντῖνος, Πρόδικος ὁ Κεῖος καὶ Ἰππίας ὁ Ἡλεῖος.

Ὁ μὲν **Πρωταγόρας** (480—410) διατρίψας πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις ἐτιμήθη μεγάλως ὑπὸ τοῦ Περικλέους, ἔγραψε περὶ ὁρθοεπείας καὶ πρῶτος οὗτος καθώρισεν ἐν τῇ γραμματικῇ τὰ γένη τῶν ὀνομάτων, τοὺς χρόνους τῶν ῥημάτων καὶ τὰ εἶδη τῶν προτάσεων· ἀλλὰ γράψας περὶ θεῶν, ὅτι ἄγνοεῖ, ἂν ὑπάρχωσιν, ἐξωρίσθη ὡς ἄθεος· οὐχ ἦτον ὅμως παρεδέχετο ἰδέας ἡθικὰς καὶ ὠμίλει περὶ δικαιοσύνης καὶ ἀρετῆς· κατ' αὐτὸν οἱ πλῆστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι τὴν αἴσθησιν τοῦ δικαίου καὶ τῆς αἰδοῦς, οἱ δὲ ὀλίγοι, οἱ τούτων στερούμενοι, ὡς θηρία πρέπει νὰ ἐξαφανίζωνται. Ὁ δὲ **Γοργίας** (490—390), καλλιτέχνης τοῦ λόγου γενόμενος, ἀνέπτυξε τὴν ῥητορικὴν τέχνην καὶ κατέθελγε διὰ ῥητορικῶν σχημάτων, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ **Γοργία** ὠνομάσθησαν, εἶον τὰ ἰσόκωλα, τὰ ὁμοιοτέλευτα, τὰ ἀντίθετα κλπ. ὁ **Ἰππίας** (γενν. 460) ἦτο πολυμαθέστατος ἔχων γνώσεις μαθηματικάς, φυσικάς, ἱστορικάς· οὗτος κατάβαλε τὰ θεμέλια τοῦ ἐθνικοῦ χρονολογικοῦ συστήματος δημοσιεύσας ἀναγραφὴν τῶν Ὀλυμπιονικῶν. Τέλος ὁ **Πρόδικος** κατεγίνετο εἰς τὸν καθορισμὸν τῆς σημασίας τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν διάκρισιν τῶν συνωνύμων, τὸ δὲ σύγγραμμα αὐτοῦ, τὸ περὶ τοῦ Ἡρακλέους, οὗ μέρος περιέχουσι τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος, δεικνύει αὐτὸν μέγαν ἡθικολόγον. Οἱ σοφισταὶ ἐπιφανέντες κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἐκπροσωποῦσι τὸ τότε προοδευτικὸν καὶ νεωτεριστικὸν πνεῦμα δι' οὗ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ μετατροπὴ ἐπῆλθεν· οὕτω δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετέπιπτον ἐκ τῆς ἀρχαίας αὐστηρότητος τῶν ἡθῶν εἰς κατάχρησιν τῆς ἐλευθερίας, εἰς ἣν μεγάλως ὤθει καὶ ἡ διδασκαλία τῶν σοφιστῶν· οὗτοι παραδεχόμενοι τὴν ἐξ ὑποκειμένου ἀλήθειαν ἐκλόνησαν τὴν εἰς τοὺς ἡθικοὺς νόμους καὶ τὴν εἰς τὸ θεῖον πίστιν τοῦ λαοῦ· διότι ὁ μὲν Πρωταγόρας λ. χ. ὁρμώμενος ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου, τὰ πάντα ῥεῖ, δὲν παρεδέχετο οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον οὔτε ἐν τῇ γνώσει

ἡμῶν· διότι ἡ μὲν γνῶσις εἶναι τὸ προῖόν τῶν αἰσθήσεων, αὐτὰ δὲ παραστατικά τῶν αἰεὶ ῥεόντων πραγμάτων· διὸ κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ λέγωμεν πῶς τὰ πράγματα ἐκάστοτε φαίνονται εἰς ἡμᾶς καὶ οὐχὶ πῶς αἰεὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἔχουσιν· ἐντεῦθεν καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ «πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος»¹· ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο καθαιρεῖ τὴν ἀλήθειαν τὴν ἐξ ἀντικειμένου ἥτις γενικὸν κύρος ἔχει, καταργεῖ καὶ τὴν ἠθικὴν· διότι τὸ αὐτὸ πράγμα δυνατόν νὰ φαίνεται εἰς ἄλλον μὲν δίκαιον, εἰς ἄλλον δὲ ἀδίκον, καθ' ὅσον ὠφελεῖ αὐτὸν ἢ βλάπτει· ἀλλ' οὕτω καταργεῖται ὁ γνώμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἥτοι ὁ ἠθικὸς νόμος. Ὁ δὲ Γοργίας ἔλεγεν, ὅτι ὁ σοφὸς πρέπει νὰ ἐπιζητῇ οὐχὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ ὥς τοιοῦτον τὸ συμφέρον εἰς ἑαυτόν· ὅθεν ἐδίδασκε καὶ προσεπάθει «τὸν ἥττω λόγον κρεῖττω ποιεῖν καὶ τὸν κρεῖττω ἥττω». Οἱ σοφισταὶ διὰ ῥητορικῶν τεχνασμάτων ἤθελον νὰ ὁμιλῶσι πειστικῶς, τὸ αὐτὸ πράγμα νὰ κατηγορῶσι καὶ νὰ ὑπερασπίζωσιν ἅμα, νὰ ἐπιφέρωσι σύγχυσιν εἰς τὸν μεθ' οὗ συνδιελέγοντο· οὕτω δὲ *σοφιστής* κατέστη συνώνυμον πρὸς τὸν ἐριστήν· περιερχόμενοι δὲ οἱ σοφισταὶ τὰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἐπώλουν ἀντὶ ἀδροτάτου μισθοῦ τὴν σοφίαν αὐτῶν· ἐπαγγελλόμενοι δ' ὅτι ἐδίδασκον πᾶσαν ἀρετὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν πολιτικὴν καὶ ῥητορικὴν τέχνην διὰ πομπικῶν καὶ καλλιπεῶν λόγων κατέθειλον καὶ ἐφεῖλκον πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς φιλοδόξους καὶ τετυφωμένους πλουσίους νέους, πείθοντες ὅτι θὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς «*δεινοὺς λέγειν τε καὶ πράττειν*» καὶ ἱκανούς, ἵνα ἄρχωσι τῶν πολιτῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ἀρχαὶ αὐτῶν ὑπέσεισαν καὶ ἐκλόνισαν τὰς βάσεις τὰς τε ἠθικὰς καὶ τὰς κοινωνικὰς, οἱ ὀπαδοὶ τῆς ἀρχαίας παιδείας καὶ ἐθνικῆς μορφώσεως, οἱ συντηρητικοί, ἀντετάχθησαν κατὰ τῶν σοφιστῶν ὥς νεωτεριστῶν· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης θεωρεῖ σοφιστὴν καὶ τὸν Σωκράτην διὰ τὸ νεωτεριστικὸν αὐτοῦ πνεῦμα· τέλος τὸ ὄνομα *σοφιστής* περιέπεσεν ἤδη εἰς κακὴν σημασίαν, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἦτο συνώνυμον πρὸς τὸ σοφός¹.

1. «ἤδη γὰρ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἐστίν ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης» Ἀριστοτέλ.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ (469-399).

Τῶν σοφιστῶν τούτων δεινὸς πολέμιος ἐγένετο Σωκράτης ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης, δαιμόνιος ἀνὴρ· τούτου τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς γινώσκουμεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, μαθητῶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ αὐτὸς οὐδὲν ἔγραψεν. Ὁ Σωκράτης τὸ πρῶτον ἥσκησε τὴν τέχνην τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων σοφῶν ἀπέκτησε πλείστας γνώσεις. τὸν ἐκ τῆς σοφιστείας δὲ κίνδυνον συνιδὼν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν σοφιστῶν καί, ὡς ἐνόμιζε, θεῖαν ἐντολὴν ἐκκληρῶν, ἵνα τὴν νεότητα τῆς πατρίδος καὶ τοὺς πολίτας βελτιώσῃ, ἐπεδόθη ὅλος εἰς ταύτην· διέτριβε δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαίστραις, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἔνθα διετέλει ἀφιλοκερδῶς διαλεγόμενος καὶ φιλοσοφῶν. Ὁ Σωκράτης μετέθηκε τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ τῶν Ἰώνων κόσμου εἰς τὸν ἐσωτερικόν, ἐκ τῆς φύσεως εἰς τὸν ἄνθρωπον· «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων αἰεὶ διελέγετο σχολῶν τί εὐσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἀδίκον, τί σωφροσύνη, τί μανία, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἃ τοὺς μὲν εἰδότες ἡγεῖτο καλοὺς κάγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἀγνοοῦντας ἀνδραποδώδεις».

Κατὰ τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν πᾶσα πράξις δέον νὰ προέρχεται ἐκ τῆς ὀρθῆς γνώσεως τοῦ πράγματος· ἀλλ' ἵνα γνωρίσῃ τις ἐν πράγματι, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσῃ τοῦτο· ὅθεν ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι δὲν ἐγνώριζεν αὐτό· πρὶν ὅμως τις σπουδᾶσῃ περὶ τὴν γνῶσιν τῶν πραγμάτων, ἀνάγκη πρῶτον νὰ ἀπαλλάξῃ ἑαυτὸν τῆς ψευδοῦς δόξης «τοῦ οἶσθαι εἰδέναι ἃ μὴ οἶδεν»· ὅθεν ὁ Σωκράτης ἀφετηρίαν ἐλάμβανε τὸ «μηδὲν εἰδέναι»· πρὸ τῆς γνώσεως ὅμως τῶν ἄλλων ὄντων ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρότερον νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ *γνώθι σαυτὸν* ἀποβαίνει χαρακτηριστικὸν τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας γνώρισμα· ὅστις ἀγνοεῖ ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, ἐπιχειρεῖ ἔργα ἐν οἷς ἀποτυγχάνει καὶ δυστυχεῖ· ὁ Σωκράτης πρὸς εὗρεσιν τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἀληθοῦς μετεχειρίζετο «τὸ ἐρωτᾶν καὶ τὸ ἀποκρίνεσθαι» ἥτοι τὴν διαλεκτικὴν μέθοδον, ἥτις εἶναι ἐφαρμογὴ τῆς

λογικῆς· ἐν αὐτῇ δὲ χρῆσιν ἔκαμνε τῆς ἐπαγωγῆς¹· καὶ τῆς διαιρέσεως· καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμοειδῆ, κατὰ ταύτην δὲ διήρει τὰ γένη εἰς εἶδη. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους μέθοδος ὠνομάσθη *μαιευτικὴ*, διότι ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τέχνην· διὰ τῆς μαιευτικῆς δὲν προετίθετο νὰ διδάξῃ τὴν ἀλήθειαν δογματικῶς, ἀλλ' ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν ἄλλων νὰ ἀνεύρῃ αὐτήν, οὐδὲ ἤθελεν ἐτοίμην εἰς ἄλλους νὰ παρέχῃ, ἀλλὰ τὴν ἔμφυτον ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτην νὰ δείξῃ· τοῦτο δὲ δηλοῖ λέγων «ὁ θεὸς μαιεύεσθαι με ἀναγκάζει, γεννᾶν δ' ἀπεκώλυσεν».

Ἡ *διαλεκτικὴ* μέθοδος μετεβάλλετο εἰς τὴν καλουμένην Σωκρατικὴν *εἰρωνείαν*, ἣν μετεχειρίζετο «ὥς κολαστήριον πρὸς τοὺς τὰ πάντα εἰδέναι οἰομένους καὶ μέγα φρονοῦντας ἐπὶ σοφίᾳ». Ὁ Σωκράτης δηλ. προσποιούμενος ἄγνοίαν τούτων, τὰ ὅποια ἐκεῖνοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐγίνωσκον, ἠρώτα αὐτοὺς ὥς ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ· τὰς δὲ ὑπ' ἐκείνων διδομένας ἀποκρίσεις δεχόμενος ὥς ἀληθεῖς τὸ πρῶτον μὲν προσεποιεῖτο ὅτι ἀπεθαύμαζεν αὐτοὺς, ἀλλὰ προχωρῶν ἐν τῇ συζητήσει περιῆγεν αὐτοὺς εἰς ἄτοπα συμπεράσματα, ἔξ ὧν ἠναγκάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλεγχόμενοι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι οὐδὲν ἐγίνωσκον ἔξ ἐκείνων τὰ ὅποια ἐνόμιζον ὅτι γνωρίζουσιν «οὐδὲν ἐγίνωσκον, ὧν ᾤοντο εἰδέναι».

Φρονῶν ὁ Σωκράτης, ὅτι ἡ *ἀρετὴ εἶναι γνῶσις καὶ ἐπιστήμη*, ἀπεφήνατο τὸ περιώνυμον δόγμα «οὐδεὶς ἐκὼν ἁμαρτάνει»· κατ' αὐτὸν ὁ κακὸς οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἁμαθίης· διὸ καὶ ὅπου λείπει ἡ γνῶσις, ἐκεῖ οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρῃ. ὑπάρχουσα δὲ ἐν τῷ ἄνθρωπῳ ἡ ἐπιστήμη ἄρχει πάντων τῶν παθῶν οὐδὲ περιέλεται ὁ ἐπιστήμων ὑπ' αὐτῶν ὥς ἀνδράποδον ὥς οἱ πολλοὶ νομίζουσι· τὴν ἀρετὴν δὲ οὐ μόνον ἐδίδασκεν ἁμισθὶ ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ θαυμασίως ἐφήρμοσε, πρότυπον ἀρίστου πολίτου ἔν τε τῇ εἰρήνῃ καὶ τῷ πολέμῳ γενόμενος· ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐλέγχων τὴν οἴησιν καὶ τὰς μωρίας τῶν πολλῶν ἐκίνησε καὶ τὸ μῖσος οὐκ ὀλίγων· διὸ καὶ διαβληθεὶς καὶ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μελήτου, ὅτι καινὰ δαιμόνια εἰσάγει καὶ

Σημ. 1. Τὸ πεινεῖν ἀνισαρόν, ὥσαύτως τὸ διψεῖν καὶ συνελόντι πᾶσα ἐνδεια καὶ ἐπιθυμία ἀνισαρόν. Πλάτ. Γοργ. 486 Δ Ε· ἐπαγωγή ἢ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος. Ἀριστοτελ.

τοὺς νέους διαφθείρει, κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Καὶ οἱ μὲν φίλο
παρεῖχον εἰς αὐτὸν τὰ μέσα τῆς ἀποδράσεως ἐκ τοῦ δεσμωτηρίου,
ἀλλ' ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος ὡς νομοταγὴς πολίτης ἔπιδε τὸ κώνειον
παραμείνας ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ ἐπὶ τριάκοντα ἡμέρας, καθ' ἃς
ἐξηκολούθει συμφιλοσοφῶν μετὰ τῶν φίλων.

ΠΛΑΤΩΝ (427—347)

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶναι ὁ τελειότατος τύπος τῶν λαῶν
ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιλογίᾳ, οὕτω καὶ ὁ Πλάτων εἶναι ὁ
ἀκραιφνέστατος καὶ γνησιώτατος τύπος τῆς ἑλληνικῆς καλλιλο-
γίας· διότι ἐν ἰδανικῇ μορφῇ ἠδυνήθη νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀθα-
νάτους αὐτοῦ φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Ὁ Πλάτων ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἀριστοκρατικῶν, ὧν τὸ γένος
ἀνήρχετο εἰς τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Κόδρον· ὧν δ' εὐγενὴς καὶ δα-
ψιλὲς πόρους ἔχων ἔτυχε λίαν ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ
παιδεύσεως· τὸ φύσει καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἐξεδηλώθη εὐ-
θύς ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὁρμήσαν· εἰς τὴν ποίησιν· ἀλλὰ ταχέως τὰ
ποιήματα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς τὸν Ἡφαιστον καταμαγευθεὶς ἐκ
τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἀκροατὴς ἐγένετο ἐπὶ
ἐννέα ἔτη· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Πλάτων ἀπε-
δήμησεν εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Εὐκλείδην, εἶτα εἰς
Κυρήνην πρὸς τὸν μαθηματικὸν Θεόδωρον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς
ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου· ἀλλὰ μείζονα σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ εἰς
Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίαι αὐτοῦ, ἔνθα μετὰ τῶν Πυθαγο-
ρείων συναναστραφεὶς συνεπλήρωσε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύ-
στημα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς φιλόσοφος ἐπρέσβευε τὸ δόγμα, ὅτι αἱ πό-
λεις καὶ οἱ ἰδιῶται θὰ εὐδαιμονήσωσιν, ὅταν θεῖα τινὶ μοίρᾳ ἢ
οἱ φιλόσοφοι βασιλεύσωσιν ἢ οἱ βασιλεῖς φιλοσοφήσωσι, προ-
θύμως μετέβη πρὸς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν προσκλη-
θεὶς· ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ παρὰ τοῦ νεωτέ-
ρου Διονυσίου ἔλαβε πικρὰν πεῖραν, ὅτι οἱ ἀσχοῦντες τὴν
τυραννίαν δυσκόλως δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὴν φι-
λοσοφίαν.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ Πλάτων ἔμεινε διαρκῶς ἐν
Ἀθήναις διδάσκων μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ, ἣτις
ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου γυμνασίου ὠνομάσθη Ἀκαδήμεια (Ν. Δ. τοῦ

Κολωνοῦ)· εἰς τὴν σχολὴν αὐτοῦ συνέρρεον πλείστοι μαθηταί, ἐν οἷς ἦσαν καὶ δύο γυναῖκες, Λασθένεια ἢ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἢ Φλειασία. Ἐνταῦθα δὲ συνέγραψε καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Τοῦ Πλάτωνος τὰ συγγράμματα εἶναι 36, καὶ πάντα πλήν τῆς Ἀπολογίας **διαλογικά**· ὥστε καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ ὁ φιλόσοφος ἐμύμηθη τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, ὅστις διαλογικῶς ἐδίδασκεν· οἱ διάλογοι δ' αὐτοῦ, «οὓς οὐδέποτε ἐπαύσατο κτενίζων καὶ βόστρυχίζων καὶ κατὰ πάντα τρόπον ἀναπλέκων» ἐπιγράφονται ἐκ τινος τῶν διαλεγομένων προσώπων, λ. χ. Εὐθύφρων, Κρίτων, Φαίδων, Γοργίας, Πρωταγόρας, Κριτίας, Ἀλκιβιάδης κλπ. Τρεῖς δὲ μόνοι διάλογοι, τὸ Συμπόσιον, ἡ Πολιτεία καὶ οἱ Νόμοι ἔχουσι τὴν ἐπιγραφὴν ἐκ τοῦ περιεχομένου. Ἐν πᾶσι δὲ τοῖς διαλόγοις τὴν συζήτησιν διευθύνει ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως ὁ φιλόσοφος προτιμᾷ· διότι θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελείωσιν τοῦ πραγματικοῦ βίου, ἐν τῷ διδασκάλῳ εὐρίσκει τὸν ἰδανικὸν αὐτῆς τύπον· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις διατηρεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, ἐν δὲ τοῖς ὑστέροις ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει αὐτὸς ὁ μαθητής. ✕

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ μεθόδῳ ὁ Πλάτων ἀκολουθῶν τὸν Σωκράτη μεταχειρίζεται τὴν συναγωγὴν, ἣτις τὰ ἐκ τῆς πείρας συνάγει εἰς ἓν, καὶ τὴν διαίρεσιν, δι' ἧς τὸ ὅλον διαιρεῖται εἰς εἶδη· ἐκ τοῦ συνάγειν δὲ καὶ διαιρεῖν γεννᾶται ὁ ὀρισμὸς τῶν ὄντων καὶ ἐκ τούτων ἡ ἐπιστήμη. Ἀλλ' ὁ Πλάτων χωρεῖ καὶ ὑπὲρ τὸν διδασκαλὸν ὡς πρὸς **τὰς ἰδέας**· εἶναι δ' αὗται οἱ γενικοὶ καὶ αἰώνιοι τῶν ὄντων τύποι, αἱ ὑπὲρ αἴσθησιν καὶ μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ ἀντιληπταὶ οὐσίαι· τῶν ἰδεῶν δὲ τούτων τὰ αἰσθητὰ νομίζει εἶδωλα· ὥστε ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει δύο κόσμους· τὸν αἰσθητόν, τὸν καὶ αἰετὰ μεταβαλλόμενον καὶ ἐν διηνεκεῖ ῥοῇ κατὰ τὸν Ἡράκλειτον ὄντα, καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν ἀναλλοίωτον ἦτο τὰς ἰδέας.

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ψυχὴν διακρίνει τρεῖς μέρη ἐν αὐτῇ ἥτοι τὸ **λογιστικόν**, τὸ **θυμοειδές** καὶ τὸ **ἐπιθυμητικόν**· διὸ καὶ τρεῖς ἀρετὰς ἀναγνωρίζει, τὴν **σοφίαν** ἀναφερομένην εἰς τὸ λογιστικόν, τὴν **ἀνδρείαν** εἰς τὸ θυμοειδές καὶ τὴν **σωφροσύνην** εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν· αἱ τρεῖς τῆς ψυχῆς ἀρεταὶ εἶναι ὡς αἱ τρεῖς τῆς λύρας χορδαὶ ἥτοι ἡ ὑπάτη, ἡ μέση καὶ ἡ νήτη· ἀλλ' αἱ τρεῖς αὗται ἀρεταὶ πρέπει ν' ἀναπτύσσωνται ἐν ἀρμονίᾳ, ὥστε τὸ μὲν логи-

στικὸν ὡς θεῖον νὰ ἄρχῃ· τὸ δὲ θυμοειδὲς νὰ ὑπακούῃ εἰς αὐτὸ ὡς ἐπικούρον, ἀμφοτέρω δὲ νὰ διευθύνωσι τὸ ἐπιθυμητικόν, ἵνα μὴ τοῦτο πλεῖστον ὄν καὶ ἀπλησιότατον ἐπιχειρῇ νὰ ἄρχῃ χεῖρον ὄν τοῦ φύσει βελτίονος· ἐκ τῆς ἑναρμονίου δὲ ἀναπτύξεως ταύτης τῶν τριῶν ἀρετῶν ἀποτελεῖται ἡ **δικαιοσύνη**, ἁρμονία τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν οὕσα· ἡ δὲ τῶν ἀγοραίων δικαιοσύνη, «τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδιδόναι» κατὰ τὸν φιλόσοφον εἶναι εἰδῶλον τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης δικαιοσύνης. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ πόλις ἀνθρώπων ἐν μείζονι παριστᾷ, διακρίνει καὶ ἐν ἐκείνῃ τρία γένη ἦτοι τὸ **βουλευτικόν**, τὸ **πολεμικόν** καὶ τὸ **χρηματιστικόν** ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ὥσπερ δὲ καὶ ἐν τῷ ἐνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ πόλει πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ δικαιοσύνη ἦτοι ἡ ἁρμονία, ἣτις γίνεται, ὅταν καὶ ἐν τῇ πόλει ἕκαστος τῶν γενῶν πράττῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ μὴ θηρεύῃ ἀλλότρια.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος ἀποτελοῦσα μέσον τι τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως εἶναι ἐμμελὲς καὶ ἁρμονικὴ· ταύτην ἐθεώρουν οἱ παλαιοὶ μέτρον καὶ κανόνα τῆς ὀρθοεπείας καὶ τῶν καθαρῶν καὶ ἑναργῶν λόγων· μάλιστα δὲ τινες διετείνοντο ὅτι καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς, ἐὰν ὑπῆρχε διάλεκτός τις, ἦν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων μεταχειρίζεται, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν πάντως θὰ διελέγετο ὡς ὁ Πλάτων.

Ἀνάλυσις Πλατωνικῶν τινῶν διαλόγων.

Ἡ *Ἀπολογία* διαιρεῖται εἰς γ' μέρη, τὴν κυρίως ἀπολογίαν, τὸν περὶ τοῦ ἐπιβλητέου τιμήματος λόγον καὶ τὴν πρὸς τοὺς δικαστὰς μετὰ τὴν δευτέραν διαψήφισιν προσφώνησιν. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τὸ τοῦ Σωκράτους ἔργον, τὸ νὰ ἐλέγχῃ δηλ. τὴν οἴησιν τῶν ἀνθρώπων, εἰκονίζεται ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐπιτεταγμένον· οἱ μετὰ τῶν πολιτικῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν χειροτεχνῶν διάλογοι τοῦ φιλοσόφου ἄριστα ἐμφαίνουσι τὴν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων μωρίαν, ὧν ἕκαστοι ἐπειδὴ γνωρίζουσι τὸ ἑαυτῶν ἔργον «οἶονται καὶ πάντα τᾶλλα καὶ ὡς εἰδέναι»· ἀλλὰ προφανῶς ἡ πλημμύεια αὐτῇ τὴν ἀρετὴν ἐκείνην ἀφανίζει· πρὸς τὴν οἴησιν δὲ τῶν πολλῶν ἀντιτίθεται ἡ τοῦ Σωκράτους σοφία, ἣτις οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τῆς οἰήσεως· διὸ καὶ ἐπρέσβευεν «ἀ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶμαι εἰδέναι»· τὸν ἐλέγχον δὲ τοῦτον τῆς τῶν πολλῶν οἰήσεως ὁ Σωκράτης ἀσκεῖ ὡς ἔργον κατὰ θεῖαν τινὰ ἐντολήν, δι' ἣν ἀμελῶν τῶν οἰκείων «ἐν μυρία πενία» διατελεῖ· διὸ καὶ ἂν οἱ δικασταὶ θελήσωσιν, ἵνα ἀπολύσωσιν αὐτὸν τῆς κατηγορίας ἐπὶ τῷ ὄρῳ, ἵνα παύσῃ ἐλέγχων, ἐπιλέγει «πείσομαι τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ

ὑμῖν»· διότι τὸν ἔλεγχον νομίζει «μέγιστον ἀγαθὸν τῇ πόλει καὶ τῷ θεῷ ὑπηρεσίαν». Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐξαίρεται καὶ τὸ μεγαλοπρεπές ἦθος τοῦ φιλοσόφου, ὅστις ἀντὶ τὰ ἐκετεύσῃ τοὺς δικαστὰς δακρύων καὶ «τὰ ἄλλα ἔλσεινὰ δράματα εἰσάγων» γυναῖκα καὶ παιδία ἀναβιβασόμενος, διδάσκει αὐτούς, ἵνα μὴ «καταχαρίζωνται τὰ δίκαια» ὁ δικαστὴς ὁμώμοκεν οὐ χαριεῖσθαι, οἷς ἂν δοκῇ αὐτῷ, ἀλλὰ δικάσειν κατὰ τοὺς νόμους».

Ὁ Κρίτων. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ θαυμαστής τοῦ Σωκράτους πλουσιώτατος Κρίτων εἰσελθὼν νύκτωρ εἰς τὸ δεσμοτήριον πειράται νὰ πείσῃ τὸν φιλόσοφον, ἵνα δραπετεύσῃ ἐκεῖθεν καὶ σωθῇ· ἡ ἀπόδρασις κατὰ τὸν Κρίωνα ἦτο ἀναγκαία ἅ' χάριν τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐν ὀρφανίᾳ ἐγκαταλειφθέντα δυστυχήσωσιν· β' χάριν τῶν φίλων, ἵνα μὴ δυσφημηθῶσιν, ὅτι τὰ χρήματα ἀντὶ τοῦ φίλου προτιμῶντες δὲν ἐφάνησαν πρόθυμοι, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν ὀλίγα δαπανῶντες· ἀλλ' ὁ Σωκράτης τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα νομίζει «σχέματα τῶν πολλῶν», ἀπορρίπτει δὲ τὴν πρότασιν τοῦ φίλου ὡς ἄδικον· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον «οὔτε ἀδικητέον οὔτε ἀνταδικητέον» ἐπειδὴ τὸ ἀδικεῖν εἶναι κακὸν καὶ αἰσχρὸν· τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην ἐναργέστερον ἀναπτύσσει προσωποποιῶν τοὺς Νόμους τῆς πόλεως, οἵτινες ἐμφανισθέντες ἐλέγχουσι διήθεν αὐτὸν μέλλοντα νὰ δραπετεύσῃ καὶ διδάσκουσιν, ὅτι ὁ καταπατὼν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος οὐ μόνον ἀδικεῖ, ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν ἀνατρέπει· ἂν δὲ τὸ τέκνον κακολογούμενον καὶ τυπτόμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς δὲν ἔχῃ δικαίωμα νὰ ἀντικαλογῇ καὶ ἀντιτύπῃ τὸν πατέρα, πολλῶ μᾶλλον δὲν δικαιούται ὁ πολίτης ἀδικούμενος νὰ ἀνταδικῇ τὴν πατρίδα· οὐδὲ πρέπει νὰ λανθάνῃ αὐτὸν «ὅτι μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἁγιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς», εἰς ἣν τυφλὴν ὑποταγὴν ὁ πολίτης ὀφείλει καὶ ὅταν εἰς τὸν θάνατον αὐτὸν ἐκείνη ἄγῃ· ἡ φωνὴ δ' αὕτη τῶν νόμων περιβομβεῖ ἐν ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Σωκράτους τόσον, ὥστε ποιεῖ αὐτὸν ὥσπερ οἱ κορυβαντιῶντες» μηδεμίαν ἄλλην φωνὴν ν' ἀκούῃ.

Πρωταγόρας (392). Ἐν μὲν τοῖς μικροτέροις διαλόγοις ἐξετάζονται ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου τὰ τῆς ἀρετῆς μόρια καθ' ἕκαστον, ὡς ἐν τῷ Εὐθύφρονι τὸ δόσιον, ἐν τῷ Χαρμίδῃ ἡ σωφροσύνη, ἐν τῷ Λάχῃ τῇ ἀνδρεία, ἐν δὲ τῷ Πρωταγόρᾳ, ὅστις εἶναι τοῦ συγγραφέως μέγα καλλιτέχνημα, ἐξετάζεται αὐτὴ ἡ ἀρετὴ. Ἡ μακρὰ τοῦ διαλόγου εἰσαγωγή (1-10 κεφ.) περιέχει ἐπαγωγούς καὶ χαριεστάτας σκηνάς, ἐν αἷς διορᾷ τις τὴν καπηλικὴν τῶν σοφιστῶν τέχνην, τὴν εἰς Ἀθήνας συρροὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον τῶν νέων ὁρμὴν, ἵνα ἀντὶ ἀδροσιῶν μισθῶν γίνωνται αὐτῶν μαθηταί· τὸ δὲ κύριον θέμα διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη, ὧν τὸ μὲν α' περιέχει λόγους καὶ ἀντιλογίας περὶ τοῦ διδασκτοῦ τῆς ἀρετῆς (—17), τὸ δὲ β' περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν (—22)· τὸ γ' ἐρμηνείαν τοῦ Σιμωνιδείου ἔσματος (—32) καὶ τὸ τελευταῖον περιέχει ἀπόδειξιν περὶ τοῦ ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία εἶναι ἐπιστήμη ἥτοι σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν (—40). Ἀλλ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ συνέβη παράδοξόν τι· διότι ὁ μὲν Σωκράτης διατεινόμενος ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδασκόν, ἀπέδειξεν ἐν τέλει αὐτὴν ἐπιστήμην καὶ διδασκτὴν· ὁ δὲ Πρω-

ταγόρας εἰπὼν ἐν ἀρχῇ αὐτὴν διδακτὴν, ἐν τέλει ἐπειράτο τὸ ἐναντίον νὰ ἀποδείξῃ· ἀλλὰ τὸ παράδοξον αἴρεται, ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ Σωκράτης οὐχὶ σπουδάζειν εἶπεν ὅτι ἡ ἀρετὴ δὲν εἶναι διδακτὸν, ἀλλ' ἵνα περιαγάγῃ τὸν σοφιστὴν εἰς ἀπορίαν· οὕτω δὲ ὁ σοφιστὴς ἐλέγχεται ὅτι εἰ καὶ ἐπαγγέλλεται τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρετῆς, ὅμως ἀδυνατεῖ ν' ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς τὸ διδακτὸν αὐτῆς, καὶ ὅτι ἡ τῶν σοφιστῶν σοφία ἐμπειρική τις οὕσα ἀβασανίστως ἀσκεῖται.

Φαίδων. Τοῦ διαλόγου τούτου ὑποκείμενον γίνεται ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς· τὴν εἰς ταύτην δὲ πίστιν τοῦ φιλοσόφου ἐναργέστατα δηλοῖ ἡ δραματικὴ ἐκείνη εἰκὼν, ἐν ἣ παρίσταται μετὰ θαυμαστῆς ὁσῆς ἀταραξίας καὶ ἀφοβίας τὸν θάνατον ὑπομένων· ἀλλὰ καὶ εὐφυέστατα ἐπιχειρήματα ἐπενόησεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς λύσιν τοῦ χαλεπωτάτου τούτου ζητήματος· καὶ τὸ μὲν κῦρος τῶν ἀποδεικτικῶν λόγων τοῦ Πλάτωνος ἀμφισβητοῦσι πολλοί, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τούτων ἠθικοὺς καρποὺς οὐδεὶς ἀρνεῖται. Ὁ διάλογος δραματικώτερος γίνεται μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει· ἐν ἐκείνῃ μὲν ἐπιδείκνυται ἡ πρωτοφανὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀφοσίωσις τῶν μαθητῶν, οὗς «ἀήθης τις κῶσις ἡδονῆς καὶ λύπης» κατεῖχεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ τελευταῖαι συγκινητικαὶ στιγμαί, καθ' ἃς ὁ φιλόσοφος πίνει τὸ κώνειον· τοῦ φιλοσόφου ἡ εὐγένεια εἶναι τοιαύτη, ὥστε εἰς δάκρυα κινεῖ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμιον, ὅστις προσήνεγκε τὸ κώνειον καὶ ὅστις ὁμολογεῖ τὸν φιλόσοφον ἄνδρα γενναϊότατον, πραότατον καὶ ἄριστον.

Ὁ Γοργίας (390), τὸ πρότυπον τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τοῦ Πλάτωνος, εἶναι αἰσινεῖ τὸ εὐαγγέλιον παντὸς ἀληθοῦς πολίτου καὶ πολιτικοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐλέγχει τὴν ῥητορικὴν, εἰς ἣν ὑπεισδύσα ἡ σοφιστικὴ καὶ μεταχειριζομένη αὐτὴν ὡς ὄργανον ἐλυμαίνετο τὰς Ἑλλήνας πόλεις· διὸ ἐξετάζει τὴν ῥητορικὴν μόνον ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, οὐδαμῶς ἀπτόμενος τῶν κανόνων, καθ' οὓς οἱ ῥητορικοὶ λόγοι συντίθενται· ὁ διάλογος διαιρεῖται εἰς γ' μέρος (1-16, 17-37 καὶ 38-83)· καὶ ἐν μὲν τῷ α' μέρει ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὴν τοῦ Γοργίου γνώμην «ὁ ῥήτωρ καὶ ἀδίκως χρῶτο τῇ ῥητορικῇ»· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον ὁ εἰδὼς τὰ δίκαια εἶναι ἀδύνατον νὰ προτιμήσῃ τὰ ἀδίκαια καὶ νὰ θέλῃ νὰ ἀδικῇ· ἐν δὲ τῷ β' ἀποδεικνύει πρὸς τὸν Πῶλον, ὅτι ἡ ῥητορικὴ, ὡς ἀσκεῖται, εἶναι κολακεία τις, ἔχουσα πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἡ κομωτικὴ πρὸς τὴν γυμναστικὴν καὶ ἡ ὀψοποιικὴ πρὸς τὴν ἱατρικὴν· οὐδ' ὥφελει τὸ διὰ τῆς ῥητορικῆς ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων, καθὼς διετείνεται ὁ Πῶλος· διότι ἡ ἀδικία εἶναι νόσημα τῆς ψυχῆς· ὡς δὲ τὸ νοσοῦν σῶμα διὰ τῆς τομῆς καὶ τῆς καύσεως θεραπεύεται, οὕτω καὶ ὁ ἀδίκων δίκην διδούς καὶ κολαζόμενος ἀπαλλάσσεται τοῦ κακοῦ· μὴ κολαζόμενος δὲ ἐμμένει τῷ κακῷ καὶ τὴν ψυχὴν φθείρει· κατὰ ταῦτα ἡ ῥητορικὴ δύναται νὰ ὥφελῃ μόνον, ἐάν τις μεταχειρίζεται αὐτὴν εἰς τὸ ἀποκαλύπτειν μὲν τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν φίλων ἀδικήματα, συγκαλύπτειν δὲ τὰ τῶν ἐχθρῶν· καὶ τέλος ἐν τῷ γ' μέρει (38-83), ἐξελέγχει τὴν εἰδεχθῆ τοῦ Καλλικλέους πολιτικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ ἀδικεῖν εἶναι φύσει ἀγαθόν, εὐδαιμονία δὲ ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ πλεῖστας ἐπιθυμίας ἔχειν καὶ πληροῦν αὐτάς· διότι κατὰ τὸν Σωκράτη «τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν βελτίονα ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον, αἱ δὲ

χείρονα· διό τὸ μὲν ἡδὺ χάριν τοῦ ἀγαθοῦ πρέπει νὰ θηρεύωμεν, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν γεννᾶται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀκοσμίας καὶ ἀκολασίας, ἀλλ' ἐκ τῆς κοσμιότητος καὶ τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς».

Τὸ δὲ *Συμπόσιον*, τὸ θελκτικώτερον τῶν ἔργων τοῦ Πλάτωνος, ὅπερ συνεγράφη μετὰ τὸ 385 π. Χ., γίνεται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ποιητοῦ Ἀγάθωνος ἐπὶ τῇ δραματικῇ αὐτοῦ νίκῃ τῷ 416· ὑποκείμενον δὲ αὐτοῦ εἶναι ὁ ἔρως περὶ οὗ ἕκαστος τῶν συμποτῶν ἐκφέρει γνώμην καὶ τὸ θέμα βαθμηδὸν αἰρεται εἰς ὑψηλοτέρας σφαίρας· κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους εὐφυῶς πλασθέντα μῦθον τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ πρότερον ἦσαν ἠνωμένα καὶ ἀπετέλουν *ἀνδρόγυνον*, ἀλλὰ διχοτομηθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ ζητεῖ ἐκάτερον ἡμῖς νὰ ἐνωθῇ μετὰ τοῦ ἐτέρου· ὁ ἔρως ἄρα εἶναι *ἔμφυτος ἀλλήλων τοῖς ἀνθρώποις καὶ τῆς ἀρχαίας φύσεως συναγωγεύς*· ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀγάθωνος ὁ ἔρως χαρακτηρίζεται ὁ νεώτατος καὶ ἀπαλώτατος καὶ εὐσχημονέστατος θεός· «τὸ κάλλος δὲ τῆς χροᾶς αὐτοῦ ἢ κατ' ἄνθη δίαίτα δηλοῖ· ἀνανθεὶ γὰρ καὶ ἀπηνθηκότι καὶ σώματι καὶ ψυχῇ οὐκ ἐνίξει ἔρως· οὐ δ' ἂν εὐανθῆς ἢ εὐώδης τόπος ἦ, ἐνταῦθα ζεῖ καὶ μένει· τέλος δὲ κατὰ τὸν Σωκράτη, ὃν Διοτίμα ἢ Μαντινικὴ ἐδίδασκεν, ὁ ἔρως ὁρμὴ τις ἐστὶ πρὸς ἀθανασίαν· ἢ συζήτησις γίνεται μετὰ χάριτος καὶ εὐφυσίας καὶ οἱ εὐθυμοὶ συμποταὶ θύουσι τῷ Βάκχῳ καὶ ταῖς Μούσαις ἅμα· τὸ συμπόσιν κατόπιν γίνεται εὐθυμότερον ἐκ τοῦ Ἀλκιβιάδου, ὅστις εἰσορμησας μεθύων καὶ πλήρης ἐνθουσιασμοῦ πλέκει τὸ ἐγκώμιον τοῦ Σωκράτους, ὃν μόνον ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐλεγχόμενος αἰσχύνεται.

Καὶ τέλος ἡ *Πολιτεία* (370), τὸ κορυφωμα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἐξετάζει τὸ *δίκαιον*· ἐπειδὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη ἐνσωματοῦται ἐν τῇ πόλει, ὁ φιλόσοφος πλάττει διὰ τοῦ λόγου πόλιν ἣς οἱ νέοι ὡς ἐπιμελέστατα παιδεύονται, ἵνα λάβωσι καὶ τὰς τέσσαρας ἀρετάς, *τὴν σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην* (βιβλ. 1—5)· εἰτα (5-7) διαιρέσας τοὺς πολίτας εἰς τρία γένη, τὸ *βουλευτικόν*, τὸ *πολεμικόν* καὶ τὸ *χρηματιστικόν*, ὃν ἕκαστον ὀφείλει νὰ ἐκτελῇ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ νὰ μὴ ἀλλοτριωπραγμονῇ, ἐξετάζει εἰδικώτερον τὴν παιδείαν τῶν *ἐπιδόξων* ἀρχόντων καὶ φυλάκων, οἵτινες πάντα κοινὰ πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ αὐτὰς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἵνα ἀστασίαστοι διατελῶσι. Μεθ' ὅ (8-10) συγκρίνει πρὸς τὴν τελείαν πολιτείαν, ἐν ᾗ οἱ φιλόσοφοι ἀρχουσι, τὰς ἡμαρτημένας ἤτοι τὴν τιμοκρατίαν, τὴν ὀλιγαρχίαν, τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν πασῶν χειρίστην τυραννίδα· καὶ τέλος (10 βιβλ.) τὸν διάλογον ἐπιστέφουσιν αἱ ἀμοιβαί, ἃς ἀπολαμβάνει ὁ δίκαιος ἔν τε τῷ παρόντι κόσμῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. Οὕτως ἡ Πολιτεία τοῦ φιλοσόφου διαφέρει οὐσιωδῶς ἐκείνης, ἣν ὀνειροπολοῦσιν οἱ νῦν κοινωνιολόγοι (*socialistes*)· δὲν ὑπόσχεται ὕλικās ἀπολαύσεις εἰς τὸ πλῆθος, δὲν καθιεροῖ τὴν ἰσότητα, ἀλλὰ τοῦναντίον ὁ φιλόσοφος θέλει ἀριστοκρατικὴν τὴν πόλιν, αἱ

δὲ κατώτεραι τάξεις ὀφείλουσι νὰ πειθαρχῶσιν εἰς τὰς ἀνωτέρας, μάλιστα δὲ ὀλίγον ἀσχολεῖται περὶ αὐτάς.

Χ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384-322) *Τρίτον*

Ὁ Ἀριστοτέλης ἐκ τῶν Σταγείρων τῆς Μακεδονίας καταγόμενος ἦτο υἱὸς Νικομάχου, ὅστις ἐγένετο ἱατρὸς ἐν τῇ αὐτῇ Ἀμύντου, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· προώρως δὲ ὀρφανεύσας μετέβη δεκαοκταετῆς εἰς Αθήνας, ὅπου ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη ἠκροᾶτο τοῦ Πλάτωνος (367-347), ὅστις ἐκάλει αὐτὸν μὲν *νοῦν τῆς διατριβῆς*, τὴν δὲ κατοικίαν αὐτοῦ *οἶκον ἀναγνώστου*· τῷ δὲ 342 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ προσεκάλεσεν ὡς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου· ὁπόσον δὲ ὠφέλιμος ἐγένετο ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πρὸς αὐτόν, δεικνύει ἡ πρὸς τὸν διδάσκαλον πασίγνωστος εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ ὁ Φίλιππος ὠφέλησαν τὸν Ἀριστοτέλη, παρασχόντες ἀργύριον ἀναγκαιότατον εἰς τὰς πρακτικὰς μελέτας καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ ἔρευναν· οὕτω δὲ πλὴν τῶν ἄλλων ὁ φιλόσοφος κατήρτισε καὶ πλουσίαν συλλογὴν βιβλίων. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 335 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανελθὼν εἰς Αθήνας, ἐδίδασκεν ἐν τῷ Λυκείῳ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισοῦ· ἐκ τοῦ ἐν τῷ Λυκείῳ δὲ Περιπάτου¹ ἐν ᾧ ἐδίδασκεν, ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἐκλήθη *περιπατητικὴ*· ἐκ τῶν διδασκαλιῶν δ' αὐτοῦ αἱ μὲν ἐν στενωπῷ κύκλῳ τακτικῶν μαθητῶν γινόμεναι ἐλέγοντο *ἀκροαματικά* ἢ *ἐσωτερικά*, αἱ δὲ εὐκολώτεραι ἐν εὐρυτάτῳ *ἐξωτερικά*· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὡς μακεδονίζων κατεδιώχθη κατηγορηθεὶς ὡς ἄθεος (323)· ἵνα δὲ μὴ παράσχη τοῖς Ἀθηναίοις ἀφορμὴν, ὅπως καὶ αὐθις ἀσεβήσωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα ἔνθα ἐκ νόσου ἀπέθανεν.

Ἡ σχολή του δὲ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ πλεῖστα τῶν *φυσικῶν* καὶ *ἱστορικῶν* ἐπιστημῶν ζητήματα καὶ ἐν πᾶσι διακρίνεται διὰ τὴν δξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκρίβειαν πρὸς τὸ συλλέγειν ὕλην ἐπιμέλειαν καὶ διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν· ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου τούτου ἐρευνητοῦ εἰσδύει πανταχοῦ, τὰ μυστή-

1. Σημ. Περιπάτος=στοιά, χρήσιμος πρὸς περίπατον. Γαλ. Galerie

ρια τῆς φύσεως ἀναζητῶν· παρ' αὐτῷ συνεννοῦνται γνώσεως δαψίλεια καὶ σπανία πρὸς συστηματοποίησιν τῶν θεωριῶν ἀγχίνοια· πρὸς τὴν καταπληκτικὴν δὲ πολυμαθειαν καὶ τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ φιλεργίαν ἀνάλογος εἶναι καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· εἶναι δὲ ταῦτα

Α' **Δογικά**, τὰ κοινῷ ὀνόματι καλούμενα **ῥεγανον** (χρήσιμοι δηλ. πρὸς γνῶσιν πραγματεῖαι). Εἴσαι διαμένει τοῦ φιλοσόφου ἡ δόξα, ὅτι πρῶτος αὐτὸς διετύπωσε τοὺς νόμους τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ ὑπέδειξε διὰ παντὸς τὴν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ὁδὸν καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συλλογίζεσθαι.

Β' **Φυσικά**, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, τῆς ζωολογίας καὶ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομικῆς· διὰ τῶν φυσικῶν πραγματειῶν ὁ Ἀριστοτέλης ἔτρεψε τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν ἐπὶ τὸ γόνιμον ἔδαφος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου.

Γ' **Τὰ μετὰ τὰ φυσικά** ἢ ἡ πρώτη φιλοσοφία, ὡς ἐκάλεῖ αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης· ἐκ τούτων δὲ προῆλθεν ὁ τῶν νεωτέρων ὅρος ἡ **μεταφυσική**· ἐν αὐταῖς ἐξετάζει τὰς πρώτας ἀρχὰς πάντων τῶν ὄντων τῶν τε κινουμένων καὶ τῶν ἀκινήτων.

Δ' **Ἠθικά**, ἅτινα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν θεολόγων.

Ε' **Τεχνικά**, ἥτοι ἡ ὀητορικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ.

Ζ' **Πολιτικά**, ὅπερ σύγγραμμα παραμένει καὶ νῦν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν διδαγμάτων βάσις τῶν ἐρευνῶν εἰς τοὺς περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένους. Πλὴν τῶν περιωθέντων πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε καὶ ἄλλο πολύτιμον σύγγραμμα, θησαυρὸν πολιτικῶν γνώσεων, ἐν ᾧ περιέγραφε τὰς **πολιτείας** 158 πόλεων, ἀλλ' ἐκ τούτων σφύζονται μόνον ἀποσπάσματα· πρό τινων δ' ἑτῶν (1891) ἀνευρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις ἐκ τοῦ συγγράμματος ἐκείνου ἡ **Ἀθηναίων Πολιτεία**, πολυτιμότερον σύγγραμμα ἐν ᾧ ἐξιστορεῖται τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων.

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου· διαφωνεῖ δὲ πρὸς αὐτὸν κατὰ τὰς **ιδέας**· διότι ἐκεῖνος μὲν ἐνόμιζε τὰς ιδέας ὑπαρχούσας ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου (τὸ ἐν παρὰ τὰ πολλά), ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει ταύτας ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμασιν οὔσας (τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς) καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν ἀποτελού-

σας, ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δὲ νοῦ ἀφαιρουμένης καὶ καθ' ἑαυτὰς νοουμένης (ἐν τοῖς εἶδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά).

Ἐν δὲ τοῖς **Ἡθικοῖς** ὁ φιλόσοφος δὲν ἀποκρούει τὴν ἡδονήν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειοτάτην, ἣτις ἐκ τῆς διανοίας πηγάζει· τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὡς **κατ' ἀρετὴν ἐνέργειαν** ὀρίζει· ἡ ἀρετὴ δεσπόζουσα τῶν παθῶν καὶ τῶν ὁρμῶν ἡυθμίζει αὐτὰ μεσότης τις οὕσα δύο ἀκροτήτων, τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως· οὕτω π. χ. ἡ **πραότης** εἶναι ἀρετὴ ὡς τῆς ὀργιλότητος καὶ τῆς ἀναλγησίας μεσότης, ἡ **ἀνδρεία** ὡς ἐν τῷ μέσῳ τῆς θρασυτήτος καὶ τῆς δειλίας κειμένη, καὶ ἡ **αἰδώς** ὡς ἔχουσα τὸ μέσον τῆς ἀναισχυντίας καὶ τῆς καταπλήξεως, αἵτινες εἶναι ἀκρότητες· συμπλήρωμα δὲ τῆς ἀρετῆς ἡ τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν εἶναι τὰ τε τοῦ σώματος ἀγαθὰ, (ἰσχύς, ὑγίεια, κάλλος) καὶ τὰ ἐκτὸς (πλοῦτος, εὐγένεια κλπ.)· κατὰ ταῦτα εὐδαιμόνων εἶναι ὁ κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐνεργῶν καὶ τῶν ἐκτὸς ἀγαθῶν ἱκανῶς μετασχών.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Σταγειρίτου εἶναι ξηρὰ καὶ λιτὴ καὶ σαφής, ἀλλ' ἐνιαχοῦ διὰ τὴν πολλὴν βραχύτητα καὶ πυκνότητα καθίσταται ἀσαφής· οὕτω δὲν δύναται νὰ παροβληθῇ πρὸς τὴν καλλιτεχνικωτάτην τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ πάντες ὁμολογοῦσιν, ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης διεμόρφωσε τὴν ἐπιστημονικὴν γλῶσσαν· ἐκλήθη δὲ γραμματεὺς τῆς φύσεως τὸν κάλαμον εἰς τὸν νοῦν ἀποβρέχων, καὶ περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐλέχθη, ὅτι «ποταμὸς χρυσοῦ ὀρόντος εἰσιν».

ΘΕΟΦΡΑΣΤΟΣ (372—287)

Μαθητὴς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τῷ Λυκείῳ ἐγένετο ὁ ἐξ Ἐρέσου τῆς Λέσβου **Θεόφραστος**· οὗτος ὠνομάζετο Τύρταμος, διὰ δὲ τὸ θεσπέσιον τῆς φράσεως ὑπὸ τοῦ διδασκάλου μετωνομάσθη Θεόφραστος· τὸ θεσπέσιον τοῦ λόγου αὐτοῦ μαρτυροῦσιν οἱ δισχίλιοι μαθηταὶ καὶ τὸ ὅτι τριάκοντα τέσσαρα ἔτη προσέστη τοῦ Λυκείου· ὁ Ἐρέσιος φιλόσοφος διέπρεψεν οὐ μόνον ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγγραφῇ· ἀλλ' ἐκ τῶν 232 συγγραμμάτων αὐτοῦ διετηρήθησαν **α' περὶ φυτῶν ἱστορίαι** (βιβλ. θ'), **β' περὶ φυτῶν αἰτίαι** (βιβλ. τ'), διὰ τὰ ὅποια θεωρεῖται ὁ πατὴρ τῆς **φυτολογίας**, καὶ γ' τὸ περὶ λίθων σύγγραμμα,

ἀπόσπασμα μείζονος πραγματείας (δρυκτολογίας)· πολύτιμος προσέτι εἶναι καὶ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ **χαρακτῆρες** (30 κεφ.). Τὸ ἔργον τοῦτο εἰ καὶ περιεσώθη ἑλλιπές, ὅμως φαίνεται ἀρίστη ἡθογραφικὴ εἰκὼν τῶν διαφόρων χαρακτῆρων τοῦ ἀνθρώπου¹. Ἐν μὲν τῇ φυτολογίᾳ φαίνεται ἄγνός καὶ βαθὺς τῆς ἐπιστήμης μύστης, περιγραφαὶ δέ τινες αὐτοῦ παραμένοντιν ὡς πρότυπα ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας· ἐν δὲ τῇ ἡθογραφίᾳ ἐγένετο τὸ πρότυπον τοῦ Γάλλου ἡθογράφου Bruyère.

γ'. Ρητορεία.

Εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ἡ ῥητορεία δηλ. ἡ μετὰ χάριτος καὶ πειθοῦς εὐγλωττία, εἰς τινὰς μὲν εἶναι ἔμφυτος (φυσικὴ ῥητορεία), ἄλλοι δὲ ἀποκτιῶσιν αὐτὴν καὶ διὰ σπουδῆς καὶ μελέτης (ἐντεχνος ῥητορεία)· πρὶν δὲ ἀναπτυχθῇ ἡ **ἐντεχνος** ῥητορεία, ὑπῆρχεν ἔκπαισι ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ἡ **φυσικὴ** ῥητορεία· φύσει φιλελεύθερος ὢν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προτιμᾷ νὰ ἀρχῇ καὶ νὰ ἀρχῇται διὰ τοῦ λόγου καὶ τῆς πειθοῦς μᾶλλον ἢ διὰ τῆς βίας· ἤδη ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσι διαπρέπουσιν ἄνδρες κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ λόγου καὶ τιμῶνται οἱ ἐν ταῖς ἀγοραῖς τοῦ λαοῦ καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς τῶν γερόντων δυνάμενοι μετὰ χάριτος τὰ δέοντα νὰ συμβουλευσιν καὶ νὰ πείθωσι τὸν λαόν· ὁπόσον δ' ἐτιμᾶτο ἡ δύναμις τοῦ λόγου παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, φαίνεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι οἱ διαπρέποντες ἐν τῷ ἀγορεύειν ἐτιμῶντο ἐξ ἴσου ὡς καὶ οἱ ἀριστεύοντες ἐν ταῖς μάχαις· διὸ καὶ ἡ ἀγορὰ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καλεῖται **κυνδιάνειρα**, καθὼς καὶ ἡ μάχη ὁ τέλειος ἥρωας ἔδει νὰ εἶναι οἷος ὁ Ἀχιλλεύς, «μύθων τε ῥητῆρ καὶ προηκτῆρ ἔργων». Ῥήτορες ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου εἰσάγονται πολλοί, ἀλλὰ πάντων ἐξέχει ὁ λιγὺς τῶν Πυλίων ἀγορητής, ὁ συνετὸς καὶ ἡδυεπὴς Νέστωρ.

«τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδὴ».

1. Φιλοσόφων βίους καὶ δογμάτων συναγωγὴν (ἐν δέκα βιβλ.) ἔγραψε Διογένης ὁ Λαέρτιος (200 μ. Χ.), ὅστις ἐνδιατρίβει μᾶλλον εἰς τὸν κατ' ἰδίαν βίον τῶν φιλοσόφων καὶ τὴν περισυναγωγὴν ἀποφθεγμάτων καὶ εὐτραπέλων ἰστορημάτων· τὸ ἔργον τοῦτο φαίνεται συναγωγὴ τις ἐρανισμάτων προγενεστέρων ὁμοίων συγγραμμάτων.

Μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας οἱ Ἕλληνες ἀσκοῦσι τὴν ῥητορείαν πολλῶ μᾶλλον ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ τῇ δημοκρατίᾳ· τὴν περὶ τὸ λέγειν ῥοπὴν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν πρὸς τὸ ἀγορεύειν ὑποδηλοῦσιν ἤδη καὶ τὰ κύρια ὀνόματα Ἀναξαγόρας, Εὐαγόρας, Ἀθηναγόρας, Ἑλληναγόρας, Πρωταγόρας, Πυθαγόρας, Χρυσάγορας κλπ. Θεραπεύουσι δὲ τὴν ῥητορείαν εὐλόγως· διότι ἡ τέχνη αὕτη εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ πείθονται οἱ ἄνθρωποι, ἡ δύναμις τοῦ λόγου εἶναι τὸ ἐχέγγυον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑποστάσεως τοῦ πολίτου· διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σόλων ἐνομοθέτησεν, ἵνα πᾶς πολίτης ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑποστηρίξῃ αὐτὸς τὰ ἑαυτοῦ δίκαια· διότι ἐὰν εἶναι αἰσχροὺς ὁ πολίτης νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ μάχῃ διὰ τῶν ὅπλων, πολλῶ αἰσχροτέρου εἶναι νὰ μὴ δύναται νὰ ὑποστηρίξῃ ὁ ἴδιος τὰ ἑαυτοῦ δίκαια ἐν τῷ δικαστηρίῳ διὰ τοῦ λόγου, καθ' ὃν καὶ μόνον ὑπερέχει τῶν ζώων. Ἡ ῥητορεία ἀναπτύσσεται ἔτι μᾶλλον ἐν Ἀθήναις, ὅτε εἰσέχθη τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἐπὶ τῶν Μηδικῶν διακρίνεται κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ὁ **Θεμιστοκλῆς**· οὗτος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου πείθει τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ξύλινα τείχη· καὶ πρὸ τῆς ἐνάρξεως δὲ τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας διὰ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ ἐμπνέει τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας.

Τὴν φυσικὴν ῥητορείαν ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ **Περικλῆς**· τούτου δὲ ἡ ῥητορικὴ κοσμηθεῖσα διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου ἔλαβε πτῆσιν ὑψηλὴν· τρεῖς δημηγορίας τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ διέσωσεν ὁ Θουκυδίδης οὐχὶ αὐταῖς λέξεσιν, ἀλλ' ἐγγύτατα τῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ τῶν λόγων ἐκείνου· ὁ **ἐπιτάφιος** τοῦ Περικλέους εἶναι τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορείας· ἦτο δὲ ὁ ῥήτωρ τόσον εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἠῤῃχετο εἰς τοὺς θεοὺς, ἵνα μὴ ἐκπέσῃ ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ λόγος ἀνάρμοστος· τὴν δύναμιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἀριστα ἀπεικονίζει ὁ Θουκυδίδης λέγων περὶ αὐτοῦ «ὅποτε ἡσθάνετο τοὺς Ἀθηναίους θρασυνομένους παρὰ καιρὸν, λέγων κατέπλησσεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐτὸν ἄλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν· ἐγένετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή».

Ἀλλὰ σὺν τῇ **φυσικῇ** ταύτῃ ῥητορείᾳ ἀνεπτύχθη καὶ ἡ **ἐντεχνος**, ἥτις τὸ πρῶτον ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ· διότι ἐν Συρακούσαις

μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος (467 π. Χ.) ἐγεννήθη πληθὺς δικῶν ἰδιωτικῶν· πρῶτος δὲ χάριν τῶν δικῶν τούτων συνέταξε λόγους καὶ κανόνας ῥητορικῆς τέχνης **Κόραξ** ὁ Συρακούσιος καὶ πρῶτος ἔδωκε τὸν ὀρισμὸν αὐτῆς, ὅτι εἶναι πειθοῦς δημιουργός· τὴν ῥητορικὴν τέχνην ὁ Κόραξ ἐπώλει ἀντὶ μισθοῦ καὶ μαθητὴν ἔσχε τὸν **Τεισίαν**· ἡ δὲ πρὸς τὸν διδάσκαλον περὶ ἀποτείσεως τῶν διδάκτρων δίκη αὐτοῦ κατέστη πασίγνωστος ὥς καὶ ἡ τῶν δικαστῶν ῥῆσις «ἐκ κόρακος κακοῦ κακὸν ῥόν» ἐγένετο παροιμιώδης.

Ὅμοίως χάριν χρημάτων καὶ σοφιστικῶς ἤσκει τὴν ῥητορικὴν καὶ **Γοργίας** ὁ Λεοντῖνος· οὗτος ἐλθὼν ὥς πρεσβευτὴς εἰς Ἀθήνας (τῷ 427 π. Χ.) κατεμάγευσε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν κοσμημάτων καὶ ψιμυθίων τοῦ λόγου· ἐννοήσας δ' ὅτι ἡ πόλις ἦτο πρόσφορος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐνθα διδάσκων τὴν ῥητορικὴν ἔσχε πολλοὺς μαθητάς, οὐ μόνον Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων. Ὁ Γοργίας, οὗτινος ἡ γλῶσσα ἦτο ποιητικὴ καὶ ὀλίγον ἀπέχουσα τοῦ διθυράμβου, μετεχειρίζετο διάφορα ῥητορικὰ σχήματα, οἷον τὰ ἰσοκῶλα, τὰ πάρισα καὶ τὰ ὁμοιοτέλευτα, ἔτι δὲ τὰς παρονομασίας, τὰς παρηχήσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις, ἅτινα ἐξ αὐτοῦ Γοργεία σχήματα ὠνομάσθησαν.

Ἀνάπτυξις τῆς ῥητορικῆς.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ, ὅμως ἐν Ἀθήναις ἐτελειοποιήθη, καθὼς ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία καὶ τὸ δρᾶμα· διότι ἐν Ἀθήναις μάλιστα ἐβασίλευεν ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία· ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ παρρησία τόσον κοινὴ ἦτο, ὥστε καὶ οἱ ξένοι καὶ οἱ δοῦλοι μετεῖχον αὐτῆς καὶ πολλοὺς δούλους ἐκεῖ μετὰ πλείονος ἐξουσίας ἠδύνατό τις νὰ ἴδῃ λέγοντας ὅ τι ἤθελον ἢ πολίτας ἐν ἐνιαῖς τῶν ἄλλων πόλεων· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ Μηδικὰ ἀπέκτησαν μεγίστην δύναμιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης σοφίας, εἰς ταύτην συρρέοντες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐδίδασκον τὴν ῥητορικὴν τέχνην· πρὸς δὲ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἐγένοντο καὶ ἡγεμόνες τῆς συμμάχιας, ἐπέβαλον, ἵνα αἱ δίκαι τῶν συμμάχων ἐν Ἀθήναις δικάζωνται· ἐνταῦθα τέλος ὃ τε πολιτικὸς καὶ ἰδιωτικὸς βίος ἦσαν ἐπιτήδευοι πρὸς τὴν ῥητορικὴν.

Ἀνάλυσις τοῦ ῥητορικοῦ λόγου.

Ὁ ῥητορικός λόγος συνίσταται ἐκ τριῶν μερῶν, τοῦ προοιμίου, τοῦ κυρίου θέματος καὶ τοῦ ἐπιλόγου· ὁ δὲ δικανικός ἰδίᾳ συνίσταται συνήθως ἐκ πέντε μερῶν, τοῦ προοιμίου, τῆς διηγήσεως, τῆς ἀποδείξεως, τῆς λύσεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου· τὸ μὲν **προοίμιον** εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἐν ᾗ ὁ ῥήτωρ προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θέμα καὶ πειρᾶται νὰ κινήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὲν τὴν εὐνοίαν τῶν δικαστῶν ἢ ἀκροατῶν, κατὰ δὲ τοῦ ἀντιδίκου ἢ ἀντιπάλου τὴν δυσμένειαν· ἡ δὲ **διήγησις** εἶναι ἔκθεσις πραγμάτων γενομένων· διὸ καὶ ἀπαιτεῖ σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα· καὶ τῆς μὲν **σαφηनेίας** ἐπιτυγχάνει ὁ λέγων ὅταν μὴ ξένας λέξεις ἢ ἐννοίας μεταχειρίζηται· τῆς δὲ **συντομίας** ὅταν μῆτε πόρρωθεν ἄρχηται μῆτε ἐπὶ μακρότατα προχωρῇ, ἀλλὰ μόνον αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχεται· καὶ τῆς **πιθανότητος** ἐπιτυγχάνει, ὅταν λέγῃ ἀληθῆ καὶ δυνάμενα νὰ πιστευθῶσιν· ἡ δὲ **ἀπόδειξις** εἶναι βεβαίωσις καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐν τῇ ὑποθέσει ἀμφισβητουμένων πραγμάτων· ἀποδεικνύει δὲ ὁ λέγων ἢ ἐντέχνως διὰ λογικῶν ἐπιχειρημάτων¹ ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων ἐπιχειρημάτων, ὅσα δηλ. ἄνευ βοήθειας τῆς τέχνης εἶναι, οἷον ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια, διαθήκαι κλπ. ἡ δὲ **λύσις** εἶναι τὸ μέρος, ἐνθα ὁ λέγων διαλύει ἢ ἀνασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ τέλος ὁ **ἐπίλογος** ἔχει διττὸν σκοπόν, πρακτικόν, ἐν ᾗ τὰ εἰρημένα μακρὰ ὄντα ἀνακεφαλαιοῖ, καὶ παθητικόν, ἐν ᾗ τὸν ἀκροατὴν εὖμενῇ μὲν πρὸς ἑαυτόν, δυσμενῇ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον ἢ ἀντίπαλον ἀπεργάζεται².

Τόποι δέ, ἐν οἷς ἡσκεῖτο ἡ ῥητορεία, ἦσαν αἱ πανηγύρεις ἢ ἄλλαι συναθροίσεις τοῦ λαοῦ, ὡς ἐν τῇ ταφῇ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ τὸ δικαστήριον.

1. Διὰ συλλογισμῶν καὶ τεκμηρίων, ἅτινα χρῆζουσι τῆς τέχνης τοῦ συνηγόρου.

2. «Ἔργον ῥήτορος προοιμιάσθαι πρὸς εὐνοίαν, διηγῆσθαι πρὸς πίστιν, ἀγωνίσασθαι πρὸς ἀπόδειξιν, ἀνακεφαλαιώσασθαι πρὸς ἀνάμνησιν» Ἀριστοτέλης.

Ἐκκλησία τοῦ δήμου

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις ἦτοί ἡ συνέλευσις πάντων τῶν ἐνηλίκων πολιτῶν τὸ μὲν πρῶτον ἐγένετο ἅπαξ ἐν ἐκάστη πρυτανείᾳ ἦτοι δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατόπιν δὲ τετράκις τῆς πρυτανείας· ἀλλὰ πλὴν τῶν διὰ νόμου ὥρισμένων τούτων *κυρίων* ἐκκλησιῶν ἦσαν καὶ αἱ καλούμεται *σύγκλητοι*, ὁσάκις δηλ. ἐν ἀνάγκῃ συνεκαλοῦντο διὰ κηρύκων οἱ ἐν τοῖς δήμοις ἢ ἐν τοῖς ἀγροῖς, ὅπερ ἐν ταῖς κυρίαις δὲν ἐγένετο· καὶ τὰς μὲν κυρίας συνεκάλουν οἱ πρυτάνεις, τὰς δὲ συγκλήτους (ἐκτιάκτους) καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐν πολέμῳ. συνήρχετο δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τὸ μὲν πρῶτον εἰς τὴν ἀγορὰν, ὕστερον δὲ εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκὸς (ἀνεβαίνειν εἰς τὴν ἐκκλησίαν), ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὸ θέατρον· συνελθούσης δὲ τῆς ἐκκλησίας οἱ μὲν πρυτάνεις προέβαλλον τὰ συζητητέα θέματα (περὶ ὧν χρὴ χρηματίζειν), ὃ δὲ κῆρυξ ἠρώτα «τίς ἀγορεύειν βούλεται». Καὶ ἦτο μὲν χρόνος, ὅτε οἱ ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα ἔτη γεγονότες ἐλάμβανον πρῶτοι τὸν λόγον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντες ὅσοι μὴ ὑπὸ ἀτιμίας ἐκωλύοντο ἠγόρευον δὲ οἱ ῥήτορες ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐξ οὗ κάτωπτος ἦτο ἡ θάλασσα, ἐν ᾗ κατεναυμαχήθησαν οἱ βάρβαροι, προφανῆ δὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ Προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ σεμνὸς Παρθενὼν, καλλιτεχνήματα ἀνυπερβλήτου τελειότητος καὶ μνημεῖα τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως· ταῦτα δὲ πολλάκις οἱ φιλοπατρίδες ῥήτορες ἀγορεύοντες ἐπεδείκνυν, ἵνα τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀκροατῶν ἐξάπτωσιν· τὸ ἐν τῷ δήμῳ ἀγορεύειν ἐλέγετο δημηγορεῖν· μετὰ δὲ τὰς τῶν ῥητόρων ἀγορεύσεις οἱ μὲν πρυτάνεις ἐπεψήφίζον ἦτοι ἔθετον τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, οἱ δὲ πολῖται δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν ἦτοι χειροτονίας ἀπεφάσίζον (ἐψηφίζοντο, ἐχειροτόνουν)· ἡσυχολεῖτο δ' ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου περὶ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων, περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας τὰ τοῦ πολέμου κλπ, ἐνίοτε δὲ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχε περὶ ἐγκλημάτων, περὶ ὧν οἱ νόμοι δὲν προέβλεπον (εἰσαγγελία)· τότε δὲ ἡ ἐξεδίκαζεν αὐτὰ ὁ δῆμος ἐκκλησιάζων ἢ παρόπεμπεν αὐτὰ εἰς τὰ τεταγμένα δικαστήρια ὀρίζων τὸν νόμον, καθ' ὃν ἔδει νὰ δικασθῶσιν.

ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΝ.

Ἐν Ἀθήναις τὸ μέγιστον δικαστήριον ἦτο ἡ *Ἥλιαία*, ἀπο-
τελουμένη ἐκ πολιτῶν ἑξακισχιλίων οἵτινες διὰ κλήρου ἐλαμβάνοντο, ἵνα δικάζωσιν ἐπὶ ἓν ἔτος τὰς δίκας τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμμάχων· τούτων οἱ μὲν χίλιοι ἦσαν ἀναπληρωτικοί· οἱ δὲ πεντακισχίλιοι διηροῦντο εἰς δέκα τμήματα, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων δικαστῶν· μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δίκης ἐλάμβανον τὸν λόγον ὃ τε διώκων (κατήγορος) καὶ ὁ φεύγων (ὁ κατηγορούμενος)· ἀλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἑκάτερος τῶν διαδίκων ἐδικαιοῦτο νὰ ἀγορεύσῃ, ἦτο ὀρισμένος καὶ ἔμετρεῖτο διὰ τῆς κλεψύδρας.

Κατὰ τὸν νόμον ταῦ Σόλωνος πάντες οἱ ἔχοντες ἰδιωτικὸς δίκας ὥφειλον νὰ ἀγορεύωσιν αὐτοπροσώπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν αὐτῶν ἡδύνατο φίλος ἢ συγγενὴς ἢ συνήγορος νὰ συμπληρώσῃ τὸν λόγον ἐκείνων (δευτερολογία). Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ νόμοι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν τέχνη ἐγένετο εἰδική, κατεδείχθη ἡ ἀτομία τοῦ νόμου τούτου· τότε δ' ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι *λογογράφοι*, οἵτινες ἐμπειροὶ τῶν νόμων ὄντες καὶ περὶ τὴν ῥητορικὴν ἱκανοὶ ἔγραφον ἐπὶ μισθῷ ὑπὲρ ἄλλων λόγους, οὓς οἱ διάδικοι ἀπὸ μνήμης μανθάνοντες ἀπήγγελλον ἐνώπιον τῶν δικαστῶν.

Ῥήτορες δὲ ἐν Ἀθήναις διέπρεψαν οἱ ἑξῆς δέκα·

α' *Ἀντιφῶν* ὁ Ῥαμνοῦσιος (490—411), ὅστις ἐγένετο καὶ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἦν παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, σοφιστοῦ ὄντος, ἔμαθε· κατὰ τὸν Θουκυδίδην ὅστις σφόδρα θαυμάζει αὐτόν, κράτιστος ἐγένετο εἰς τὸ ἐπινοῆσαι καὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τὴν μεγάλην δεινότητα τοῦ λόγου τὸ πλῆθος ὑπόπτειν αὐτόν. Ἐκ τῶν περισωθέντων 15 λόγων αὐτοῦ μόνον τρεῖς εἶναι πραγματικοὶ ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐπὶ φονικῶν δικῶν, οἱ δ' ἄλλοι φαίνονται γυμνάσματα ῥητορικὰ διηρημένοι εἰς τρεῖς τετραλογίας· ἐκάστης δὲ τούτων οἱ λόγοι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔχοντες, δύο μὲν εἶναι τοῦ διώκοντος ὡς πρωτολογία καὶ δευτερολογία, ἄλλοι δὲ δύο τοῦ φεύγοντος· (ἐφαρμογαὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Γοργίου)· ὑπὲρ ἑαυτοῦ δὲ ὁ ῥήτωρ ἔγραψε καὶ ἀπήγγειλε τῷ 411 ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὸν περὶ *μεταστάσεως* πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν τετρακοσίων) λόγον οὗτινος ἀρτίως

ἀπόσπασμα εὑρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις. Ὁ ρήτωρ οὖτος ἐκπροσωπεῖ τὴν αὐστηράν ἐν τῷ λόγῳ ἁρμονίαν, ὥς ὁ Ἰσοκράτης τὴν γλαφυράν.

β' Ὁ **Ἀνδοκίδης**, οὗτινος ὁ πολιτικὸς βίος ἐγένετο γνωστὸς ἐκ τῆς δίκης τῶν Ἑρμοκοπιδῶν τῶν τεσσάρων λόγων αὐτοῦ τῶν περισωθέντων γνήσιοι εἶνε οἱ δύο, ἦτοι ὁ περὶ τῆς **ἐαυτοῦ καθόδου** (410) καὶ ὁ περὶ τῶν **μυστηρίων** (400)· ἡ γλῶσσα τοῦτου ἀποτελεῖ μέσον τι μεταξὺ τῆς τοῦ Ἀντιφῶντος αὐστηρᾶς καὶ μεγαλοπρεποῦς καὶ τῆς τοῦ Λυσίου, ἣτις εἶναι ἡ συνήθης.

γ' Ὁ **Λυσίας** (450-371) υἱὸς τοῦ Συρακουσίου Κεφάλου ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· καὶ ὁ Λυσίας καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν εὐποροὶ, ἀλλ' οἱ τριάκοντα τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἤρπασαν, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ ρήτορος Πολέμαρχον ἐφόνευσαν καὶ αὐτὸς ὁ ρήτωρ μόλις ἐσώθη εἰς Μέγαρα. Ἐπειδὴ δὲ ἔδωκεν ἐκ τῆς περισωθείσης περιουσίας ἀργύριον καὶ ὄπλα εἰς τοὺς περὶ τὸν Θρασύβουλον ἀγωνιστάς, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἔζη ὡς **ἰσοτελής**¹. Ἐκ τῶν περιπετειῶν τούτων γενόμενος ἄπορος ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς ρητορικῆς τέχνης γράφων ὑπὲρ ἄλλων κατὰ παραγγελίαν λόγους ὡς **λογογράφος**, καὶ ἐν τούτῳ ἐγένετο περιζήτητος· ἀλλ' ἐκ τῶν 233 λόγων αὐτοῦ οὓς ἔγραψεν ἀπὸ τοῦ 403—380, περιεσώθησαν εἰς ἡμᾶς 34, ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐχὶ πάντες ἀκέραιοι, γνήσιοι δὲ τούτων εἶνε 28· ὁ Λυσίας εἶναι κατ' ἐξοχὴν δικανικὸς ρήτωρ· τὴν πρώτην ἀφορμὴν, ἵνα τραπῇ εἰς τὴν ρητορικὴν τέχνην, παρέσχεν εἰς αὐτὸν ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου, ὑπὲρ οὗ ἀπήγγειλε τὸν κατὰ **Ἐρατοσθένους** λόγον, τὸν καὶ κάλλιστον πάντων· ὁ χαρακτήρ τῶν δικανικῶν λόγων, οὓς ἔγραφεν ὁ Λυσίας ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν, εἶναι ἀπλοὺς καὶ ἀφελῆς καὶ τοῦ τοιοῦτου εἵδους ὁ ρήτωρ ἐγένετο τὸ τελειότερον ὑπόδειγμα.

Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἡ ἐν τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς λέξεσι καθαρότης, ἡ σαφήνεια καὶ ἡ χάρις, ἔτι δὲ καὶ ἡ πιθανότης καὶ ἡ βραχυλογία, ἣτις ἦτο πολῦτιμος ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δικαστηρίοις, ἐν οἷς ὁ χρόνος ἦτο μεμετρημένος διὰ τῆς κλειψύδρας· ὁ ρή-

1. Ἰσοτελεῖς, ἴσα τέλη τοῖς ἀστοῖς δίδοντες, δηλαδὴ προνομιοῦχοι μέτοικοι, «οὔτε τὸ μετοίκιον τελοῦντες οὔτε προστάτου δεόμενοι, μετέχοντες τῶν νόμων καὶ τῶν πραττομένων πλὴν ἀρχῆς».

τωρ εἶναι ἐπίσης θαυμαστός καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν, ἣν ἔχει ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν λόγων· διότι ἐν ᾧ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς λόγους, ἐν οὐδενὶ σχεδὸν μετεχειρίσθη τὰς αὐτὰς γνώμας καὶ οὐδὲν αὐτοῦ προοίμιον ὁμοιάζει πρὸς ἕτερον.

δ' **Ἰσοκράτης** ὁ Ἀθηναῖος (436—338)· οὗτος τὸ κατ' ἀρχὰς ἐγένετο λογογράφος, ὥς ὁ Λυσίας, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔδρουσε σχολὴν ῥητορικῆς, εἰς ἣν συνέρρεον ἐξ ἀπασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πλείστοι νέοι πληρώνοντες αὐτῷ χιλίας δραχμάς· ὁ Κικέρων παρέβαλε τὸν οἶκον τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς δούρειον ἵππον, ἐξ οὗ ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῶν γραμμάτων, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν εὐρυθυμίαν τῶν λόγων ἐμάνθανον οἱ νέοι, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ πολιτικὰ ἐσπούδοζον· διὰ τοῦτο οὐ μόνον οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι συνῆψαν σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς ὥς ὁ τῆς Κύπρου Εὐαγόρας, ὁ τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος καὶ ὁ τῶν Μακεδόνων Φίλιππος. Ὡν δ' εὐγενῆς τὴν ψυχὴν ὁ Ἰσοκράτης ἔκρινεν ἀπαθῶς οὐ μόνον τὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀλλὰ καὶ τὰ πανελλήνια ζητήματα· οὕτω δὲ δὲν κακολογεῖ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ἀλλὰ συμβουλεύει, ἵνα οἱ Ἕλληνες τοὺς ἐμφυλίους καταπαύσαντες πολέμους ἀπὸ κοινοῦ ἐπὶ τὸν βάρβαρον ἐκστρατεύσωσιν· ὅτε δ' ἐπὶ τέλους εἶδε τὴν ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἔξασθένησιν τῶν Ἑλλήνων ἐπίστευσεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ τῶν Μακεδόνων δυναστεία ἡδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἰδεώδες αὐτοῦ· καὶ ὅτι ὁ ῥήτωρ δίκαιον εἶχε τοῦτο νομίζων, κατέδειξεν εὐθύς ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ Ἰσοκράτης ἀποθανὼν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐτάφη δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας αὐτοῦ ἐτέθη Σειρήν.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν 21, ὧν τρεῖς μὲν εἶναι παραινετικοί, ἔξ δὲ δικανικοὶ καὶ δώδεκα ἐπιδεικτικοί, πρὸς δὲ καὶ ἑνὴν ἐπιστολὰν πρὸς ἐπιφανῆ πρόσωπα καὶ βασιλεῖς· ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐξαίρεται μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ **πανηγυρικός**, ἐν ᾧ ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ ἐγκωμιάζει τὴν ἑαυτοῦ πόλιν, τὰς Ἀθήνας, καὶ συμβουλεύει τοὺς Ἕλληνας, ἵνα πρὸς ἀλλήλους ὁμοφρονήσαντες ἐναντίον τῶν βαρβάρων πολεμήσωσιν. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἶναι ταμεῖον πολυτίμων νουθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος· κατὰ ταῦτα ὁ Ἰσοκράτης διαφέρει τῶν περὶ τὰς δικογραφίας ἀσχολουμένων, ὥς ὁ Φειδίας ὁ κοροπλάτων· ἀλλ' ὁ ῥήτωρ καθ' ὑπερβολὴν ἐπιτηδεύει τὰς

συμμετρίας τῶν κώλων καὶ κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὰ Γοργία σχήματα ἤτοι τὰ πάρισα, τὰ ὁμοιοτέλευτα καὶ τὰ ἀνίθητα· διὰ δὲ τὸν ἐπιτετηδευμένον τοῦτον καλλωπισμὸν στερεῖται ζωηρότητος καὶ φυσικῆς δυνάμεως· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παραβάλλουσι τὸν μὲν Ἴσοκράτη πρὸς ἀθλητὴν παρεσκευασμένον πρὸς ἀγῶνα, τὸν δὲ Δημοσθένη πρὸς ὀπλίτην εἰς μάχην ἐξωπλισμένον.

ε' Ὁ **Ἰσαῖος**, ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἐξῆσεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· οὗτος ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Ἴσοκράτους, διδάσκαλος τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίου· ἐκ δὲ τῶν πεντήκοντα λόγων, οὓς ἔγραψεν ὡς λογογράφος, διεσώθησαν ἔνδεκα, δικανικοὶ πάντες πραγματευόμενοι περὶ κλήρου (κληρονομίας) καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸ κληρονομικὸν Ἀττικὸν δίκαιον· ὁ Ἰσαῖος ὁμοιάζει μὲν πρὸς τὸν Λυσίαν κατὰ τὴν βραχύτητα καὶ τὴν σαφήνειαν, ἀλλ' ἀπεργάζεται τὸν λόγον τεχνικώτερον καὶ περιεργότερον ἐκείνου.

ς' Ὁ **Λυκοῦργος** (396—324)· οὗτος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἴσοκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, οὗτινος ἡ φιλοσοφία ἐκράτινε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἃς παρὰ τοῦ γένους εἶχε κληρονομήσει· ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος τὴν δόξαν ἀπέκτησε μᾶλλον ἐκ τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἢ ἐκ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος· διότι ταμίης γενόμενος καὶ τοὺς πόρους τῆς πόλεως ἐδιπλασίασε καὶ τὰς Ἀθήνας διεκόσμησεν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Ἐκ δὲ τῶν 15 λόγων αὐτοῦ περιεσώθη μόνος ὁ κατὰ τοῦ Λεωκράτους· ὁ Λυκοῦργος κατήγγειλε τοῦτον ὡς προδότην τῆς πατρίδος, ἣν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην κινδυνεύουσαν ἐγκατέλειπεν· τοῦ Λυκούργου ὁ λόγος εἶναι προῦν ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ μελέτης καὶ δὲν θέλγει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος, ἀλλ' ἐπισπᾷ αὐτὸν διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ κινεῖ εἰς θαυμασμὸν διὰ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπείας.

ζ' Ὁ **Αἰσχίνης** (389—314) ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους· οὗτος τὸ πρῶτον ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν γενναίως ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ σταλεὶς πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Φίλιππον ἐδεδεάσθη ὑπὸ τῶν δώρων αὐτοῦ· τούτου ἕνεκα καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο· ὅτε δὲ ὁ Κτησιφῶν ἔγραψε ψήφισμα, ἵνα ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ χρυσοῦ στεφάνῳ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας, ὁ Αἰσχίνης κατηγόρησεν αὐτὸν ὡς ψευδοῦ ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους γράψαντα· ἀλλ' ἡττηθεὶς ἐν τῷ δικαστικῷ τούτῳ ἀγῶνι

Ἀπῆλθεν εἰς Ρόδον ὅπου ἵδρυσεν ῥητορικὴν σχολήν· ἐκεῖθεν δὲ ἐπλεύσεν εἰς Σάμον, ἔνθα μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ λόγοι περιεσώθησαν, ὁ κατὰ Τιμάρχου, ὁ περὶ παραπροσβείας καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος· ὁ δῆτωρ οὗτος, ὅστις μόνου τοῦ Δημοσθένους δεύτερος φαίνεται, ἐγένετο δεινὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν· ἀλλ' ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ πομπικὴ αὐτοῦ φράσις οὐδαμῶς συγκινεῖ, ἐπεὶ δὴ στερεῖται τοῦ ἠθικοῦ ἐνθουσιασμοῦ.

Η' Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ (384—322)

Ὁ Δημοσθένης ἐγεννήθη ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἀνεπιλήπτων, ἀλλ' ὀρφανὸς καταλειφθεὶς ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ ἔτυχεν κακῶν ἐπιτρόπων, οἵτινες τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἐσφετερίσθησαν, τῆς δὲ παιδείας αὐτοῦ ἡμέλησαν· ἀλλὰ φιλομαθὴς ὢν καὶ ἐπιμελὴς ἐμόρφωσεν ἑαυτὸν μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, ὅστις ἐβοήθησεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων δίκην. Στερηθεὶς δὲ τῆς πατρικῆς αὐτοῦ οὐσίας ὁ Δημοσθένης ἠναγκάσθη ὡς λογογράφος νὰ συντάττῃ λόγους δικανικοὺς ὑπὲρ ἄλλων, ὅπως πορίζεται τὰ πρὸς τὸ ζῆν· ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἔλαβεν ἐκ τῶν πολιτικῶν λόγων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας (356) κατὰ Φιλίππου, τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων, ὅστις ὁσημέραι αὐξανόμενος διενоеῖτο νὰ ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος ὅλης· ὁ Δημοσθένης φοβούμενος μήπως ἡ πατρίς αὐτοῦ ἀπολέσῃ τὴν ἡγεμονίαν, ἐκ παντὸς τρόπου εἰργάζετο, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα τῶν συμπολιτῶν κατὰ τοῦ Φιλίππου καὶ προσηπάθῃ νὰ ἡλεκτρίξῃ αὐτοὺς ἀναμνηστικῶν τὰ ἐν Μαραθῶνι, Ἀλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς τρόπαια τῶν προγόνων· καὶ ἔνθεν ἐν ἡγωνίζετο κατὰ τῶν ἐν τῇ πόλει φιλιππιζόντων, ἔνθεν δὲ φρόντιζε νὰ ἀνέυρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· ὅτε δὲ ἦλθεν πρὸς πρεσβευτὴν εἰς Θήβας, ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος ῥιπίζουσα τὸν θυμὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν κατάρθωσε νὰ συνδιαλέξῃ τὸς τέως ἀσπόνδους πόλεις καὶ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύναμιν τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ τοῦ Φιλίππου· καὶ ἡττήθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ δὲν ἐμίσησαν τὸν ῥήτορα· διότι ἐγίνωσκον, ὅτι τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ ἦτο εἰλικρινὴς καὶ φιλόπατρις.

Ἀμα δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου ἐπειράθη μὲν ἡ Ἑλλάς ἐξεγείρῃ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καταστροφὴ τῶν Θηβῶν ἐματαιώσε

τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ· μετὰ τοῦτο ἐπικρατήσαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐσίγησεν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἢ φωνὴ τοῦ ῥήτορος· ἐν δὲ τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου (424), ἐπειδὴ ἐσυκοφαντήθη ὡς *δωροδοκήσας* κινδυνεύων ἐδραπέτευσεν ἐκ τῆς πατρίδος· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου καίπερ ὢν ἐν ἐξορίᾳ, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων Λαμιακὸν πόλεμον· μετὰ δὲ τὴν ἦταν τῶν Ἀθηναίων διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρείᾳ (Πόρῳ) ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἐνθα ἵνα μὴ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀντιπάτρου, καταδιωκόντων αὐτόν, πίων δηλητήριον ἀπέθανεν.

Λόγοι αὐτοῦ περιεσώθησαν 61, ὧν τινες προφανῶς εἶναι νόθοι, ὡς ὁ ἐπιτάφιος καὶ ὁ ἐρωτικός· διαιροῦνται δὲ εἰς 34 ἰδιωτικούς καὶ 27 δημοσίους, ὧν οἱ 15 εἶναι δημηγορίαι ἦτοι λόγοι συμβουλευτικοί, οὓς ἀπήγγειλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· τῶν συμβουλευτικῶν δὲ τούτων οἱ ἑνδεκα ἀναφέρονται εἰς τὴν κατὰ τοῦ Φιλίππου πολιτικὴν καὶ λέγονται μὲν πάντες οὗτοι λόγοι *Φιλιππικοί*, ἐπιγράφονται δὲ ἰδίᾳ *ὀλυνθιακός* α' β' γ', ἐν οἷς συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους, ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ὀλύνθου, πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου (349), κατὰ *Φιλίππου* α', β', γ', δ', περὶ τῆς *εἰρήνης*, περὶ *Ἀλοννήσου*, περὶ τῶν ἐν *Χερρονήσῳ* καὶ πρὸς τὴν *ἐπιστολὴν* τὴν Φιλίππου (351—341)· ἄριστος δὲ πάντων τῶν λόγων καὶ παθητικώτατος κρίνεται ὁ περὶ τοῦ *στεφάνου*, ὅστις εἶναι ἀπολογία ὑπὲρ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ δι' οὗ κατεπάλασε τὸν Αἰσχίνην πρὸς τιμὴν ἑαυτοῦ καὶ τῶν Ἀθηνῶν· ἐκ δὲ τῶν δημοσίων δικανικῶν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ κατὰ Μειδίου (348), ὁ πρὸς Λεπτίνην (355), ὁ κατ' Ἀριστοκράτους (352)· ἡ περίοδος τῶν λόγων αὐτοῦ οὔτε ἡ σχοινιστενῆς τοῦ Ἰσοκράτους εἶναι οὔτε ἡ λίαν βραχεῖα τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ σύμμετρος· κατ' ἐξοχὴν δὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ χαρακτηρίζει τὸ ὕψος καὶ ἡ *δεινότης*· διὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἅτινα περικοσμεῖ καὶ περιστέφει ὁ εὐγενὴς ἐνθουσιασμός πρὸς τὴν ἔλευθερίαν καὶ ὁ φλογερὸς ἔρως πρὸς τὴν πατρίδα, καὶ τότε συνήρπαξε τοὺς ἀκροατὰς καὶ νῦν ἔτι μόνον ἀναγινωσκόμενος ἐξάπτει καὶ ἠλεκτρίζει τὸν ἀδιάφθορον καὶ ὑγιαίνοντα ἀναγνώστην.

Εἰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τῆς Μακεδονικῆς

1. Δεινότης, ἡ θαυμαστὴ δύναμις τοῦ λέγειν, ἡ τό τε λογικὸν συναρπάξουσα καὶ τὰ πάθη ἐξεγείρουσα. Διον. Ἀλ. π. Δημ. δειν. 22 «τῶν μὲν κρῶν κώλων κἀν δεινότητι χρήσις· δεινότερον γὰρ τὸ ἐν ὀλίγῳ πολὺ ἐμφανόμενον καὶ σποδρότερον· διὸ καὶ οἱ Λάκωνες βραχυλόγοι ἀπὸ δεινότητος».

δυναστείας, ἥτις διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξεπολίτισε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐλέγχεται στενὴ καὶ πλημμελής, ὅμως ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ φιλοπατρία, ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εὐγένεια τῆς προαιρέσεως τοῦ ῥήτορος· πάντες οἱ πολῖται οἱ ἐπιθυμοῦντες ἀπὸ τοῦ βήματος νὰ ὑπηρετῶσι τὴν ἑαυτῶν πατριδα ὀφείλουσι νὰ ἐμβαπτίζωνται ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ τῇ ἀρχαίᾳ μὲν, ἀλλ' ἀείποτε ἀνανεουμένῃ· ὁ Δημοσθένης θὰ ἐμφυσᾷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν εἰς τοὺς πολίτας, ὅσοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπωθῶσι πάντα ἐχθρὸν δημόσιον διὰ τῆς σπάθης τοῦ λόγου· εἰσαεὶ διαμένει ὁ κανὼν τῆς ῥητορείας καὶ ὁ κῆρυξ τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπροεπείας καὶ ἐλευθερίας.

Ὁ περὶ τοῦ στεφάνου λόγος. Μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην οἱ Ἀθηναῖοι φοβοῦμενοι ἐπιδρομὴν τοῦ Φιλίππου ἐξέλεξαν δέκα ἄρχοντας, ὧν εἰς ἕνα καὶ ὁ Δημοσθένης, ἵνα ἐπισκευάσωσι τὰ τεῖχη. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ῥήτωρ χαριζόμενος εἰς τὴν πόλιν προσεδάπάνησεν ἐκ τῶν ἰδίων ἑκατὸν μνᾶς, ἡβουλή ἐνέκρινε τὴν πρότασιν τοῦ Κτησιφῶντος, ἵνα στεφανωθῇ ὁ Δημοσθένης χρυσῷ στεφάνῳ ἐν τῷ θεάτρῳ ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τῆς πρὸς τὴν πόλιν εὐνοίας· ἀλλὰ τὸ προβούλευμα τοῦτο προσέβαλεν ὁ ῥήτωρ Αἰσχίνης, ἐχθρὸς ὢν αὐτοῦ ὡς παράνομον, ἀ' διότι ὁ νόμος ἐκέλευεν ὑπεύθυνον ἄρχοντα μὴ στεφανοῦν· ὁ δὲ Δ. ὢν τειχοποιὸς δὲν εἶχε δώσει εὐθύνας· β' διότι ἂν μὲν ὁ δῆμος στεφανοῖ τινα, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἔδει ν' ἀνακηρυχθῇ ὁ στέφανος, ἂν δὲ ἡ βουλὴ, ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ· ἀλλαχοῦ δὲ ὁ νόμος δὲν ἐπέτρεπε· καὶ γ' διότι διὰ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ὁ Δ. ἐβλάψε τὴν πόλιν καὶ δὲν ἦτο τιμῆς ἄξιος· ἡ κατηγορία αὕτη γενομένη τῷ 336 π. Χ. φαινομενικῶς μὲν ἦτο κατὰ τοῦ Κτησιφῶντος, πράγματι δὲ κατὰ τοῦ Δημ. ἡ δὲ δίκη ἕνεκα πολιτικῶν λόγων ἐγένετο τὸ 330· ὁ Δημ. ἀπολογούμενος ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τάξιν τῶν κατηγοριῶν τοῦ Αἰσχίνου, ὅστις εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ νόμιμον, τοὺς μὲν δύο νόμους περὶ τῶν ὑπευθύνων καὶ τῶν κηρυγμάτων παρενέβαλεν εἰς τὸ μέσον τοῦ λόγου, ἄρχεται δὲ τῆς ἀπολογίας ἐκ τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὴν καταλήγει· οὕτω δὲ στρατηγικῶς τὰ μὲν ἄκρα πυκνώσας, τὸ δὲ μέσον, τὸ σαθρόν, τεχνικῶς ἐπιρρώσας, συνήρπασε τοὺς δικαστάς, ὧν ὁ κατήγορος οὐδὲ τὸ πέμπτον τῶν ψήφων λαβὼν εἰς ἀτιμίαν κατεδικάσθη· διὸ καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ἀσίαν.

θ' Ὁ ῥητορὸς (389-322), ὅστις συγκαταλέγεται μετὰ τοῦ Δημοσθένους εἰς τοὺς κορυφαίους προμάχους τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ ἦτταν τῶν Ἀθηναίων συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὑπέστη οἰκτρὸν θάνατον. Ἐκ τῶν 52 λόγων αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1847 μόνον ἀποσπάσματα τινα εἶχομεν, ἔκτοτε δὲ διὰ τῶν Αἰγυπτιακῶν παπύρων ἔχομεν ἐξ λόγους, ὧν οἱ δύο εἶναι σχεδὸν ἀκέραιοι· πάντων δὲ σπουδαιότατος εἶναι ὁ ἐπιτάφιος ὃν ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ ὑπὲρ

τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον Ἀθηναίων· ὁ Ὑπερείδης ἔχει μὲν πάσας τὰς ἀρετὰς τοῦ λόγου, ἀλλ' ἐν πᾶσι κατώτερος γίνεται τῶν πρωτευόντων· διὸ καὶ παραβάλλεται πρὸς τὸν πένταθλον, ὅστις ἐν ἅπασι τοῖς ἀγωνίσμασι ἀπολείπεται μὲν τῶν ἀθλητῶν, πρωτεύει δὲ τῶν ἰδιωτῶν.

Καὶ ἰ' ὁ **Δείναρχος** (366—290), ὅστις ἐγεννήθη μὲν ἐν Κορίνθῳ, ἔζησε δ' ὡς μέτοικος ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐγένετο ἐπιφανὴς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐξέλιπον· ἐκ τῶν 60 λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν τρεῖς ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου· ὁ Δείναρχος πειρᾶται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἀπολείπεται αὐτοῦ· διὸ καὶ ἄγροικος ἢ κρίθινος Δημοσθένους ὠνομάσθη.

Ἐκ τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων ἐγένοντο τελειότερα πρότυπα τῆς ῥητορείας ὁ μὲν Λυσίας διὰ τὴν φυσικὴν ἀπλότητα καὶ ἀφέλειαν, ὁ δὲ Ἰσοκράτης διὰ τὴν ἁρμονικότητα καὶ ὁ Δημοσθένης διὰ τὴν δεινότητα. Οὗτος ἐγένετο οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων ὁ ἀριστος καὶ μέγιστος πολιτικὸς ῥήτωρ, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν χρόνων.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἔχομεν καὶ τῆς ἐπιστήμης πολὺτιμα μνημεῖα· ἐν μὲν τῇ ἱατρικῇ ἐπιστῇ *Ἱπποκράτης* ὁ Κῶς (460—359) συνέγραψε πολλὰ ἔργα, ἐξ ὧν σφύζονται ἐν Ἰωνικῇ διαλέκτῳ τὰ ἐξῆς· α' περὶ ἐπιδημιῶν (ββλ. 7)· β' ἀφορισμοί· γ' περὶ ἰσθμῶν, ὑδάτων, τόπων· δ' περὶ τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τραυμάτων· ε' περὶ ἀγμάτων· ς' προγνωστικά· ζ' περὶ διαίτης ὀξέων· η' περὶ χυμῶν καὶ θ' περὶ ἄρθρων.

Ἐν δὲ τῇ *τακτικῇ* (τῇ τέχνῃ τοῦ παρατάσσειν στρατὸν) πρέπει νὰ μνημονευθῇ *Αἰνείας* ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀρκάδων (τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ.) τοῦ ὁποίου σώζεται τὸ *πολιορκητικὸν* ὑπόμνημα «περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν».

Ἀνασκοποῦντες τὴν Β' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο αἱ Ἀθῆναι καὶ τὸ ἔθνος ἡνδρώθη, βλέπομεν ὅτι κατ' αὐτὴν τῆς μὲν ποιήσεως βλαστάνει καὶ τελειοποιεῖται τὸ δράμα, τοῦ δὲ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη. Τὰ λογοτεχνήματα τῆς περιόδου ταύτης, ἐξέχοντα κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων, εἰ δὲ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου, πρόκεινται εἰσαεὶ καὶ εἰς πάντας τοὺς λαοὺς ἀπαράμιλλα πρότυπα λογοτεχνικῆς τελειότητος.

Τὴν Ἀττικὴν δὲ λογοτεχνίαν μιμηθεῖσαι ἢ τε Λατινικὴ ἐπὶ Αὐγούστου καὶ ἢ Γαλλικὴ ἐπὶ Λουδοβίκου ΙΔ' παρήγαγον σπουδαιότατα τοῦ λόγου μνημεῖα.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'. (300—30 π. Χ.)

Α' Ποίησις. α' ἔπος. β' ἐλεγεία. γ' δρᾶμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν *ἡρωϊκοῦ* ἔπους ἐπιφανέστατος ποιητὴς ἐγένετο.

α' *Ἀπολλώνιος ὁ Ῥόδιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), οὗτινος τὰ *Ἀργοναυτικά*, ποίημα περίτεχνον καὶ φιλολογικοῦ μόχθου μεστόν, περιεσώθη ἀκέραιον (5835 στίχ.)· τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος, ὅπερ κέντρων ἔχει τὸν Ἰάσονα καὶ τὴν Μήδειαν, ἀποτελοῦσιν αἱ περιπετειώδεις τῶν Ἀργοναυτῶν περιπλανήσεις· τὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου ἦτο προσωρισμένον μᾶλλον νὰ διδάξη λογίους ἀναγνώστας ἢ νὰ ἐνθουσιάσῃ πλήθη, ἀλλ' ὅμως εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητὰς καὶ δὴ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

Τοῦ δὲ *διδασκικοῦ* ἔπους ποιητὴς ἐγένετο α' *Ἄρατος ὁ Σολεύς* (315—240 π. Χ.)· τούτου τὸ ποίημα (1154 στίχ.) διαιρεῖται εἰς δύο μέρη ὧν τὸ μὲν α' ἐπιγράφεται *φαινόμενα*, ἐν ᾧ περιέλαβε τὴν σύγχρονον ἀστρονομίαν, τὸ δὲ β' *διοσημίαι* (διὰ σημείων προγνώσεις) ἐν ᾧ ἐκτίθεται ἡ δημώδης μετεωρολογία· ὁ Ἄρατος εἶχε μὲν ὡς βάσιν τὸ καταλογάδην ἔργον τοῦ Εὐδόξου, ἀλλὰ συνεπλήρωσε τοῦτο ἐκ τῶν διδαγμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου· τὸ ποίημα τοῦ Ἀράτου διὰ τὴν σαφήνειαν καὶ τὴν χάριν μεγάλως ἐτιμήθη, τῶν δὲ Ῥωμαίων ὁ Κικέρων καὶ ἄλλοι μετέφρασαν αὐτὸ εἰς τὴν Λατινικὴν.

β' *Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος* (β' αἰῶνος π. Χ.), ὅστις ἐποίησε *θηριακά* (958 στίχ.) καὶ τὰ *ἀλεξιφάρμακα* (630 στίχ.)· καὶ ἐκείνων μὲν ὑπόθεσις εἶναι τὰ φάρμακα τὰ θεραπεύοντα τὸ δῆγμα τῶν ἰοβόλων θηρίων, τούτων δὲ τὰ ἀλεξιτήρια κατὰ τῆς ἑξ' ἐδεσμάτων δηλητηριάσεως· τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ τὰ *ἐταιριοῦμενα*, ὅπερ ἐγένετο τὸ ὑπόδειγμα τῶν μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, ἀπωλέσθη.

Ἐλεγείων δὲ ποιητὴς ἐγένετο καὶ *Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος* (310—240 π. Χ.), ὅστις συνέγραψεν 800 συγγράμματα περὶ καὶ ποιητικά, τὴν μεγάλην δ' ὅμως δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ (δ' βιβλ.)· ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν· τῶν ἐλεγείων αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ Βερενίκης κόμη, ἣν ἀπολεσθεῖσαν ἔχομεν ἐν μεταφράσει τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου·

οἱ Ρωμαῖοι μάλιστα ἐθεώρουν τὸν Καλλίμαχον ὡς τὸν μέγιστον ἐλεγειοποιόν. Εὐτυχῶς περιεσώθησαν οἱ ὕμνοι (ἑξ) πεποιημένοι κατὰ τοὺς Ὀμηρικούς, ἔτι δὲ καὶ ὑπὲρ τὰ ἐξήκοντα ἐπιγράμματα αὐτοῦ· ἀρτίως δὲ ὁ πάπυρος Ὁξυρύνχου (τόμ. Ζ') ἀπέδωκε 90 στίχους ἐλεγειακούς, περιέχοντας τὴν ἱστορίαν Ἀκοντίου καὶ Κυδίππης ἐκ τοῦ Δ' βιβλίου, ὅπερ ἐπεγράφετο *Αἴτια* καὶ περιεῖχε τὰς σπουδαιότερας τῶν ἐλεγείων τοῦ ποιητοῦ, προσέτι δὲ ἀνευρέθησαν καὶ 300 στίχ. ἐκ τῶν ἱάμβων αὐτοῦ. Ἡ ἐλεγεία ἐκαλλιεργήθη καὶ ἐφεξῆς κατὰ διαλείμματα, οὐδὲν δὲ ἄλλο εἶδος τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως ἐπέζησε τόσον μακρὸν χρόνον, ὥς ἡ ἐλεγειακὴ, ἣτις μετ' εὐφυΐας καὶ χάριτος καλλιεργεῖται καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Οἱ Ἀλεξανδρίνοι ἐσπούδασαν καὶ περὶ τὴν *ἐπιγραμματοποιίαν* καὶ τὰ ἐπιγράμματα αὐτῶν ἔχουσι λεπτότητα κρίσεως, γλωσσικὴν καὶ ὀυθμικὴν χάριν καὶ πολλὴν εἰρωνειάν· διότι μετεχειρίζοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἐπίγραμμα, ἵνα ἐκδηλῶσι τὴν ἑαυτῶν κρίσιν περὶ ποιητῶν, τεχνιτῶν καὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων· κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διατρίβει περὶ τὴν ἐπιγραμματοποιίαν καὶ τὸ γυναικεῖον φῦλον, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ ἡ Τεγεᾶτις Ἀνύτη, ἥς ἔχομεν 22 ἐπιγράμματα, Νοσίς ἡ ἐκ Λοκρῶν τῆς κάτω Ἰταλίας, Μυρῶ ἡ ἐκ Βυζαντίου, καὶ Ἡδύλη ἡ Ἀθηναία.

Ἐν τῇ Ἀλεξανδριωτικῇ περιόδῳ ἦνθησεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἡ *τραγικὴ ποίησις* καὶ νέα ἐπεφάνη ποιητῶν πλειάς, ἥς ἀστέρες ἦσαν Λυκόφρων ὁ Χυλιδεύς, Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, Σωσιφάνης ὁ Συρακούσιος καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ πάντες οὗτοι ἦσαν πολὺ κατώτεροι τῶν τραγικῶν τοῦ Ε' αἰῶνος· διὸ σὺν τῷ θανάτῳ τῶν ποιητῶν ἢ τε λαμπρότης αὐτῶν ἡμαυρώθη καὶ αἱ τραγωδίαὶ ἠφανίσθησαν πλὴν τῆς τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου ἢ Κασσάνδρου (1474 στίχ. ἱαμβ.), ἥς τὸ αἰνιγματῶδες καὶ σκοτεινὸν τῆς γλώσσης ἐπαυξάνει καὶ ἡ τῶν ξενικῶν λέξεων πληθὺς. Αἱ θεατρικαὶ παραστάσεις ἐξηκολούθησαν ἐκεῖ μέχρι τοῦ 217 μ. Χ. ὅτε διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα κατήργησεν αὐτάς.

Μῖμοι. Ἡρώνδας.

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καλλιεργεῖται καὶ ἡ τῶν *μῖμων* ποίησις· ὥς εἶδομεν δέ, τῆς κωμωδίας εἶδος θεωρεῖται ὁ μῖμος καὶ παραβάλλεται πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δράματα. Ἐκ

τοῦ μίμου δ' ἀνεπτύχθη καὶ ὁ παντόμιμος, οὗτινος τὴν περιγραφὴν παρέχει ὁ Ξενοφῶν (Συμποσ. 9)· ἔλαβε δὲ ὁ μῖμος τὴν ἀρχὴν παρὰ τοῖς Δωριεῦσι τῆς Σικελίας καὶ ἀπεικονίζει μετὰ χάριτος καὶ εὐτραπελίας τὸν φρυσικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν κατωτέρων μάλιστα τάξεων τοῦ λαοῦ· ἔντεχνον δὲ μορφὴν εἰς τοὺς μίμους ἔδωκε Σώφρων ὁ Συρακούσιος (480 π.), οὗτινος οἱ μῖμοι ἦσαν ἀνδρεῖοι (ἀλιεῖς, γέροντες) καὶ γυναικεῖοι (ἀκέστριαι, ἰσθμιάζουσαι)· κατ' ἀπομίμησιν δὲ τούτων φαίνονται πεποιημένα καὶ τινα τῶν εἰδυλλίων (ιδ', ιε' κα') τοῦ Θεόκριτου. Περὶ δὲ τὸν τρίτον αἰῶνα π.Χ. ἀξιόλογος μίμων ποιητῆς ἐγένετο **Ἡρώνας** ὁ **Κῶρος**· τούτου ἔχομεν ἐπὶ ἀκεραίους μίμους, ἐλθόντας εἰς φῶς τῷ 1890 διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων· ὁ Ἡρώνας τοὺς μίμους ἐποίησεν οὐχὶ ἐν ῥυθμικαῖς περιόδοις, ὡς ὁ Σώφρων ἢ ἐν ἑξαμέτροις ὡς ὁ Θεόκριτος, ἀλλ' ἐν ἱαμβικῷ τριμέτρῳ μιμηθεὶς τὸν ἱαμβογράφον Ἰππώνακτα, οὗτινος καὶ τὸ τῆς Ἰωνικῆς διαλέκτου χροῶμα προσέλαβεν· οἱ μῖμοι αὐτοῦ εἰκονίζουσι σκηναὶς τοῦ καθημερινοῦ βίου· οὕτω π. χ. ὁ τρίτος παριστᾷ τὴν ἐν τῷ σχολείῳ τιμωρίαν ἀτάκτου παιδίου, ὁ δὲ τέταρτος ἔχει καὶ περιγραφὴν πολυτίμων τῆς γραφικῆς καὶ πλαστικῆς καλλιτεχνημάτων. Ὁ ποιητῆς ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀκριβῆ περιγραφὴν μικρῶν σκηνῶν καὶ θαυμάζει τις αὐτὸν διὰ τὴν ζωηρὰν ἀπεικόνισιν καὶ τὴν εὐφυᾶ παρατήρησιν.

Βουκολικὴ ποίησις. Θεόκριτος (310—250 π. Χ.).

Ἡ βουκολικὴ ποίησις, ὡς εἶδομεν, ἔχει ὡς θέμα τοὺς βουκόλους, τοὺς ποιμένας καὶ ἐν γένει τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν βουκόλων ἥτοι ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου εἶδους· καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτῆς ἐγένετο ἐν Σικελίᾳ, ἐνθα οἱ τῆς φύσεως καλλοῦναι καὶ ἡ τῶν κατοίκων εὐτραπελία τὴν βουκολικὴν μοῦσαν ἠδύναιτο νὰ παραγάγῃσιν· ἡ δὲ ἔντεχνος αὐτῆς διαμόρφωσις ἐπετελέσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· διότι ἐν τῇ μεγαλοπόλει ἐκείνῃ ὁ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων πολιτισμός, ὁ πολυτελής καὶ ἄβρὸς τῆς πόλεως βίος ἐπλήνεγκον κόρον· τινὰ καὶ οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐξήτησαν ἐν τῇ ἀτμοσφαιρᾷ τοῦ πνιγροῦ τῆς πόλεως βίου νὰ ἀναψύχωνται διὰ δροσερᾶς αὔρας, ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου πνεύσεως, ἣν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀπεικονίζει· ταύτην προήγαγεν εἰς τέλειον εἶδος **Θεόκριτος** ὁ Συρακούσιος ὠφελήθεις ἐκ τοῦ Εὐριπίδου, ἐκ τοῦ Σώφρονος τοῦ μιμογράφου καὶ ἐκ τῆς δημώδους ποιήσεως· ὁ

ποιητῆς διῆγε τὸν βίον ἄλλοτε μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἄλλοτε δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· οὗτος τὴν δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν βουκολικῶν, ποιήσας ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ 30 ἢ κατὰ τινὰς 25 εἰδύλλια ἤτοι μικρὰ *εἶδη* ἢ ποιήματα ἔχοντα δραματικὸν διάλογον. Τούτων τινὰ εἶναι *μῦμοι*, ἄλλα *ποιμενικά* ἢ *βουκολικά*, τινὰ *μυθολογικά*, καὶ ἄλλα ποικίλα, ὥς τὸ ἐγκώμιον τοῦ Πτολεμαίου (ιζ') καὶ τὸ τοῦ Ἰέρωνος (ιε'), Ἀδωνιάζουσαι (ιε'). Ὁ Θεόκριτος φαίνεται ὁ μόνος τῆς Ἀλεξανδρεωτικῆς περιόδου ποιητῆς, ὅστις τὰς ἐμπνεύσεις ἠντλήσεν οὐχὶ ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου, καὶ ὁ μόνος ἐκ τοῦ κόσμου τῶν λογίων ὅστις εἰς τὰ μυχιαίτατα τῶν ψυχῶν τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου εἰσέδυσσε· τὰ πρόσωπα τῶν βουκολικῶν αὐτοῦ δραματίων παρίστανται φυσικά καὶ οἶονεϊ ζῶντα, αἱ δὲ σκηναὶ εἰκονίζουσαι πεδιάδας, κοιλάδας, ὄρη, παραλίας, θέλγουνσι διὰ τῶν φυσικῶν καλλωνῶν· ἡ ποίησις τοῦ Θεοκρίτου διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς εὗρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητάς, ὧν σπουδαιότεροι εἶναι ὁ Βίων (ποιήσας δέκα εἰδύλλια), ὁ Μόσχος (τέσσαρα) καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαίων ὁ Οὐεργίλιος.

Β' Πεζὸς λόγος. α' Ἱστοριογραφία.

Τὴν ἱστοριογραφίαν ἐκπροσωποῦσι κατὰ τὴν Γ' περίοδον οἱ ἑξῆς.

Α' *Πολύβιος* ὁ Μεγαλοπολίτης (205—122 π. Χ.), ὁ υἱὸς τοῦ Λυκόρτα, τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας· διὸ καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ εἰς τὸ τοῦ ἱπάρχου ἀξίωμα ἀνῆλθεν· ἀλλὰ μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος, ὅπερ ἔλαβεν ὁ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμος τοῦ Περσέως (168 π. Χ.), ὁ Πολύβιος μετὰ χιλίων ἄλλων λογάδων Ἀχαιῶν ἐπέμφθη ὡς ὄμηρος εἰς Ῥώμην· ἐκεῖ δὲ διαμένων διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους καὶ τὸ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἀξίωμα καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἐφείλκυσε τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν καὶ μάλιστα τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, οὗτινος τὸν υἱὸν Σκιπίωνα τὸν Αἰμιλιανὸν ἐπαίδευσσε καὶ μετὰ ταῦτα σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο· ἐλέχθη δ' ὅτι ὅσα μὲν τῷ Πολυβίῳ παραινοῦντι ὁ Ῥωμαῖος ἐπέθηκετο, ἐν τούτοις ἠὺδοκίμησεν, ἐν οἷς δὲ παρήκουσε τοῦ διδασκάλου, ἀπέτυχεν· διὰ τοῦ Σκιπίωνος μάλιστα ὁ Πολύβιος ἐπέτυχεν, ἵνα μετὰ τῶν περιωθέντων τριακοσίων ἑξορίστων Ἀχαιῶν κατέλθῃ εἰς τὴν

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πατρίδα κατόπιν εξορίας 17 ἐτῶν ἐν Ῥώμῃ δὲ διατρίβων συνεβουλεύθη τὰ τῆς πόλεως ἀρχεῖα καὶ ἐσπούδαζε τὴν ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων. Τῷ 149 ἦτο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ φίλου Σκιπίωνος κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Καρχηδόνης· μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ἐκείνης μάτην ἐπειράθη ὁ Πολύβιος, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους ἀποτρέψῃ τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κορίνθου (146) διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς Ῥωμαίους ἐμάλαξε τὸ ἦθος τῶν νικητῶν πρὸς τοὺς ἡττημένους καὶ παρέσχεν ἀνακούφισιν τινα εἰς τὴν πατρίδα, ἣτις εὐγνωμόνως αὐτὴν ἀνεγνώρισε· κατὰ δὲ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον διέτριψεν ἐν τῇ πατρίδι ἀσχολούμενος εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς πολιτίμου αὐτοῦ ἱστορίας.

Ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐπιγράφεται αἱ *ἱστορίαι* (40 βιβλ.), περιεσώθησαν ἀκέραια τὰ πέντε πρῶτα, τῶν δὲ λοιπῶν ἐκτενεῖς ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα· τὸ μέγα τοῦτο ἔργον διαιρεῖται εἰς τρία μέρη, α' τὴν εἰσαγωγὴν, ἣν ἀποτελοῦσι τὰ δύο πρῶτα βιβλία· β' τὸ κύριον μέρος, ἐν ᾧ δεικνύει τίνι τρόπῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς 53 ἐτῶν ἐξέικοντο εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν· καὶ γ' τὸν ἐπίλογον ὃν περιλαμβάνουσι τὰ δέκα τελευταῖα, ἐν οἷς δεικνύει ὅτι ἀνωφελεῖς ἦσαν οἱ πρὸς κατάλυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀγῶνες· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου διήκουσα ἀπὸ τοῦ β' Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τέλους τοῦ γ' (218-146 π. Χ.) ὀνομάζεται *καθολικὴ*, διότι περιλαμβάνει τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὅσα συνέβησαν ἐν Ἑλλάδι, Ἀσίᾳ, Ἰταλίᾳ καὶ Ἀφρικῇ. Ὁ Πολύβιος ἐρευνῶν μετ' ἀκριβείας τὰ αἷτια τῶν γεγονότων, κρίνων τὰ ἀποτελέσματα καὶ διδάσκων ἐκ τούτων τὰ μέλλοντα, ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς καλουμένης *πραγματικῆς* ἱστορίας· διότι παρέχει διδάγματα εἰς πάντας τοὺς περὶ τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἀσχολούμενους· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ Θουκυδίδου, ὅστις τὰ αἷτια ἐρευνῶν καὶ περιγράφων τὰ ἀποτελέσματα καταλείπει εἰς τὸν ἀναγνώστην, ἵνα αὐτὸς ἐξαγάγῃ τὰ ἐξ ἐκείνων διδάγματα.

Τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων, ἡ πνευματικὴ καὶ ζῶσα ἐνότης, ἐξ ἧς πάντα τὰ

Σημ. 1. «Ἱστορίας γὰρ εἰν ἀφέλη τις τὸ διὰ τί καὶ πῶς καὶ τίνος χάριν ἐπράχθη τὸ πραχθέν καὶ ποῖον ἔσχε τὸ τέλος, τὸ καταλείπομενον αὐτῆς ἀγώνισμα μὲν, μάθημα δὲ οὐ γίνεται καὶ παραυτίκα μὲν τέρπει, πρὸς δὲ τὸ μέλλον οὐδὲν ὠφελεῖ».

μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὀργανικὸν ὅλον μορφοῦνται· διότι διὰ τὸ πολίτευμα αὐτῆς ἡ Ῥώμη καίπερ ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς νικητὰς κατεπά-
λαισε καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον ὑφ' ἑαυτὴν ἐποίησεν· κατὰ τὸν Πολύβιον ὁ συγγραφέων ἱστορίαν ἀνάγκη νὰ ἔχη ὥς ἐφόδια α' πολλῆς ἱστορίας ἀνάγνωσιν, β' τὴν ἐπὶ τοῦ τόπου ἔρευναν τῶν γεγονότων καὶ γ' πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν, ἐπὶ πᾶσι δὲ φιλαλήθειαν, ὥστε καὶ τῶν ἐχθρῶν τὴν ἀρετὴν νὰ ἐπαινῇ καὶ τῶν φίλων τὴν κακίαν νὰ ψέγῃ· ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἐφόδια ἐν μεγίστῳ βαθμῷ εἶχεν οὗτος ἡ γλῶσσα τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι τραχεῖα, σχεδὸν στρατιωτικὴ καὶ ὑπόδειγμα τῆς συγχρόνου **κοινῆς**· ἐπειδὴ δὲ ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι πολιτικὴ καὶ ἀρμόζουσα μᾶλλον πρὸς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τούτοις μᾶλλον εὔρε μιμητὰς ἢ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου εἶναι οἶονεὶ ὁ θριγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

β' **Διόδωρος** ὁ Σικελιώτης, ὅστις ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Αὐγούστου· εἰς τὴν σύνταξιν δὲ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἰργάσθη τριάκοντα ἔτη καὶ χάριν αὐτῆς περιῆλθε μετὰ πολλῆς κακοπαθείας πολλὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης χώρας, ἵνα τὰ πλεῖστα καὶ ἀναγκαϊότατα μέρη ἐξ αὐτοψίας γνωρίσῃ. Ἡ ἱστορικὴ τοῦ Διοδώρου συγγραφή διήκουσα ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἐν Γαλατίᾳ πολέμων τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος (60 π. Χ.) ἐπιγράφεται **βιβλιοθήκη** καὶ σύγκειται ἐκ τεσσαράκοντα βιβλίων· ἐκ τούτων δὲ διετηρήθησαν τὰ πρῶτα πέντε, ἅτινα περιέχουσι σὺν τῇ ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ τὴν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἱστορίαν· ἔτι δὲ ἡ δευτέρα δεκάς (11—20), περιέχουσα τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου τῶν δὲ λοιπῶν βιβλίων σφύζονται μόνον ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα. Τὸ ἔργον τοῦ Διοδώρου, εἰ καὶ μικρὰν ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει, ὅμως ἀποβαίνει χρήσιμον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας· κατὰ τοῦτο ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Διοδώρου ἀναπληροῖ πῶς μεγάλους ἱστορικούς, ὧν τὰ ἔργα ἀπωλέσθησαν.

Σημ. 1. «ὥσπερ γὰρ ζῶον τῶν ὄψων ὀφαιρεθεῖσων ἀχρειοῦται τὸ ὅλον, οὕτως ἐξ ἱστορίας ἀναιρεθείσης τῆς ἀληθείας τὸ καταλειπόμενον αὐτῆς ἀνωφελὲς γίνεται διήγημα» 1,14.

β'. Φιλοσοφία. Στωϊκή φιλοσοφία. Ζήνων.

Κατὰ τοὺς ζοφεροὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἀρχαία θρησκεία εὗρίσκετο ἤδη ἐν καταπτώσει, ἡ δὲ νέα εἰσέτι δὲν ἐπεκράτει, πολιτικὴ δὲ νάρκη ἐβασίλευε καὶ ἐκλυσίς ἡθῶν, ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τῆς Στοᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡ παρήγορος τῶν τεθλιμμένων, ἡ τοῦ καθήκοντος εἰσηγήτρια καὶ τῆς ἠθικῆς ἡ διδάσκαλος. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἥς ἰδρυτὴς ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιτιεὺς (336—264), ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τὰ δόγματα ἀρμονικῶς συγκεράσασα ἐκράτυνε τοὺς ἠθικοὺς νόμους καὶ συνέστησε τὰς ἠθικὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου· τὸ δόγμα αὐτῆς ἦτο τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει (συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν λογικὴν) ζῆν· κατ' αὐτὴν τὰ πάθη εἶναι νοσήματα τῆς ψυχῆς· διὸ συνίστα οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἡδονῶν (*ἀπέχου*), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατὰ τὰς λύπας καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ βίου (*ἀνέχου*)· κατ' αὐτὴν μόνος ὁ σοφός, ὅστις παρέχει τὸ κράτος εἰς τὸν λόγον καὶ κατ' αὐτὸν ὀυθμίζει τὰ πάθη, εἶναι ἐλεύθερος· τοῦ σοφοῦ μόνου ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ πρόθυμος εἶναι, ἵνα χάριν τοῦ καθήκοντος ὑποβληθῇ εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν θάνατον.

Πλὴν τῆς αὐστηρᾶς ἠθικῆς οἱ Στωϊκοὶ ἐκλινον καὶ πρὸς τὸν κοσμοπολιτισμὸν κηρύσσοντες «πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι δημότας καὶ πολίτας καὶ πάντας συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους»· διὸ καὶ ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα (300 π.Χ.—200 μ.Χ.) ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἡ *Στωϊκὴ φιλοσοφία* πρωταγωνιστεῖ· διὰ τῶν κοσμοπολιτικῶν τούτων ἀρχῶν οἱ Στωϊκοὶ ἠθέλον τὴν συντέλεσιν μιᾶς μόνης πολιτείας· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτην δὲν ἠδύναντο νὰ δημιουργήσωσι, συνέλαβον τὸ σχέδιον, ἵνα τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν μεταρρυθμίσωσι κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Στοᾶς, ἥτις πολλοὺς καὶ μεγάλους τῆς Ῥώμης ἀνδρας ὁπαδοὺς ἔσχεν· ἐντεῦθεν καὶ οἱ φοβεροὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ ἐν Ῥώμῃ πόλεμοι.

Τῆς Γ' περιόδου σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο καὶ *Ἐρξτοσθένης* ὁ Κυρηναῖος (275—195 π.Χ.) ὁ πολυμαθέστατος τῶν λογίων τῆς Ἀλεξανδρείας· πρῶτος οὗτος ὡς πολυίστωρ ἐπωνομάσθη *φιλόλογος* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς στενὸν ὀρίζοντα ἔχοντας γραμματικούς· κατὰ τὸν Λουκιανὸν ἦτο γραμματικὸς, ποιητής, φιλόσοφος καὶ γεωμέτρης ῥηξικέλευθος ἐν τῇ γεω-

γραφία γενόμενος καθώρισε δι' ὁρθῆς μεθόδου τὸ μέγεθος τῆς γῆς· δεχόμενος ὅτι ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ ἡ Συήφνη κείνται ὑπὸ τὸν αὐτὸν μεσημβρινὸν ἐν ἀποστάσει 5000 σταδίων, ἣν ὑπελόγιζε τὸ $\frac{1}{50}$ τῆς ὅλης περιφέρειας, εὔρε τὴν περιφέρειαν τῆς γῆς ἴσην πρὸ 250000 στάδια (δηλ. 5000 $\times$ 50), ὀλίγον ἀπολείφθεις τοῦ ἀκριβοῦς (216 χιλ. στάδια), μᾶλλον δὲ προσεγγίσας τοῦ Ἀριστοτέλους (400 χιλ.) καὶ τοῦ Ἀρχιμήδους (300 χιλ.). δι' εὐφυοῦς δὲ μεθόδου ἀπεχώρισε καὶ τοὺς πρώτους ἀριθμοὺς (τὸ κόσμινον τοῦ Ἐρατοσθένους). Ἀλλ' ἐκ τῶν πολλαπλῶν αὐτοῦ ἔργων περιεσώθη ἔκτενές ἀπόσπασμα *γεωγραφικὸν* περιέχον τὴν διαίρεσιν τῆς γῆς εἰς πέντε ζώνας καὶ τῶν *καταστερισμῶν* αὐτοῦ *ἐπιτομή*.

Κατὰ δὲ τὸν β' αἰῶνα π. Χ φαίνεται ἡ *Ἀπολλόδωρος ὁ Ἀθηναῖος*, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον *«βιβλιοθήκη»* (ἐκ τριῶν βιβλίων) εἶναι ἐπιτομή τῆς ἀρχαίας μυθολογίας· τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τὴν εὐσύνοπτον διάταξιν καὶ τὴν σαφήνειαν εἶναι χρησιμώτατον καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο προωρισμένον πρὸς χρῆσιν τῶν σχολείων.

Τῆς δὲ *γραμματικῆς* σπουδαιότατος ἀντιπρόσωπος εἶναι *Διονύσιος ὁ Θερᾶς* (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.), τοῦ ὁποίου τὸ σύγγραμμα *«γραμματικὴ τέχνη»* ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἦτο ἐν τῇ χρήσει τῶν σχολείων.

Τοῦ δὲ *Ἀριστοξένου* τοῦ μουσικοῦ, ὅστις ἦτο μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλους, περιεσώθησαν «ἀρχαὶ καὶ στοιχεῖα ἀρμονικὰ» (3 βιβλ.) καὶ ἀποσπάσματα *ᾠθμικῶν στοιχείων*, ἅπερ πολυτιμώτατα ὄντα μαρτυροῦσι τὴν ἀξίαν τοῦ ἀρχαίου μουσικοῦ.

Τῆς δὲ *μαθηματικῆς* ἐπιστήμης σπουδαιότατοι ἀντιπρόσωποι εἶναι

Α' ὁ *Εὐκλείδης* ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Α' ἀκμάσας· τούτου σώζονται α' *στοιχεῖα* (δηλ. τῆς γεωμετρίας) 13, ὅπερ ἔργον μετεφράσθη εἰς πάσας τὰς γλώσσας καὶ μέχρι σήμερον παραμένει ὡς διδασκτικὸν βιβλίον τῶν Ἀγγλῶν καὶ ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν· β' *δεδομένα* ἦτοι εἰσαγωγή εἰς τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν· γ' *φαινόμενα* δηλ. ἀρχαὶ ἀστρονομίας· δ' *ὀπτικά καὶ κατοπτρικά*.

Β' ὁ *Ἀρχιμήδης* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), ὁ πάντων τῶν αἰώνων εὐφρέστατος μαθηματικός· πρῶτος οὗτος συνείδε τὴν δύναμιν τοῦ μοχλοῦ, ἐπινόησε τὴν μέτρησιν τοῦ κύκλου, τοῦ κυλίνδρου, τῆς σφαίρας κλπ. σώζονται πολλὰ ἔργα τούτου ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ, α' τετραγωνισμὸς παραβολῆς, β' περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου, γ' κύκλου μέτρησις, δ' περὶ ἐλίκων, ε' περὶ κωνοειδῶν καὶ σφαιροειδῶν. ε' ψαμμίτης, ζ' ἐπιπέδων ἰσορροπία, η' περὶ τῶν ὀχουμένων ἦτοι περὶ τῶν ὕδατι ἐφισταμένων· πρὸς δὲ ὀνομαστός ἐγένετο καὶ διὰ τὰς μηχανικὰς ἐφευρέσεις, δι' ὧν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἑματαίωνε τὰς πολιορκητικὰς τῶν Ῥωμαίων τέχνας καὶ δι' ἃς ὁ Ῥωμαῖος στρατηγὸς Μάρκελλος πρὸς τὸν μυθικὸν Βριάρεων παρέβαλεν αὐτόν.

Γ' ὁ *Ἀπολλώνιος ὁ Περραῖος* (ἐκ Πέργης πόλεως τῆς Παμφυλίας τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) ὅστις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐπεκλήθη ὁ *μέγας γεωμέτρης*.

Δ' ὁ *Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.), οὗτινος ἐσώθη ἡ διατριβὴ *«περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης»*. Πρῶτος οὗτος ἐδίδαξεν, ὅτι οὐχὶ ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν, ἀλλ' ἡ γῆ περὶ τὸν ἥλιον καὶ τὸν ἴδιον αὐτῆς ἀξονα· ἄλλο διὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην,

ἣτις ἐπὶ εἰκοσιν αἰῶνας περιέπεσεν εἰς λήθην, κατηγορήθη ὡς ἄθεος, ὡς καὶ μετὰ ταῦτα ὁ Γαλιλαῖος ὑπὸ τῶν θεολόγων.

Ε' *Ἰππαρχος* ὁ Νικαεὺς (τοῦ β' αἰῶνος π. Χ.) ὁ ἐνδοξότατος τῆς ἀρχαιότητος ἀστρονόμος καὶ ὁ τῆς τριγωνομετρίας θεμελιωτὴς· τοῦτου περιεσώθησαν δύο συγγράμματα, α' τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου *φαινομένων* ἐξήγησις (βιβλ. 3) καὶ β' *Ἐκθεσις ἀστερισμῶν* ἢ περὶ τῶν ἀπλανῶν *ἀναγραφαί*.

Ἀλλὰ καὶ ἡ *ιατρικὴ* ἐπιστήμη ἔσχεν ἤδη μεγάλας προόδους ταύτης δὲ ἀντιπρόσωποι σπουδαιότατοι εἶναι

α' *Ἡρόφιλος ὁ Χαλκηδόνιος* (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ.) ὅστις ἠσχολεῖτο μὲν καὶ περὶ τοὺς ἄλλους τῆς ἱατρικῆς κλάδους, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν *ἀνατομικὴν*, ἐνεργῶν τὰς ἀνατομικὰς αὐτοῦ ἐρεῦνας καὶ ἐπὶ ἀνθρωπίνων πτωμάτων. Τὰ πολὺτιμα αὐτοῦ ἔργα ἐπεγράφοντο «*Ἀνατομὴ* ἢ *Ἀνατομικά* (ἔκ 3 βιβλ.), *περὶ ὀφθαλμῶν*, *περὶ αἰτιῶν* (παθολογικόν) καὶ *διαιτητικόν*· ὁ μέγας οὗτος ἀνατόμος διὰ τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ, διὰ τῆς συρροῆς τῶν πασχόντων κατέστησε τὴν Ἀλεξάνδρειαν κέντρον ἱατρικῶν σπουδῶν· διὸ καὶ πλεῖστοι μαθηταὶ αὐτοῦ ἐγένοντο, *Ἡροφίλειοι* ὀνομασθέντες.

β' *Ἐρασίστρατος* ἐκ τῆς Κέω, ὅστις ἐπίσης ἠσχολεῖτο περὶ τὴν *ἀνατομικὴν* μάλιστα καὶ εἰδικώτερον περὶ τὸ *νευρικὸν σύστημα*· οὗτος περιέγραψεν ἀκριβῶς τὸν ἐγκέφαλον, ὃν ἐθεώρει ἀρχὴν τῶν νεύρων.

Ἀνασκόπησις τῆς Γ' Περιόδου.

Κατὰ τὴν Γ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία καὶ κέντρον τῶν ἑλλήνων γραμμάτων γίνεται ἡ Ἀλεξάνδρεια, οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλόμουσοι βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖοι ἰδρύνουσι πλουσιωτάτην *βιβλιοθήκην* (700 χιλ τόμων), περίφημον *μουσεῖον*, ἱερὸν τῶν Μουσῶν, ἐν ᾧ διητῶντο σοφοὶ δαπάναις τῶν βασιλέων, καὶ βασιλοπρεπῶς προστατεύουσι τὰ γράμματα, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας· ἐνταῦθα περισυλλέγονται ἐπιμελῶς οἱ μέχρι τοῦδε λογοτεχνικοὶ θησαυροὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ μετὰ θαυμαστῆς φιλοπονίας ἐρμηνεύονται καὶ σχολιάζονται· οὕτω δὲ παρήχθη νέος κλάδος τῆς φιλολογίας, ἡ *γραμματικὴ* καὶ ἡ *κριτικὴ*. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην πρωτότυπον εἶδος τῆς λογοτεχνίας φαίνεται ἡ *βουκολικὴ ποίησις*, ἐν δὲ τοῖς λοιποῖς ἀντὶ τῆς ποιητικῆς πρωτοτυπίας ἐμφανίζεται ἡ πολυμάθεια καὶ ἡ περίεργος μίμησις· τὸ ἑλληνικὸν δ' ὅμως πνεῦμα τὸ ὑστεροῦν ἤδη ἐν τῇ καλλιλογικῇ μορφῇ πλουτίζει τὴν ἐπιστήμην ἀνεγείρον μεγαλοπρεπῇ μνημεῖα ἐν τῇ μαθηματικῇ, τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ μηχανικῇ, τῇ φυσικῇ, τῇ γεωγραφίᾳ καὶ τῇ ἱατρικῇ.

Ἐπίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία

Ἀλλὰ πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας γίνονται καὶ ἄλλαι πόλεις ἐστία τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ὡς ἡ Ἀντιόχεια, αἱ Συρακοῦσαι καὶ μάλιστα ἡ Πέργαμος, ἧς ὁ βασιλεὺς Ἀτταλος ὁ Α' (241-197 π.Χ.) ἀμιλλώμενος πρὸς τοὺς Πτολεμαίους ἵδρυσε μουσεῖον, βιβλιοθήκην πλουσιωτάτην καὶ τὴν περίφημον ἱατρικὴν Σχολήν, ἐξ ἧς κατόπιν ἐξηλθεν ὁ πολὺς Γαληνός. Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρόνον οἱ ἐν Περγᾷ ἐπορίζοντο ἐξ Αἰγύπτου τὸν ἀναγκαιοῦντα πάπυρον, ἀλλ' ὅτε οἱ Πτολεμαῖοι ἀπηγόρευσαν τὴν ἐξαγωγήν τοῦ παπύρου, ἐν τῇ Περγᾷ ἐτελειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν πρὸς γραφὴν διφθερῶν ἢ δερμάτων, ἅτινα κατέστησαν ἤδη καὶ τοῦ παπύρου εὐχρηστότερα· ἐντεῦθεν τὰ καλῶς πρὸς γραφὴν κατεργασμένα δέρματα καλοῦνται ἔκτοτε *περγαμηναὶ* (διφθέραι ἢ μεμβράναι).

Δ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (30 π. Χ. — 500 μ. Χ.)

Α' Ποίσεις. α' ἔπος. β' ἐπίγραμμα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ μὲν ἡρωϊκοῦ ἔπους ἀντιπρόσωποι εἶναι

Ὁ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου **Νόννος** (ε' μ.Χ. αἰῶνος), ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἐγένετο χριστιανός· τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων αὐτοῦ, τὰ Διονυσιακὰ ἢ Βασσαρικὰ (βιβλ. 48 στίχ. 21000), εἶχον μὲν τοὺς μύθους τοῦ Διονύσου ὡς ὑπόθεσιν, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ πολὺ μέρος τῆς καθόλου μυθολογίας· ὁ Νόννος ὡς ἀληθὴς Αἰγύπτιος διὰ τῆς θερμῆς φαντασίας ἐκπλήττει μὲν, ἀλλ' ἀφίσταται πολὺ τοῦ κάλλους καὶ τῆς χάριτος τῆς ἑλληνικῆς· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἔχει μὲν πληθὺν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ ῥητορικῶν σχημάτων, ἀλλ' ὁ ἥχος τούτων ἀντὶ νὰ τέρπῃ μᾶλλον καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην. Ὁ ποιητὴς πρὸς τούτοις ἐνέτεινε καὶ τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον εἰς δακτυλικούς ἑξαμέτρους· ἀλλ' ἡ ποίησις αὐτοῦ ἔχει τοσοῦτον τὸ διθυραμβῶδες, ὥστε ἀποτελεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ὑψηλὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπλότητα.

Τοῦ δὲ διδακτικοῦ ἔπους ἀντιπρόσωποι σπουδαιότεροι εἶναι α' **Διονύσιος ὁ Περιγητής** ἐπὶ Οὐεσπασιανοῦ καὶ Δομιτιανοῦ (69—100 μ. Χ.)· τούτου τὸ ποίημα, ὅπερ ἐπιγράφεται «*Περὶ τῶν ἐκείνου τῆς Οἰκουμένης*» ἐν 1187 ἑξαμέτροις, εἶναι τὸ μέγιστον.

στον διδακτικὸν ἔπος τῆς περιόδου ταύτης καὶ ἀνεγινώσκετο οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ξένων· διὸ καὶ ἐγένοντο δύο λατινικαὶ μεταφράσεις αὐτοῦ· ὁ ποιητὴς διὰ τῆς καθαρότητος καὶ κομψότητος τῆς γλώσσης, διὰ τοῦ εὐκόλως ῥέοντος ῥυθμοῦ, τῆς ἐπιμελεημένης στιχουργίας καὶ διὰ τῶν ποικίλων ἱστοριῶν, αἵτινες ἀρτύνουσι καὶ καθηδύνουσι τὴν ξηρὰν γεωγραφικὴν ὕλην, καταθέλγει τὸν ἀναγνώστην.

β' ὁ **Ὀππιανὸς** ἐκ Κιλικίας (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) ὅστις τοσοῦτον ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Ἀντωνίνου, ὥστε **χρυσοῦν** στατήρα δῶρον ἔλαβεν δι' ἕκαστον στίχον τῶν ποιημάτων· εἶναι δὲ ταῦτα **ἀ' ἄλιευτικά** (βιβλ. 5) πραγματευόμενα περὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων, ἐν οἷς ὁ ποιητὴς δεικνύει χάριν πολλὴν καὶ σαφήνειαν, στιχουργικὴν εὐκολίαν μεγάλην, δεξιότητα περὶ τὸν χειρισμὸν τῆς ὕλης καὶ κόσμον ῥητορικόν· β' τὰ **ἱξευτικά**, ἀλλὰ τούτων, ὑπόθεσιν ἔχόντων τὴν δι' ἱξευτηρίου καλάμου ἄγραν τῶν πτηνῶν, διεσώθη μόνον παράφρασις.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην καλλιιεργεῖται καὶ τὸ **ἐπίγραμμα**· ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ σκωπτικὰ ἐπιγράμματα ἐποίουν, μετεχειρίσθησαν ἐν αὐτοῖς τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον ἢ τὸν σκάζοντα ἱαμβόν· τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρὰ ὁμοιάζον πρὸς τοὺς δακτυλιόλιθους, διὸ μεμονωμένα ἐκινδύνευον ν' ἀπολεσθῶσιν· ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν πρῶτῳ εἰς **Ἀνθολογίας**. Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἔδωκε πρῶτος **Μελέαγρος**, ὁ κυνικὸς φιλόσοφος καὶ ἔξοχος ἐπιγραμματοποιὸς (80 π. Χ.), οὗτινος ἡ συλλογὴ ἐκλήθη **Στέφανος**.

Β' Πεζὸς λόγος. α' Ἱστορία.

Κατὰ τὴν Δ' περίοδον ἐν μὲν τῇ ἱστοριογραφίᾳ ἀξιωματημόνευτοι εἶναι οἱ ἑξῆς,

α' **Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς**, ὅστις ἐπὶ Αὐγούστου ἐλθὼν εἰς Ῥώμην καὶ σπουδάσας τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν λογοτεχνίαν ἐδίδασκε τὴν ῥητορικὴν ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἢ **Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία** (ἔξ 20 βιβλίων), ὧν διετηρήθησαν ἀκέραια (1—11), τῶν δὲ ὑπολοίπων ἐπιτομὴ καὶ ἀποσπάσματα. Ἐν αὐτῇ ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 264 π.

Χ., ὅθεν ἤρχοντο αἱ τοῦ Πολυβίου ἱστορίαι· ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει ὡς εἰσαγωγή τῆς τοῦ Πολυβίου συγγραφῆς· ὁ Διονύσιος ἔγραψεν ἔτι ῥητορικά καὶ κριτικά¹, ὧν ἕνεκα κατέχει ἐν τοῖς τεχνοκρίταις τὴν πρώτην μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη θέσιν.

β' *Ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος* (=Ἰωσήφ) ἔγραψε α' *Ἰουδαϊκὴν Ἀρχαιολογίαν* (20 βιβλ.), ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος· β' τὸν *Ἰουδαϊκὸν πόλεμον* (7 βιβλ.), ὅπερ σύγγραμμα περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. Χ.) ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου (70 μ. Χ.)

γ' *Πλούταρχος* ὁ Χαιρωνεὺς (50 127 μ. Χ.)· οὗτος μαθητεύσας ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ τότε ἀκμάζοντι φιλοσόφῳ Ἀμμωνίῳ, μετέβη κατόπιν εἰς Ῥώμην, ἐνθα ἐσπούδασε μὲν περὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀλλ' «ὁψὲ καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἀρξάμενος», οὐχὶ καλῶς ἔμαθεν αὐτά· ἐκεῖ προσεῖλκυσε τὴν εὐνοίαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὅστις ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα· ἀλλὰ προτιμῶν ἀντὶ τῆς πολιτικῆς τύρβης τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ τὴν περὶ τὰ γράμματα διατριβὴν ἐπανῆλθεν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐν ἣ ὡς ἱερεὺς διῆλθε τὸν ὑπόλοιπον βίον συγγράφων.

Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ περιεσώθησαν 50 βίοι καὶ τὰ *ἠθικά*· ἥτοι 83 πραγματεῖαι ποικίλου περιεχομένου, ὧν ὀλίγαι τινὲς θεωροῦνται νόθοι· τοσοῦτον πλοῦτον γνώσεων τὰ συγγράμματα τούτου περιέχουσιν, ὥστε ἔξ αὐτῶν μανθάνομεν πλείονα περὶ τῆς ἀρχαιότητος πράγματα ἢ ἔξ ἄλλου τινὸς συγγραφέως· ἡ τεραστία πολυμάθεια αὐτοῦ ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὰ κενά, ὅσα ἐπῆλθον ἐκ τῶν μεγάλων καταστροφῶν, αἱ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπέστησαν. Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἕνεκα τῶν παραλλήλων βίων, οἵτινες εἶναι 23 ζεύγη· ἐν ἐκάστῳ δὲ τούτων βιογραφεῖ δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ἓνα Ἕλληνα καὶ ἓνα Ῥωμαῖον, οὓς ἐν τέλει παραλληλίζει καὶ συγκρίνει· διὸ καὶ *παράλληλοι* οἱ βίοι καλοῦνται· οὕτω συγκρίνει πρὸς ἀλλήλους λ. χ. τὸν Λυκούργον καὶ τὸν Νομᾶν, τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Κάμιλλον, τὸν Ἀριστείδην καὶ Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον, τὸν Ἀλέξαν-

1. Ταῦτα δὲ ἐπιγράφονται, περὶ *συνθέσεως ὀνομάτων*, περὶ τῶν *ἀρχαίων ῥητόρων* ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς *λεκτικῆς* Δημοσθένους *δεινότητος*, περὶ τοῦ *Θουκυδίδου* *χαρακτῆρος* καὶ *ιδιωμάτων*, *ἐπιστολὴ* πρὸς Ἀμμαῖον α' καὶ β', *ἐπιστολὴ* πρὸς Γναῖον Πομπήϊον καὶ *τέχνη ῥητορικῆς*.

δρον καὶ τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, τὸν Δημοσθένη καὶ τὸν Κικέρωνα, τοὺς τῆς Σπάρτης βασιλεῖς τὸν Ἄγιν καὶ τὸν Κλεομένη πρὸς τοὺς Γράκχους τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Γάϊον κλπ. Πρὸς τοῦτοις δὲ εἶναι καὶ τέσσαρες μεμονωμέναι βιογραφίαι πλὴν ἄλλων ἀπολεσθεισῶν, ὥς τῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λεωνίδου καὶ ἄλλων τὴν ἱστορικὴν ὕλην ἥντησεν ὁ συγγραφεὺς ἐξ ἑλληνικῶν καὶ ῥωμαϊκῶν πηγῶν, αἵτινες ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπωλέσθησαν· τοῦτου ἕνεκα τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου κατέστησαν πολύτιμα· καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς οἱ παράλληλοι βίοι τοῦ Πλουτάρχου εὗρον ἀπειραρίθμους ἀναγνώστας καὶ θαυμαστιάς· διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ψυχικὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἡδονὴν ὠνομάσθησαν *ὁ πνευματικὸς λειμὼν* τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν ψυχῶν· διότι ὁ συγγραφεὺς τιμῶν τὰς ἀρετὰς τῶν βιογραφουμένων οὐ μόνον αὐτοὺς ἐνθουσιᾷ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνώστην σπουδάζει νὰ ἀφομοιώσῃ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας· ἕκαστος βίος αὐτοῦ εἶναι ὥσπερ δρᾶμα, ἐν ᾧ ὁ ἀναγνώστης διδάσκειται νὰ ποιῇ τὸ ἑαυτοῦ *ἦθος εὐγενές* καὶ τὸ φρόνημα ὑψηλόν· ἐν τῇ γλώσῃ ἔχει μὲν ὥς βάσιν τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ πολλαχοῦ ἀφίσταται αὐτῆς¹, διὰ δὲ τὸ μῆκος τῶν περιόδων πολλάκις καθίσταται δυσπαρακολούθητος. Ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως (1500 μ.Χ.) ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἔργων τοῦ Πλουτάρχου διεδόθη καὶ εἰς τὴν Δύσιν· ταῦτα δὲ μετεφράσθησαν εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ εἰς πάσας τὰς γλώσσας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν Γαλλίᾳ δὲ μάλιστα κατέστη δημοτικὸς καὶ οἰκεῖος συγγραφεὺς· καὶ σήμερον δὲ πανταχοῦ ἀπλήστως ἀναγινώσκεται.

δ') **Ὁ Ἀρριανὸς.** (95—180 μ.Χ.), ὅστις κατήγετο ἐκ Νικομηδείας καὶ ἀνυψώθη εἰς ἀνώτατα πολιτικὰ ἀξιώματα ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ (117—138). Ὁ Ἀρριανὸς κατὰ τὸν βίον καὶ τὰς συγγραφὰς ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ξενοφῶντα· ἐκεῖνος μὲν ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗτος δὲ τοῦ φιλοσόφου Ἐπικτήτου· ὥς ἐκεῖνος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ πολεμικά, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανός· καὶ φιλοσοφικά μὲν ἔγραψε *α' διατριβὰς* Ἐπικτήτου, ἐξ ὧν ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου· *β' ἐγχειρίδιον*, ὅπερ εἰ-

1. «Ὁ δὲ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὴ τοῖς πράγμασιν ἐμφυόμενος, ἀλλὰ τὴν λέξιν Ἀττικὴν ἀξίων εἶναι καὶ ἰσχνὴν ὁμοίως ἐστὶ μὴ βουλομένῳ πιεῖν ἀντίδοτον, ἂν μὴ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῆς Ἀττικῆς Κωλιάδος ἢ κεκεραμευμένον» (ἡθ. μβ', δ').

ναι ἐπιτομή τῶν διατριβῶν καὶ σφόδρα ἐτιμήθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν· διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατον εἶναι ἡ **Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου** (7 βιβλ.), ἣς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένετο κατὰ τὴν Ξενοφώντειον Κύρου ἀνάβασιν· περιέχει δὲ ἡ περιγραφὴ αὕτη οὐχὶ μόνον τὴν ἀνάβασιν ἢ τὴν ἐπὶ τὴν Περσίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἅπασαν τὴν τοῦ **θαυμαστοῦ βασιλέως ἱστορίαν**· ἐν τῇ συγγραφῇ δὲ τῆς ἱστορίας ταύτης ὁ Ἀρριανὸς εἶχε μὲν πηγὰς ἀξιολόγους ἥτοι συγγραφεῖς ἀξιοπίστους, ἀπολεσθέντας ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ δεισιδαιμονιῶν κατεχόμενος ἐσφαλμένως πολλάκις κρίνει τὰ πράγματα· διότι μνημονεύει ὀνείρων καὶ οἰωνῶν, τὰ δὲ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου κατ' αὐτὸν εἶναι μᾶλλον βούλησις τῆς εἰμαρμένης· γλῶσσαν δὲ ἔχει οὐχὶ τὴν τότε **κοινήν**, ἀλλὰ τὴν ἀττικίζουσαν πειρώμενος μετὰ τῶν ἄλλων Ἀττικιστῶν, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὴν Ἀτθίδα· ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ σφύζονται ἡ **Ἰνδικὴ** καὶ ὁ **περίπλους τοῦ Εὐξείνου πόντου** (γεωγραφικά), **ἑκταξίς** κατ' Ἀλανῶν καὶ τέχνη **τακτικὴ**, ἅτινα μεγάλην σπουδαιότητα ἔχουσιν ὑπὸ πρακτικὴν ἐποψιν· τὴν ἀξίαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρριανοῦ καταδεικνύει καὶ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τοῖς σχολείοις· ἔνεκα δὲ τούτου καὶ διεσώθησαν τὰ πλεῖστα σχεδὸν ἀκέραια.

ε') **Ὁ Κάσσιος Δίων Κοκκηϊανὸς** (155—235)· οὗτος ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας ὧν συνέγραψε Ῥωμαϊκὰ ἢ **Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν** διήκουσαν ἀπὸ Αἰνείου μέχρι Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (229 μ. Χ.)· ἀλλ' ἐκ τῶν 80 βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περισώθησαν ἀπὸ τοῦ 36ου μέχρι τοῦ 60ου ἅτινα περιέχουσι σπουδαίοντα πολιτικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 47 μ. Χ. τῶν δ' ὑπολοίπων ἔχομεν ἐπιτομήν· ὥς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τοὺς τῶν Καισάρων ἢ ἱστορία τοῦ Κασιίου ἀποβαίνει πολὺτιμος· διὸ καὶ πάντες οἱ περὶ τὴν πολιτείαν καὶ τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων ἀσχολούμενοι τοῦτον ἔχουσιν βάσιν.

καὶ ς' **Ὁ Ἡρωδιανὸς** (170—240 μ. Χ.), ὅστις ἐκ Συρίας ὧν ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔγραψεν **ἱστορίαν τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας** ἐν 8 βιβλίοις, περιέχουσαν γεγονότα 59 ἐτῶν ἥτοι μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ (180—238)· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι

σαφῆς καὶ ἀνεπιτήδευτος, χάριτος μετέχουσα καὶ ὑπεραπτικισμοῦ ἀφεισιῶσα».

Ἐνταῦθα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι προσέτι ὁ ἐξ Ἀμασειᾶς τοῦ Πόντου **Στράβων** (65 π.Χ.—23 μ. Χ.), ὁ κατ' ἐξοχὴν **γεωγράφος**· τὰ **γεωγραφικὰ** αὐτοῦ, ἅπερ εἶναι συντεταγμένα ἐν τῇ ἀπερίττῳ καὶ ἀτημελήτῳ **κοινῇ** γλώσσῃ μετ' ἀγαστῆς σαφηνείας, διαιροῦνται εἰς 17 βιβλία· τούτων τὸ μὲν α' καὶ β' περιέχουσι τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν γεωγραφίαν, τὸ δὲ γ'-ι' τὴν τῆς Εὐρώπης γεωγραφίαν, τὸ ια'—ις' τὴν τῆς Ἀσίας καὶ τὸ ιζ' τὴν τῆς Ἀφρικῆς· ὁ γεωγράφος ἀποβαίνει χρησιμώτατος καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμμάτων· διότι ἐν τῷ περὶ τῶν διαφόρων πόλεων λόγῳ κάμνει μνείαν καὶ περὶ τῶν ἐξ ἐκάστης καταγομένων ἐπιφανῶν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀνδρῶν.

Ἐτι δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας **Παυσανίας** (β' αἰῶν. μ.Χ.), οὗτινος ἡ τῆς **Ἑλλάδος περιήγησις** χρησιμεύει νῦν ὡς ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὰς ἱστοριολογικὰς ἐρεῦνας· τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς δέκα βιβλία καθ' ἣν τάξιν καὶ ἡ περιοδεία αὐτοῦ ἐγένετο· α' Ἀττικά, β' Κορινθιακά, γ' Λακωνικά, δ' Μεσσηνιακά, ε' καὶ ς' Ἡλειακά, ζ' Ἀχαϊκά, η' Ἀρκαδικά, θ' Βοιωτικά καὶ ι' Φωκικά· ἐποίησε δὲ τὴν περιήγησιν, ὡς λέγει, ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς θρησκείας· ὅθεν αἱ ἱστορικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ παρεκβάσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ σημειώσεις τίθενται ἐν παρέργῳ παρ' αὐτῷ· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ φαίνεται ξηρὰ καὶ ἄτεχνος, ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν ὅσα ἐξ αὐτοψίας διηγεῖται ἀξιόπιστος· ὁ περιηγητὴς πολλάκις μνημονεύει μὲν καὶ θαύματα, ἀλλ' ἐπιλέγει, ὅτι αὐτὸς δὲν πιστεύει εἰς αὐτά.

Ἐκ τῶν Προγυμνασμάτων τῶν ῥητορικῶν, ἐν οἷς οἱ σοφισταὶ ἐπραγματεύοντο **πλαστὰς ὑποθέσεις** προῆλθε νέον εἶδος τοῦ λόγου, ἡ **πλαστὴ ἱστορία** ἢ τὸ **πλαστὸν διήγημα**, ὅπερ κατέστη γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα **μυθιστορία**.

Ἐχει δὲ ἡ **μυθιστορία**, ἣτις ἐν μεγίστῃ χρήσει σήμερον εἶναι, ὑπόθεσιν πλαστὴν ἱστορίαν ἢ ἐθνογραφικὴν ἢ καὶ ἔρωτικὴν μετὰ πολλῶν περιπετειῶν, ἣτις ὑπόθεσις καὶ ἐπεκράτησε· σπουδαιότεροι δὲ **μυθιστοριογράφοι** ἐγένοντο α' **Ξενοφῶν** ὁ **Ἐφέσιος** (250 μ.Χ.), οὗτινος τὰ **Ἐφεσιανὰ** ἔχουσιν ὑπόθεσιν τοὺς ἔρωτας Ἀνθίου καὶ τῆς Ἀβροκόμης (τὰ κατ' Ἀνθίαν καὶ Ἀβροκόμην) καὶ β' **Ἡλιόδωρος** (300 μ. Χ.) ὁ Ἑμεσηνὸς

(Ἔμεσα πόλις τῆς Συρίας), ὁ ἐπιφανέστατος πάντων τῶν μυθιστοριογράφων· τούτου δ' ἔργον εἶναι τὰ περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν *Αἰθιοπικά* (βιβλ. 10).

β' Φιλοσοφία. Στωϊκὴ Φιλοσοφία.

Ἡ *Στωϊκὴ Φιλοσοφία* ἐπικρατήσασα καὶ ἐν Ῥώμῃ, ὡς εἶδομεν, τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν δὲν κατώρθωσε νὰ μεταπλάσῃ κατὰ τὰ δόγματα αὐτῆς, ἡδυνήθη δ' ὅμως ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐδωλίων τοῦ φιλοσόφου *Ἐπικτήτου* νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοὺς ὑψηλοὺς τῶν Καισάρων θρόνους τὸν *Μάρκον Αὐρήλιον* (161—180) καὶ οὕτω πραγματοποιήσῃ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶδες. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας ἔστεργε μᾶλλον νὰ καλῆται φιλόσοφος ἢ βασιλεὺς· εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς ἀχανοῦς κοσμοκρατορίας πολλὰς ἀσχολίας παρεῖχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐταλαιπωρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὗρε καιρὸν νὰ συγγράψῃ ἑλληνιστὶ οὐχὶ μικρᾷ ἀξίας ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται *τὰ εἰς ἑαυτὸν*· τὸ σύγγραμμα τοῦτο (12 βιβλ.) θεωρεῖται ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τῶν Στωϊκῆς φιλοσοφίας· ὁ συγγραφεὺς οἰκτιρῶν πάντα τὰ ἀνθρώπινα, μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἐξαίρει· διὸ ταύτην μὲν θεωρεῖ μητέρα, τὴν δ' αὐτὴν μητρειάν· τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐφήρμοσε καὶ ἐν τῷ βίῳ, ἐπιδείξας εὐγένειαν ψυχῆς, ἀγνὸν φρόνημα, εὐσέβειαν, φιланθρωπίαν, καὶ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Στωϊκῶν διετήρησε «τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῆ».

γ'. Ῥητορεία Ἀσιανή. Νέοι σοφισταί.

Λουκιανός.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Ἀττικὴ ῥητορεία παρήκμασεν καὶ ἀντ' ἐκείνης ἀνεφάνη ἡ Ἀσιανή, ἥς χαρακτηρῆτο τὸ πομπικόν, θεατρικόν καὶ ἀφιλόσοφον· διὸ καὶ ἠυδοκίμει παρὰ τοῖς ὄχλοις· ὅτε δὲ περιῆλθεν ἡ Ἑλλάς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὡς ἅπαντα τὰ εἶδη τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπέδρασαν ἐπὶ τοὺς νικητάς, οὕτω καὶ ἡ Ἀσιατικὴ ῥητορεία, ἣτις τότε παρεισέδυσεν εἰς τὴν Ῥώμην· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀντίδρασις κατ' αὐτῆς, ἐπειδὴ ἀνεφάνησαν οἱ Ἀττικισταὶ ῥήτορες, οἵτινες ὡς βάσιν εἶχον τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα, οἱ δὲ ἀττικίζοντες ἐτυχον τῆς θερμῆς προστασίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ

Αὐγούστου· ἡ ἐπικράτησις δ' αὕτη τῶν Ἀττικιστῶν ὠφέλησε περιφανῶς καὶ τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων· διότι ὁ Αὐγούστος ἔπραξεν ὅ,τι κατὰ τὸν μῦθον ὁ δυσειδὴς γεωργός, ὅστις φοβηθεὶς μὴ πατὴρ ὁμοίων τέκνων γίνῃ, συνεβούλευσε τὴν γυναῖκα, ὅπως *εἰκόνας ὥραιας βλέπῃ*· οὕτω δὲ τὰ τέκνα ἐγένοντο καλὰ, ὥς ἦσαν αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς ὁρώμεναι εἰκόνες· ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων· καὶ οὐ μόνον ὁ Αὐγούστος, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων ὑπεστήριξαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίαν, ἀγῶνας ῥητορικοὺς τάσσοντες, ῥητορικὰς σχολὰς ἰδρύοντες καὶ πολλὰς τιμὰς καὶ προνομίας εἰς τοὺς διδασκάλους αὐτῆς ἀπονέμοντες· οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέτινον εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ τροφεῖα, πνευματικὴν μητέρα θεωροῦντες αὐτήν· ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς αὐτοκρατορίας ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀναθάλῃ ἡ πολιτικὴ ῥητορεία· τοῦτου ἕνεκα ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαίστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς, εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἑορτὰς καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις· καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀσχοῦντες τὴν ῥητορικὴν ἔλεγοντο *νέοι σοφισταὶ* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ Σωκράτους καὶ ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ.

Οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἡσχολοῦντο περὶ τὸ *πανηγυρικὸν* μάλιστα εἶδος τῆς ῥητορίας, περὶ λόγους ἐπιταφίους, ἐπικηδείους, ἐγκώμια, προσφωνήσεις καὶ τὰ παραπλήσια· ἐν μὲν ταῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας αὐτῶν, ἤτοι τοὺς πρὸς ἀσκήσιν συντασσόμενους λόγους, ἐν δὲ τοῖς ἀκροατηρίοις τὰς λαλιὰς ἤτοι φιλικὰς ὁμιλίας· περιερχόμενοι δὲ διαφόρους πόλεις ἐθήρουν τὴν ἐπίδειξιν διὰ ῥητορικῶν ἀπαγγελιῶν· ἄξιοι δ' ἐπαίνου εἶναι, ὅτι ἐπετήδευον τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαρμοῦ τῆς γλώσσης· τοιοῦτοι σοφισταὶ ἐγένοντο πλείστοι καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως, *δέκα* δὲ τούτων κατὰ μίμῃσιν τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων κατετάχθησαν εἰς κανόνα, ὡς Δίων ὁ Χρυσόστομος, Ἡρόδης ὁ Ἀττικός, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης καὶ ὁ Λουκιανὸς τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ., ὁ Φιλόστρατος, ὁ Λιβάνιος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ γ' αἰῶνος, ὁ Θεμίστιος καὶ ὁ Ἰμέριος τοῦ δ' αἰῶνος.

Ἄλλ' ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς κατέχει ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας *Λουκιανὸς* (120—200) μ. Χ.)· δικηγόρος τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος ἐτράπη ἔπειτα εἰς τὴν σοφιστικὴν ῥητορείαν, ἐν ᾗ διεκρίθη· ὡς σοφιστῆς δὲ περιῆλθε πλεί-

στις πόλεις καὶ τέλος ἀφίκετο εἰς Ῥώμην· ἐνταῦθα δὲ κατεμαγεύθη
 ὑπὸ τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Νιγρίνου, πρὸς ὃν ἐν τῷ πελάγει
 καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ὥς εἰς πυρσὸν ἀπέβλεπεν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτ'
 δι' ἀπορίαν χρημάτων ἐκ νέου περιπλανηθεὶς ὥς σοφιστὴς κατέ-
 ληξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα θέσιν δημοσίαν ἀντὶ ἀδροῦ μισθοῦ
 ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλαβεν. Ὡς ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται
 νῦν 82 συγγράμματα, ὧν τινα οἱ κριτικοὶ νομίζουσι ψευδεπί-
 γραφα· ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος εὐφυΐαν πολλὴν δεικνύει ἐν τοῖς
 διαλόγοις αὐτοῦ, ἐν οἷς συνέμειξεν ἑμμελῶς τὴν σπουδὴν μετὰ
 τῆς παιδείας, ἐπιχύσας ἀφθονον εὐτραπeliάν καὶ τὰ σκώμματα
 τῆς κωμωδίας· διὸ καὶ σεμνύνεται ὅτι νέον εἶδος τῶν γραμμάτων
 παρήγαγεν. Οἱ διάλογοι δὲ τούτου ἐπιγράφονται, θεῶν διάλογοι,
 Ἐνάλιοι, Νεκρικοί· ἐν ἄλλοις δὲ διακωμωδοῦνται οἱ φιλόσοφοι
 πλὴν τοῦ Νιγρίνου τῶν φιλοσοφικῶν δὲ τούτων διαλόγων μετέχει
 καὶ ὁ Λουκιανὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκῖνος, ὥς ἐξελληνίζει τὸ ὄνομα
 αὐτοῦ αὐθαίρετος ὧν ψέγει πᾶν φιλοσοφικὸν καὶ θρησκευτικὸν
 δόγμα, ὥς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολταῖρος· ἐπὶ δὲ τῇ ἐλευ-
 θεοφροσύνῃ ταύτῃ σεμνυνόμενος ὀνομάζει ἑαυτὸν *Παρορησι-
 δην Ἀληθίωνος Ἐλεγκικλέους*, ἔτι δὲ μισαλάζονα, μισογόητα,
 μισοψευδῆ καὶ μισότυπον· ἀλλὰ θαυμαστὸς εἶναι ὁ Λουκιανός,
 διότι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ εἶναι οἷον εἰς ζωγραφίαν τῶν ἀνθρωπί-
 νων ἀδυναμιῶν καὶ στρεβλοτήτων· κατιδὼν μετὰ θαυμαστῆς
 ὄντως ὀξυνοίας τὰς πλημμελείας, ἐκτροπὰς καὶ ἀπειροκαλίας τῶν
 συγχρόνων στιγματίζει μετὰ χάριτος αὐτὰς δι' ἱλαρῶν χαριεντι-
 σμῶν ἢ διὰ δηκτικῶν σκωμμάτων· σκώπτει δὲ καὶ χλευάζει οὐχὶ
 ἀπλῶς, ἵνα εἰς γέλωτα τὸν ἀναγνώστην κινήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἵνα
 διδάξῃ ἐπιδεικνύων τὴν φαιδρὰν διαύγειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς
 ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ἀντιπαρβαλλὼν αὐτὴν πρὸς τὴν ἀπειρο-
 καλίαν, τὴν μωρίαν καὶ τὸ ἡμιβάρβαρον τῶν συγχρόνων. Ἀλλὰ
 καὶ διὰ τὴν καλλιλογικὴν χάριν ἄξιος θαυμασμοῦ φαίνεται ὁ Σα-
 μοσατεύς· διότι, ἐν ᾧ Σύρος ὧν οὔτε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν κα-
 θόλου οὔτε τὴν Ἀτθίδα ἰδίᾳ εἶχε μητρικὴν, ἠδυνήθη νὰ γράψῃ
 ἐν ἀκριβεῖ τῶν γραμματικῶν τύπων μετὰ χάριτος ἅμα καὶ σα-
 φηνείας Πλατωνικῆς, ἐκ τῶν βιβλίων μόνον τὴν γλῶσσαν ἐκμα-
 θῶν· εἰς τὴν τοιαύτην εὐμουσίαν τοῦ Λουκιανοῦ, ὥς εἰκός, λίαν
 ἀπήρεσκον οἱ ἀχάριτες καὶ ἀπειροκάλως τότε ἀττικίζοντες· διὸ τὸν
 Λεξιφάνη συμβουλεύει νὰ θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σαφηνείᾳ· τὸν
 Λεξιφάνη ἀττικίζοντα μόνον κατὰ τὰς λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ

πῆλινα πλάσματα τῶν κοροπλάθων, «ἅτινα ἔξωθεν κεχρωσμένα διὰ μίλτου κυανοῦ ἔνδοθεν εἰσιν εὐθρυπα».

Προσέτι πρέπει νὰ μνημονευθῶσιν α' *Δογγῖνος* (250 μ. Χ.) ὅστις συνέγραψε «*περὶ ὕψους*» ἐν ᾧ ὀρίζεται, τί ἐστὶ τὸ ὕψος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς νοήμασι, τίνες αἱ πηγαὶ τῆς ὑψηγορίας καὶ πῶς δυνάμεθα νὰ προάγωμεν τὰς φύσεις ἡμῶν εἰς μεγέθους ἐπίδοσιν· τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο εἶναι πολυτιμώτατον μνημεῖον τῆς καλλιλογικῆς κρίσεως, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἐθεωρεῖτο μόριον τῆς γραμματικῆς καὶ δὴ τὸ κάλλιστον· ἡ κριτικὴ τοῦ συγγραφέως ἐμφαίνει πολλὴν λεπτότητα διανοίας καὶ εὐρυτάτην πολυμάθειαν.

β' *Ἐρμογένης* ὁ Ταρσεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος τὸ ἔργον εἶναι *τέχνη ῥητορικὴ* (ἐκ 5 βιβλ.)· ταύτης δὲ σπουδαιότατον μέρος εἶναι τὸ «*περὶ ἰδεῶν*» ἥτοι περὶ τῶν εἰδῶν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λόγου, ἐξ οὗ μεγάλην πρακτικὴν ὠφέλειαν καὶ νῦν δύναται τις νὰ ἀρυσθῇ.

Χριστιανικὴ ῥητορεία.

Ἀφ' οὔτου τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ἡ ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἀνεγνωρίσθη ὥς ἡ θρησκεία τοῦ Κράτους, τὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου βῆμα διαδέχεται ὁ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἄμβων, καὶ τὴν ἐθνικὴν ῥητορείαν ἡ χριστιανικὴ ἢ ἡ ὁμιλητικὴ· ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορικῇ πλεῖστοι ὑπῆρξαν οἱ διαπρέψαντες, ἀλλὰ κορυφαῖοι αὐτῶν ἐγένοντο οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, *Βασίλειος ὁ μέγας, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, ζῶντες καὶ δρῶντες τὸν τέταρτον αἰῶνα (340—400). Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τοσοῦτον ἐκλείσαν αὐτήν, ὥστε ὁ κατ' αὐτοὺς χρόνος ὠνομάσθη «*χρυσοῦς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥητορείας αἰὼν*». Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταῖς Ἀθήνῃσι ῥητορικαῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν σπουδάσαντες καὶ ἐν τοῖς νόμασι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἐμβαπτισθέντες διήλλαξαν τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν πρὸς ἀλλήλους τέως διαμαχομένους καὶ ἀνύψωσαν τὴν ῥητορικὴν τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ αἰρετικοὶ ἀπεθαύμαζον αὐτούς· τὸ θερμὸν θρησκευτικὸν αἶσθημα παρ' αὐτοῖς ἐμμελῶς συναρμολόγεται μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος, τὰ δὲ ὑψηλὰ αὐτῶν νοήματα ἐξαίρονται ἔτι μᾶλλον ἐκ τῶν ποιητικῶν εἰκόνων καὶ τῶν πλουσίων ῥητορικῶν σχημάτων¹.

1. Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς πρέπει νὰ μνημονευθῶσι προσέτι α' οἱ *ἀπολογίαταί*, ὡς *Ἰουστίνος* ὁ μάρτυς καὶ ὁ *Ἀθηναγόρας*, β' οἱ λό-

Ἄλλα καὶ ἐν τοῖς διαφόροις κλάδοις τῆς ἐπιστήμης ἐμφανίζονται κατὰ τὴν περίοδον ταύτης σπουδαῖοι συγγραφεῖς καὶ α' ἐν τῇ *ιατρικῇ* ὀξιομνημόνευτοι εἶναι

1. *Ἀρεταῖος* ὁ Καππαδόκης (80—150 μ.Χ.), οὗτινος ἔχομεν α' περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, β' περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν.

2. *Ῥοῦφος* ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος τὰ ἔργα εἶναι α' περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων, β' περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν, γ' περὶ φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ δ' περὶ ὀστέων.

3. *Σωρανὸς* ὁ Ἐφέσιος (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.)· τούτου δὲ ἔργα εἶναι α' περὶ σημείων καταγμάτων, β' περὶ γυναικείων παθῶν.

4. *Γαληνὸς* ὁ Περغامνὸς (130—200 μ.Χ.), ὁ πολυγραφώτατος τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν, ἀλλὰ μόνον *ἑκατὸν* συγγράμματα ἐκ τῶν *τριακοσίων* αὐτοῦ σώζονται.

5. *Ὁρειβάσιος* (325—400 μ.Χ.) ἐκ Περγάμου, ἀρχίατρος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ· τούτου σώζονται α' ἱατρικὴ πραγματεία (ἐκ βιβλίων 4) ὡς ἐπιτομὴ τῶν τοῦ Γαληνοῦ ἔργων· β' ἱατρικαὶ συναγωγαὶ (ἐκ βιβλ. 80) ὧν ἐπιτομὴ ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς 9 βιβλία.

Τῆς δὲ *φαρμακολογίας* σπουδαῖος ἀντιπρόσωπος ἐγένετο ὁ *Διοσκορίδης* ἐκ Κιλικίας (τὸν πρῶτον μ.Χ. αἰῶνα), ὅστις ἔγραψε *περὶ ἱατρικῆς ὕλης* (βιβλ. 5).

Ἐν τῇ *μαθηματικῇ* ἐπιστῇ σπουδαιότατοι συγγραφεῖς εἶναι 1. *Πτολεμαῖος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι α' *μεγάλῃ σύνταξις τῆς ἀστρονομίας* (βιβλ. 13), τὸ σπουδαιότατον τῆς ἀστρονομίας ἔγχειρίδιον. β' *μαθηματικὴ σύνταξις τετραβιβλος*, γ' *πρόχειροι κανόνες*, δ' *φάσεις ἀπλανῶν ἀστέρων*, ε' *γεωγραφικὴ ὑφήγησις* (ἐξ 8 βιβλίων), τὸ σπουδαιότατον γεωγραφικὸν ἔγχειρίδιον τῶν ἀρχαίων, ἐφ' οὗ θεμελιούμεναι μέχρι τῶν νεωτέρων ἐτι χρόνων ἔλαβον ἐπίδοσιν ἡ γεωγραφικὴ ἐπιστήμη καὶ ἡ χαρτογραφικὴ τέχνη· καὶ *στ'* *ἀρμονικά* (βιβλ. 3) ἥτοι περὶ μουσικῶν διαστημάτων. 2. *Πάππος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ γ' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος ἔργα εἶναι *μαθηματικὴ συναγωγή* (ἐκ βιβλ. 8) ἥτις εἶναι πολυτιμωτάτη πηγὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπιστήμης, περιέχουσα καὶ ἀπανθίσματα ἀρχαιοτέρων μαθηματικῶν. 3. *Θέων* ὁ Ἀλεξανδρεὺς, σύγχρονος τοῦ Πάππου, ὅστις συνέγραψεν *ὑπομνήματα* εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου, καὶ *ἐξηγήσεις* εἰς τὸν Ἀρατὸν καὶ τὸν Πτολεμαῖον· οὗτος εἶναι ὁ πατὴρ τῆς περιωνύμου *Ὑπατίας*, ἥτις ἐτίμησε τὴν μαθηματικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν φιλοσοφίαν· ἀλλὰ τὰ μὲν μαθηματικὰ αὐτῆς ὑπομνήματα ἀπωλῆσθαι καὶ μόνον ὀλίγα ἐπιστολαὶ περιεσώθησαν.

Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ἔγραψε προσέτι ὁ μὲν *Ὀνήσανδρος* (τοῦ α' αἰῶνος μ.Χ.) *στρατηγικά*, ὁ δὲ *Πολύαινος* (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.) *στρα-*

γιοι πατέρες ὡς ὁ *Κλήμης* ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ ὁ *Ὠριγένης* καὶ γ' οἱ *δογματικοὶ* ἢ *θεόσοφοι* ὡς οἱ δύο πατριάρχαι τῆς Ἀλεξανδρείας *Ἀθανάσιος* καὶ *Κύριλλος*· ἐπὶ πᾶσιν ὁ τῆς Κυρηναϊκῆς Πενταπόλεως μητροπολίτης *Συνέσιος*, οὗτινος πλὴν τῶν ὕμνων καὶ ἄλλων σώζονται καὶ 155 ἐπιστολαί, ὑπόδειγμα ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος καὶ πρότυπον ἀττικισμοῦ.

τηγήματα (8 βιβλ.), ὧν τὸ κείμενον λίαν ἐφθαρμένον περιῦλθεν εἰς ἡμᾶς.

Ἐν τῇ *ζωολογίᾳ* σπουδαῖος συγγραφεὺς ἐγένετο ὁ *Κλαύδιος Αἰλιανός* τοῦ γ' αἰῶνος μ.Χ.), οὗτινος σώζονται α' περὶ ζώων ιδιότητος (βιβλ. 17) καὶ β' *ποικίλη* ἱστορία (ἐκ βιβλ. 14).

Τῆς δὲ *γραμματικῆς* καὶ τῆς *λεξικογραφίας* ἀντιπρόσωποι φαίνονται α' ὁ *Αἴλιος Ἡρωδιανός* ὁ γραμματικὸς (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.), ὅστις ἔγραψε περὶ μονήρους λέξεως, περὶ τῶν ζητουμένων κατὰ πάσης κλίσεως ὀνομάτων, περὶ βαρβαρισμοῦ καὶ σολοικισμοῦ, περὶ ἀκυρολογίας, περὶ διχρόνων· β' ὁ *Αἴλιος Μοῖρις* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.), οὗτινος τὸ ἔργον ἐπιγράφεται «λέξεις Ἀττικάι»· γ' ὁ *Φρόνιχος* (τοῦ β' αἰῶνος)· τούτου δ' ἔργον εἶναι «ἐκλογή ῥημάτων καὶ ὀνομάτων»· δ' ὁ *Πολυδεύκης* (β' αἰών. μ. Χ.) συνέγραψεν «ὀνομαστικὸν λεξικόν»· ε' *Ἀθήναιος* ὁ Ναυκρατίτης (τοῦ β' αἰῶνος μ.Χ.) συνέγραψε μακρότατον καὶ πολυτιμώτατον ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται «*δειπνοσοφισταί*» (βιβλ. 15) οἰοεὶ λεξικὸν ἐν σχήματι συμποσιακῶν διαλόγων.

Τ' Ὁ *Ἀρποκρατίων* (300 μ. Χ.) ἔγραψε λέξεις τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων· ζ' *Ἀμμώνιος* (τοῦ δ' αἰῶνος) περὶ συνωνύμων ἤτοι περὶ ὁμοίων καὶ διαφόρων λέξεων· η' *Ἡούχιος* ὁ Ἀλεξανδρεὺς (τοῦ ε' αἰῶνος μ.Χ.) συνέγραψε *λεξικόν* πολυτιμώτατον.

Τὴν *μουσικὴν* ἐκπροσωποῦσιν ὁ *Ἡφαιστήων* (150 μ.Χ.) καὶ Ἀριστείδης ὁ *Κοῖντιλιανός* (300 μ. Χ.), ὧν ἐκεῖνος μὲν ἔγραψεν ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων καὶ ποιήματος, οὗτος δὲ περὶ μουσικῆς (βιβλ. 3).

Μνημονευτέος προσέτι καὶ *Ἰωάννης ὁ Στοβαῖος* (τοῦ Ε' αἰῶνος)· τὸ *Ἀνθολόγιον* τούτου (ἐκ 4 βιβλίων), ἀπαρτισθὲν ἐκ πεντακοσίων καὶ πλέον ποιητῶν καὶ συγγραφέων, εἶναι ἔργον μεγίστης ἀξίας διὰ τὴν ἐπὶ λέξει παράθεσιν περικοπῶν συγγραφέων ἀπολεσθέντων ἤδη.

Τέλος σημειωτέος ὁ *Ζηνόβιος* (τοῦ β' αἰῶνος μ. Χ.) οὗτινος ἔχομεν συλλογὴν παροιμιῶν· ὁ *Ἰεροκλῆς* καὶ ὁ *Φιλάργιος*, ὧν σώζεται συλλογὴ 262 ἀστείων παντοειδῶν, ἐπιγεγραφομένη ὁ *φιλόγελως*.

Ἀναθεωροῦντες τὴν Δ' περίοδον, καθ' ἣν ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι ἡ κοσμοκράτειρα Ῥώμη καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἀπὸ τοῦ 334 μ. Χ., βλέπομεν ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς νικηθεὶς διὰ τῶν ὅπλων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἐνίκησεν αὐτοὺς πνευματικῶς καὶ τὴν σκληρὰν αὐτῶν καρδίαν μαλάξας ἠπιωτέρους κατέστησεν· οἱ μεγάλοι ἄνδρες τῆς Ῥώμης καὶ μάλιστα οἱ αὐτοκράτορες καταθελγθέντες ἐκ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων παντὶ τρόπῳ προστατεύουσι καὶ καλλιεργοῦσιν αὐτά, Σχολὰς ἰδρύοντες καὶ ἄνδρας τῶν γραμμάτων τιμῶντες καὶ πολλαχῶς ἐπιθαρρύνοντες. Κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον ὑστερεῖ μὲν ἡ ποίησις, ἀλλὰ τοῦ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη καλλιεργούμενα πολλὰ καὶ καλὰ προϊόντα παράγουσιν, ἅτινα δὲν ἔχουσι μὲν τὸ κάλλος τῶν Ἀττικῶν, ἀλλὰ διὰ τὸ περιέχομενον αὐτῶν εἶναι πλείστου λόγου ἄξια. Πολύτιμα

δὲ εἶνε καὶ τὰ τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς ἐπιστήμης προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης. Ἀφ' οὗτου δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐγένετο νέον κέντρον τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν, ὁ ἑλληνισμὸς λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν καὶ ἐκ τοῦ νέου θρησκειώματος, ὑφ' οὗ ἐμπνευσθεὶς παράγει νέον εἶδος λόγου, τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ῥητορείαν, κάλλιστον τῆς περιόδου ταύτης εἶδος.

Ε΄ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (500—1453 μ. Χ.)

Α΄ ποίησις. α΄ ἔπος.

Ἀντιπρόσωπος τοῦ ἔπους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ὁ **Μουσαῖος** (7^{ος} αἰῶνος)· τοῦτου τὸ ἐρωτικὸν ἐπύλλιον (340 στίχοι) ἐπιγράφεται «**τὰ καθ' Ἡρῶ καὶ Λέανδρον**»· κατὰ τὸν ποιητὴν ἡ μὲν Ἡρῶ εἰκονίζεται ἰέρεια τοῦ ἐν Σησιῶ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἐπὶ κάλλει διαπρέπουσα, ὁ δὲ Λέανδρος ἐραστὴς αὐτῆς ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ τοῦ Ἑλλησπόντου παραλίᾳ Ἀβύδου· τὸ ποιημάτιον τοῦτο θεωρεῖται τὸ χαριέστατον προῖον τῆς Βυζαντιακῆς ποιήσεως καὶ τὸ κύκνειον τῆς θνησκούσης ἑλληνικῆς μουσικῆς ᾄσμα.

β'. ὁ πολυμνήμων **Τζέτζης** (δωδεκάτου αἰῶνος) ὅστις πλὴν ἄλλων ἐποίησε τὰ **Ἰλιακά**, καὶ τὴν **ἱστορικὴν βίβλον**, (αἱ χιλιάδες), ἣτις εἶναι σύμφυρμα μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν διηγήσεων· ὑπὸ τούτου εἰσῆχθη εἰς τὸ ἔπος ἀντὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου ὁ ἱαμβικὸς τετράμετρος καταληκτικός, (ὁ πολιτικὸς ἢ δημοτικὸς στίχος, ὁ δεκαπεντασύλλαβος), ἐν ᾧ βάσις εἶναι οὐχὶ ὁ χρόνος τῶν συλλαβῶν (τὸ μακρὸν ἢ τὸ βραχύ), ἀλλ' ὁ τόνος, ὅπερ μέτρον ἔχουσιν ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ δημώδη ᾄσματα καὶ τὰ ἠρωϊκά (ἢ κλέφτικα τραγούδια).

γ'. Ἐν πολιτικοῖς στίχοις ἐποιήθησαν καὶ δύο ἕτερα μνεῖας ἄξια ἔπη· α' ὁ **Διγενὴς Ἀκρίτας** καὶ β' τὸ **χρονικὸν τοῦ Μωρέως**· τὸ α' εἶναι τὸ ἔθνικόν τῶν Βυζαντινῶν ἔπος (τετρακισχίλιοι στίχοι περίπου), οὗτινος ἥρως εἶναι ὁ Διγενὴς Ἀκρίτας τοῦ 10ου αἰῶνος· τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι λαμπρὰ εἰκὼν τῶν μακρῶν καὶ δεινῶν ἀγώνων, οὓς οἱ Ἀκρίται (= ὁροφύλακες) Βυζαντινοὶ διεξῆγον πρὸς τοὺς ἀπίστους ἐχθροὺς τοῦ ἔθνους· σκηνὴ τῶν ἀγώνων τούτων, τελουμένων μεσοῦντος τοῦ δεκάτου αἰῶνος, γίνεται ἡ Καππαδοκία καὶ αἱ περὶ τὸν Εὐφράτην χῶραι· οἱ ἀκρίται

κατὰ τὸν ἡρωϊσμὸν καὶ τὸ πρὸς τοὺς ἀπίστους τοῦ ἔθνους ἔχ-
 θροὺς μῖσος ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀρηϊφί-
 λους κλέφτας, οἵτινες διετέλουν ἐπὶ αἰῶνας ἡρωϊκῶς πρὸς τὸν
 τύραννον ἀγωνιζόμενοι· β' τὸ *χροινικὸν τοῦ Μωρέως* (ἐννεα-
 κισχίλιοι στίχ.), εἶναι ἔμμετρος χρονογραφία καὶ ζοφερὰ εἰκὼν
 τῆς φραγκοκρατουμένης Πελοποννήσου· ἐποιήθη δὲ (περὶ τὸ 1320)
 ὑπὸ τινος ἐξελληνισθέντος Φράγκου, ὅστις ἐμπορούμενος φραγ-
 κικοῦ φρονήματος ἐκδηλοῖ σφοδρὸν πρὸς τοὺς Ἕλληνας μῖσος.

Τῆς δημώδους μούσης ἥτις ἀφυπνίσθη ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος ἀξιο-
 μνημόνευτα προσέτι εἶναι, α' *διδασκαλία παραινετική* Ἀλεξίου Κομνη-
 νοῦ τοῦ λεγομένου *Σπανέα* (1100 μ. Χ.) πρὸς ἀνεψιὸν ἐν δεκαπεντασυλ-
 λάβοις στίχοις, β' τὰ ποιήματα Θεοδώρου τοῦ *Προδρόμου* (τοῦ ιβ' αἰῶ-
 νος) ὅστις μεμψιμοιρος ὢν ἐκάλει ἑαυτὸν Πτωχοπρόδρομον· τὰ ἀτελείωτα
 παρὰ τὸν τούτου κατὰ τῆς πείνης καὶ τῶν δεινῶν αὐτοῦ κινουῖσι μᾶλλον
 τὴν περιφρόνησιν ἢ τὴν συμπάθειαν πρὸς αὐτόν· δύο ποιήματα τούτου
 πρὸς τὸν Μανουὴλ τὸν Κομνηνὸν ἐξεδόθησαν ὑπὸ Κοραῆ 1828· γενικὴ δ'
 ἐκδ. ὑπὸ Esseling καὶ Pernot 1910· γ' οἱ *γραμματικοὶ* στίχοι τοῦ Μιχαὴλ
 Γλυκᾶ (384 ὀκτωσύλλαβοι)· δ' τὰ κατὰ *Καλλίμαχον* καὶ *Χρυσορρόγην*,
 ἐρωτικὴ μυθιστορία, συνυφασμένη ἐκ διαφόρων μύθων τοῦ λαοῦ (ἐκ
 1350 στίχ. δεκαπεντασυλλάβων τοῦ 13ου αἰῶνος)· ε' *Βέλθανδρος* καὶ
Χρυσάντζα, ἐρωτικὴ ἀφήγησις (ἐκ 1350 στίχ. δεκαπεντασυλλάβων) τοῦ
 13ου αἰῶνος.

ς' Λύβιστρος καὶ ἡ Ῥοδάμνη (3481 στίχ.), ἐρωτικὴ μυθιστορία
 ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, τοῦ ἐλληνοφραγκικοῦ πολιτισμοῦ.

ζ' καὶ ἡ ἐρωτικαὶ ἱστορίαι τοῦ Ἱμπερίου καὶ Μαργαρώνας, ὡς καὶ
 τοῦ Φλωρίου καὶ τῆς Πλιατζαφλώρας.

θ' Ἐμμετροὶ ἱστορίαι τῶν ζώων, ὁ φυσιολόγος, ὁ πουολόγος κλπ.

ι' Ὀμηρικαὶ ἀφηγήσεις, ἡ Ἰλιάς τοῦ Ἑρμονιακοῦ.

ια' Δύο ἔμμετροι Ἀχιλλιάδες, κρᾶμα ὁμηρικῶν καὶ φραγκικῶν
 στοιχείων.

ιβ' ἱστορίαι τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου (14 αἰῶν.)

καὶ ιγ' τὰ ἐρωτικὰ τραγούδια τῆς Ῥόδου (ἀλφάβητος τῆς ἀγάπης τοῦ
 15ου αἰῶνος).

Μυθογραφία. Ἀνθολογία.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ὅτι τοὺς Αἰσωπεῖους μύθους
 ὄντας ἐν πεζῷ λόγῳ ὁ Βάβριος καὶ ἄλλοι ἐνέτειναν εἰς στίχους
 ἱαμβικοὺς (χωλιάμβους)· τῶν μυθιάμβων δὲ τούτων τὸ μέτρον

1) Εἶναι δὲ καὶ πολλὰ ἄλλα ἄσματα (περὶ τὰ 1350) ἀποτελοῦντα τὸν
 Ἀκριτικὸν κύκλον.

ὕστερον οἱ βυζαντινοὶ λύσαντες ἀπετέλεσαν νέας ἐν πεζῷ λόγῳ τῶν Αἰσωπείων μύθων συλλογὰς. Νῦν δὲ ἔχομεν ἑμμετρον μὲν τὴν ὑπὸ *Βαβρίου*¹ καὶ τὴν ὑπὸ *Ἰγνατίου τοῦ Διακόνου* (9 αἰῶνος μ. Χ.)· ἐν πεζῷ δὲ λόγῳ τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν παρὰ φράσεις τοῦ μέσου αἰῶνος· οἱ Ἕλληνες μετεχειρίσθησαν τοὺς μύθους εἰς τὴν τῶν παίδων ψυχαγωγίαν ὥς δυναμένους πρὸς τὸ βέλτιον νὰ ῥυθμίζωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν· τοὺς τῶν Ἑλλήνων μύθους παρέλαβον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, διὰ τούτων δὲ καὶ οἱ νεώτεροι τῆς Εὐρώπης λαοί.

Ἐν τῇ προηγουμένη περιόδῳ εἶδομεν, ὅτι τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρά, ὁμοιάζοντα πρὸς δακτυλιολίθους ἐκινδύνευον ν' ἀφανισθῶσιν, ἀλλ' εὐτυχῶς συνελέγησαν εἰς *Ἀνθολογίας* καὶ ὁ Μελέαγρος ἐφιλοπόνησε τὴν πρώτην Ἀνθολογίαν· κατὰ τὴν παροῦσαν δὲ περίοδον ἔχομεν δύο, τὴν τοῦ *Πλανοῦδη* καὶ τὴν *Κωνσταντίνου* τοῦ Κεφαλαῖ, τὴν σπουδαιότεραν (ἐν ἀρχῇ τοῦ 1' αἰῶνος μ. Χ.)· ἡ ἀνθολογία αὕτη ὠνομάσθη *Παλατίνη*, ἐπειδὴ διεσώθη ἐν τῇ Παλατίνῃ τῆς Ἐυδελβέργης βιβλιοθήκῃ.

β' Χριστιανικὴ Λυρική.

Ὡς εἶδομεν, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἀναβλαστάνει τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη καλεῖται *ἐκκλησιαστικὴ ἢ χριστιανικὴ λυρική*· εἶδομεν προσέτι τὰς *ἁρμονίας* ἢ τοὺς *ῥήχους*, ὡς καὶ τὰ διάφορα εἶδη τῶν ᾠσμάτων αὐτῆς.

Ἐπιφανέστατοι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν ἐγένοντο α' *Ῥωμανὸς* (500—550 [μ. Χ.) ὁ καὶ Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης κληθεὶς, ὅστις ἐποίησε [κατ' ἔξοχην κοντάκια (χίλια)· β' *Σέργιος* ὁ Πατριάρχης, ὅστις ἐποίησε τὸ ἐπινίκιον «Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια» καὶ τὸν ἀκάθιστον ὕμνον· γ' *Ἀνδρέας ὁ Κρήτης*, ὁ τοῦ μεγάλου κανόνος ποιητής· δ' *Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός*, ὁ ἐπικληθεὶς χρῆσορροάς· ὁ μελωδὸς οὗτος συνέθηκε τὴν ὁκτώηχον καὶ ἐποίησε κανόνας πολλοὺς ἐν ἰαμβείοις². Ἀξίον σημειώσεως εἶναι ὅτι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης θεράποντες ἐγένοντο αὐτοκράτορες, ὡς ὁ Θεόφιλος, Λέων ὁ

1) Τῷ 1843 ἐλθοῦσαν εἰς φῶς ἐξ 133 μυθιάμβων συγκειμένην καὶ καθ' ἑκάστην διὰ νέων εὐρημάτων πλουτιζομένην.

2) Στείβει θαλάσσης κυματούμενον σάλον
ἡπειρον αὐθις Ἰσραὴλ δεδειγμένον,
μέλας δὲ πόντος τριστάτας Αἰγυπτίους

σοφός, Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἔτι δὲ πατριάρχαι καὶ εὐσεβεῖς γυναῖκες, ὡς ἡ Θέκλα καὶ ἡ ἑξ εὐπατριδῶν καταγομένη Κασιανή, ἡ ποιήσασα ἄλλα πολλὰ καὶ τὸ πασίγνωστον ἰδεόμελον «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις...»

γ' δραματικοὶ ποιηταί.

Δύο δράματα εἶνε ἀξιωμακόμενα τῆς περιόδου ταύτης,

α' Τὸ δράμα, ὅπερ ἐποίησεν ἐπὶ Ἀναστασίου τοῦ Α' (491—516) ὁ ἐκ Γάζης *Τιμόθεος*· τῆς τραγωδίας τούτου ὑπόθεσις ἦτο τὸ χρυσάργυρον, φόρος τις κεφαλικὸς ἐπαχθέστατος· ἡ εἰσπραξις δ' αὐτοῦ ἀπετέλει ἡλικθινὴν τραγωδίαν· διότι οἱ εἰσπράκτορες ἐξεβίαζον τοὺς ὀφειλέτας τοῦ δημοσίου καὶ διὰ βασάνων ἔτι τὸ δράμα ἐδιδάχθη παρόντος τοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις συγκινηθεὶς κατέλυσε τὸν φόρον πρὸς χαρὰν τῶν ὑπηκόων καὶ

β' ὁ *Χριστὸς πάσχων* (ἐκ 2640 στίχων τριμέτρων), οὗτινος ὁ μὲν ποιητὴς ἀμφισβητεῖται, ὁ δὲ χρόνος καθ' ὃν ἐποιήθη εἶναι ὁ 11ος ἢ ὁ 12ος αἰὼν· τὸ πλεῖστον τοῦ δράματος τούτου εἶναι συννεραμμένον ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ Εὐριπίδου μάλιστα, αὐτὸς δὲ ὁ ποιητὴς ὀλίγιστον μέρος συνέβαλεν· ἀρχεται τὸ δράμα ἀπὸ τῆς πορείας τοῦ θεανθρώπου εἰς τὸν Γολγοθᾶν καὶ λήγει εἰς τὴν Ἀνάστασιν αὐτοῦ· τὰ πρόσωπα εἶναι αὐτὸς ὁ Χριστός, ἡ Μαρία, ὁ Ἰωάννης, διάφοροι ἀγγελιοφόροι καὶ φρουροί· γυναῖκες δὲ ἐκ τῆς Γαλιλαίας ἀποτελοῦσι τὸν χορὸν τοῦ δράματος, ἀλλ' αὗται δὲν ᾄδουσιν, ὡς ἐν τῷ ἀρχαίῳ θεάτρῳ, ἀλλὰ διαλέγονται καὶ τὸ μέγιστον μέρος σύγκειται ἐκ διηγήσεων καὶ θρήνων· λίαν δ' ὅμως προσκρούει τὸ εὐσεβὲς τοῦ χριστιανοῦ αἶσθημα ὅταν βλέπῃ ὅτι ἡ θεομήτωρ παρίσταται τοτὲ μὲν ὡς Μήδεια, τοτὲ δὲ ὡς Ἑκάβη καὶ ἄλλοτε ὡς Κασσάνδρα.

Πεζὸς λόγος. α' ἱστοριογραφία.

Ἡ Βυζαντιακὴ ἱστοριογραφία ἀπολείπεται μὲν τῆς τῶν ἄλλων περιόδων, ἀλλ' ἡ ἀξία αὐτῆς εἶναι ἀναμφισβήτητος· ὡς

ἔκρυψεν ἄρδην ὑδατόστρωτος τάφος
ῥώμη κραταῖᾳ δεξιᾷ τοῦ δεσπότου·
θεῖω καλυφθεὶς ὁ βραδύγλωσσος γνόφω
ὃ τῶν ὑπὲρ νοῦν τοῦ τόκου σου θαυμάτων
νύμφη πάναγνε, μῆτερ εὐλογημένη·
ἔσωσε λαὸν θαυματουργῶν δεσπότης.

πρὸς ἡμᾶς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἔχει καὶ τοῦτο τὸ ἀγαθὸν ὅτι δι' αὐτῆς δηλ. τὸ ἡμέτερον ἔθνος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἔχει ἀδιάκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ τὸν μίτον τῆς πατρίου ἱστορίας μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καταλύσεως τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ἱστοριογράφων ἡ τῆς περιόδου ταύτης ἀξιόμνημόνευτοι εἶναι

α' **Ζώσιμος** (450—510 μ. Χ.) ὅστις ἐν τῇ ἱστορίᾳ (βιβλ. 6) αὐτοῦ, ἣτις διήκει ἀπὸ τοῦ 30 π.Χ. μέχρι τοῦ 410 μ.Χ., περιῇται νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τοῦ Πολυβίου ἦτοι τὰς αἰτίας, δι' ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ἐν βραχεὶ χρόνῳ ἐφθειραν τὴν ἀρχήν.

β' **Προκόπιος** (500—562), οὗτινος ἔργα εἶναι α' αἱ ἱστορίαι περὶ τῶν πολέμων τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων, οὓς ἐξ αὐτοψίας περιγράφει β' τὸ περὶ κτισμάτων ἦτοι τῶν λαμπρῶν καὶ μεγάλων μνημείων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, οὗ τὰς μεγάλας πράξεις καὶ εὐεργεσίας ἐξαίρει ὅπως δὲ πρόσωπον τηλαυγὲς προβάλλῃ, ἄρχεται ἀπὸ τῆς ἁγίας Σοφίας ἣτις εἶναι οἷον ὁ Παρθενὼν τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ὁ συγγραφεὺς κατὰ τὸ φιλάληθες ὁμοιάζει κατὰ πολλὰ πρὸς τὸν Πολύβιον, οὗτινος ὑπερέχει κατὰ τὴν ὕψην τοῦ λόγου· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ εἶναι καθαρὰ, ἔντονος καὶ κομψείας Ἀττικῆς μεστή.

γ' **Ἀγαθίας** (536-582) ὅστις ἐν τῇ περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας (552-558) ἱστορίᾳ συνεχίζων τὴν τοῦ Προκοπίου περιγράφει τοῦ Ναρσῆ τοὺς κατὰ Γότθων, Βανδάλων, Φράγκων καὶ Περσῶν πολέμους· τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ εἶναι κατάφορτον ἐξ εἰκόνων καὶ περικόμψων ἀρχαιοπρεπῶν φράσεων· ὁ ἱστορικὸς φαίνεται ὥσπερ ποιητῆς καὶ ῥήτωρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν *Προκόπιον*, τὸν *πολιτικὸν* καὶ στρατιώτην.

δ' **Θεοφύλακτος** ὁ Σιμοκάττης (6ου αἰῶν.) ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν τοῦ Μαυρικίου βασιλείαν (582-602)·

1. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διακρίτεον τοὺς *ἱστορικοὺς* ὑπὸ τῶν *χρονογράφων*· διότι ἐκεῖνοι μὲν πραγματεύονται σύγχρονα γεγονότα ἐν ἀρχαιοπρεπεὶ γλώσσῃ καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης, ἔχοντες τοὺς ἀρχαίους ὡς πρότυπα καὶ πρὸς τὸν κύκλον τῶν πεπαιδευμένων ἀποτεινόμενοι· οἱ δὲ *χρονογράφοι* ἐν ἀπειροκάλῳ γλώσσῃ συνοψίζουσι τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν ἀνευ πολλῆς κριτικῆς ἐρεῦνης πρὸς θεοσεβῆ τῶν πολλῶν διδασκαλίαν· διὸ καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ τὴν τῶν παγκοσμίων πραγμάτων πορείαν πρὸς τὴν Γραφὴν μεθαρμόζουσιν.

ὁ ἱστορικὸς ὡς Αἰγύπτιος ἔχει πολὺ τὸ φανταστικόν, γίνεται δὲ μακρολόγος μὲν περὶ τὰ μικρά, σιωπηλὸς δὲ περὶ τὰ σπουδαῖα· ἡ φράσις αὐτοῦ ἔχει μὲν χάριν τινά, πλὴν «ἡ τῶν τροπικῶν λέξεων καὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας κατακορῆς χρῆσις εἰς ψυχρολογίαν τινά καὶ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελεῦται» κατὰ τὸν Φώτιον.

ε' *Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος*· ὁ φιλόμουςος οὗτος αὐτοκράτωρ (919-959) συνέγραψε α' ἱστορικὴν διήγησιν Βασιλείου τοῦ Μακεδόνης, δι' ἧς ἐξαίρει ἐν γλώσσει σαφεῖ καὶ ἐντέχνῳ πλοκῇ τὰς ἀρετὰς τοῦ πάππου· β' πρὸς τὸν υἱὸν Ῥωμανόν, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ διοικεῖν· γ' περὶ θεμάτων (τῶν διοικητικῶν, στρατιωτικῶν τμημάτων τοῦ κράτους)· καὶ δ' ἔκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως, περιέχουσιν τὰς ἐθιμοτυπίας τῆς αὐλῆς περὶ τῶν τελετῶν, ἑορτῶν, θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν· τῇ συμβουλῇ καὶ εἰσηγήσει τούτου συνετάχθη ὑπὸ λογίων ἱστορικῇ ἐγκυκλοπαιδεΐα (ἐπιτομή δηλ. τῆς ἱστορίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης), γεωπονικά, ἱατρικά καὶ συλλογὴ τῆς περὶ τῶν ζώων ἱστορίας ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων.

ς' *Λέων ὁ Διάκονος* ὅστις ἠκολούθησε τὸν Βασίλειον τὸν Βουλγαροκτόνον εἰς τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν (986)· τούτου ἡ ἱστορία (959-975) περιέχει τοὺς μεγάλους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν τῆς Κρήτης, κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Σαρακηνῶν καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἅμα καὶ Ῥώσων· πηγὰς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔχει ὁ Λέων τὴν αὐτοψίαν καὶ τοὺς τῶν ἰδόντων λόγους, ἐν δὲ τῷ λεκτικῷ πειράται μὲν νὰ μιμηθῇ τὸ διηγησόμενον τοῦ Ἀγαθίου ὕψος, ἀλλὰ συλλαμβάνει μόνον τὴν σκιὰν ἀντὶ τοῦ προτύπου.

ζ' Ἡ δὲ *Ἄννα ἡ Κομνηνή*, ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου, συνέγραψε τὴν Ἀλεξιάδα (15 βιβλ.), ἣτις ἱστορία περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1096—1118· ἐν αὐτῇ δὲ ἀπεικονίζει ὡς ἐν ἰδεώδει μορφῇ τὸν πατέρα, ὅστις διὰ τε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐγένετο ἡ μεγαλοπρεπεστάτη μορφή τοῦ μεσαίωνα· ἡ λογία ἡγεμονίς οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶν ἑλληνικὸν ἐνθουσιᾷ τόσῃν δὲ στοργῇν δεικνύει πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε νομίζει ὅτι ἡ μορφὴ αὐτῆς ἀποβάλλει τὴν χάριν, ὅσας ἐν ἀνάγκῃ μεταχειρίζεται λέξεις ξενικὰς· ἡ Ἀλεξιάς διὰ τὰς πολλὰς αὐτῆς ἀρετὰς θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν περιφανεστάτων μνημείων τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

ἡ **Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς** ζῶν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου καὶ Μανουὴλ συνέγραψε **χρονικὸν** ἥτοι ἐπιτομὴν τῆς ἱστορίας διήκουσαν ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ (1118 μ. Χ.)· ὁ συγγραφεὺς εἶχεν ὑπ' ὄψιν σπουδαίους ἱστορικοὺς ἀρχαίους καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ποικίλλεται κατὰ τοὺς συγγραφεῖς ἐξ ὧν ἠντλησεν· ἦτο δὲ προσφιλὲς τὸ χρονικὸν τοῦτο οὐ μόνον εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ξένους· διὸ καὶ μετεφράσθη εἰς τὴν Σερβικὴν καὶ ἄλλας Σλαυϊκὰς γλώσσας, μετὰ δὲ τὴν Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων εἰς τὴν Λατινικὴν, τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἰταλικήν.

θ' **Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος** ἡ Χωνιάτης, οὗτινος ἡ ἱστορία περιγράφει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1118 μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφορῶν ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως (1206).

ι' **Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης** συνεχίζων τὸν Ἀκομινᾶτον περιγράφει ἐν ἐκθέσει νηφαλίᾳ καὶ πραγματικῇ τὰ μέχρι τοῦ 1261 συμβάντα.

ια' **Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς** συνέγραψεν ἱστορίαν ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων μέχρι τοῦ 1359.

ιβ' Συνέχειαν τῆς τοῦ Γρηγορᾶ ἱστορίας ἀποτελεῖ ἡ τοῦ Μιχ. Δούκα, ἣτις ἐξικνεῖται μέχρι τοῦ 1462.

ιγ' **Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης**, ὅστις ἦτο ἐξ Ἀθηνῶν, συνέγραψε ἱστορίαν (1298—1463)· ταύτης τὸ κέντρον ἀποτελεῖ οὐχὶ πλέον τὸ Βυζάντιον ὥς παρὰ τοῖς προηγουμένοις ἱστορικοῖς, ἀλλὰ τὸ Τουρκικὸν κράτος καὶ ἡ ταχεῖα καὶ καταπληκτικὴ αὐτοῦ αὔξησις, ὅπερ ἀνυψώθη ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν ἐρειπίων καὶ τῶν Φραγκικῶν καὶ Σλαυϊκῶν δυναστειῶν.

Καὶ τέλος **Γεώργιος ὁ Φραντζῆς** συνέγραψε τὴν ἱστορίαν τῶν Παλαιολόγων (1258—1476) ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ, ἥς ἡ γλῶσσα εἶναι κρᾶμα τῆς δημώδους καὶ τῆς καθαρευούσης, περιγράφεται καὶ ἡ ἄλωσις τῆς πρωτεύουσας ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὁ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος καὶ ἡ ὑποδούλωσις τῆς αὐτοκρατορίας ὅλης.

Τῆς ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας κλάδος εἶναι καὶ ἡ **Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία**, ἡ περιέχουσα τοὺς ἀγῶνας, τὰς περιπετείας καὶ τὰς τύχας, ἃς διήλθεν ἡ θεόδοτος ἡμῶν Ἐκκλησία ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς· πρῶτος δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔγραψεν, ὁ καὶ δικαίως πατὴρ αὐτῆς ἐπονομασθεὶς, **Εὐσέβιος** ὁ Παμφίλου

ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· τούτου τὸ ἔργον (10 βιβλ.) περιέχει πλὴν ἄλλων τὰς αἵρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν πρώτων χριστιανῶν (—323)· συνέχειαν δὲ τῆς ἱστορίας τούτου ἔγραψε *Σωκράτης* ὁ Σχολαστικός, *Εὐμείας* ὁ Σωζομένος, ὁ *Θεοδώρητος* καὶ ὁ *Εὐάγγελιος* οὗτινος ἡ ἱστορία διήκει ἀπὸ 429-593 μ.Χ.

Τὴν *ἱστορίαν* ἅμα καὶ τὴν *φιλοσοφίαν* κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐκπροσωπεῖ ὁ *Μιχαήλ—Ψελλὸς* (1018—1078), ὁ πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος τοῦ 11ου αἰῶνος· καταγόμενος ἐξ εὐγενῶν ἀνῆλθεν εἰς τὰ ὑπάτα τῆς πολιτείας καὶ τῆς αὐλῆς ἀξιώματα· ἦτο δὲ φιλόσοφος, ἱστορικός, φιλόλογος, θεολόγος, νομικός, φυσιοδίφης· διὰ τὴν ῥοπήν, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τὰ γράμματα, παραβάλλεται πρὸς τὸν Φώτιον, Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον καὶ τὸν Βάκωνα· ὡς καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας κατέθελγε τοὺς ἀκροατὰς ἀναπτύσσων τὰς θεωρίας τοῦ Πλάτωνος, οὗτινος ἡ φιλοσοφία κατ' αὐτὸν συμφωνεῖ πρὸς τὸν χριστιανισμόν· διὰ τῆς Πλατωνικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐξήγειρε τὸν ζῆλον τῶν συγχρόνων πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες καὶ παρεσκεύασε τὴν ἀναγέννησιν, ἣτις συνετελέσθη ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν. Ἡ ἐκ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ φήμη τόσον εὐρέως διεδόθη, ὥστε συνέρρεον, ἵνα ποτισθῶσιν ἐκ τῶν ναμάτων τῆς σοφίας αὐτοῦ, Κέλτοί, Πέρσαι, Βαβυλώνιοι, Ἀραβες, Αἰθίοπες καὶ Αἰγύπτιοι· ἐγκανχώμενος δὲ μάλιστα ἔλεγεν ὅτι ὁ μὲν Νεῖλος τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων ἐπαρδεύει, ἡ δὲ γλῶσσα αὐτοῦ τὴν ἐκείνων ψυχὴν. Τὸ πλῆθος τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ διεγείρει τὴν ἐκπληξιν, ὅτι εὑρίσκει καιρὸν ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀσχολιῶν πρὸς τηλικαύτην συγγραφὴν. Τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι *φιλοσοφικά*, *θεολογικά* καὶ *φυσικά*· σπουδαιότερα δὲ εἶναι ἡ *παντοδαπὴ* διδασκαλία ποικίλων θεμάτων, περὶ *ῥητορικῆς*, *σύννοψις νόμων* καὶ τῶν *νομικῶν ὅρων* ἥτοι περὶ τῶν *ὀνομάτων τῶν δικῶν*, ἔτι δὲ καὶ *χρονογραφία* τῶν ἑτῶν 976—1077. Ἡ Βυζαντινὴ αὕτη *ἐκατονταετηρὶς* ἐν γλαφυρᾷ γλώσσῃ καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρευνῆς τῶν αἰτίων πληροῖ μεγάλα χάσματα τῆς ἱστορίας τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐπὶ πᾶσιν ἔγραψε καὶ *πεντακοσίας* ἐπιστολάς πρὸς ὑπουργούς, στρατηγούς, δικαστάς, φίλους καὶ θαυμαστάς ἐν αἷς βλέπει τις καὶ τὸ χρηστὸν ἦθος τοῦ φιλοσόφου.

Εἰς τὴν περίοδον ταύτην πρέπει νὰ προστεθῶσι καὶ οἱ ἑξῆς.
α' *Στέφανος* ὁ Βυζάντιος τοῦ 11ου αἰῶνος μ. Χ. Τὰ *Ἑθνικά* τούτου

εἶναι ὡς *γεωγραφικὸν* λεξικόν (ἐκ βιβλ. 60)· ἀλλὰ ἐξ αὐτοῦ σφύζεται μόνον ἐπιτομὴ ὑπὸ Ἑρμολάου.

β' *Φώτιος* ὁ Πατριάρχης (τοῦ θ' αἰῶνος), θεολόγος, δεινὸς καὶ λόγιος μέγας, ὁ πολυμαθέστατος τῆς βυζαντινῆς περιόδου, νέος τις Ἀριστοτέλης· ἔργα τούτου εἶναι α' *μυριόβιβλον* ἢ βιβλιοθήκη πλουσία, μετὰ περιλήψεων καὶ ἀπανθισμάτων ἀναγραφὴ 270 συγγραφῶν, ὧν αἱ πλείεσται δὲν σφύζονται ἤδη· β' *λέξεων συναγωγή*.

γ' *Σουΐδας* τοῦ δεκάτου αἰῶνος· τούτου δ' ἔχομεν μακρότατον λεξικόν λέξεων καὶ πραγμάτων ἐρημνευτικόν.

δ' *Εὐστάθιος*, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης (1174 - 1194)· ἔργον δὲ τούτου πλὴν ἄλλων εἶναι «*Παρεκβολαὶ*» (σχόλια) εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσειαν, περιέχουσαι πλουσιώτατον θησαυρὸν ἀρχαίας σοφίας.

ε' *Θωμᾶς ὁ Μάγιστρος* τοῦ 13ου αἰῶνος· ἔργον δ' αὐτοῦ σφύζεται «ὀνομάτων Ἀττικῶν ἐκλογαί».

Ἐν τῇ *Νομικῇ* πρέπει νὰ σημειωθῇ.

α' *Δέων* ε' ὁ σοφὸς (αὐτοκράτωρ 886 - 912), οὗτινος ἔχομεν τὰ *Βασιλικά* (ἦτοι βασιλικῶν διατάξεων βιβλία ἐξήκοντα), μνημειῶδες ἔργον.

Καὶ β' Κωνσταντίνος *Ἀρμενόπουλος*· τούτου δ' ἔχομεν α' *πρόχειρον* τῶν νόμων (βιβλ. ἑξ), διὸ καὶ *ἐξάβιβλος* ἐκλήθη· καὶ β' *ἐπιτομὴν* τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων.

Καὶ τέλος ἐν τῇ *ἱατρικῇ* ἀξιοσημείωτος εἶναι *Παῦλος ὁ Αἰγινήτης* τοῦ 12ου αἰῶνος· τούτου τὸ ἔργον «*ἱατρικῆς ἐπιτομῆς* βιβλία ἑπτὰ» εἶναι μεγάλης ἀξίας.

Ἀναθεωροῦντες δὲ καὶ τὴν Ε' περίοδον καθ' ἣν ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων εἶναι τὸ Βυζάντιον (Κωνσταντινούπολις), βλέπομεν, ὅτι κατ' αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκπέμπον τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀναλαμπὴν καλλιεργεῖ μὲν πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῶν προϊόντων τούτων τὸ ποῖον δὲν ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ποσόν· ὁ ἑλληνισμὸς ἤδη λαμβάνει νέαν τινὰ χοροῖαν καὶ ἐξ ἄλλων ἔξωθεν ἐπιδράσεων καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ νέου θρησκευματος· τὰ τῆς ποιήσεως δὲ εἶδη θεραπεύονται μὲν ἱκανῶς, ἀλλὰ ταῦτα ἔχουσιν ἤδη τὴν τοῦ δυομένου ἡλίου λάμψιν.

Τὸ δὲ δρᾶμα δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀναπτυχθῇ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην σπουδαίως καὶ δι' ἄλλας αἰτίας καὶ διὰ τὴν σύνθεσιν τοῦ Κράτους· οἱ χριστιανοὶ δὲν ἠνείχοντο τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων δραμάτων, ἐν οἷς ἔξυμνοῦντο οἱ θεοὶ τῶν *ἐθνικῶν*· οἱ δὲ κωμικοὶ ἦσαν *μῦμοι* λίαν ἀκόλαστοι καὶ χυδαῖοι, καὶ αἱ γυναῖκες *μιμάδες* διὰ πολλῶν ἀκόσμων δολωμάτων ἐπειρῶντο νὰ σαγηνεύωσι τοὺς θεατὰς πρὸς ἀνηθίκους σκοπούς. Πρὸς ταῦτα δὲ πάντα ἀντέκειτο ἡ σεμνότης τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἥτις μάλιστα ἐκήρυξε καὶ πόλεμον ἀμείλικτον κατὰ τοῦ θεάτρου, τοῦ

δὲ πολέμου τούτου ἡγέτης ἐγένετο αὐτὸς ὁ πατριάρχης Χρυσόστομος. Καὶ εἰσήγαγε μὲν κατόπιν ὁ πατριάρχης Θεοφύλακτος, υἱὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Α' (919-934), τὸ δράμα εἰς αὐτὸν τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐν ᾧ διὰ χορῶν καὶ θυμελικῶν ᾠσμάτων διεδραματίζοντο χριστιανικαὶ ὑποθέσεις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν διετηρήθη πολὺ, ὅπερ ὠφέλησε τὴν Ἐκκλησίαν. Οὐχ ἦττον ὁμως παρέλαβεν αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου στοιχεῖά τινα, λ. χ. τὸ ἱερὸν αὐτῆς ἐπέχει τὴν θέσιν τῆς σκηνῆς ἐκείνου καὶ ἔχει τρεῖς πύλας ὡς καὶ ἐκείνη· ὁ χῶρος τῶν ἱεροφαιλῶν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ὀρχήστραν ἐκείνου καὶ ἡ ἁγία τράπεζα πρὸς τὴν θυμέλην.

Μετὰ δὲ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἔπεσε, πλείους λογίων φευγόντων τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας φέρει μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν Ἱταλίαν τὸ πνευματικὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ δώδεκα αἰῶνας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄσβεστον διετηρήθη· οὕτω δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος νικῆσαν μὲν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελληνίζει τοὺς λαοὺς αὐτῆς, νικηθὲν δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων κληροδοτεῖ εἰς τὴν Δύσιν τὸν φιλολογικὸν αὐτοῦ θησαυρόν, ὅστις θαυμασίως συντελεῖ εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 15ου αἰῶνος διὰ τῆς Ἀναγεννήσεως οἱ μεγάλοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης μετὰ θερμοτάτου ζήλου καὶ θαυμαστῆς ἀμύλλης καλλιεργοῦσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα· καὶ ἕκαστοι μὲν τὴν ἑαυτῶν λογοτεχνίαν πρὸς ἐκεῖνα ὀυθμίζουσι, πάντες δὲ εὐγνωμόνως τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πνευματικὴν μητέρα ἀναγνωρίζουσιν· οὕτω δὲ τὰ μνημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου διὰ τῶν παντοίων τῆς ἀνθρωπότητος μεταβολῶν διατελοῦσι τιμώμενα ὡς ἰδανικὰ πρότυπα καὶ κατέχουσιν ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἐκπαιδεύσει περιφανῆ θέσιν, ἐξ ἧς ἡ ἡμιμάθεια, ἡ ἐπιπολαιότης καὶ ἡ ὕλιστικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων ὁρμὴ μάνην προσπαθοῦσι νὰ ἐκβάλωσιν αὐτά.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Γ'.

Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1453—1821).

Ἐν ᾧ ἡ τουρκικὴ θηριωδία ἐξέχυνε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, πολλοὶ τῶν λογίων Ἑλλήνων, ὡς ἐλέχθη,

μὴ ἀνεχόμενοι τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἐξήτησαν ἄσυλον εἰς τὴν Δύσιν· ἐκεῖ δὲ διὰ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν ἤδη ἀνατέλλει νέον φῶς, ἐν ᾧ σκότος κατεκάλυψε τὴν Ἀνατολήν. Τὴν δὲ εἰς Ἰταλίαν προσφυγὴν καὶ ὑποδοχὴν τῶν λογίων φυγάδων εἶχε προπαρασκευάσει ὁ Μανουὴλ Χρυσολωρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος. Τῶν ἐκεῖ καταφυγόντων λογίων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν μάλιστα εἶναι δύο,

α' ὁ **Ἰάνος Δάσκαρις** (1443 — 1535), ὅστις πρῶτος μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἑσπερίαν οὐ μόνον τὰ λείψανα τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὸν πυρῆνα· εἶναι ὁ πρῶτος μετὰ τὴν ἄλωσιν ἀνακαινιστὴς τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ὁ πρῶτος ἀνορθωτὴς τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, διακηρύττων ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀκραιφνοῦς ἑλληνικῆς παιδείας, τῆς τεθησαυρισμένης ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων, δύναται τὸ ἔθνος ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν. Οὗτος τῇ χορηγίᾳ τοῦ Λαυρεντίου Μεδίκου ἐπλούτισε διὰ πλείστων καὶ πολυτίμων ἑλληνικῶν χειρογράφων τὴν βιβλιοθήκην τῆς Φλωρεντίας, διὰ τῆς ἐνθουσιώσεως αὐτοῦ δράσεως ἔπεισε τὸν Πάπαν νὰ ἰδρῦσῃ ἐν Ῥώμῃ ἑλληνικὸν Γυμνάσιον, ὅπερ ἐγένετο φυτώριον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Ἐν Παρισίοις ἐδίδαξε τὸν Βουδαῖον τὰ ἑλληνικὰ καὶ μετ' αὐτοῦ ἵδρυσε τὴν βασιλικὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Φονταινεβλώ· ἐν Ἑνετίᾳ τέλος ἐγένετο καὶ ὁ νοῦς τῶν μεγαλοπρεπῶν τυπογραφειῶν τοῦ Ἀλδου, ἐν οἷς ἐργάται, στοιχειοθέται, καλλιγράφοι, διορθωταὶ καὶ κριτικοὶ πάντες ἦσαν Ἕλληνες, καὶ ἐπεμελεῖτο τῶν τιμαλφῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ. Ὁ Δάσκαρις διέπρεψε καὶ ὡς φιλόλογος ἄριστος καὶ ὡς πολιτικὸς ἔξοχος καὶ ὡς ποιητὴς ὑψηλῆς, θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων κορυφαίων λογίων, οἷος ὁ Βουδαῖος καὶ ὁ Ἑρασμος.

Ἔργα δ' αὐτοῦ εἶναι *πλεῖστα ἐπιγράμματα, ἐπιστολαὶ ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ καὶ πλεῖστα ἐκδόσεις κριτικαὶ Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων* γενόμεναι ἐν τοῖς τυπογραφείοις τοῦ Ἀλδου, ὑφ' οὗ καὶ μεγάλως ἐτιμήθη.

β' Ὁ **Μᾶρκος Μουσσοῦρος** (1470—1517)· οὗτος ἐκ Κρήτης ὢν καὶ ἐκπαιδευθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ ἐδίδαξε τὰ ἑλληνικὰ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τοῦ Παταβίου, ἐν Ἑνετίᾳ καὶ τέλος ἐν Ῥώμῃ· θαυμαστὴς καὶ θιασώτης γενόμενος τῶν ἀρχῶν τοῦ Ι. Λασκάρεως ὄνειρον γλυκὺ καὶ αὐτὸς εἶχε τὴν παλιγγενεσίαν τοῦ ἔθνους, ἥτις μόνον διὰ τῶν φώτων τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἡδύνατο νὰ ἐπι-

τευχθῆ· ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ὡς ποιητῆς ὑψηπότης, ἑλληνιστῆς καὶ λατινιστῆς ἄριστος καὶ κριτικὸς διάσημος· διὸ καὶ ἐγένετο ἡ ψυχὴ τῶν περιωνύμων τοῦ Ἀλδου τυπογραφείων. Τὰ ἔργα αὐτοῦ **ἐπιστολαί, ἐπιγράμματα καὶ ποιήματα** συνεξεδόθησαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπεξεργασμένων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἡ δὲ πρὸς **Πλάτωνα ᾠδὴ** (ἐκ 200 στίχ.) προετάχθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἔργων τοῦ φιλοσόφου. Αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ἀριστοφάνους, Πλάτωνος, Πausανίου, Ἀθηναίου καὶ Ἡσυχίου εἶναι φιλοτεχνήματα κριτικῆς ἐπιστήμης ἐξαιρετά, τὸ δὲ M. Ἑτυμολογικὸν κρίνεται τυπογραφικὸν ἀριστούργημα.

Δημῶδης ποιήσις. Τὰ ἡρωϊκὰ ἢ κλέφτικα τραγούδια.

Ἐν ᾧ δὲ εἰς τὴν Δύσιν διὰ τῶν λόγιων Ἑλλήνων φυγάδων φῶς νέον διεχύνετο, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐκ τῆς τουρκικῆς λαίλαπος ζοφερὸν σκότος ἐξηπλώθη· ἐκ τῆς τουρκικῆς θηριωδίας τρομάξαν τὸ ἔθνος ἔμεινεν ἐν καταπλήξει καὶ σιγῇ· νῦν δὲ κατεκάλυψε τὴν χώραν, τὴν ἄλλοτε ἀκτινοβολοῦσαν καὶ ἡ ἀμάθεια ἐπεκράτησεν, ὅπου ἡ ἐπιστήμη πρότερον ἐφωτοβόλει. Ἡ τουρκικὴ καταγίς συνέτριψε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν λύραν τῶν Μουσῶν, ἀλλ' αἱ χορδαὶ αὐτῆς καὶ μετὰ τὴν συντριβὴν παλλόμεναι ἐκ τῆς πνοῆς τῶν ἀνέμων ὑπεδείκνυνον ὅτι δὲν εἶχον ἀπολέσει τελείως τὴν εὐτονίαν αὐτῶν καὶ μόνον τὴν εὐκαιρίαν ἀνέμενον, ἵνα καὶ πάλιν διαχύσωσι τὴν μαγικὴν αὐτῶν μελωδίαν.

Καὶ ἡ εὐκαιρία δὲν ἐβράδυνε ν' ἀναφανῇ· ἐν ᾧ πᾶσα ἡ χώρα ἦτο βεβυθισμένη εἰς τὸ σκότος τῆς δουλείας, ἡ ἐλευθερία ἔστησε τὸ κράτος αὐτῆς εἰς τὰς φάραγγας τῶν ὑψηλῶν ὄρεων· νέοι γενναῖοι μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ζυγὸν τοῦ βαρβάρου ἐζήτησαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὀρειῶν δειράδων, ὅθεν ἡ κλαγγὴ τῶν νικηφόρων ὅπλων διεμαρτύρετο κατὰ τοῦ τυράννου. Οἱ ἥρωες οὗτοι ἐκαλοῦντο **κλέφται**, ἡ μάχη ἦτο ἡ χαρὰ καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν, ἡ δὲ ἐκδίκησις καὶ ἡ ἐλευθερία ἦσαν τὰ αἰσθήματα τὰ ἐμψυχούντα αὐτούς· ἡ τάξις τῶν ἀτιθάσων τούτων Ἑλλήνων, ὁ κλάδος οὗτος ὁ ἀκαλλιέργητος, ὅλλ' εὐχυμὸς τοῦ κοπέντος κορμοῦ, ὁ διακεκριμένος οὗτος χαρακτήρ τῆς ἐθνικῆς ψυχῆς ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀπεικονισθῇ ἐν τῇ ποιήσει· καὶ ὄντως τὴν λεοντόθυμον καὶ φιλελεύθερον ταύτην τάξιν ἀπεικονίζουσι τὰ δημῶδη ἡρωϊκὰ ἔσματα, τὰ κοινῶς λεγόμενα **κλέφτικα τραγούδια**· ἡ ποιήσις

αὕτη ἐκφράζουσα τὴν ἀγρίαν καὶ ὑπερήφανον ἐλευθερίαν τῶν ἡρωϊκῶν τούτων ἀνδρῶν, γεννηθεῖσα αὐθορμήτως ἐκ γενναίας ψυχῆς, οὐδὲν ἐδανείσθη ἐκ τῶν ξένων θεωριῶν· τὰ ἄσματα αὐτῇ ἦσαν ἄνθη ἀναφυέντα ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ Παρνασσοῦ, ἐκ γῆς χέρσου ὑπὸ τὴν αὐραν τῆς ἐρήμου καὶ ἐκ τοῦ διαπύρου πόθου τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ὕφος αὐτῶν τολμηρὸν καὶ ἀφελές, εἰκονικὸν καὶ συχνὰ ὑψηλόν, φέρει τὸν τύπον τοῦ τόπου, ὅπου ἐβλάστησαν καὶ τῆς εὐρώστου ψυχῆς τοῦ λαοῦ, ὅστις εἶναι ὁ ποιητὴς αὐτῶν ἀνώνυμος, ὥς καὶ ὁ ἥρωας.

Ἡ ζωηρὰ τοῦ ποιητοῦ φαντασία ἐνεψύχωσε τὴν φύσιν ὅλην· ὄρη καὶ ποταμοί, δάση καὶ πτηνά, ἥλιος καὶ σελήνη, γῆ καὶ οὐρανός, συμπαθοῦσι πρὸς τὸν κλέφτην, θαυμάζουσι τὸν ἡρωῖσμόν καὶ θρηγοῦσι τὸν θάνατον αὐτοῦ· ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ ἀπεικονίζεται προσέτι ἡ τραφερὰ τῆς μητρὸς καὶ τῆς γυναικὸς στοργή, καὶ ἡ παρηγορία πρὸς αὐτὰς ἀπορφανιζομένης· ἡ δὲ φιλοπατρία εἶναι φλογερὰ, ὥς καὶ τὸ κατὰ τῶν τυράννων μῖσος.

Οὕτω π.χ. ὁ ἀτίθασος καὶ φιλελεύθερος νέος λέγει πρὸς τὴν μητέρα.

«Μάνα, σοῦ λέω, δὲν ἔμπορῶ τοὺς Τούρκους νὰ δουλεύω·
... θὰ πάρω τὸ ντουφέκι μου νὰ πᾶ νὰ γίνω κλέφτης·
... κι' εὐχῆσαι με, μανοῦλά μου, Τούρκους πολλοὺς νὰ σφάξω.

Ὁ ὑπερήφανος Ὀλυμπος καυχᾶται ὅτι δὲν ἐπατήθη ὑπὸ τοῦ βαρβάρου ὥς ὁ ταπεινὸς Κίσσαβος.

«Ὁ Ὀλυμπος κι' ὁ Κίσσαβος τὰ δυὸ βουνὰ μαλώνουν.
... ἐγὼ εἶμαι ὁ γέρο Ὀλυμπος ἑστὸν κόσμῳ ἑξακουσμένος.

Ὁ ἥρωας τραυματισθεὶς θανασίμως λέγει πρὸς τὸν ἀετόν· ὅστις κρατεῖ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἐντὸς τῶν ὀνύχων του·

«Φάγε, πουλί, τὰ νιάτά μου, φάγε καὶ τὴν ἀνδρεία μου
νὰ κάμης πῆχυν τὸ φτερό καὶ πιθαμὴ τὸ νύχι.

Ὁ καπετάνιος Δῆμος ἀποθνήσκων λέγει πρὸς τὰ παλληκάρια του :

«κάμετε τὸ κιβοῦρί μου πλατὺ, ὕψηλὸ νὰ γίνη,
νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ καὶ δίπλα νὰ γεμίζω,
κι' ἀπὸ τὸ μέρος τὸ δεξιὸ ἀφήστε παραθύρι,
τὰ χελιδόνια νὰ ῥχωνται, τὴν ἄνοιξι νὰ φέρουν».

Τινὰ τῶν ἔσμάτων τούτων ἐποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν τῶν κλεφτῶν αὐτουργῶν ὄντων ἢ μαρτύρων τῶν κατορθωμάτων, ἀπερ-

ἔξυμνοῦσι, τὰ δὲ πλεῖστα ἐγένοντο ὑπὸ ῥαψωδῶν, οἵτινες διὰ τινος μετεμψυχώσεως οὕτω περιέλαβον ἐν ἑαυτοῖς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῶν ἡρώων οὓς ἔξυμνοῦσιν, ὥστε δυσκόλως δύναται τις νὰ κρίνῃ, ἂν ἐν τοῖς στίχοις τῶν ῥαψωδῶν ἢ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἡρώων αὐτῶν ὑπάρχῃ πλειότερον μῖσος κατὰ τοῦ Τούρκου, θερμότερος ἔρως πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀνεπιτήδευτα καὶ ἀκαλλώπιστα εἶναι τὰ ποιήματα ταῦτα, τόσῳ μᾶλλον συγκινοῦσιν· ἐποιήθησαν μὲν μετὰ ταῦτα κατ' ἀπομίμησιν καὶ ὑπὸ λογίων ἔντεχνα τοιαῦτα ποιήματα, ἐπιτηδεῖα δ' ὅμως τῶν ἀνθέων ἀπομίμησις δύναται μὲν νὰ τέρπῃ τὸν ὀφθαλμόν, ἀλλὰ μόνον τῆς φύσεως τὰ ἄνθη μεθύσκουσι διὰ τῆς εὐωδίας.

Ὑπὸ τῆς δημώδους μούσης κρούονται πᾶσαι αἱ χορδαὶ τῆς λύρας ἀπὸ τοῦ βαρυτάτου τόνου μέχρι τοῦ ὑψηλοτάτου, ἔξυμνοῦνται πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τοῦ ἔθνικοῦ καὶ οἰκογενειακοῦ βίου· ἢ ποίησις αὕτη εἶναι ἐναργεστάτη εἰκὼν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀναπληροῦσα τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ἐν οἷς χρόνοις ἡ ἱστορία λησμονεῖται· οὕτω πλὴν ἄλλων μανθάνομεν ὅτι πρῶτος ἄρματωλὸς ἀνεγνωρίσθη ὁ ἔξ Ὀλύμπου Καραμιχάλης περὶ τὸ 1489 καὶ τόπος τῆς δράσεως αὐτοῦ εἶναι ὁ Ὀλυμπος, ὅπου ὠρίσθη καὶ τὸ πρῶτον ἄρματωλίκιον.

Ἔτερα δὲ λυρικά ποιήματα τῆς δημώδους μούσης εἶναι καὶ οἱ *ἐθνικοὶ θρῆνοι*, ὡς ὁ θρῆνος διὰ τὴν *πτῶσιν τῆς Τραπεζοῦντος* (1461), ὁ τῆς *Ῥόδου* (1520) καὶ ὁ τῆς *Κύπρου*· ἀλλ' ἀρχαιότερος καὶ σπουδαιότερος εἶναι ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γενόμενος εὐθὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν (ἐκ 1045 δεκαπεντασυνάβων στίχων).

«σημαίνει ὁ Θεός, σημαίνει ἡ γῆ, σημαίνουν τὰ οὐράνια·

· σημαίνει καὶ ἡ ἀγία Σοφία, τὸ ἅγιον Μοναστήριον. . .

· πάλι μὲ χρόνους, μὲ καιροὺς, πάλι δικὰ μας θὰ εἶναι».

Ἄλλα δὲ λυρικά ἀπεικονίζουσι τὸν βίον τὸν ἰδιωτικὸν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τοῦ λίκνου μέχρι τοῦ τάφου, οἷον τὰ *νανουρίσματα* ἢ βαυκαλήματα, *γαμήλια*, *ἐργατικά*, *ἐορταστικά*, *ἐρωτικά*, τὰ τῆς *ξενιτεῖας* καὶ τὰ *μοιρολόγια*, ὧν τὰ τρία τελευταῖα ἔχουσι καὶ μεγάλην λογοτεχνικὴν ἀξίαν.

Ἐπὶ πᾶσιν ἡ δημώδης ποίησις ἀπεικονίζει καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὰς καλλονὰς αὐτῆς· διὸ καὶ ἔχει τὴν πλαστικὴν χάριν τῶν ἐννοιῶν καὶ τὸ κάλλος τῶν μεταφορῶν.

Ἔτερον δὲ χαρακτηριστικὸν αὐτῆς εἶναι καὶ εἰδὸς τι μελαγχολίας, ἣτις γεννᾶται τὸ μὲν ἐκ τῆς δουλείας, εἰς ἣν τὸ ἔθνος διετέλει, τὸ δὲ καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ἡ μὲν φύσις εἶναι αἰωνία, αὐτὸς δὲ ἐφήμερος, οὗτος μὲν αἰσθάνεται καὶ λύπας, ἡ δὲ φύσις οὐδὲν τοιοῦτον πάσχει.

Ἡ δημώδης αὕτη μοῦσα τρανῶς ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ ποίησις, ἣτις ἄλλοτε ὑπῆρξε τὸ κάλλιστον χαρακτηριστικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, οὐδέποτε τελείως ἐσβέσθη· γλῶσσα τῶν αὐτομάτων τούτων ποιητικῶν προϊόντων εἶναι ἡ δημώδης, ὁμιλουμένη ἡ τοῦλάχιστον νοουμένη ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος μετὰ τινων ποιητικῶν διαλεκτικῶν κατὰ τόπους.

Μέτρον δὲ τῶν ποιημάτων αὐτῆς εἶναι συνήθως ὁ δεκαπεντασύλλαβος πολιτικὸς στίχος ἀντιστοιχῶν πρὸς τὸ ἱαμβικὸν τετραμέτρον καταληκτικόν, ὅπερ προτιμήσασα ἡ ἀρχαία κωμῳδία δημοτικὸν κατέστησεν· οὐχ ἦτιον δ' ἐν χρήσει εἶναι καὶ τὸ τροχαϊκὸν τεράμετρον, ὅπερ οὐχὶ σπάνιον ἐν τῷ ἀρχαίῳ δράματι ἦτο· ἐνίοτε δὲ ἀπαντᾷ καὶ τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον, τὸ προσφιλές ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ ἀρχαίου δράματος μέτρον.

Ἑρωτόκριτος.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς τουρκικῆς δεσποτείας τὸ ἔθνος ἐδοκίμασε καὶ ἄλλας· ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη καὶ ἄλλαι νῆσοι ὑπέστησαν τὴν δεσποτείαν τῶν Ἑνετῶν καὶ τῶν Φράγκων· διὰ τοῦτο καὶ ἡ φιλολογία τῶν νήσων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἱπποτισμοῦ τῆς Δύσεως· τὰ τῶν χρόνων ὅμως τούτων προϊόντα τῆς ἑλληνικῆς Μούσης φέρουσι μὲν τὰ ἔγνη τοῦ ἀπὸ διωγμῶν πνεύσαντος αἰσθήματος καὶ φρονήματος, ἀλλὰ διευπλώθησαν κατὰ τρόπον οἰκεῖον πρὸς τὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα. Τὸ σπουδαιότερον δὲ τῶν ἐν Κρήτῃ παραχθέντων ἔργων, τὸ καὶ κάλλιστον, εἶναι ὁ **Ἑρωτόκριτος**, ἐπικὸν ἱπποτικὸν μυθιστόρημα (ἐκ δεκακισχιλίων στίχων διηρημένων εἰς ὃ μέρη)· ὁ ποιητὴς αὐτοῦ «**Βιτζέντζος Κορνάρος**» ἀπὸ τὴν χώραν τῆς Σητείας, τοῦ νησίου τῆς Κρήτης, καίπερ ἔλκων τὸ γένος ἐκ τῶν Ἑνετῶν φαίνεται τοσοῦτον ἔξοικειωθείς πρὸς τὴν νέαν αὐτοῦ πατρίδα, ὥστε κατέλαβε θέσιν ἐπιφανῆ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· τὸ δὲ ποίημα αὐτοῦ καίπερ ἀπεικονίζον τὰ τοῦ μεσαιῶνος ἐν τῇ Δύσει ἦθη, ἐξελληνισθὲν ἀπέβη τὸ δημοτικώτερον τῶν ἀναγνωσμάτων τῆς

Ἀνατολῆς ἐπὶ δύο αἰῶνας (17ον, 18ον)· παριστᾷ μὲν τοῦτο ἵππο-
 τικούς ἀγῶνας καὶ ἵπποτικά φρονήματα, ἀλλ' οὔτε εἰς ξένας χώ-
 ρας παρασύρει τὸν ἀναγνώστην οὔτε πρόσωπα ἀλλόφωνα εἰσάγει·
 αἱ πράξεις τοῦ ποιήματος τελοῦνται ἐν Ἀθήναις, πρωταγωνισταὶ
 δὲ εἶναι ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως Ἀρετοῦσα καὶ ὁ Ἐρωτόκριτος,
 οἵτινες τρέφουσι μὲν ἔρωτα πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' ὁ ἔρωσ αὐτῶν
 ἀπαντᾷ πολλὰς δυσκολίας καὶ οἱ ἔρασταὶ δοκιμάζουσι πολλὰς πε-
 ριπετείας· ὁ ἐν τῷ ποιήματι εἰκονιζόμενος ἔρωσ εἶναι ἀφελὴς μὲν,
 ἀλλὰ θερμὸς καὶ ἀγνός, ἐκδηλῶν τὴν ἰδιαίτουσαν ἔμπνευσιν τοῦ
 ἑλληνικοῦ κλίματος μᾶλλον ἢ τὴν ἵπποτικὴν κομποπρέπειαν τῆς
 Δύσεως. Τὸ ποίημα στρεφόμενον μόνον περὶ τὸν ἔρωτα τῶν
 πρωταγωνιστῶν ἀνευ ἐπεισοδίων διαποικιλιόντων τὴν ὑφήν αὐ-
 τοῦ, καταντᾷ μονότονον, πλὴν δὲ τούτου ἐκτρέπεται συχνὰ εἰς
 πολυλογίαν καὶ παλιλλογίαν πολλάκις ἀνιαράν· ἀλλ' ἡ χάρις τῆς
 διηγήσεως ἐν γλαφυρᾷ γλώσσῃ, ἡ ζωηρότης καὶ ἡ ἀγνότης τοῦ
 αἰσθήματος, πρὸς δὲ ἡ ποικιλία καὶ τὸ κάλλος τῶν εἰκόνων ἐξου-
 δετεροῦσι τὰ μειονεκτήματα ταῦτα καὶ ἐφέλκουσι τὴν προσοχὴν
 τοῦ ἀναγνώστου μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ γάμος ἀνταμεῖβει
 τὰ μακροχρόνια καὶ ποικίλα παθήματα τῶν δύο ἔραστῶν (α' ἐκδ.
 1713 ἐν Ἑνετίᾳ καὶ νεωτάτῃ 1915).

Μετὰ τὸν Ἐρωτόκριτον ἕτερον ποίημα Κρητικὸν ἄξιον λόγου
 εἶναι ἡ **Εὐμορφη βοσκοποῦλα**, ἧς ποιητὴς εἶναι ὁ ἐξ Ἀποκο-
 ρώνων Νικόλαος Δριμυτηνός. Ὑπόθεσις δὲ τοῦ εἰδυλλίου εἶναι
 ὁ ἔρωσ τοῦ βοσκοῦ πρὸς τὴν βοσκοποῦλαν καὶ ὁ θάνατος τῆς
 νέας· διότι ὁ ἔραστής ὑποσχεθεὶς ὅτι θὰ ἤρχετο εἰς τὸ σπήλαιον
 τῆς κόρης μετὰ ἓνα μῆνα, ἵνα τελεσθῇ ὁ γάμος, ἔνεκα νόσου ἤλθε
 μετὰ δύο μῆνας, εὐρὼν δὲ τὸν πατέρα τῆς νέας μανθάνει, ὅτι ἡ
 μνηστὴ ἀπέθανε πρὸ ἐννέα ἡμερῶν· ὁ βοσκὸς περίλυπος ἔνεκα
 τούτου πλανᾶται ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση ἔχων σύντροφον τὸ
 λευκὸν ἀρνίον, ὅπερ εἶχε τάξει ὡς δῶρον τῆς νύμφης· τὸ εἰδυλ-
 λιακὸν τοῦτο ποίημα, ὅπερ ὑπενθυμίζει πῶς τὴν τοῦ Θεοκρίτου
 ποίησιν, δὲν στερεῖται χάριτος καὶ ἀφελείας· τόσον λαμπρῶς
 ἀπεικονίζει τὰ δάση, τὰ λιβάδια, τὰ ποτάμια, τὰ δροσερά καὶ
 χλοερὰ καλάμια, ὧν ἐν τῷ μέσῳ συμβαίνουσι τὰ ἱστορούμενα
 γεγονότα, ὥστε ὁ διατρέχων ταῦτα ἀναγνώστης νομίζει ὅτι ἀνα-
 πνέει τὰς εὐώδεις καὶ ζωοποιούς τῆς φύσεως ἐκείνης αὐρας. Τὸ
 εἰδύλλιον (ἐκ στίχ. 498) ἔχον μέτρον τὸν ἑνδεκασύλλαβον στίχον,
 ὅστις τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται ἐν τοῖς Κυπρίοις ἔρωτικοῖς ποιή-

μασι, ἐξεδόθη ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1627 καὶ πλειστάκις ὕστερον.

Τοῦ δὲ **Κρητικοῦ Θεάτρου** σπουδαιότερος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ **Γεώργ. Χορτάτζης** ἐκ Ῥεθύμνου, πεποικισμένος ἐκ φύσεως διὰ ζωηρᾶς φαντασίας· ἡ τραγωδία τούτου ἐπιγραφομένη **Ἐρωφίλη**, ἐν ᾗ διαλάμπει ποιητικὴ χάρις, ζωηρότης καὶ ποιικιλία εἰκόνων, διηρημένη εἰς πράξεις πέντε, ἔχει τὴν ἐξῆς ὑπόθεσιν· ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Φιλόγονος εἶχε φονεύσει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἵνα καταλάβῃ τὸν θρόνον· ἐπειδὴ δὲ ἡ περικαλλὴς θυγάτηρ αὐτοῦ **Ἐρωφίλη** ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρὸς ἔλαβεν εἰς γάμον νέον ἐξ ἔρωτος, διέταξεν ἐκεῖνος ἵνα ἀποκοπῇ ἡ κεφαλὴ τοῦ γαμβροῦ καὶ δῶρον γαμήλιον εἰς τὴν κόρην σταλῇ· καὶ ἐκείνη μὲν ἰδοῦσα τοῦτο ἐκ λύπης αὐτοκτονεῖ, ὁ δὲ χορὸς ἀποτελούμενος ἐκ νεανίδων ἀκολουθῶν τῆς ἡγεμονίδος, πνίγει τὸν τύραννον· ἐν τῷ τέλει δὲ ἐπιφαίνεται ἡ σκιὰ ἐξωργισμένη τοῦ δολοφονηθέντος ἀδελφοῦ, ἣτις ἐπιχαίρει διὰ τὴν δικαίαν ἐκδίκησιν· τὰ λυρικά μέρη τοῦ δράματος εἶναι λίαν ἐπιτυχῇ καὶ πολὺ ἀνώτερα τῶν διαλογικῶν, γλῶσσα δὲ ἡ δημώδης τῆς Κρήτης ποικιλλομένη διὰ λέξεων ἱστικῶν· ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ἐν Ἑνετίᾳ τῷ 1637, πολλάκις ἐφεξῆς καὶ τῷ 1928 ὑπὸ Ξανθοῦδίδου.

Πατριαρχεῖον. Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή.

Πλὴν τῶν μνημονευθέντων τῆς Κρήτης ποιημάτων ἐποιήθησαν καὶ ἄλλα ὑπὸ πεπαιδευμένων ἐν γλώσσῃ ἀρχαίᾳ. Ὡς ὁ Λάσκαρις καὶ ὁ Μουσοῦρος, οὓς εἶδομεν, ἐποίησαν καὶ ἄλλοι Κρητὲς καὶ Κερκυραῖοι λόγιοι ἐπιγράμματα σπουδαῖα, ἄξια νὰ καταχωρισθῶσιν ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ· ὁ δὲ ἐκ Κερκύρας **Ἐπαρχος** (Ἀντώνιος) ἐν μακροτάτῃ ἐλεγειακῇ ᾠδῇ ἐθρήνησε τὴν ὑποδούλωσιν τοῦ ἔθνους (1568).

Ἄλλα δέ τινα ποιητικὰ προϊόντα οὐχὶ μεγάλης ἀξίας, ὅμοι' ἄζοντα πρὸς τὰ ἄνθη τῆς ἐρήμου, δύνανται νὰ ἐφελκύσωσι τὴν προσοχὴν τοῦ φιλολόγου· διότι εἶναι τὸ κύκνειον ἄσμα τῆς ἐκπνεούσης Ἑλλάδος, εἶναι αἱ τελευταῖαι ἀκτῖνες τοῦ δυομένου αὐτῆς ἡλίου, αἱ χρυσίζουσαι εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων, πρὶν οὗτος ἀφανισθῇ.

Καὶ πεζογράφοι δὲ δὲν ἐξέλιπον τελείως, ἀλλ' οὗτοι στρέφονται περὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν· ὁ ἐκ τοῦ ἀγρίου κατὰ τακτικῶν τρόμος συνένιξε πάντα τὰ αἰσθήματα τοῦ ἔθνους πλὴν

τοῦ θρησκευτικοῦ, ὅπερ εἶναι τὸ ἐνδότερον καὶ μᾶλλον ἔμπεδον, ἢ δὲ θρησκεία ἐγένετο τὸ τελευταῖον καταφύγιον τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως· σπινθήρ τις ἐκφυγὼν ἐκ τῆς ἀποσβεννυομένης ἐστίας, ἣτις πρότερον ἐφώτιζε τὸν κόσμον, ἐξηκολούθει νὰ διατηρῇται ὑπὸ τὴν τέφραν τοῦ ἱεροῦ βωμοῦ. Ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς βαρβαρότητος κατακλυσμῷ ἡ Ἐκκλησία ἐγένετο ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους, ἣν ὁ κατακτητὴς διὰ λόγους πολιτικούς ἐσεβάσθη. Ὁ περινούστατος *Γεννάδιος*, εὐθύς ὡς ἀνέβη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, πρῶτον μέλημα ἔσχε νὰ περισώσῃ τὴν παιδείαν· διὸ καὶ παρενθύς ἵδρυσε τὸ περιώνυμον ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὠνομάσθη *Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή*· ταύτην δὲ καθ' ἐκάστην προκόπτουσιν ὁ ἱστορικὸς Καντεμῆρ, ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας, λήγοντος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἐκάλει ἑλληνικὴν *Ἀκαδημίαν*. Ὁ θησαυρὸς τῆς γλώσσης, ἣν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ μετὰ βαρβάρων ἔθνων ἐπαφὴ εἰς πάντα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος διέφθειρον, ἐπιμελῶς διετηρήθη ἐν τῇ Σχολῇ τοῦ Γένους, ἐν τῇ τοῦ Πατριαρχείου αὐλῇ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἣτις περιέβαλλε τὰ δύο ταῦτα κέντρα τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ· *ἐκατὸν πεντήκοντα ἔτη* ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἐνέκλειεν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἀνδρῶν, οὔτινες ἀπανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος ἐκεῖ συρρέοντες ἐγένοντο ὀνομαστοὶ ἐπὶ παιδείᾳ· τούτων τινὲς μάλιστα εἶχον ἀνταποκρίσεις πρὸς τοὺς σοφοὺς ἑλληνιστὰς τῆς Γερμανίας, τὸν Μελάγχθονα (1560) καὶ τὸν Μαρτίνον Κρούσιον, ὅστις συνέταξε τὴν *Turcograeciam* (1584), ἐν ᾗ ἀπεθησαύρισε σὺν τῇ γλωσσικῇ καὶ ἱστορικῇ ὕλῃ διάφορα ἔγγραφα καὶ πολυτίμους εἰδήσεις περὶ τῆς πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος· ἕτεροι διετήρουν ἀνταποκρίσεις πρὸς τὸν Ἄγγλον Μίλτωνν (1600) καὶ ἄλλοι προσκληθέντες ἐδίδαξαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς καθηγηταὶ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γερμανίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνακύψωσιν ἐκ τῆς τυραννίας ἀπέβλεπον πρὸς τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος καὶ πρὸς τὸν οὐρανόν, ὅπου τὰ παθήματα εὐρίσκουσιν παρηγορίαν, διὰ τοῦτο μέχρι τοῦ 1700 τὰ συγγράμματα αὐτῶν φέρουσι τὸν διπλοῦν τοῦτον χαρακτῆρα, τὸν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας, μάλιστα δὲ τὸν θρησκευτικόν. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς Ἐκκλησίας συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας καὶ μία τάξις *πολιτική*, ἣτις περιεστοίχιζε τὸ Πατριαρχεῖον, κατοικοῦσα ἐν τῇ περὶ αὐτὸ συνοικίᾳ, ἣτις ἐκαλεῖτο *Φανάριον*. Οἱ Ἕλληνες

δὲ οὗτοι παιδευόμενοι καὶ μορφούμενοι ἀπειτέλεσαν τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ ἔθνους καὶ καλοῦνται

Φαναριῶται.

Ἐξ οὗτου οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν ἐξελθόντες ἐκ τῆς ἀγροῦ αὐτῶν μονώσεως νὰ συνάπτωσι σχέσεις πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης, ἐνήργουν ταύτας διὰ *διερμηνέων* μὴ καταδεχόμενοι ἐν τῇ βαρβαρῇ αὐτῶν ὑπερηφανίᾳ νὰ μανθάνωσιν αὐτοὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ξένων· τὰ καθήκοντα ταῦτα τὰ περιφρονούμενα ἐπεδίωξε τὰ καταλάβῃ καὶ ἐπέτυχε τῷ 1630 ὁ **Παναγιώτης Νικούσιος** (1613—1673), Ἕλλην ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις μετὰ τῆς εὐφυΐας συνήνου γλωσσομάθειαν καὶ εὐρεΐαν παιδευσιν, ἦν ἡντλησεν ἐκ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἰταλίας. Τὴν περινοίαν τούτου δὲν διέλαθε, πόσον μεγίστη δύναμις ἦτο ὁ ὑπήκοος νὰ καταστῇ κύριος τῶν μυστικῶν τῆς δεσποζούσης αὐτοκρατορίας. Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦτο τοῦ *διερμηνέως* καταλαβὼν κατώρθωσε διὰ τῆς σπανίας αὐτοῦ δεξιότητος καὶ εὐφυΐας ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν δημοσίων ζητημάτων νὰ διατηρήσῃ μέχρι θανάτου· γενόμενος δὲ ὁ μόνος κύριος τῶν διπλωματικῶν σχέσεων τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, ἡνοίξεν εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ τὴν ὁδόν, δι' ἧς ἔμελλε νὰ φθάσῃ εὐκολώτερον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων αὐτοῦ. Ἡ προσωπικὴ ἐπίδρασις τούτου ἔσωσεν ἐκ τῆς ὁμοφαίας τῶν Τοῦρκων τοὺς Κρητὰς, οἵτινες, ἴν' ἀποφύγωσι τὸν ζυγὸν τῶν Τοῦρκων, ἐδέχθησαν τὰς ἐλαφροτέρας ἀλύσεις τῶν Ἑνετῶν καὶ εἶχον ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῶν δεσποτῶν, ὡς ἀγωνίζεσθαι τις ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐλευθερίας. Πρὸς τοῦτοις ὑπέρμαχος ἰσχυρὸς τῆς ἐκκλησίας ὣν ἐπέτυχε τὴν εἰς αὐτὴν ἀπόδοσιν τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγίων τόπων· καὶ ἐνὶ λόγῳ οἱ Ἕλληνες ἀπέλαυσαν πολλῶν ἀγαθῶν δι' αὐτοῦ. Ὁ Νικούσιος ἐπιτοφορεῖτο πρῶτος *διερμηνεύς καὶ σεκριτάριος* τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας· συγγράμματα δ' αὐτοῦ εἶναι *Διάλεξις* πρὸς Βανῆ-ἐφένδην περὶ τῆς πίστεως τῶν χριστιανῶν, περὶ τοῦ *ὀβελίσκου* τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ *ἐπιστολαὶ* πρὸς Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν.

Τὸν Παναγιώτην Νικούσιον διεδέχθη ὁ **Ἀλέξανδρος Μανροκορδάτος** (1636—1708), ὅστις παιδευθεὶς ὡς καὶ ἐκεῖνος ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἀπέκτησε γνώσεις βαθείας ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ταῖς θετικαῖς ἐπιστήμαις καὶ τῇ λατρικῇ· οὕτω δὲ καταπληκτικὴ τις διαφορὰ ἦτο μετὰ τῶν δύο λαῶν οὓς ἡ τύχη τῆς κατακτήσεως εἶχεν ἠνωμένους· ὁ μὲν ἄρχων πεποιθὼς εἰς τὸ

Ξίφος αὐτοῦ, ὅπερ ἐνίστε διεξέφευγεν ἐκ τῆς χειρός, ἐκυλίετο εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν, ὃ δὲ ὑποτεταγμένος, λαὸς διὰ τῆς μαθήσεως καὶ τῆς ἐπιστήμης προσελάμβανε δύναμιν, δι' ἧς ἀνώτερος τοῦ κυριάρχου καθίστατο· ὁ Μαυροκορδάτος διεκρίθη καὶ ὡς καθηγητὴς ἐν τῇ Πατριαρχικῇ σχολῇ καὶ ὡς συγγραφεὺς· τὰ ἐν ἀρχαίᾳ γλώσῃ περὶ φιλοσοφίας, ἱστορίας καὶ φιλολογίας ἔργα αὐτοῦ διακρίνονται διὰ τὴν βαθεῖαν παιδευσιν καὶ τὴν κλασσικὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους· μία τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ διατριβῶν εἶναι καὶ ἡ περὶ τῆς **κυκλοφορίας τοῦ αἵματος**, μόλις τότε γνωσθείσης, ὡς καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς **συντάξεως**· αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ δημοσιευθεῖσαι ἐν Κωνσταντινουπόλει μαρτυροῦσι ἐπιμελημένην καλαισθησίαν καὶ χάριν πνεύματος. Ὡς μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης μετέσχεν ἐνεργῶς τῶν ἐν Καρλοβιτζίῳ συνθηκῶν καὶ διακριθεὶς ἔλαβε τὸν τίτλον **ὁ διερμηνεὺς ὁ ἐξ ἀπορρήτων**, ὃν πάντες οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς ἔκτοτε διετήρησαν.

Ὁ δὲ **Νικόλαος Μαυροκορδάτος** (1670—1730) υἱὸς τοῦ προηγουμένου καὶ οὐχ ἦτον πεπαιδευμένος διεδέχθη τὸν πατέρα ἐν τῷ τοῦ **διερμηνέως** ἀξιώματι, ὅπερ διετήρησεν εἴκοσι περίπου ἔτη (1689-1709)· μετὰ τοῦτο διωρίσθη ἡγεμὼν τὸ μὲν πρῶτον (1709) τῆς Μολδαβίας, κατόπιν δὲ τῆς Βλαχίας, ὅπερ ἀξίωμα ἐκράτησε μέχρι θανάτου ἔκτοτε δὲ αἱ δύο αὗται ἡγεμονίαι, τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας, κατέστησαν κληρονομίαι τῶν Ἑλλήνων μέχρι τοῦ 1821· οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες μετὰ δουλείαν δύο αἰώνων ἀνῆρχοντο εἰς ὑψηλότερα ἀξιώματα διὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν. Ἐν ᾧ δὲ οἱ Τοῦρκοι διέσπειρον τὰ σκότῃ τῆς βαρβαρότητος εἰς χώρας ἄλλοτε εὐτυχεῖς καὶ ἐνδόξους, οἱ Ἕλληνες μόλις χαλαρώσαντες τὸν δεσποτικὸν ζυγὸν διέδιδον ἀφθόνως τὰ ἀγαθὰ εἰς χώρας ἐφ' ὧν τὸ φῶς τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶχε ποτε ἀνατείλει. Τυπογραφεῖα, σχολεῖα παντὸς βαθμοῦ, θέατρα, διέχυνον τὰ φῶτα, ὧν ἡ ἀντιαύγεια ἐξικνεῖτο καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· αἱ αὐλαὶ τῶν ἡγεμόνων τούτων ἦσαν τὰ ἐντεκνήρια τῶν διαπρεπῶν ὁμογενῶν καὶ ξένων· οἱ Ἕλληνες οὗτοι, οἵτινες ἐκ τῶν ἀλύσεων τῆς δουλείας κατώρθωσαν νὰ δημιουργήσωσι σκῆπτρον, ὠνομάζοντο **Φαναριῶται** ἐκ τῆς συνοικίας ἣν ἐν Κωνσταντινῷ πόλει κατέκουν μετὰ τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων τοῦ Νικ. Μαυροκορδάτου ἐδημοσιεύθη μόνον τὸ ἐπιγραφόμενον «Φιλοθέου Πάρεργα», μυθιστόρημα τερπνὸν ἅμα καὶ διδακτικόν· β' **περὶ καθηκόντων**,

ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Κικέρωνος, καὶ γ' τὸ *ἐλληνικὸν θέατρον*, ὅπερ ἐδημοσιεύθη τῷ 1758.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος ἐπεφάνησαν ὧν ἡ παιδεία περιελάμβανεν εὐρύτερον τοῦ ἱερατικοῦ αὐτῶν ἀξιώματος ὀρίζοντα, καὶ οἵτινες ἐτίμησαν τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἐκλέϊσαν τὴν Ἐκκλησίαν. Τούτων δὲ μάλιστα ἀξιομνημόνευτοι εἶναι

α' ὁ *Ἡλίας Μηνιάτης* (1669—1714), ὁ ἄριστος τῶν ἱεροκηρύκων ἐξ ὧων ἀνέδειξεν ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα καὶ ὁ κράτιστος τῶν ὧων ἡ φωνὴ ἀντήχησεν ἐν Ἀνατολῇ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Γεννηθεὶς ἐν Κεφαλληνίᾳ ἐσπούδασεν ἐν Ἐνετίᾳ, ὅπου διακριθεὶς ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ προυχόντων. Πλήρης ἐνθέου ζήλου πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφιέρωσε τὸν βίον σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος διδάσκων· οἱ λόγοι αὐτοῦ γεγραμμένοι ἐν τῇ κοινῇ γλώσσῃ ἦν ἀνύψωσεν εἰς Δημοσθένειον εὐφράδειαν, διακρίνονται διὰ τὴν φυσικὴν εὐγλωττίαν, τὴν θερμότητα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων καὶ τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν, αἵτινες ἐμπνέουσιν αὐτάς. Τὸ προοίμιον τοῦ εἰς τὴν *Σταύρωσιν λόγου* εἶναι θαυμάσιον, ὃ δὲ *ἐπίλογος* τοῦ πανηγυρικοῦ τοῦ ἐκφωνηθέντος τῇ 25ῃ Μαρτίου 1686 ἐν Ἐνετίᾳ, ὅστις εἶναι ἐπὶ κλήσις πρὸς τὴν Θεοτόκον ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, βαθέως καὶ νῦν συγκινεῖ πᾶσαν ἑλληνικὴν ψυχὴν· διότι ἐδίδασκεν ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὴν χριστιανικὴν ἀρετὴν, ὡς καὶ τὰ τοῦ πολίτου καθήκοντα, τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πίστιν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν πατρίδα. Ἐβροντοφώνει, ὅτι ἡ πατρίς ἀπώλεσε τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς, διότι ἐπεκράτησεν ἡ Ἑρινὺς τῆς διχονοίας. Δὲν ἐκήρυττε μόνον ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὡς ἱεροκῆρυξ, ἀλλ' ἐδίδαξε καὶ ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς ἑδρας ἐν Ἐνετίᾳ, Κεφαλληνίᾳ, Ζακύνθῳ, Κερκύρᾳ, Βουκουρεστίῳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ φήμῃ δ' αὐτοῦ ἐγένετο τόσον μεγάλη καὶ ἔξω τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἐτίμησεν αὐτὸν καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Καντεμὴρ ἀναθέσας εἰς αὐτὸν σπουδαίαν διπλωματικὴν ἀποστολήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἐνετὸς διοικητὴς τῆς Πελοποννήσου τιμῶν αὐτὸν προσεκάλεσε νὰ διδάξῃ καὶ ἐν Ναυπλίῳ καὶ ὑπὸ τούτου συνεπίσθη νὰ χειροτονηθῇ ἐπίσκοπος Καλαβρύτων τῷ 1711, ὅπου καὶ ἀπέθανε. Ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ῥήτορος ἐνοπριζέται καὶ τὸ αἰώνιον τῶν Ἑλλήνων ὄνειρον, ὃ διακαῆς αὐτῶν πόθος πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ὃ

πληρῶν τὴν καρδίαν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ λίχνου μέχρι τοῦ τάφου καὶ ὡς θυμίαμα ἀναδιδόμενος ἐκ τῶν βωμῶν τῆς θρησκείας. Αἱ *διδασκαί* αὐτοῦ ἐτυπώθησαν ἐν Ἑνετίᾳ 1727 καὶ πλειστάκις ἀνετυπώθησαν μέχρι σήμερον.

β' Ὁ *Μελέτιος* (1661—1714) ἐξ Ἰωαννίνων, σύγχρονος τοῦ Μηνιάτου· συμπληρώσας τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας ἐγένετο σχολάρχης ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον δὲ ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Ναυπάκτου καὶ κατόπιν μητροπολίτης Ἀθηνῶν· ὑπῆρξεν ἀξιόγασιον ἐγκαλλώπισμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, ἱεροκῆρυξ εὐγλωττος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης εἰδήμων· ὑπηρέτησε δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τε τῆς διδασκαλικῆς ἑδρας καὶ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἁμβωνος, διὰ τῆς ποιμαντορικῆς διοικήσεως, ὡς καὶ διὰ πολλῶν καὶ σοφῶν συγγραμμάτων. Σπουδαιότερα δὲ τούτων εἶναι δύο, α' *ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία* ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ (εἰς τόμους 3) διήκουσα μέχρι τοῦ 1693, β' «*Γεωγραφία παλαιά τε καὶ νέα ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν τῶν ἐν λίθοις εἰς κοινὴν διάλεκτον ἐκτεθεῖσα χάριν τῶν πολλῶν τοῦ ἡμετέρου γένους*» ἣτις ἐξεδόθη τῷ 1728· τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ σοφοῦ ἱεράρχου δικαίως διεφημίσθη· διότι ὡς νέος Πανσανίας μετὰ πολλῶν ταλαιπωριῶν, αἱ ἡ Τουρκικὴ διοίκησις παρεῖχε, ἐπισκεφθεὶς πλεῖστα μέρη τῆς ὑποδούλου πατρίδος συνέταξε γεωγραφίαν συγκριτικὴν, τὸ πρῶτον δοκίμιον ἀρχαιολογικῆς γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος· δύναται τις εὐλόγως νὰ ἐννοήσῃ τίνας ἐντυπώσεις ἢ ἀνάγνωσις τοιούτου βιβλίου ἔμελλε νὰ παραγάγῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις ἔβλεπεν ἐν αὐτῷ, τίς ἦτο ἡ παλαιὰ λαμπρότης καὶ τίς ἡ παρούσα ἀθλιότης, τὰς πόλεις αἱ ἄλλοτε ἐπέστεφεν ἡ δόξα, ἔβλεπε νῦν εἰς ἄτιμα ἑρείπια μεταβεβλημένας ἢ καὶ παντάπασιν ἐξηφανισμένας· ἡ ἀνάγνωσις δὲ τοιούτου βιβλίου ἔμελλεν εἰκότως νὰ ἐξεγείρῃ καὶ τὸ μῖσος αὐτοῦ κατὰ τῆς τυραννίας καὶ τὸν ἔρωτα πρὸς τὴν ἐλευθερίαν· ὅθεν τὸ ἔργον τοῦτο μεγάλως ἐξετιμήθη ἐν Ἑλλάδι· ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ εὐλόγως ἐθεωρήθη ὡς τὸ πρῶτον καὶ μέχρι τότε τὸ μόνον, ὅπερ παρέσχεν εἰδήσεις πλήρεις καὶ ἀξιοπίστους περὶ τῶν ἱστορικῶν χωρῶν, αἱ δὲ πέπλος τῆς λήθης ἐνεκα τῆς τυραννίδος εἶχεν ἐπικαλύψει.

γ' Ὁ *Νικηφόρος Θεοτόκης* (1736—1800) εὐπατρίδης Κερκυραῖος· οὗτος ἂφ' οὗ ἐσπούδασεν ἐν τοῖς Πανεπιστημίοις τῆς Ἰταλίας, ὑπηρέτησε τὴν πατρίδα αὐτοῦ τὸ μὲν διδάσκων ἐν τῇ Σχολῇ

αὐτῆς, τὸ δὲ καὶ ὡς ἱεροδιάκονος κηρύττων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· ἡ φήμη αὐτοῦ ταχέως διεχύθη καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἑλθὼν διωρίσθη ἱεροκῆρυξ τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον προσεκήληθ' ἵνα διευθύνῃ τὴν ἐν Ἱασίῳ ἡγεμονικὴν Σχολὴν καὶ τέλος διεδέχθη ἐν τῷ ἀρχιεπισκοπικῷ θρόνῳ τῆς Χερσονήσου τὸν Εὐγένιον παραιτηθέντα· καθὼς δὲ ὡς ἀπλοῦς λόγιος δὲν ἔπαισε μοχθῶν ὑπὲρ τοῦ φωτισμοῦ τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲν ἀπέκαμνεν ὀρθοτομῶν τὸν λόγον τοῦ θεοῦ· τὰ δὲ τελευταῖα αὐτοῦ ἔτη διήγαγεν ἐν Μόσχᾳ, ὅπου μεγάλως ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατορίας Αἰκατερίνης. Ὁ Θεοτόκης ἐγένετο εἰς τῶν πολυμαθεστέρων συγγραφέων τοῦ 18ου αἰῶνος, πρόμαχος ἔνθερος τῆς ὀρθοδοξίας, ἔνθεος ζηλωτὴς τῆς παιδείας καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνεδέθη μετὰ τοῦ Εὐγενίου, μεθ' οὗ δεσμός ἱερὸς φιλίας αὐτὸν συνήνωσεν. Ἐχομεν τρεῖς τόμους *λόγων* αὐτοῦ πολυτίμων τόσοι διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ διδάγματα τοῦ Εὐαγγελίου, ὅσον καὶ διὰ τὴν καθαρότητα τοῦ ὕφους καὶ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν. Ἔργον ἐπωφελέστατον αὐτοῦ εἶναι καὶ τὸ *Κυριακοδρόμιον* ἐν γλώσσῃ καθαρᾷ καὶ καταληπτῇ ἐνέχον ἐρμηνείαν εἰς τὸ κατὰ Κυριακὴν ἐν ταῖς ἀγίαις τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενον Εὐαγγέλιον· πρὸς τοῦτοις χάριν τῶν σχολείων ἐδημοσίευσεν σειρὰν *μαθηματικῶν* τρίτομον, καὶ *φυσικῶν* δίτομον καὶ *γεωγραφίαν*, βιβλία ὧν ἡ ἀξία δὲν ἡμαυρώθη καὶ μέχρι σήμερον. Ὁ Θεοτόκης, ἀπελείπετο μὲν τοῦ Εὐγενίου κατὰ τὴν μάθησιν, ἀλλ' ἐγένετο ὡφελιμώτερος ἐκείνου ἐπιδείξας πνεῦμα πρακτικόν.

δ' *Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις* (1716—1806) Κερκυραῖος· οὗτος ἐγένετο μέγας τοῦ ἔθνους διδάσκαλος, σεμνὸς ἱεράρχης, φιλόσοφος βαθύς, χαλκέντερος συγγραφεὺς καὶ κάτοχος θαυμαστῆς γλωσσομαθείας (δέκα γλωσσῶν). Ἡ εὐστροφὸς αὐτοῦ διάνοια ἐσπούδασε μετ' ἴσης ἐπιτυχίας περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης· τὰ παντοειδῆ αὐτοῦ συγγράμματα δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑψίστη ἐκφρασις τῆς φιλολογικῆς ἐνεργείας καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Ὡς διδάσκαλος διηύθυνε τὰς Σχολὰς τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Κοζάνης, τὴν Ἀθωνιάδα καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλην τοῦ Γένους Σχολὴν καὶ εἰσήγαγε σπουδαίαν ἀναμόρφωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ· οἱ μέχρι τότε διδάσκαλοι ἐβλεπον ἐν τῇ γραμματικῇ τὴν ἀνωτάτην ἐπιστήμην, τὴν ἐστίαν πασῶν τῶν

ἄνθρωπινων γνώσεων, καὶ ἐνόμιζον ὅτι διαπράττουσιν ἀσέβειαν εἰσάγοντες θέματα φιλοσοφίας καὶ τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Ἄλλ' ἡ φωτεινὴ διάνοια τοῦ Εὐγενίου ἀπελευθερωθεῖσα ἐκ τοῦ ἀνοήτου τούτου ἐμπειρισμοῦ (rutina), εἰσήγαγε πᾶσαν τὴν ἀναγκαίαν βελτίωσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὰ συγγράμματα, δι' ὧν καὶ ἐφημίσθη καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Εὐγένιος διάκονος ἐν Ἰωαννίνοις, μοναχὸς ἐν Ἀγίῳ ὄρει, ἱερεὺς ἐν Ῥωσίᾳ καὶ ὕστερον ἐπίσκοπος Χερσῶνος, ὑπερήσπιζε μετὰ ζήλου τὰς ἀληθείας τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν ἁλλοθρήσκων καὶ τῶν Λατίνων. Πλὴν τῶν θρησκευτικῶν ἔργων ἐποίησεν ᾧδὰς, ἐπιγράμματα, συνέγραψε Λογικὴν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ, ἀστρονομίαν, στοιχεῖα μεταφυσικῆς, μαθηματικῆς καὶ φυσικὰς διατριβὰς εὐμεθόδους, ἐν αἷς ἐκθέτει τὰς προόδους αἱς ἡ ἐπιστήμη μέχρι τότε εἶχεν ἐπιτελέσει· ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ δ' ὅμως ἐνέμενε πιστεύων κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν, ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται περὶ τὴν γῆν. Ἄλλ' ὁ μέγας διδάσκαλος ἤθελεν ἀποβῆ ὠφελιμώτερος εἰς τὸ ἔθνος, ἂν παρεῖχε τροφὴν εὐπεπτοτέραν καὶ ἐν γλώσσῃ ὁμαλωτέρα· διότι ὁ γλωσσικὸς αὐτοῦ ἀρχαϊσμός μόνον εἰς ὀλίγους ἦτο προσιτός. Ὡς ἑλληνιστὴν δὲ καὶ φιλόλογον ἐξαίρει μᾶλλον αὐτὸν ἢ τῆς Αἰνείιδος καὶ τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βιργιλίου μετάφρασις ἐν ὁμηρικοῖς στίχοις. Τὸ μνημειῶδες τοῦτο ἔργον ἐξετέλεσε κατ' ἀξίωσιν τῆς αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης τῆς Β', ἣτις συγκατέλεξεν αὐτὸν εἰς τὰ μέλη τῆς ἐν Πετροπόλει αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας.

Ὡς ἐπίστεψις δὲ καὶ καρπὸς ὥριμος τῆς διδασκαλίας καὶ ἐνεργείας τῶν προηγουμένων ἀνδρῶν, θιασωτῶν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἐπιφαίνεται.

Ῥῆγας ὁ Φεραῖος (1757—1798), ὅστις γεννηθεὶς ἐν Φεραῖς (Βελεστίνῳ) συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ, ἔνθα ἤκμαζον τὰ ἑλληνικὰ ἐκπαιδευτήρια ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἡγεμόνων· εὐγενῇ καὶ ἡρωϊκῇ τὴν ψυχὴν ἔχων εἰργάσθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τὸ πνεῦμα τῶν ὁμογενῶν καὶ ἐξάψῃ τὸ φρόνημα αὐτῶν συνέταξε χάρτην τῆς Ἑλλάδος, στρατιωτικὸν ἐγκόλπιον, προσωρινὸν πολιτικὸν κανονισμόν, καὶ τοὺς Ὑμνοὺς οἵτινες ἐπὶ τριακονταετίαν ἀδόμενοι ὑπ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐχρησίμευσαν ὡς πορφύρος θρυαλλὶς εἰς τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821· ἀλλ' ἐν τῇ ἐνθουσιῳδῇ αὐτοῦ δράσει συλ-

ληφθεὶς ἐν Τεργέστη ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν ἀρχῶν παρεδόθη εἰς τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἐστραγγάλισαν αὐτὸν ἐν τῇ εἰρκτῇ τοῦ Βελιγραδίου τῇ 12ῃ Ἰουνίου 1798. Μαρτυρικὸν δὲ τὸν θάνατον εὐρὼν δικαίως πρωτομάρτυς τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας ἐπεκλήθη καὶ δι' ἀνδριάντος πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου ἐτιμήθη· ἡ ποίησις τοῦ Ῥήγα εἶναι τὸ λυκαυγὲς τῆς ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ προανάκρουσμα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ κάλλιστος τῶν ὕμνων αὐτοῦ εἶναι ὁ **Θούριος**, γνωστὸς εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ νῦν συγκινῶν τοὺς πάντας.

«Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζῶμεν στὰ στενά,
μονάχοι σὰν λιοντάρια ἴστες ῥάγες, στὰ βουνά;
καλλίτερον μιᾶς ὥρας ἐλεύθερη ζωὴ
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή».

Ἀνασκοποῦντες τὴν ἕκτην περίοδον βλέπομεν, ὅτι εἰς μὲν τὴν Δύσει διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ φῶς διαχύνεται, ἐξ οὗ αὕτη ἀναγεννᾶται, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ ἡ τουρκικὴ λαΐλαψ εἰς σκότος βαθὺ τὸν ἑλληνισμόν βυθίζει· ἀλλὰ ἐκ τῆς ἀποσβεσθείσης μεγαλοπρεποῦς ἐστίαις σπινθῆρες τινες ἐκραγέντες φωτοβολοῦσι τῇδε καί ποτε, ἀνὰ τὰ ὅρη ἀντηχεῖ τὸ ἠρωϊκὸν ἄσμα, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν λογίων τοῦ ἔθνους ἀνδρῶν παρεσκευάσθη ἡ ἐλευθερία, ἣν προανέκρουσεν ὁ Ῥήγας.

Ζ' ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1821—1930).

Ἦδη τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ ἀποτιναχθέντος, αἱ Μοῦσαι πέτονται ἐλευθέρως καὶ ἡ φιλολογία διαχύνεται εἰς εὐρύτεραν καὶ φαινοτέραν ἐπιφάνειαν τείνουσα νὰ περιλάβῃ πάσας τὰς ἀνθρωπίνους γνώσεις· ἀντιπρόσωποι δ' αὐτῆς εἶναι πολλοί, ἀλλ' ἡ κατάταξις αὐτῶν ἐνέχει δυσκολίαν· ἡ μὲν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν δὲν ἔχει τῆς ὕλης τὴν ἐνότητά· ἡ δὲ καθ' ὕλην διαίρεσις αὐτῶν δὲν παρέχει ἀκριβῆ τῆς τάξεως τὰ ὅρια· διότι τινὲς εἶναι μὲν λυρικοὶ ποιηταί, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως καὶ δραματικοὶ καὶ ἐπικοί· τινὲς δὲ εἶναι μὲν ποιηταί, ἀλλὰ καὶ ἐπιστήμονες καὶ πολιτικοί· ἄλλοι δὲ πάλιν εἶναι ποιηταί ἅμα καὶ λόγιοι· οὕτω δὲ ἡδυνάτο τις νὰ χωρίσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν τάξιν τῶν λογίων καὶ ἱστορικῶν, τὴν τῶν δραματικῶν ποιητῶν, τὴν τῶν σατυρικῶν, τὴν τῶν λυρικῶν καὶ

εἰς μενονωμένας τινὰς ἐκφάνσεις· ἀλλὰ προτιμῶμεν τὴν εὐκολω-
λωτέραν κατὰ χρονικὴν ἀκολουθίαν.

Τηλαυγὲς πρόσωπον τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἀποτελεῖ ὁ
Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833)· οὗτος ἐκ Σμύρνης ὧν ἐσπού-
δασεν ἱατρικὴν ἐν Μομπελιὲ τῆς Γαλλίας, κατόπιν δὲ ἐγκατε-
στάθη ἐν Παρισίοις· γλωσσομαθέστατος γενόμενός καὶ περὶ τὴν
φιλολογίαν διατρίψας ἀπέκτησεν εὐρωπαϊκὴν φήμην, εἶναι ὁ κατ'
ἐξοχὴν ἐπιστήμων τῆς Ἑλλάδος· ἐκ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως
ἐνθουσιασθεὶς ἐνέτεινε πάσας τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς ἀπελευ-
θέρωσιν τοῦ ἔθνους· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὑπεδείκνυνεν εἰς
μὲν τοὺς Εὐρωπαίους ἐπιστήμονας καὶ πολιτικούς τὰ δικαιώματα
τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας τὴν εὐγενῆ αὐτῶν κα-
ταγωγὴν· ἵνα δὲ διαφωτίσῃ τούτους ἐξέδιδε τοὺς ἀρχαίους Ἑλ-
ληνας συγγραφεῖς μετὰ σοφῶν συμβουλῶν καὶ σχολίων. Αἱ μὲν
ἐκδόσεις αὐτοῦ ἐμπεριέχονται ἐν τῇ **Ἑλληνικῇ** αὐτοῦ βιβλιοθήκῃ
(ἐκ 16 τόμων), τὰ Πάρεργα σύγκεινται ἐξ ἑννέα τόμων καὶ τὰ
Ἀτακτα, ἐν οἷς εἶναι πολλὴ ὕλη λεξικογραφικὴ, ἐκ πέντε. Ἀλλὰ
τὰ μέγιστα εὐηργέτησε τὸ ἔθνος ὡς πρὸς τὴν ὁύθμισιν· τῆς γλώσ-
σης συμβουλευσας νὰ ἐκβάλλωνται ἐξ αὐτῆς αἱ ξέναι λέξεις, Τουρ-
κικαί, Σλαυικαί καὶ Ἰταλικαί, νὰ πληροῦνται δὲ τὰ κενὰ ἐκ τοῦ
θησαυροῦ τῆς ἀρχαίας.

Ἰωάννης Βηλαρᾶς (1771-1823) ἐξ Ἡλείου, ὅστις προσλη-
φθεὶς ὡς ἱατρὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Βελῆ, υἱοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ,
συνέταξε ποίημα, ἵνα ἐξάρῃ τοὺς κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἀγῶνας
τοῦ αἱμοβόρου τυράννου· διὰ πολλῶν λυρικῶν ποιημάτων ἐπέδει-
ξεν εὐφυΐαν στιχουργικὴν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ποιημάτων αὐ-
τοῦ εἶναι τὰ **ἔρωτικά** καὶ τὰ **σατυρικά**· τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐκδοθέντα
εἰς τρεῖς τόμους ἤθελον ὀλιγώτερον λησμονηθῆναι, ἐὰν μὴ ἦσαν
ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι τῆς γενετείρας αὐτοῦ, ὅπερ εἶχε το-
πικὸν χρωματισμὸν καὶ ξενίζοντας· μάλιστα δὲ ἐπειράθη οὗτος νὰ
καταργήσῃ τελείως τὴν ὀρθογραφίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν
τινι πραγματείᾳ, ἣτις ἐπεγράφετο «ἡ ρωμενικὴ γλῶσσα».

Ἀθανάσιος Χριστόπουλος (1772-1847) γεννηθεὶς ἐν Καστο-
ρίᾳ καὶ σπουδᾶσας ἱατρικὴν καὶ νομικὰ διῆλθε πολλὰ ἔτη ἐν Βου-
κουρεσίῳ πρῶτον μὲν ὡς οἰκοδιδάσκαλος τῶν τέκνων τοῦ ἡγεμό-
νος Μουρούζη, εἶτα δὲ ὡς δικαστῆς· ἐπιφανὲς ποιητὴς ὧν ἐφη-
μίσθη ὡς νέος Ἀνακρέων, ἔχων τὸ δῶρον νὰ ᾄδῃ μετὰ χάριτος
καὶ ζωηρότητος τὸν ἔρωτα καὶ τὸν Βάκχον· γλῶσσαν ἔχει δημο-

τικὴν καθαρὰν, γλαφυρὰν καὶ ῥέουσαν ἐπιχαρίτως· πάντες δὲ οἱ περὶ ἔρωτος καὶ οἶνου σίχοι αὐτοῦ εἶναι ἄθφοι χαριεντισμοί· διότι ὁ ποιητὴς διήγαγε βίον λίαν σώφρονα. Ἐγραφε πρὸς τοῦτο· καὶ δρᾶμα ἡρωϊκόν, ὃ Ἀχιλλεύς, πολιτικὰ παράλληλα, ἑλληνικὰ ἀρχαιολογήματα καὶ γραμματικὴν αἰολοδωρικὴν (1).

Ἰωάννης Ζαμπέλιος (1787-1856) ἐκ Λευκάδος ὧν ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα ὡς δικαστὴς καὶ διὰ τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ἀνῆλθεν εἰς τὸν ὕπατον βαθμὸν τῆς δικαστικῆς ἱεραρχίας· ἐνεργὸν δὲ μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ὧν εἰργάσθη προθύμως εἰς τὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἐπαναστάσεως· ἐπιδοθεὶς δὲ καὶ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν ἐποίησε δώδεκα τραγωδίας διακρινόμενας διὰ τὴν ἐν αὐταῖς διάθερμον φιλοπατριάν· τὰ μὲν θέματα τούτων ἔλαβε μάλιστα ἐκ τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, ἀντὶ δὲ τῆς ὁμοιοκαταληξίας προετίμησε τὸν ἴαμβον τὸν σκάζοντα· ἐπιγράφονται δ' αὗται, Τιμολέων, Κων. Παλαιολόγος, Ῥήγας Φεραῖος, Μᾶρκος Μπότσaris, Γεώργ. Καραϊσκάκης, Χριστῖνα Ἀναγνωστοπούλου, Διάκος, Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουῖτσος, κλπ. ἐν νεαροῖς δὲ ἡλικίᾳ ἐδημοσίευσεν καὶ ᾄσματα Ἀνακρεόντεια.

Σπυρίδων Τρικούπης (1788-1873) ἐκ Μεσολογγίου σπουδασὰς ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Γκύλφορδ ἀνῆλθεν εἰς τὰ ἀνώτατα τῆς πολιτείας ἀξιώματα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ μετ' αὐτήν· ὡς πρεσβευτὴς δ' ἐν Λονδίνῳ συνετέλεσεν, ἵνα ἀποδοθῇ ἡ Ἑπτάνησος εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὁ εἰς τὸν Βύρωνα ἐπιτάφιός αὐτοῦ λόγος μετεφράσθη εἰς πολλὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ἡ δὲ τετρατομος τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἱστορία αὐτοῦ διὰ τὴν σαφήνειαν, τὸ ἐπαγωγὸν τῆς διηγήσεως καὶ τὴν ὀρθὴν τῶν γεγονότων ἐκτίμησιν εἶναι ἔργον σπουδαῖον. Τὸ πρῶτον αὐτοῦ ποίημα ὁ Δῆμος, ἀπηχεῖ τὰ ᾄσματα τὰ ἡρωϊκὰ ἢ κλέφτικα· ἐξαίρετος προσέτι εἶναι καὶ ἡ ἔμμετρος ὑπ' αὐτοῦ παράφρασις τῆς ἐλεγείας τοῦ Τυρταίου

»τί τιμὴ ὅτ' οὐ παλληκάρι, ὅταν πρῶτο στὴ φωτιά
σκοτωθῇ γιὰ τὴν πατρίδα μὲ τὴ σπάθα στὴ δεξιᾷ»

Ἀνδρέας Κάλβος (1792—1867), γεννηθεὶς ἐν Ζακύνθῳ καὶ σπουδασὰς ἐν Ἰταλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἑλβετίᾳ, τῷ 1827 ἦλθεν εἰς Κέρκυραν ὅπου διωρίσθη καθηγητὴς τῆς Ἰταλικῆς φιλολογίας ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τοῦ Γκύλφορδ· ἀλλὰ παθὼν τοὺς ὀφθαλμοὺς

(1). (Ἐκ τῶν Ἑρωτικῶν) Τὴν ἀνοιξὶ μιὰ μέρα ἐκεῖ ποῦ τραγουδοῦσα ψηλὰ πρὸ τὸν αἰθέρα κατέβηκεν ἡ Μοῦσα, ἡ ψάλτρα Ἑρατώ.

ἀπῆλθεν εἰς Λονδῖνον ἀναγκασθεὶς ν' ἀποχαιρετίσῃ τὰς Μούσας, ὧν θερμὸς θιασώτης ὑπῆρξεν· ὥς ποιητὴς συνέθεσεν *εἰκοσιν ᾠδὰς* διθυραμβώδεις, ἐμπαθοῦς ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα, ὧν ὑποκείμενον εἶναι μάλιστα ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τοῦ ἔθνους, ἡ θυσία τοῦ ἱεροῦ λόχου, καὶ ἡ καταστροφή τῆς Χίου. Τὰ ποιήματα ταῦτα τοῦ Κάλβου, φαντασίας καὶ δυνάμεως λόγου μεστὰ, μετεφράσθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν· αἱ ᾠδαὶ πᾶσαι ἔχουσιν ὁμοιόρρυθμον τὴν κατασκευὴν, ἐκάστη στροφή συγκειμένη ἐκ τεσσάρων στίχων ἐπτασυλλάβων, οἷς προστίθεται πέμπτος πεντασύλλαβος, ὑπομιμνήσκει πῶς τὴν Σαπφικὴν· ἀλλὰ τὸ ἀκανόνιστον τῆς γλώσσης καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦ μέτρου παρεκώλυσαν τὴν διάδοσιν τῶν ποιημάτων τούτων, ἐν οἷς οὐχὶ σπανίως ἀνευρίσκει τις καὶ Πινδαρικὰς καλλονάς.

Διονύσιος Σολωμός (1798—1856) ἐγεννήθη ἐν Ζακύνθῳ καὶ ἀπέθανεν ἐν Κερκύρᾳ· σπουδάζων ἐν Ἰταλίᾳ τὴν λατινικὴν καὶ τὴν ἰταλικὴν φιλολογίαν παρέσχεν ἐκ νεότητος δείγματα μεγάλῃς ποιητικῆς εὐφυΐας· ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εἰς Ζάκυνθον τῷ 1818, ἐφαίνετο μᾶλλον Ἰταλός, ὁμιλῶν καὶ γράφων τὴν ἰταλικὴν γλῶσσαν· ἀλλὰ συνειδὼς τὰς θυσίας καὶ τὸν ἡρωϊκὸν τοῦ ἔθνους ἀγῶνα ἐθεώρησε καθῆκον αὐτοῦ νὰ καταστῇ Ἑλλήν ποιητὴς καὶ εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην σπουδὴν ἀφιέρωσεν ἐφεξῆς τὸν βίον· μελετῶν τὴν ἀρχαίαν καὶ νέαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν προσεπάθησε νὰ μορφώσῃ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν· διότι ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ ἐπίσημος μὲν ἦτο ἡ Ἰταλική, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὁμιλουμένη ἑλληνικὴ ἦτο κατάφορτος ἐξ ἰταλικῶν λέξεων· οὕτω δὲ τῷ 1823 συνέταξεν ἐν γλώσσῃ ἀπλῇ, ἐναργεῖ καὶ εἰκόνων μεστῇ τὸν εἰς τὴν *Ἑλευθερίαν ὕμνον*, ὃν ἀρηϊφθόγγως ἐτόνισεν ὁ Κερκυραῖος συνθέτης Μάντζαρος. Οὗτος δὲ εἶναι καὶ ὁ *ἐθνικὸς ἡμῶν ὕμνος*¹· ἐξ 158 στροφῶν συγκείμενος· τῷ 1825 ἐποίησε τὸν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος² ὕμνον· ἐξαίσιος δὲ εἶναι καὶ ὁ ὑπὲρ τῶν Ψαρῶν³ αὐτοῦ ὕμνος.

Φίλιππος Ἰωάννου (1798—1880) ἐκ Θεσσαλίας καθηγητὴς

1. Σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν κόψι τοῦ σπαθιοῦ τὴν τρομερή...
2. Λευθεριά γιὰ λίγο παῦσε νὰ χτυπᾷς μὲ τὸ σπαθί, τώρα σίμωσε καὶ κλαῦσε εἰς τοῦ Μπαῖρον τὸ χορμί...
3. Στῶν Ψαρῶν τὴν ὀλόμαυρη ῥάχι| περπατώντας ἡ δόξα μονάχη τὰ λαμπρὰ μελετᾷ| παλληκάρια| καὶ στή κόμη στεφάνι φορεῖ, γενομέν' ἀπὸ λίγα χορτάρια| ποῦ εἶχαν μείνει στὴν ἔρημη γῇ.

τοῦ Πανεπιστημίου διεκρίθη ὡς φιλόσοφος καὶ φιλόλογος ἅμα ἔχων θαυμασίαν εὐχέρειαν εἰς τὸ μεταφράζειν ἐκ τοῦ Λατινικοῦ καὶ συντάττειν ἐν ἀρχαίᾳ γλώσσῃ ποιήματα ἐφιλοτέχνησε πλεῖστα ἔργα ποιητικὰ καὶ πεζά. Τὰ **φιλολογικὰ αὐτοῦ Πάρεργα** σύγκεινται ἐξ 700 σελίδων ἐν οἷς περιέχονται μεταφράσεις· α' ἡ τοῦ Ταχίτου **Γερμανία**, ὅπερ ἔργον ἠθέλέ τις νομίσει ἀπόσπασμα τοῦ Στράβωνος· β' ἐκ τοῦ 64 βιβλίου τοῦ Κατούλλου τὸ **ἐπιθαλάμιον τοῦ Πηλέως ἐν** ἑξαμέτροις· γ' ἐκ τοῦ 66 βιβλίου τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἡ **κόμη τῆς Βερενίκης** ἐν μέτρῳ ἑλεγειακῷ, ἣν ὁ Κάτουλλος μετέφρασεν ἐκ τῆς τοῦ Ἑλληνος Καλλιμάχου ἀπολεσθείσης. δ' Τὰ 5 πρῶτα βιβλία τῶν **Μεταμορφώσεων** τοῦ Ὀβιδίου· ε' Τρία **εἰδύλλια τοῦ Βιργιλίου** ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ· ζ' μία ᾠδὴ τοῦ Ὀρατίου ἐν Σαπφικαῖς στροφαῖς· ζ' ἐκ τοῦ ποιήματος Schiller **οἱ Θεοὶ τῆς Ἑλλάδος** ἐν ἰάμβοις. Τὰ δὲ πρωτότυπα αὐτοῦ ἔργα εἶναι **ᾠδαί, ἑλεγεῖαι καὶ ἐπιγράμματα** ὡς τὸ εἰς τὸν Ῥήγαν, τὸν Πατριάρχη, τὸν Κοραῆν ἐν γλώσσῃ καλλιπεῖ μετὰ ὑψηλῶν ἐννοιῶν· μίαν δὲ τῶν ἑλεγείων (ἐκ στίχ. 560) ἐποίησε πρὸς τιμὴν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ πεσόντος ἐν τῷ ὑπὲρ ἑλευθερίας ἀγῶνι τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ἧς καὶ αὐτὸς ἠγωνίσθη κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Ἀλέξανδρος Σούτσος (1803—1863) ἀνήκων εἰς μίαν τῶν ἐπισημοτέρων Φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν ἔτυχεν ἀνωτέρας παιδείας καὶ μορφώσεως· κατεῖχε τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν φιλολογίαν ὡς καὶ τὴν γαλλικὴν καὶ ἦτο θιασώτης τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Ῥουσσώ· πολλοὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐθυσιάσθησαν εἰς τὸν τῆς πατρίδος ἀγῶνα καὶ αὐτὸς ἐσπευσεν ἐκ Παρισίων ἵνα μετὰ σπῆ αὐτοῦ. Τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἦτο νὰ ἴδῃ μεγάλην ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῶν κομματικῶν διαμαχῶν ἀπογοητευθεὶς ἐβλεπε μόνον τὴν κακὴν ὄψιν τῶν πραγμάτων· διὸ καὶ ἐπολέμησε τὸν Καποδίστριαν διὰ τοῦ σατυρικοῦ αὐτοῦ καλάμου μετ' ἐμπαθείας ἥκιστα πρεπούσης εἰς εὐγενῆ τῶν Μουσῶν θεράποντα. Τὰ ἔργα αὐτοῦ εἶναι 4 **σάτυραι** δηκτικώταται, **ἱστορία** τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως γαλλιστί, ὁ **Ἄσωτος**, κωμωδία πολὺ τὸ σατυρικὸν ἄλλας ἔχουσα· ὁ **ἐξόριστος**, πολιτικὸν μυθιστόρημα· γενικωτέρας δὲ ἐπιδοκimasίας ἔτυχον τὰ ἐπικολυρικά, ὁ **Περιπλανώμενος** καὶ ἡ **Τουρκομάχος Ἑλλάς**· ὡς ἐκ τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτοῦ φύσεως καὶ παιδείσεως οὐδὲν

θέλγητρον αίσθανόμενος ἐκ τῆς δημώδους γλώσσης μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσιν σαφῇ καὶ ἑναργῇ (¹).

Παναγιώτης Σοῦτσος. (1806—1866), ἀδελφὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔτυχεν ὡς ἐκεῖνος ἀνωτέρας παιδείσεως, ἀλλ' εἶχε φύσιν πραοτέραν· ἦν τοῦ ἀδελφοῦ ἐρεθιζόμενος ἐκ τῶν πολιτικῶν σφαλμάτων τοῦ περιβάλλοντος· ἔστρεφε τὰ βλέμματα πρὸς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς χώρας· ἤρχισεν ἐκ τῆς λυρικῆς ποιήσεως καὶ ὑπέστη ἰσχυρὰν τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Βύρωνος· ἀλλ' ἐφείλκυσε αὐτὸν μᾶλλον ἡ ἀπαισιοδοξία καὶ ὁ ἔρως πρὸς τὴν δυστυχίαν παρὰ ὁ ἐπαναστατικὸς χαρακτὴρ τοῦ Ἀγγλοῦ ποιητοῦ· ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ μελαγχολικῆς διαθέσεως εἶναι ἐμπεποτισμένον τὸ πρῶτον αὐτοῦ ποίημα ὁ *ταξειδιώτης*· ἡ γλῶσσα τούτου εἶναι τεχνικωτέρα τῆς τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τὸ ποιητικὸν αἶσθημα λεπτότερον· ἡ μὲν *Κιθάρα* εἶναι συλλογὴ, περιέχουσα τὰ κάλλιστα τῶν λυρικῶν αὐτοῦ ἔργων, δράματα δὲ αὐτοῦ εἶναι *ὁδοιπόρος*, *Ἀγνωστος*, *Καραῖσκος* (τὸ καὶ κράτιστον), *Εὐθύμιος Βλαχάβας*, *Μεσσίας* (τὰ πάθη τοῦ Ἰησοῦ)· ἅπαντα τὰ δραματικὰ ταῦτα ἔργα γέμουσι λυρικῶν καλλονῶν· νεαρώτατος τῷ 1823 ἐδημοσίευσεν καὶ ἐν Παρισίοις γαλλιστὶ *συλλογὴν ᾠδῶν* ἃς διανθίζει τὸ ἁρμονικὸν τοῦ Ῥακίνα ὕψος καὶ τὸ ἀνθηρὸν τοῦ Λαμαρτίνου, ἔτι δὲ καὶ ἄρωμά τι ἀνατολικόν, ἅπερ ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν καὶ τοὺς ἐπαίνους τοῦ Γαλλικοῦ τύπου.

Γεώργιος Ζαλοκώστας. (1805—1858) Ἡπειρώτης, διακόψας τὰς ἐν Ἰταλίᾳ σπουδὰς αὐτοῦ ἔδραμε μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ δεκαεξαετῆς εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἐγένετο εἰς τῶν προμάχων τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος· διαμείνας μέχρι τοῦ βίου εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον καθιέρωσε τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως εἰς τὴν θεραπείαν τῶν Μουσῶν, ᾄδων τὰ τρόπαια τοῦ ἀγῶνος ἢ θρηνῶν ἐθνικὰς καὶ ἰδίας συμφορὰς· ἔγραψε πλεῖστα λυρικά ποιήματα καὶ τινα ἐπικολυρικά, ἐν οἷς διαλάμπει ἡ ἐπικὴ σεμνοπρέπεια· ἡ ποίησις αὐτοῦ διακρινομένη διὰ τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν τρυφερότητα τοῦ αἰσθήματος εἶναι ἔντονος, κομψὴ καὶ χαρίεσσα

1. (Ἐκ τῆς Τουρκομάχου Ἑλλάδος). Μακροὺς αἰῶνας παρειδὲς Μοῦσα τὸν Ἑλικῶνα σιωπηλὸν] καὶ δὲν ἠκούσθης καλλιφωνοῦσα κανὲν κελάδημα ὑψηλόν] ἀηδονόστομος καθὼς τὸ πάλοι τὴν Τουρκομάχον Ἑλλάδα ψάλλει], ἣτις εἰς δάφνας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν] ἤνωσεν ἄλλας νέου ἀγῶνος ἐνδοξότερας τῶν παλαιῶν.

ὡς ἐν ἀρχαίῳ τύπῳ χυθεῖσα. Δύο τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἐβραβεύθησαν ἐν διαγωνισμῷ, τὸ *Μεσολόγγιον* καὶ οἱ *Ἀρματωλοὶ καὶ Κλέφται*, ὅπερ ἰδίως εὐμοιρεῖ καλλίστων περιγραφῶν γλῶσσαν μετεχειρίσθη τὴν καθαρεύουσαν, τὸ καλλίτερον δ' ὅμως αὐτοῦ προῖον ἐγράφη ἐν τῇ δημῳδί.

Ἀλέξανδρος Ρίζου Ραγκαβῆς (1809—1892) ἐκ τῶν Φαναριωτῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὗ τὸ γένος ἀνήρχετο εἰς αὐτοκρατορικὸν οἶκον τοῦ Βυζαντίου. Ὑπηρετήσε τὸν πατρίδα τὸ πρῶτον ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ, κατόπιν ἐγένετο καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ὑπουργὸς τῶν ἑξωτερικῶν καὶ τέλος πρεσβευτὴς· ὡς δὲ ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ ἐγένετο ποικίλη, οὕτω καὶ τὰ ἔργα, ἅτινα εἶναι ἄ' ἱστορία τῆς *ἀρχαίας τέχνης* δίτομος· β' ἑλληνικαὶ *ἀρχαιότητες* εἰς τέσσαρας τόμους· γ' *ποιητικῶν* ἔργων ἑπτὰ τόμοι, ἐν οἷς 1. *λυρικὴ* ποίησις, πᾶσα σχεδὸν ἐν καθαρευούσῃ γλώσσῃ, 2. *διηγηματικὴ* ποίησις καὶ 3. *δραματικὴ* εἰς δύο τόμους· τὰ δράματα, οἱ *τριάκοντα* (δηλ. τύραννοι), ὁ *Δούκας* (ἐπὶ τῶν σταυροφόρων) καὶ ἡ *Φροσύνη* (τοῦ Ἀλῆ πασᾶ) ἐλήφθησαν ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας· 4 κωμῳδίαί, ὧν χαριεστέρα, τοῦ *Κουτρούλη ὁ γάμος*. Παραφράσθησαν ἐμμέτρως ὑπ' αὐτοῦ τραγῳδίαί τοῦ Σοφοκλέους καὶ κωμῳδίαί τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ μεταφράσθησαν ἐκ τῆς ξένης φιλολογίας «ἡ Ἱερουσαλὴμ τοῦ Τάσσου, ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ τοῦ Σαιξπήρου, ὁ Νάθαν τοῦ Λέσιγγ, ἡ Ἰφιγένεια τοῦ Γκαίτε καὶ ἡ κόλασις τοῦ Δάντου». Τέλος συνέγραψε καὶ ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας γαλλιστί, καὶ ἐπιτομὴν αὐτῆς ἐλληνιστί¹.

Ἐφεξῆς δὲ ἀξιωματιμώμεντος εἶναι ὁ *Ἰούλιος Τυπάλδος* (1814—1883), Κεφαλὴν ποιητῆς, μιμηθεὶς τὸν Σολωμόν· τῶν ποιημάτων αὐτοῦ συλλογὴ ἐδημοσιεύθη τῷ 1856, ἐξ ὧν τὸ *πλάσμα τῆς φαντασίας* μάλιστα δεικνύει τὸ ἄλαντον τοῦ ποιητοῦ.

Θεόδωρος Ὀρφανίδης (1817—1886) ὡς καθηγητὴς τῆς βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐξερευνήσας τὴν ἑλληνικὴν χλωρίδα ἐπλούτισε τὴν ἐπιστήμην ἀνακαλύψας πολλὰ νέα εἶδη φυτῶν καὶ καταβαλὼν τὰς βάσεις τῆς ἑλληνικῆς βοτανικῆς ὀνοματολογίας. Ὡς

1. Μαύρη 'νε ἡ νύχτα 'στὰ βουνό
'στοὺς βράχους πέφτει χιόνι,
'στὰ ἄγρια 'στὰ σκοτεινά,
'στῆς τραχειαῖς πέτραις, 'στὰ στενά,
ὁ κλέφτης ξεσπαθώνει, 'ξεσπαθώνει.

ποιητῆς δ' ἔγραψε μέγαν ἀριθμὸν λυρικῶν εἰδῶν, ἔτι δὲ καὶ *ἐπικά*, ὡς ἡ Χίος δούλη, ὁ ἅγιος Μηνᾶς καὶ ὁ πύργος τῆς Πέτρας, ἐν οἷς διαλάμπει ζωηρὰ φαντασία καὶ ἔμπνευσις δραματική· ἐν δὲ ταῖς περιγραφαῖς διακρίνει τις τὸν ἔραστον καὶ λάτριν τῆς φύσεως, ἣν ἐξυμνεῖ ὡς ὁ Γκαῖτε· μιμούμενος τὸν Ἀλεξ. Σούτσον ἐποίησε τὸν *Ἀπατριν* κατὰ τὸν *Ἐξόριστον* καὶ τὸν *Περιπλανώμενον* ἐκείνου· ἐπὶ τὰ ἴχνη ἐκείνου ἐβάδισε καὶ ἐν τοῖς *σατυρικοῖς*· τὸ *Τίρι-Δίρι* καὶ ὁ *Ἰώτας* ἀναδεικνύουσιν αὐτὸν σατυρικὸν πρώτης τάξεως.

Σύγχρονος τοῦ Ὁρφανίδου καὶ *οἶονεὶ δορυφόρος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου* εἶναι ὁ *Σοφοκλῆς Καρύδης* (ἀποθανὼν τῷ 1893), εἷς τῶν δημοτικωτέρων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, γνωστὸς ἐκ τοῦ σατυρικοῦ φύλλον, ὅπερ ἐξέδιδε, τὸ *Φῶς*, σατυρίζων τὰ πολιτικὰς ἀσχημίας τῆς ἡμέρας· διὸ καὶ κατεδιώχθη καὶ ἐφυλακίσθη. Τὰ σατυρικά ποιήματα αὐτοῦ περιέλαβον οἱ τρεῖς τόμοι, *Φαρέτρα*, *Τόξον*, *Βέλη*· ἀλλ' εἶναι καὶ ἄλλαι συλλογαὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἀξιόλογοι, ὡς ἡ *Δύρα*, τὰ *Ἐλεγεία* καὶ ὁ *Βωμός*. Εἶχε δὲ καὶ *ἐπικολυρικά* καὶ *δράματα*, ἀλλ' ἐν τῇ σατύρᾳ ὑπῆρξεν ἀνεξάντλητος ἀναμφισβητήτως· ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον ἐν τῷ σατυρίζειν, ἀλλὰ τὴν εὐφυΐαν καὶ τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ τάλαντον δὲν δύναται τις ν' ἀμφισβητήσῃ.

Ἀνδρέας Λασκαράτος (1811—1901), οὗ τὰ διάφορα σιτουργήματα ἐδημοσιεύθησαν τῷ 1872 ἡ σάτυρα αὐτοῦ ἦτο λίαν δριμεῖα καὶ ἡ δημοτικὴ γλῶσσα ἰδιωματικὴ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κεφαλληνίας· ὁ ποιητῆς ἔσοχος εἰς τὴν πολιτικὴν παρῳδίαν φαίνεται ἔχθρὸς τοῦ κλήρου καὶ προλήψεων τινων θρησκευτικῶν.

Εἰς τοὺς σατυρικοὺς τούτους πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ὁ

Γεώργιος Σουρῆς (1853—1919) εὐφυέστατος σατυρικός ποιητής, οὗτινος ἡ ἰδιοφυΐα ἐξειλίχθη εἰς τὸν Ῥωμὸν (1884), ἑβδομαδιαῖον ἔμμετρον φύλλον· ὁ λυρικός ποιητῆς, καλλιτέχνης τοῦ στίχου, ἀντὶ νὰ θρηνηῇ ὡς ἄλλοι ῥωμαντικοὶ ποιηταί, τοῦναντίον ἐγέλα καὶ ἐπαίξεν ἀποκρύπτων τὸν ψυχικὸν αὐτοῦ πόνον διὰ τὰς περίεξ ἀσχημίας. Ὁ Ῥωμὸς ἀπεθυσάυρισε μὲν τὸ ποιητικὸν αὐτοῦ ἔργον, ἀλλ' ἐξεδόθη εἰς ἑξ τόμους καὶ συλλογὴ τῶν ἐκλεκτοτέρων αὐτοῦ ποιημάτων· καὶ ἡ παράφρασις δὲ τῶν Νεφελῶν τοῦ Ἀριστοφάνους ἐκρίθη εὖστοχον δραματικὸν δοκίμιον· ἡ σκωπτικὴ τοῦ Σουρῆ μοῦσα δὲν εἶχε τὴν δριμύτητα τὴν ἐμποιοῦσαν

μῖσος καὶ ἐκδίκησιν· ἀλλ' ἦτο ἀθώα, ἀχολος, παιγνιώδης, ὥστε νὰ τέρπῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς σατυριζομένους.

Ἡλίας Ταυταλίδης (1818—1876) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, διάδοχος τοῦ Χριστοπούλου. Ὑπῆρξε βαθὺς φιλόλογος καὶ θεολόγος, ψυχὴ εὐαίσθητος καὶ ἐμπαθὴς τῆς φύσεως λάτρης· ἀλλ' ἐστερήθη λίαν προώρως τῶν ἀπολαύσεων αὐτῆς, διότι ὡς ὁ Μίλτων νέος ἀπώλεσε τὸ φῶς τῶν ὀφθαλμῶν· ἀλλὰ καὶ τυφλὸς γενόμενος ἐξηκολούθει νὰ θεραπεύῃ τὰ Μούσας. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἐν γλώσῃ καθαρᾷ δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὥς ὑποδείγματα χάριτος καὶ καλλιπερίας, ἀλλὰ διὰ τὰς θελκτικώτερας αὐτοῦ ἐμπνεύσεις προετίμα τὴν δημώδη, ἣν μετεχειρίζετο μετὰ σπανίας δεξιότητος. Εἶναι δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ, *ᾧδῃ εἰς τὸν Μάϊον*, *τὰ παίγνια* καὶ *τὰ ἰδιωτικά στιχουργήματα*, λυρική συλλογὴ ἐν γλώσῃ καθαρᾷ· ὀρθοέπεια, χάρις, σαφήνεια, κυριολεξία διακρίνουσιν αὐτήν, ὡς καὶ πᾶν ἐν γένει προῖον τῆς μουσῆς τοῦ Θρακικοῦ ἀοιδοῦ τέλος ἐδημοσίευσεν καὶ πολλὰ *πεζογραφήματα* ἀξιόλογα διὰ τὴν ὀρθὴν κρίσιν καὶ τὰς ὑγιεῖς ἀρχάς.

Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879) ἦτο ἐκ Λευκάδος, τυχὼν δὲ ἀνωτέρας παιδείας ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ ἐξεπροσώπησε τὴν γενέτειραν νῆσον εἰς τὴν ἐν Κερκύρᾳ Βουλὴν τῶν Ἰονίων καὶ εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν διάθερον αὐτοῦ φύσιν ἐπέδρασεν ἡ ποίησις τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ καὶ τὰ ἡρωϊκὰ τῶν κλεφτῶν τραγούδια· τὰ ῥωμαντικά αὐτοῦ ποιήματα ἀποπνέουσι μένος καὶ πάθος κατὰ τῶν Τούρκων, ἀλλ' ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ ἔχει ὑπέρμετρον ῥωμαντισμόν, τὸ δὲ ἰδεῶδες τοῦ ποιητοῦ εἶναι ὁ ἡρωϊσμός καὶ ἡ ἐθειλοθυσία τῶν κλεφτῶν. Τὰ ποιήματα τούτου ἐκδοθέντα καὶ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Μαρσλῆ εἰς *τρεῖς τόμους* εἶναι *Στιχουργήματα*, *Μνημόσυνα* ⁽¹⁾, *Κυρὰ Φροσύνη* καὶ *Ἀθανάσιος Διάκος*. Φανταστικὸν καὶ τρομερὸν εἶναι ὁ *Ἀστραπογιάννος*, ὅστις τραυματισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχ-

(1) Καλόγερε, τί καρτερεῖς κλεισμένος μέσ' στὸ Κιοῦτζι;
πέντε νομάτοι σου "μειναν κι' ἐκεῖνοι λαβωμένοι
»κι' εἶναι χιλιάδες οἱ ἐχθροί, ποῦ σ' ἔχουσι ζωμένον·
»ἔλα νὰ δώσης τὰ κλειδιά, πέσε νὰ προσκυνήσης
»κι' ἀφέντης ὁ Βελήπασας Δεσπότη θὰ σὲ κάνῃ·
»ἔτσι ψηλὰ 'πὸ τὸ βουνὸ φωνάζει ὁ Πῆλιο-Γκούσης».
Εἰς τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον
»Πῶς μᾶς θεωρεῖς ἀκίνητος, ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου;
»τὰ φτερωτά σου ὄνειρα, γιατί στὸ μέτωπό σου . . .»

θρῶν ἀπαιτεῖ ν' ἀποκόψη φίλος τὴν κεφαλὴν, ἵνα μὴ πέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων.

Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος (1825-1891)· καθηγητῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἐγένετο ὁ κατ' ἐξοκὴν ἱστορικὸς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἡ ἐκ 5 τόμων ὀγκωδῶν ἱστορία αὐτοῦ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1866, τῷ δὲ 1925 ὑπὸ Κωνστ. Ἐλευθερουδάκη ἐγένετο πέμπτη ἔκδοσις αὐτῆς εἰκονογραφημένη μετὰ προσθηκῶν καὶ σημειώσεων πολλῶν εἰς ἣν προσετέθη καὶ ἔκτος τόπος ὑπὸ Παύλου Καρολίδου συμπληρῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ 1830-1881. Τὸ ἔργον τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ εἶναι μνημειῶδες καὶ πολύτιμον κόσμημα τῆς φιλολογίας τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος· ἀκολουθεῖ μὲν τὰ ἔγνη τοῦ Γρόττε καὶ τοῦ Γίββωνος, ἀλλ' ἔχει καὶ ἀνεξαρτησίαν κρίσεως καὶ πρωτοτυπίαν· τὸ καλλιπερὲς καὶ χαρίεν ὕφος καὶ ἡ ἐνάργεια τῆς ἐκθέσεως προσδίδουσιν εἰς τὸ ἔργον ἀξίαν φιλολογικὴν πρῶτης τάξεως, ἡ δὲ ὀρθότης τῶν παρατηρήσεων καὶ ἡ εὐγενὴς ἀπροσωποληψία τάσσουσι τὸν συγγραφέα εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν προαγόντων τὴν ἀρετὴν.

Μαρκοῦς Γεράσιμος (1826-1911) εὐπατρίδης Κερκυραῖος· τούτου τὰ *ποιητικὰ* ἔργα ἐδημοσιεύθυσαν τῷ 1896, ἐν οἷς τὸ ἐπικολυρικὸν «ὁ Ὅρκος» εἶναι ἀριστούργημα τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.

Κατὰ τὸν Ῥαγκαβῆν ὁ Μ. διὰ στίχων ἐναρμονίων, διὰ φράσεως ἐντόνου ἔφαλε τὸ καλλιτεχνικὸν ἔπος, τὸν Ὅρκον, ἄξιον τὴν πρῶτην νὰ καναλάβῃ θέσιν ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ· εἰς γλῶσσαν στερουμένην μὲν γραμματικῆς ἀκριβείας, ἀλλὰ σύντονον καὶ βραχεῖαν μεθ' ὑψηλῆς ὅμως σῶφρονος φαντασίας καὶ μετ' ἐξαιρέτου φιλολογικῆς ἐμπειροτεχνίας ὁ ποιητὴς ἔφαλεν ἐν τῶν δραματικωτέρων ἐπεισοδίων τοῦ ἔθνικοῦ ἀγῶνος, ἐν ᾧ ψάλλει τὸν ἀγῶνα τῆς Κρήτης καὶ τὸ ὀλοκαύτωμα τῆς Μονῆς Ἀρκαδίου.

Αἱ ἑλληνικαὶ παροιμαὶ τοῦ Λονδίνου, Λιβερπούλης καὶ Μαγχεστρίας ἐφημίσθησαν ἐν τῷ κύκλῳ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς χρηματιστικῆς, ἀλλὰ μέλη τινὰ τούτων ἐθεράπευσαν καὶ τὸν λόγιον Ἑρμῆν ἐπίσης ἐπιτυχῶς ὥς καὶ τὸν κερδῶνον. Ὁ **Δημήτριος Βικέλας** (1830-1908) δύναται νὰ ληφθῇ ὥς σπουδαῖον παράδειγμα τούτων· οὗτος πλὴν πεζογραφημάτων τινῶν ἐφιλοτέχνησε καὶ ποιήματα, ἐν οἷς διαλάμπει χάρις καὶ εὐφυΐα· τὰ πλείονα τούτων εἶναι ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ· μετέφρασε προσέτι καὶ τὸν Σαιξπηρόν· καὶ ἡ μετάφρασις τῶν τριῶν αὐτοῦ τραγῳ-

διῶν, Ῥωμαίου. Ἀμλέτου καὶ Μάκβεθ, εἶναι λίαν εὐστοχος· ἐπὶ πᾶσιν ἐγένετο καὶ κοινωφελὴς ἀνὴρ ἰδρύσας τὸν *σύλλογον τῶν ὠφελίμων βιβλίων* καὶ τὸ *ἐκπαιδευτικὸν Μουσεῖον*.

Δημήτριος Βερναρδάκης (1834-1907) καθηγητὴς τῆς γενικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, φιλόλογος ἅμα καὶ ποιητής· τὸ πρῶτον τραπεὺς περὶ τὴν σάτυραν ἐποίησεν ἐν τριμέτροις τὴν *Γρασομαχίαν* καὶ τὸν *Περίδρομον* κωμωδίαν· ἐν ἀμφοτέροις δὲ τούτοις ἀναγνωρίζει τις πνεῦμα λεπτόν, πρωτότυπον καὶ καυστικόν. Ἀλλὰ μετ'ὀλίγον ἐστράφη εἰς τὴν διηγηματικὴν ποίησιν καὶ ἐφάνη οὐχ ἥτιον πεπροικισμένος καὶ ἐν τῷ εἶδει τούτῳ· πρὸς τούτοις δὲ ἐποίησε καὶ δράματα πολλά, ὧν τινὰ ἔχουσιν ὑπόθεσιν κλασσικὴν, ὡς οἱ *Κυνυελίδαι* ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ Περιάνδρου, τυράννου τῆς Κορίνθου, ἡ *Ἀντιόπη* καὶ ἡ *Μερόπη*, ἅπερ θέματα καὶ πολλοὶ ἀρχαῖοι δραματικοὶ ἐπραγματεύθησαν· ἕτερον αὐτοῦ δράμα εἶναι ἡ *Φαῦστα* καὶ ἡ *Μαρία Δοξαπατρεῖ*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν δραμάτων αὐτοῦ (1858), ἧς ἡ ὑπόθεσις ἐλήφθη ἐκ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγένετο σύρραξις τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν Δύσιν ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας· ἐν ἅπασι τοῖς δράμασιν αὐτοῦ ἡ γλῶσσσα εἶναι ἀνθηρὰ, διανυγὴς καὶ ποιητικὴ μετὰ πολλῶν καλλωνῶν ἐν ταῖς λεπτομερείαις.

Ἀχιλλεὺς Παράσχος (1835—1895) εἶναι ἐκ τῶν ποιητῶν, οἵτινες καλλιεργήσαντες τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ἀνέπτυξαν ὕψος κομψὸν καὶ ἐπιμεμελημένον· ἄλλ' ὅποιανδῆποτε γλῶσσαν καὶ ἂν μεταχειρίζηται, ὅποιανδῆποτε χορδὴν τῆς λύρας αὐτοῦ καὶ ἂν κροῖ, πάντοτε γνωρίζει νὰ παράγῃ τοὺς μελωδικωτέρους τόνους· κέκτηται εἰς τὸν ὕψιστον βαθμὸν τὰ θελκτικὰ πλεονοκτήματα τοῦ λυρικοῦ ποιητοῦ· εἴτε τὴν χαρὰν ἢ τὴν λύπην ἄδει, εἴτε τὸν ἔρωτα ἢ τὴν πατρίδα, συνδυάζει πρὸς τὴν θέρμην τοῦ αἰσθηματος τὸ νευρῶδες, πρὸς τὸν φλογερὸν ἐνθουσιασμὸν εὐαισθησίαν ἡδεῖαν, ἔχει μεγάλην πρωτοτυπίαν ἰδεῶν καὶ μελωδίαν στιχοῦργίας ἀπαράμιλλον· διὸ καὶ εἶχε καταστῇ ὁ δημοφιλέστερος τῶν συγχρόνων ποιητῶν. Τὰ ποιήματα αὐτοῦ, ὧν ἀξιομνημονευτότερα εἶναι ὁ *ποταμός*, ὁ *ἔρως*, ὁ *Δῆμος*, ἡ *Σαλαμίς*, τὸ *ὄρφανόν*, ἐξεδόθησαν εἰς τόμους τέσσαρας.

Ἄγγελος Βλάχος (1838—1920), γνωστότατος ὡς λογογράφος, ποιητής, διευθυντὴς τοῦ βασιλικοῦ θεάτρου καὶ πολιτικός· διότι ἐγένετο βουλευτής, ὑπουργὸς καὶ πρεσβευτής· γλωσσομαθέστατος ὢν μετέφρασε πλεῖστα ἔργα, ὡς τοῦ Βίκτωρος Οὐγγῶ.

τοῦ Βύρωνος, τοῦ Λέσσιγγ, τοῦ Γκαίτε, τοῦ Σίλλερ καὶ τοῦ Ῥακίνα· καὶ ἐν γένει ὅ τι ἀριστούργημα δραματικὸν εἶχον αἰξέναι φιλολογίαι. ἐφιλοτιμήθη ὁ ἀκαταπόνητος λόγιος νὰ ἐξελληνίσῃ ἐν γλώσῃ καλλιπεσπετάτῃ μετὰ κλασσικῆς αὐστηρότητος· πολῦτιμος δὲ κρίνεται καὶ ἡ μετάφρασις τῆς τοῦ Σαίנט—Μάρκ—Γεραρδίνου δραματολογίας (τόμ. 4)· ἀξιομνημόνευτος ἔτι εἶναι καὶ ἡ μετάφρασις εἰς δημοτικὴν γλῶσσαν τῶν ᾠσμάτων τοῦ Heine. Τέλος ἡ μουσικὴ αὐτοῦ γλῶσσα συνετέλεσε νὰ ἀποδώσῃ ἐμμέτρως καὶ τὰς ἁρμονίας τοῦ Λαμαρτίνου· τὰ δὲ πρωτότυπα αὐτοῦ ποιήματα λυρικά καὶ σχολικά ἐξεδόθησαν ἐν ἰδίῳ τόμῳ.

Ἀλέξανδρος Βυζάντιος (1841—1898) υἱὸς τοῦ λεξικογράφου Σκαρλάτου Βυζαντίου, πολυμαθέστατος καὶ κριτικώτατος, ἠθέλεν ἀποβῆ καὶ ποιητὴς ἀριστος, ἂν μὴ ἐγκατέλειπε τὸ ποιητικὸν στάδιον, ἵνα ἐγκατασταθῇ ἐν Τεργέστῃ ὡς διευθυντὴς τῆς ἐκεῖ πολιτικῆς ἐφημερίδος «*Ἡμέρα*», ἣτις περιεποίησε τιμὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν δημοσιογραφίαν· ἐν ἐκ τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ προϊόντων «*Σωκράτης καὶ Ἀριστοφάνης*», διακρινόμενον διὰ τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὰς ἐν ταῖς λεπτομερείαις καλλονάς, εἶναι ὥραία μικρογραφία μεγάλης εἰκόνος τοῦ ἀρχαίου βίου, ἔχουσα ὅλην τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν καθαρότητα τῶν γραμμῶν διὰ χαρακτηριστικῶν ζωηρῶν καὶ ἀληθινῶν· ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ εἶναι καλλιπεσπετάτη καὶ χαρίτων μεστή.

Σπυρίδων Βασιλειάδης (1844—1874) ἐκ Πατρῶν νομικὸς καὶ ποιητὴς· τὰ ἔργα αὐτοῦ περιέλαβεν ἡ τετράτομος ἔκδοσις τῶν *Ἀττικῶν νυκτῶν* περιέχουσα λυρικά ποιήματα, δράματα καὶ κριτικά ἄρθρα· ἐκ τῶν δραμάτων αὐτοῦ σπουδαιότερον εἶναι οἱ *Καλλέργαι, ὁ Λουκάς Νοταρᾶς καὶ ἡ Γαλάτεια*, ἣτις μετεφράσθη καὶ εἰς ξένας γλώσσας· πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ ἐμπεπνευσμένου ποιητοῦ, ὅστις ἦτο θαυμαστὴς καὶ λάτρης τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀνέζων ἱλαρὰ ὀπτασίαι τῆς ἀρχαιότητος.

Γεώργιος Βυζιηνός (1848-1890) ἐκ Θράκης ὢν καὶ μαθητὴς τοῦ Τανταλίδου ἐγένετο ὑφηγητὴς τῆς φιλοσοφίας καὶ καθηγητὴς τοῦ δραματικοῦ τμήματος ἐν τῷ Ὁδεῖῳ τῶν Ἀθηνῶν· τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ προΐοντα εἶναι ἄξια νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ Χριστοπούλου· τὸ δὲ μακρὸν αὐτοῦ ποίημα, ὁ *Κόδρος*, ἔχει στίχους μεγάλης καλλονῆς καὶ ποιητικῆς ἀξίας ἐν γλώσῃ καθαρευούσῃ· λάτρης τῆς ἀρχαιότητος ὢν γνωρίζει ν' ἀποδίδῃ αὐτὴν διὰ τόνων ἀνταξίων· ἡ πλοκὴ τοῦ ποιή-

ματος ἐνυφασμένου ἐν ἱστορικοῖς στοιχείοις εἶναι λίαν ἐντεχνος καὶ ἐπαγωγός· κατόπιν δ' ἔγραψε καὶ τὰς *Ἀτιθίδας αὖρας* καὶ ἄλλα ἐν δημοτικῇ γλώσσῃ· οὐχὶ κατώτερον τοῦ ποιητικοῦ ἔργου αὐτοῦ εἶναι τὸ *διηγηματογραφικόν* ἐν ᾧ θεωρεῖται ὡς ὁ πρῶτος δημιουργὸς τοῦ ἑλληνικοῦ διηγήματος μετὰ λεπτῶν ψυχολογικῶν χαρακτήρων.

Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος (1856—1910) παγκοσμίου φήμης Ἕλλην τὸ γένος καὶ τὴν ψυχὴν, Γάλλος δὲ τὴν φιλολογίαν ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Ζὰν Μωρεάς* καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας εἰκοσαετῆς ἦλθεν εἰς Παρισίους, τὴν πόλιν τῶν ὀνειρῶν καὶ θελημάτων, ὅπου διέμεινε μέχρι τέλους τοῦ βίου. Πρὶν ἐκπατρισθῇ ἐδημοσίευσεν συλλογὴν ποιημάτων, ἣτις ἐπεγράφετο «*τρυγόνες καὶ ἔχιδναι*», ἐξ ἧς πολλὰ εἶχε τις νὰ ἐλπίζῃ· ἡ ἐλπίς ἐπετεύχθη, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε ποιητὴν μεγίστης ἀξίας. Ἐν Γαλλίᾳ διαμένων καὶ εὐδοκιμῶν ἐγκατέλιπε τελείως τὴν μητρικὴν γλῶσσαν· κράτιστα τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ δημιουργίας ὡς πρὸς τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸ ὕφος θεωροῦνται δύο, αἱ *Στάνς* (*Stances*), ᾧδαι στροφικαὶ καὶ ἡ *Ἰφιγένεια* ἡ ἐν *Αὐλίδι* κατὰ τὴν *Εὐριπίδειον*.

Ἰωάννης Πολέμης (1862—1924) ἐγεννήθη ἐν Ἀθήναις καὶ θεωρεῖται εἰς τῶν σπουδαιοτέρων ποιητῶν· ἐν τῷ δράματι ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τοῦ βορρᾶ καὶ μάλιστα τὴν τοῦ Μαίτερλιγγ, ὡς δεικνύουσι τὰ δράματά αὐτοῦ, τὸ *εἰκόνισμα* καὶ τὸ *ὄνειρον*, ἀλλὰ διετήρησε καὶ τὴν ἑλληνικὴν φύσιν, ἣτις εἶναι ἀρμονικωτέρα· ἕτερον δράμα δίπρακτον αὐτοῦ εἶναι «*βασιλεὺς ἀνήλιαστος*»· κωμῳδία δέ τις ἐν στίχοις κομποῖς καὶ μετ' εὐφυοῦς πλοκῆς ἐπιγράφεται «*ἡ γυναῖκα*». Τὰ περιφημότερα τῶν ποιημάτων αὐτοῦ περιέλαβε μικρὸς τόμος ἐπιγραφόμενος «*τὰ ἀλάβαστρα*»· παρὰ τὰ λεπτοφυῆ ἐν αὐτῷ ποιήματα ἀποπνέοντα τὴν εὐωδίαν τῶν ἱῶν εὐρίσκει τις καὶ πολλὰ πλήρη σφρίγγους· αἴσθημα δὲ μεγάλῃς εὐσεβείας ἀποπνέει τὸ ποίημα «*προσευχὴ πρὸς τὴν Παρθένον*».

Κώστας Κρυσιτάλλης (1868-1894) ὢν ἐξ Ἠπείρου εἶχεν ἔμπνευσιν ποιητικὴν, τὸ δὲ πρῶτον αὐτοῦ ἔργον αἱ *Σκιαὶ τοῦ Ἄιδου* (1886) ἐμφαίνουσι τὴν εὐαισθησίαν καὶ τὴν ὀξείαν αὐτοῦ παρατήρησιν. Τὰ σπουδαιότερα τῶν ἔργων αὐτοῦ εἶναι τὰ *ἀγροτικά* ἐν οἷς ἡ γλυκεῖα τῶν στίχων ἀρμονία συνάδει πρὸς τὸ ζωηρὸν πνεῦμα τῆς πραγματικότητος. Τὰ δὲ *πεζογραφήματα* αὐτοῦ, ἅτινα ζῶν ἐξέδωκεν, εἶναι ἡ *ἐορτὴ τῆς Καστριτσας*, ἡ *διδασκά-*

Λισσα τοῦ χωριοῦ καὶ αἱ **Λατομίαι**, ἀριστοτεχνικὴ περιγραφή, ἐν ἣ βλέπει τις τοὺς κατοίκους χωρίου μετ' ἐνθουσιασμοῦ σπεύδοντας νὰ συγκομίσωσι τὸ ὕλικόν πρὸς ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου τοῦ πολιούχου αὐτῶν.

Καὶ τὸ **μυθιστόρημα** δέ, ὅπερ σήμερον ἐν ταῖς νεωτέραις φιλολογίαις πρωτεύει, ἐκαλλιεργήθη καὶ παρ' ἡμῖν σπουδαιότερος δ' αὐτοῦ ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ **Ἐμμανουὴλ Ροῦδης** (1835—1904) ὅστις, ἔχων διάνοιαν ὀξεῖαν καὶ τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ λεπτόν, ἐσπούδασε καὶ περὶ τοὺς διασημότερους τῶν ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ αἰσθητικῶν. Τὸ μυθιστόρημα τούτου, ἡ **Πάππισσα Ἰωάννα**, ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐσεβῶν, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο προυκάλεσε καὶ πληθὺς ἀναγνωστῶν. Τὸ ἔργον εἶναι ἀξιοσημεῖωτον διὰ τὴν πλοκὴν, ἀλλὰ τὸ ὕφος αὐτοῦ τὸ δηκτικὸν ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς καλῆς αἰσθησίας καὶ εὐπρεπείας· καὶ ἡ εἰρωνεία δέ, ἐξ ἧς εἶναι ἐμπεποτισμένον τὸ μυθιστόρημα, ἔχει δριμύτητα, ἣν δὲν εἶχε τὸ ἀπτικὸν ἄλλας· γλῶσσαν ἔχει **καθαράν**, γλαφυράν καὶ ἐπαγωγόν, ἀλλὰ παραδόξως πως ὁ συγγραφεὺς ἔγραψε τόμον ὁλόκληρον, τὰ **Εἰδωλα**, κατὰ τῆς καθαρευούσης, διατεινόμενος ὅτι δῆθεν ἤθελε νὰ ἐκβάλῃ ἐξ αὐτῆς νεκρά τινα στοιχεῖα.

Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης (1851—1911) ἐκ Σκιάθου υἱὸς ἱερέως ἐγένετο ἀριστοτέχνης ἐν τῇ διηγηματογραφίᾳ ἐν ἣ ἀπετυπώθη καὶ ἡ θρησκευτικὴ εὐσέβεια καὶ ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀφοσίωσις τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας· τὰ πολλὰ τῶν διηγημάτων αὐτοῦ ἀναφέρονται εἰς τὸν βίον τῶν κατοίκων τῆς γενεθλίου νήσου, ἀλλὰ καὶ ἡ κοινωνία τῶν Ἀθηνῶν, ἐν ἣ ἔζη, παρεῖχεν οὐχὶ ὀλίγα θέματα εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν ὅλῳ διηγήματι, γράφει τὴν διάλεκτον τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἐγκαταμειγνύων καὶ λέξεις ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς. Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ τινὰ ἐπιγράφονται ἡ **νέα Τσιγγάνα**, **περιγραφή τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα** ἐπὶ ὅρους ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου· ἀλλὰ τὰ ἄριστα τῶν διηγημάτων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὥραιότερων τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας εἶναι ἡ **Νοσταλγοῦσα**, ἡ **βασιλικὴ δρεῦς**, τὸ **ὄνειρο στὸ κῦμα**, ὁ **ἔρως στὰ χιόνια**.

Ἀξιωμακτόνος πρὸς τοὺτοισ εἶναι α' ὁ Ἀνδρέας **Καρκαβίτσας** διὰ τὰ μυθιστορήματα ἡ **Λιγερή**, ὁ **Ζητιάνος** καὶ τὰ **Λόγια τῆς Πλώρης**· β' ὁ Ἰωάννης **Κονδυλάκης** διὰ τὸ Κρητικὸν διήγημα «ὁ Πατούχας καὶ ὁ θάνατος τοῦ παλληκαριοῦ»· γ' ὁ

Γιάννης *Καμπύσης* διὰ τὰ δράματα «οἱ Κοῦρδοι καὶ τὸ δαχτυλίδι τῆς Μάννας» καὶ δ'

ὁ *Ἰωάννης Ψυχάρης* καθηγητὴς ἐν Παρισίοις γλωσσολόγος οὗτος δημοσιεύσας τῷ 1888 τὸ *Ταξείδι* ἐγνωμάτευσε «γράφω τὴν κοινὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας δὲν ἔχει μιὰ λέξιν, ποῦ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξιν ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν καὶ προσπαθῶ νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴν γραμματικὴν τοῦ λαοῦ». ὁ Ψ. θεωρητικὸς ὑπέρμαχος τῆς δημοτικῆς ὣν ἡρνήθη νὰ δεχθῇ γλωσσικὰ φαινόμενα καθιερωθέντα εἰς τὸν κοινὸν τοῦ λαοῦ προφορικὸν λόγον ἐκ τοῦ γραπτοῦ καὶ τῆς καθαρευούσης, ἥτις εἶναι καὶ αὐτὴ μία πραγματικότης· αἱ ὑπερβολαὶ καὶ αὐθαιρέσιαι αὐτοῦ ἐν τῷ τυπικῷ καὶ τῇ φθογγολογίᾳ εὗρον ἀντίδρασιν καὶ εἰς τὰς μεγάλας λαϊκὰς μάζας· ἀλλὰ καὶ εἰς πολλοὺς τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ δὲν εἶναι σήμερον ἀνεκτοὶ τύποι «λεφτομέρεια, ἔμπνευσις, *συγγραφές-ηδες, σκῆμα, περίφωσις, ὀχτρός, Ὁρφές, Παρθενός*» (ἀντὶ Ὁρφεύς, Παρθενών).

Ἀλλὰ καὶ τὸ *γυναικεῖον φῦλον* δὲν ὑστέρησεν ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν Μουσῶν καὶ τῆς φιλολογίας· διεκρίθησαν δὲ μάλιστα ἐν αὐτῇ αἱ γυναῖκες τῆς ἀνωτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξεως τυγχάνουσαι ἐπιμεμελημένης ἀνατροφῆς καὶ παιδείας· πασῶν δ' ὅμως ἀξιολογωτάτη ἐγένετο ἡ *Αἰκατερίνη Δοσίου* (1820—1856), ἥτις εἰς ἀριστοκρατικὴν οἰκογένειαν ἀνήκουσα ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ ἐγένετο ἐγκρατὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῶν σπουδαιοτέρων τὴν Εὐρώπῃ· νυμφευθεῖσα δ' ἐν Ἀθήναις ἐφιλοτέχνησε καὶ τὴν μετάφρασιν τοῦ Γκισούρ τοῦ Βύρωνος, ἥτις ἐδημοσιεύθη τῷ 1867 ἐνέχουσα τὰς αὐτὰς καλλονὰς καὶ χάριτας, αἵτινες διακρίνουσι καὶ τὸ Ἀγγλικὸν πρωτότυπον, καὶ ἥς παρέχομεν τὸ ἐξῆς δεῖγμα.

«Λέγε τίς ἡ ποταμία, τίς ὁ σκόπελος ἐκείνος;
εἶν' ἡ θάλασσα, ὁ βράχος, ὁ λιμὴν τῆς Σαλαμίνος·
ἐγερθῆτε, ἐγερθῆτε, ἀνακτήσατε γενναίως
τὴν γῆν ταύτην, τῆς ὁποίας εἶνε ἀφθαρτον τὸ κλέος·
εἰς τὴν τέφραν τῶν προγόνων εὐρετέ τινας σπινθῆρας
καὶ ἀνάψατ' εἰς τὰ στήθη ἐνθουσιασμοῦ κρατήρας».

Ἐκ δὲ τῶν ζώντων ποιητῶν ἐξαιρετικῶς μνημονευτέος ὁ *Κωστής Παλαμᾶς*, ὃν πάντες οἱ σημερινοὶ ποιηταὶ διδάσκαλον ἀναγνωρίζουσι καὶ μετὰ στοργῆς καὶ σεβασμοῦ περιβάλλουσιν· ἔνεκα δὲ τῆς μεγάλης τιμῆς, ἥς ἐν Ἑλλάδι ἀπολαύει,

ἐφημίσθη καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ πολλὰ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ μετεφράσθησαν εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν· τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἰδιοφυΐαν ἐξαίρει καὶ θαυμαστὴ πολυμάθεια· διότι ὁ ποιητὴς εἶνε κάτοχος οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἀρχαίας τε καὶ νέας, ἀλλὰ καὶ τῶν σπουδαιότερων εὐρωπαϊκῶν· διὸ καὶ γονιμώτατος ἐγένετο οὐ μόνον εἰς ποιητικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ εἰς πεζά· τὴν μὲν ποίησιν αὐτοῦ χαρακτηρίζει φαντασία ζωηρά, ἔμπνευσις εὐγενής, ἔτι δὲ ὀξύνοια καὶ πρωτοτυπία· τὰ δὲ πεζογραφήματα, ἅτινα εἶναι κριτικαὶ μελέται, ἄρθρα φιλογονικά καὶ κοινωνιολογικά, διακρίνει καλλιέπεια καὶ χάρις ἀγαστή· ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ σπουδαιότερα κρίνονται οἱ *Ἰαμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι*, ὁ *τάφος* (μοιρολόγι δημοτικὸν μετὰ ῥεμβασμῶν φιλοσοφικῶν), οἱ *βωμοὶ* καὶ μάλιστα ἡ *ἀσάλευτη ζωὴ*· ὡς ποιητὴς ἐγένετο μὲν θιασώτης τῆς δημώδους γλώσσης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν χρῆσιν τῆς *καθαρευούσης* ἐδείχθη ἀληθὴς καλλιτέχνης.

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Ἐν τῇ ἐξιστορήσει τῆς νέας φιλολογίας περιελάβομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν λογίων, ἀπεφύγομεν δὲ νὰ μνημονεύσωμεν τοὺς ζῶντας, εἰ καὶ πολλοὶ τούτων ἀξιόλογοι ὑπάρχουσιν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων καὶ ἄλλοι οὐχὶ ὀλίγοι, καλλιεργοῦντες τὰς χαμηλοτέρας κλιτῆς τοῦ Παρνασσοῦ, συνετέλεσαν νὰ καταστήσωσι γόνιμον τὸ ἔδαφος, ὅπερ ἡ δουλεία εἶχε καταδικάσει νὰ μένῃ χέρσον ἐπὶ αἰῶνας. Ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως ταύτης εἶδομεν ὅτι τὰ γράμματα ἐν Ἑλλάδι ἠκολούθησαν κατὰ βῆμα τὰς τύχας τῆς χώρας, ἥτις ὑπῆρξεν ἡ ἀρχαία κοιτὶς καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῶν. Ἡ φιλολογία ἀνεπτύσσετο ἐν αὐτῇ ἀναλόγως τῆς ἐλευθερίας, ὑπὸ δὲ τὴν δεσποτείαν ἐφαίνετο μὲν σπινθήρ τις λάμπων, ἀλλὰ ἔτοιμος ἦτο νὰ σβύσῃ. Καὶ μέχρις οὗτου μὲν τὸ ἔθνος ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν, αὕτη διασχίζουσα τὰ σκότη ὥς ἀκτὶς φωτοβολοῦσα ἔτεινε μόνον πρὸς ἓν σημεῖον, ἀποτιναχθέντος ὅμως τοῦ ζυγοῦ διεχύθη εἰς φωτεινότεραν ἐπιφάνειαν, ἥτις περιέλαβε πάσας τὰς γνώσεις τὰς ἀνθρωπίνας.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ἀναγνωστέα ἐν σελ. 10 στιχ. 34 ⁺υυ καὶ οὐχὶ ⁺υ.

- » 22, 8 μηνίσας
- » 30, 1 Grote
- » 32, 34 καὶ 37 προπάροιθεν ὀηϊδίη.
- » 39, 17 γλυκυφωνότεραι
- » 49, 6 ἀρχεῖα
- » 59, 7 δι' οὗ στρεφομένου
- » 61, 25 καὶ 26 Ἡδη δ' ἔξεταστέοι α' οἱ παλαιότεροι τραγικοὶ καὶ β' οἱ τρεῖς μεγάλοι τραγικοί.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	σελίς		σελίς
*Αγαθίας	146	*Αρχίλοχος	37
*Αγάθων	77	*Αρχιμήδης	128
*Αθήναιος	136	ἀττικισταί	18.132
Αἰνεΐας ὁ τακτικός	120	Αὐρήλιος Μᾶρκος	136
Αἰσχίνης	116		
Αἰσχύλος	62-65	Βαβρίας	140
Αἰγινήτης Π.	150	Βακχυλίδης	46
Αἴλιανός	141	Βαλαωρίτης	174
Αἴσωπος	34	Βασιλειάδης	177
*Ακομινᾶτος Νικήτας	148	Βερναρδάκης Δημήτριος	176
*Ακροπολίτης Γεώργιος	148	Βηλαρᾶς	167
*Αλκαῖος	40	Βυζιηνός	177
*Αλκμάν	43	Βικέλας	175
*Ανακρέων	42	Βλάχος *Αγγελος	176
*Αναξαγόρας	93	Βόλφιος Wolf	29
*Ανδοκίδης	114	βουκολική ποίησις	123
*Ανθολογία	126, 144	Βούλγαρις Εὐγένιος	164
*Αννα Κομνηνή	147	Βυζάντιος *Αλέξανδρος	177
*Αντίμαχος ἐπικός	50		
*Αντιφῶν	113	Γαληνός	140
*Απολλόδωρος	128	Γεννάδιος	159
*Απολλώνιος ὁ Περγαῖος	128	Γλυκᾶς Μιχαήλ	143
*Απολλώνιος ὁ Ῥόδιος	121	Γοργίας	95.110
*Αρατος ὁ Σολεὺς	121	γραμματεία	4
*Αρίσταρχος ὁ Σάμιος	128	γραμματολογία	4.5.18
*Αρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ	28	Γρηγορᾶς Νικηφόρος	148
*Αριστόξενος	128	Δαμασκηνός *Ιωάν.	144
*Αριστοτέλης	105-7	Δείναρχος	120
*Αριστοφάνης ὁ Βυζάντιος	28	Δημόδοκος	20
*Αριστοφάνης ὁ κωμικός	80	Δημόκριτος	93
*Αρίων	44	Δημοσθένης	117-19
*Αρριανός	133	δημῳδῆς ποίησις	8.153

	σελῖς		σελῖς
διάλεκτος Αἰολική, Δω- ρική,	17	Εὐκλείδης	128
Ἰωνική, Ἀττική	»	Εὐμορφη βοσκοποῦλα	157
Διγενὴς Ἀκρίτας	142	Εὐνομία	34
διθύραμβος	12.34	Εὐπολις ὁ κωμικὸς	80
δικαστήρια	113	Εὐριπίδης	70-77
Διογένης Λαέρτιος	108	Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου	148
Διόδωρος	126	Εὐστάθιος	150
Διονύσιος Ἀλικαρνασσεὺς	131	Ζαμπέλιος Ἰωάννης	168
Διονύσιος ὁ Θραξ	128	Ζαλοκώστας	171
Διονύσιος ὁ Περιγητῆς	130	Ζηνόβιος	141
Διοσκορίδης	140	Ζηνόδοτος	28
Δοσίου Αἰκατερίνα	180	Ζήνων ὁ Κιτιεὺς	127
Δούκας	148	Ζωναρεῦς Ἰωάννης	148
δραῦμα	13.50.117.140	Ζώσιμος	146
δραμάτων διδασκαλία	60	Ἡλιδῶρος	135
ἐγκώμιον	12	Ἡοῖαι	33
εἰδύλλιον	124	Ἡράκλειτος	93
ἐκκλησία τοῦ δήμου	112	Ἡρινα	42
ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία	148	Ἡρόδοτος	84-86
ἐλεγεία	9.34.36.117	Ἡρόφιλος	129
ἐμβατήρια	12.34	Ἡρφδιανὸς ὁ γραμματικὸς	141
ἐπίγραμμα	36,117,126,140	Ἡρφδιανὸς ὁ ἱστορικὸς	134
ἐπιθαλάμια μέλη	12	Ἡρώνας	122
ἐπικήδεια	12	Ἡσίοδος	31-34
ἐπιλήνια	12	Ἡσύχιος λεξικογράφος	141
ἐπιμύλια	12		
ἐπινίκιον καὶ ἐπίνικος	12	Θαλήτας	43
Ἐπίχαρμος κωμικὸς	77	Θέατρον	57-60
ἔπος ἡρωϊκὸν	7.21.49.116	Θεμιστοκλῆς	105
ἔπος διδακτικὸν	8.32.116	Θέογνις	35
ἔπος φιλόσοφον	33	Θεογονία	32.33
Ἐρασίστρατος	129	Θεόκριτος	123
Ἐρατοσθένης	127	Θεοτόκης Νικηφόρος	163
Ἔργα καὶ Ἡμέραι	32	Θεόφραστος	107
Ἐρμογένης ὁ Ταρσεὺς	139	Θεοφύλακτος Σιμοκάττης	146
Ἐρωτόκριτος	156	Θέσπινς	52

	σελῖς		σελῖς
Θουκυδίδης	86.90	Λάσκαρις Ἰάνος	152
Θρηῖνος	12	Λέων ὁ Διάκονος	147
		Λέων ὁ σοφὸς	150
		Λογγῖνος	139
Ἰαμβος	10.37	λογογράφοι	48
Ἰβυκος	44	λογοτεχνία	4
Ἰγνάτιος ὁ Διάκονος	144	Λουκιανὸς	136
Ἰλιάς	21.22	Λυκοῦργος ὁ ῥήτωρ	116
Ἰππαρχος	129	Λυκόφρων	122
Ἰππίας ὁ Ἡλείος	95	λυρική ποιήσις	8.13.50
Ἰπποκράτης	120	Λυσίας	114
Ἰππῶναξ	38	Μάγιστρος Θωμ.	150
Ἰσαῖος	116	Μάρκος Αὐρήλιος	131
Ἰσοκράτης	115	Μαρκορεᾶς	175
ἱστοριογράφοι	48	Μαυροκορδαῖτος Ἀλε-	
ἱστοριογραφία 119. 127. 145		ξανδρος, Νικόλαος	160-161
Ἰωάννου Φίλιππος	169	Μεγάλη τοῦ Γένους	
Ἰώσηπος	132	Σχολή	159
Κάλβος	168	μέθοδοι τῆς γραμματολογ.	5
Καλίμαχος	121	Μελέαγρος	131
Καλλίνος	34	Μελέτιος	163
Καρύδης Σοφ.	173	μέλος	8.11.38
Κάσσιος Δίων	134	μέλος αἰολικὸν δωρικὸν	38.48
Κεφαλαῖς	144	Μένανδρος	83
Κοραῖς	167	Μηνιάτης Ἡλίας	162
Κόριννα	42	Μίμνερος	35
Κρατῖνος ὁ κωμικὸς	80	μῆμος	14.118
Κρυστάλλης	178	Μουσαῖος	142
κυκλικοὶ ποιηταὶ	30	Μουσοῦρος Μάρκος	152
κωμωδία	14.79.82	μυθιστορία	135
κωμωδία Σικελιωτική	79	μυθογραφία	143
κωμωδία Ἀττική, ἀρ		μῦθος	33.140
χαῖα, μέση, νέα	8.82-83	Μύρτις	42
Κωνσταντῖνος ὁ Πορ-		Μωρεᾶς Ζὰν (Ἰωάννης)	178
φυρογέννητος	147	Μωρέως χρονικὸν	143
Λᾶσος	46	Νίκανδρος	121
Λασκαρεῖτος	173	Νικουσίος Παναγώτης	160

	σελὶς		σελὶς
Νόννος	130	Πρόδρομος, Πτωχοπρό-	
Ξενοφῶν Ἀθηναῖος	90-92	δρομος	143
Ξενοφῶν Ἐφέσιος	135	Προκόπιος	146
Ὀδύσσεια	23-25	προομήρειος ποίησις	19
Ὅμηρος	20-31	προσόδιον	12
Ὅμηρικῶν ποιημάτων		Πρωταγόρας	95
ἄξια, ἱστορία	25-28	Πτολεμαῖος	140
Ὅμηρίδαι	27	Πυθαγόρας	94
Ὅμηρικοὶ ὕμνοι	30		
Ὀππιανὸς	131	Ῥαγκαβῆς Ἀλέξανδρος	172
Ὀρειβάσιος	140	Ῥήγας Φεραῖος	165
Ὀρφανίδης Θεόδωρος	172	ῤητορεία, ῤητορική	16,
			109-111
παιὰν	12	ῤητορικῶν λόγου ἀνά-	
Παλαμᾶς Κωστῆς	180	λυσις	111
Πανύασις ποιητῆς	50	Ῥοῖδης Ἐμμανουὴλ	179
Παπαδιαμάντης	179	Ῥωμανὸς ὁ μελωδὸς	144
Παπαδιαμαντόπουλος	178	Σαπφὼ	40-41
Παπαρρηγόπουλος Κων.	175	σατυρικὸν δρᾶμα	77
Παράσχος Ἀχιλλεὺς	176	Σιμωνίδης Ἀμοργῖνος	38
παρθένεια	12	Σιμωνίδης ὁ Κεῖος	36.45
παροΐνια	12	σκόλιον	12
Πατριαρχεῖον	158	Σολωμὸς Διονύσιος	169
Παυσανίας	135	Σόλων	35
Πεζὸς λόγος	5.14-16.48	Σουΐδας	150
Περικλῆς	109	Σουρῆς Γεώργιος	173
Περίοδοι τῆς γραμματο-		Σοῦτσος Ἀλέξανδρος,	
λογίας	18	Παναγιώτης	170-1
Πίνδαρος	46 48	σοφισταὶ	94-96
Πλάτων	99-105	σοφισταὶ νέοι	136 137
Πλούταρχος	132	Σοφοκλῆς	65 69
ποίησις	5-6	Σπανέας	143
Πολέμης Ἰωάννης	178	Στέφανος ὁ Βυζάντιος	149
Πολύβιος	124	Στησίχορος	44
Πολυδεύκης Ἰούλιος	141	Στοβαῖος Ἰωάννης	141
Πρατίνας	61	Στράβων	135
Πρόδικος	93	Στωϊκὴ φιλοσοφία	127.136

	σελὶς		σελὶς
Σωκράτης	96	Φανάριον, Φαναριῶται	160
Σώφρων	123	Φήμιος	02
		Φιλήμων	83
Τανταλίδης Ἡλίας	174	φιλολογία	3
Τέρπανδρος	39	φιλοσοφία	15. 90.104
Τζέτζης Ἰωάννης	142	Φραντζῆς Γεώργιος	148
Τιμόθεος λυρικός	50	» γραμματικός	136
Τιμόθεος δραματικός,	145	Φρύνιχος τραγικός,	61
Τιμοκρέων	46	Φωκλίδης	35
Τουρκογραφία Turco-		Φώτιος	150
graecia	159		
τραγωδία	14	Χαλκοκονδύλης Λαόνικος	148
τραγωδίας, γένεσις, ὁρι-		Χοιρίλος ἐπικός,	50
σμός	51 57	» δραματικός	62
κατὰ ποσόν, κατὰ ποιὸν		Χορὸς ἐν τῇ τραγωδίᾳ, τῇ	
μέρη αὐτῆς	57	κωμωδία	52. 78
Τρικούπης Σπυρίδων	168	Χορτάτζης Γεώργιος	158
Τυπάλδος Ἰούλιος	172	χριστιανικὴ λυρική, ὀητο-	
Τυρταῖος	34	ρεία	12. 134.139
		Χριστόπουλος Ἀθανάσιος	167
Ὑμέναιος	12	Χριστὸς πάσχων (δραῦμα)	145
ὕμνος	12	χωρίζοντες	29
Ὑπερείδης	119		
ὑποκριταὶ	51 52	Ψελλὸς Μιχαὴλ	149
		Ψυχάρης Ἰωάννης	180

Table with 2 columns and 20 rows. The text is mirrored and illegible due to bleed-through from the reverse side of the page.

Ἀθῆναι τῇ 28 Ἰουλίου 1930

Ἀριθ. Πρωτ. 42993

Π ρ ό ς

τὸν κ. Ἰωαν. Ν. Σιδέρην, βιβλιοεκδότην

Ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν, ὅτι δι' ἡμετέρας ταῦταρίθμου καὶ ἀπὸ 15 Ἰουλίου 1930 πράξεως καταχωρηθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 85 τῆς 15 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς φύλλῳ τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως (Τεῦχος Β') ἐνεκρίθη συμφώνως τῷ νόμῳ 3438 τὸ ὑφ' ὑμῖν ὑποβληθὲν πρὸς κρίσιν διδακτικὸν βιβλίον Γεωργίου Κ. Γαρδίκου «Ἐπίτομος Ἑλληνικὴ Γραμματολογία» διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν Γυμνασίων διὰ πέντε σχολικὰ ἔτη, ἅτοι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1930—31 ἕως τέλους τοῦ 1934—35 ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν αὐτοῦ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ ἐκτελεσθῶσιν αἱ ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδειχθεῖσαι τροποποιήσεις.

Ὁ Ὑπουργὸς

Γ. ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ

Ἄρθρον 9 τοῦ ἀπὸ 26 Ἰουλίου 1929 Προεδρ. Διατάγματος.

Τὰ διδακτικὰ βιβλία τὰ πωλούμενα μακρὰν τοῦ τόπου τῆς ἐκδόσεώς των ἐπιτρέπεται νὰ πωλῶνται ἐπὶ τιμῇ ἀνωτέρα κατὰ 20 ο/ο τῆς ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρόντος Διατάγματος κανονισθείσης ἀνεὺ βιβλιοσήμου τιμῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς διαπάνης συσκευῆς καὶ τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως ἐπὶ τῆς τελευταίας σελίδος τοῦ ἐξωρύλλου ἐκτυποῦται τὸ παρὸν ἄρθρον.

208

16^{ος}